

ZELNIK JÓZSEF

A ZÖLD EMBER

Öko – Táj – Breviárium

Ökotáj könyvek

ZELNIK JÓZSEF

A ZÖLD EMBER

ÖKO – TÁJ – BREVIÁRIUM

Zöld Ember

Nincs az emberi kultúrában rejtelmesebb, kétarcúbb jelenség, mint a Zöld Ember-szimbólum. Ezért tíz évvel ezelőtt egy folyóirat – mint a legkisebb királyfi – elhatározta, hogy megkeresi, megismeri és fölmutatja a Zöld Embert. El-

indult, hamuban sült száraz ideológiákon átrágva magát – őszinte, kamaszos lendülettel és vágyakkal, és keresi immár harminc stáción keresztül ezt a különös figurát. Ezt a gótikus katedrálisokon a kőből előburjánzó arcot. Azt az alakot, akiről Graves, a költő nemes szabadkőműves miszticizmussal beszélt. Őt, aki együtt száguld a széllel, együtt lélegzik az összes növényel, feltámad az életerővel, ég a vággyal, együtt ragyog a Nappal, együtt úszik a lazaccal, beszél a tölgyfa által. Ő a szerelem méze, ő fizet az örömünkért. Megőrzi a titkot, azt is, hogy miért született a sötétből.

A Zöld Ember keresésére először a legegyszerűbb ösvényen indultunk el, azon, amin a hetvenes évek ökológiai mozgalmai is jártak. Magától adódott a természetvédelem, a környezetvédelem téte-

le. És hogy leváltsuk a ránk erőltetett mű örökök jelszavait, az éljen a nagy októberi... helyett Nagy Lászlóval, a fafaragó költővel együtt hirdettük, hogy éljenek a fák. Nem feledhetjük, hogy különböző kultúrák tisztelték az élet

szimbólumaként, a megújulás képletéként a fát. Tudtuk, újra meg kell keresnünk minden régi gyümölcsfajtát. Műanyag-korban ismét meg kell tanulnunk fát faragni. Legalább egy sétabotot, amelyre régi írásunkkal rárójuk új szövetségünk szavait.

Második fontos lépcsőfokunk a Zöld Ember katedrálisához a hagyomány, hazugságmentes hagyományaink megismerése volt. Vissza kellett idéznünk mozgalmakat, elődeinket, elődéletünket. Azokat a „földalatti” katakombalétű kulturális mozgásokat, amelyek igazi kulturális hagyományokat őrzik, amelyek mélyén időtlen gesztusok munkálnak, őrizve a folyamatosságot. Túlélve az időből újra és újra feltörő hamis tételek, tettek rombolását. Meghallgattuk az egyik Zöld Embert, aki azt súgta, hogy ezek a mozgalmak hasonlato-

sak a ravatala fejpárnája alá virágmagvakat gyűjtögető cselekvéshez. Saját méltóságuk pusztítja el őket. Kísért bennük a folyamatosság. Csak kísért, mert maga a folyamatosság több. Kevésbé áhítat, inkább jelenlét. A szellem teljes felkészültségének a jelenléte. Kérdésfeltevés: hol veszte el egy nemzeték az ellenőrzését az életét uraló mindennapok és az azokban megbúvó energiák fölött?

Stációról stációra jutva lassan kiderült, hogy nem mi keressük a Zöld Embert, hanem ő keres minket, sőt már vezet is Hermészként a Hús-hoz, az átszellemült és fellelkesült emberi HÚS-hoz. Azóta újra és újra itt ez a vakító új látvány a HÚS-ról. Hát mégis igaz, hogy fölfoszlik ennek az utolsó trójai háborúba ájult túltömött világnak a legnagyobb titka. Hermésznek tetszett ez a varázslat, évezredek óta nem érezte ilyen boldognak magát, s rájött, hogy összes eddigi félelmetesen nagy hittel titkát odaadná ennek a nőnek a mosolyáért és az igazi titokért, a Hús titkáért.

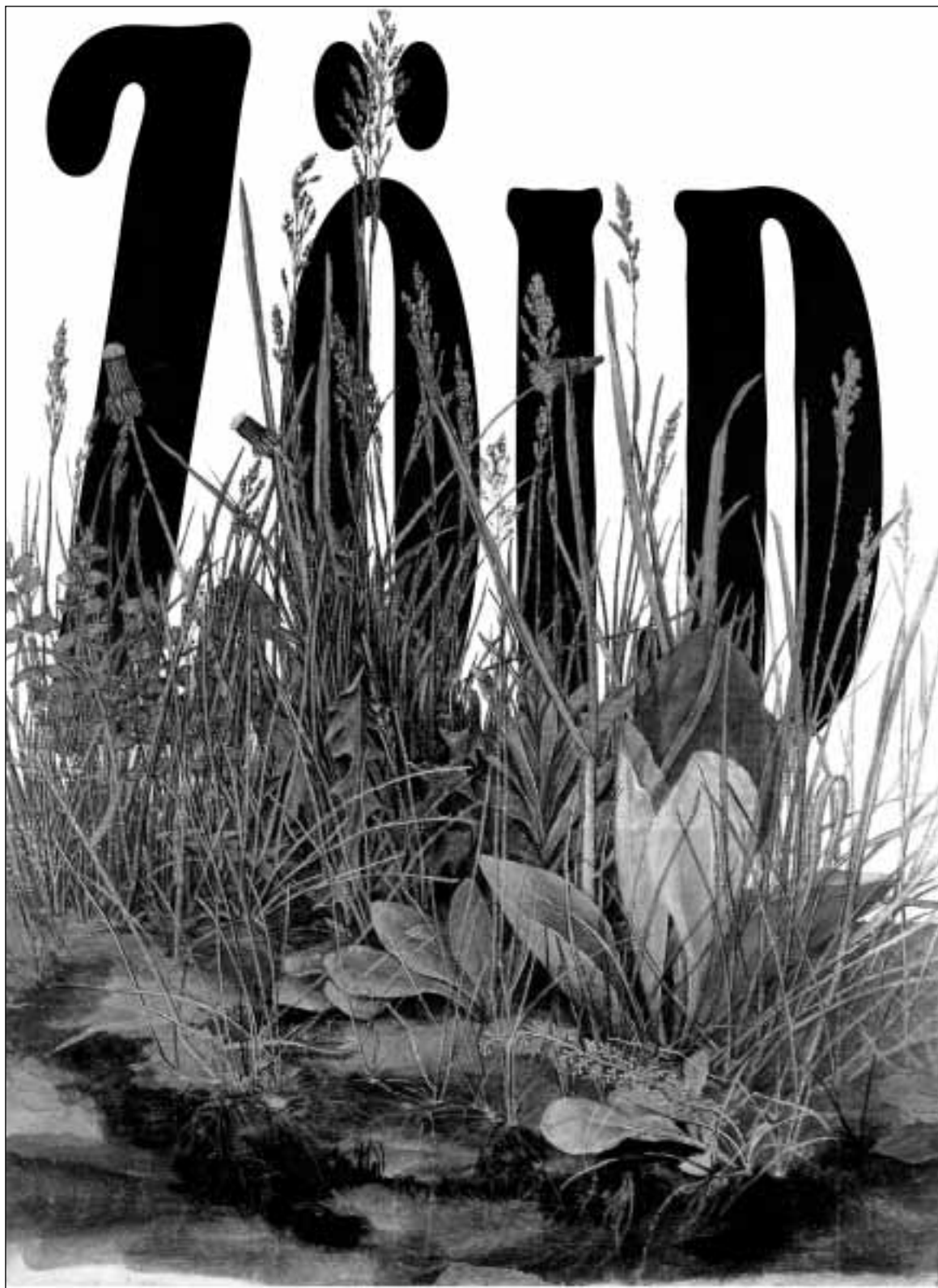
A Zöld Ember egyszerre beavatott és beavató. Egyetemes tudást ad át, ha kell, egyetem nélkül is. Sőt, pontosan látja, hogy ez a mai egyetem éppen egy antibeavatás, nem képes a létezéshez fontos tudás átadására. Nagy apparátussal ad át kicsinyke bölcsességet. Az ember mintha elfelejtette volna, hogy miért kell egyetemet építenie. Nem tudja, hogy ugyanazért, amiért templomot. Csak az egyetem eredeti küldetése szerint a hétköznapi élet beavató szentélye lenne, amíg a templom az ünnepé. Az egyetem ügyében is – mert már itt az ideje, hogy Ciceróval szólva a *limare veritatem* állapotába kerüljünk – jól meg kellene rázogatni az igazságot, és kimondani, hogy az egyetem képtelenné vált arra, hogy univerzális életközponturnak a kultúrát terjesszen.

A következő stáció a képek, a képalkotás világa. Mit kezdünk azzal a nagyképű mondattal, hogy most lépünk be az információs korbba? Most, amikor Miki egér szintre süllyedt a képalkotó és képelfogó képesség. Milyen kor volt akkor a katedrálisok kora? Miért tévesztjük össze az információs technikák korát a tudás korával? Minek az elrejtése munkál eme hamisítás mögött?

Talán a KÉP-felmutatás átváltoztatása hamiskép-felmutatássá. Ilyen értelemben igaza lehet McLunhannek, az eszköz az üzenet. Az üzenet feladásának az üzenete. Mit tehet ilyen helyzetben a kultúra Zöld Embere? Főleg, ha magyar. Milyen kulturális környezet segítheti életünk újra-felszerzőmódosítását? Először is szívós munkával el kell kezdenünk szegénységeink teljes körű feltárását. Mennyire korlátozták, megkötötték, leszűkítették és így kínossá tették az elmúlt századok a szegénység fogalmát. Hűen gazda(g)ság-központú elképzeléseinkhez, a szegénység fogalmát kizárólag azokra az emberekre vonatkoztatjuk, akiknek kevés a jövedelmük, vagy egyáltalán nincs is. Holott az igazi szegénység az összeomlott kulturális környezet, amely szegénységek összefonódó láncolatából áll. Legnagyobb szegénység, ha valaki sors-talan, s nincs népe és hazája. A haza elvesztése ontológiai katasztrófa. Nem véletlen, hogy a kiüresedő világok a haza fogalmát támadják legádázabban. A mi Zöld Emberünk az OIKOSZ, az otthon, a haza, a mindenség szent háromságában él. Az otthon zöld fűvére született csillaggyermek. Mivel csillaggyermek, ismeri a mindenséget és így tudja, hogy időről időre fel kell vennie a kapcsolatot a Mindenhatóval, mert csak így maradhat együtt vele az időn túl is. Ezért kell minden időben templomot építeni, vagy ha lerombolják, újra kell rakni a falakat...

Nincs az emberi kultúrában rejtelmesebb, kétarcúbb jelenség, mint a Zöld Ember-szimbólum. A zöld maga a két véglet szimbóluma, a pozitívnek tartott fű- vagy mohazöld és a negatív, a méregzöld. Egyenlő távolságban van az ég kékjétől és a pokol vörösétől. Az ördög legfélelmetesebb formájában zölden jelenik meg, de a megváltás reménye is zöld kereszt, és a smaragdzöld grál a nagy titok. És az ember? Ő az igazi nagy titok. Ő a középpontja a szimbólumok világának. Ő választja el az eget a földtől. Ő a földi teremtés pásztora. Az ember ebben a szerepében a Zöld Embernek Krisztus arcot ad. Ilyenkor, de csak ilyenkor nagyon szerényen kimondhatja: vagyok, aki vagyok a Földön.

Óbudán, 2002 ádventjén

Egyenlő távolságra a két abszolút és elérhetetlen színtől, az égi kéktől és a poklok vörösétől, a zöld mint középérték, a meleg és a hideg, a magas és a mély közötti átmenet, biztonságot nyújt, felfrissít, emberi. Minden tavasszal, miután a tél emlékeztette az embert magányosságára és helyzetének bizonytalanságára, miután lecsupaszította és megfagyasztotta alatta a földet, egyszerrel tavasszal ez a föld új, zöld lepelbe öltözik, ami a reménységet hozza magával, s ugyanekkor a föld táplálóvá válik. A föld, mint maga az ember is, langyos lesz. És jégolvadással, termékenyítő tevékenységekkel megérkezik a tavasz.

A zöld az újra erőre kapó növényvilág színe, a megtisztító és életre keltő vizeké, a szentelt vize, innen meríti a keresztelkedés egész szimbólumrendszerét. A zöld az ősi vizek feleledése, a zöld az életre kelés. Vishnut, aki a világ hordozója, zöld arcú teknősbéka képében jelenítik meg, és – Fulcanelli szerint – a filozófiai anyag indiai istennője, aki tejtengerből születik, zöld testű, éppúgy, mint Pheidiasz Vénusza. Neptunusz, írja Winkermann, *ha képen jelent volna meg előttünk, kétségkívül tengerzöld, esetleg halványzöld ruhában lett volna, mint ahogyan a Néreidákat szokás ábrázolni, végül pedig minden, ami kapcsolatban állt a tengeri istenekkel, még az állatok is, melyeket nekik áldoztak, tengerzöld szalagocskát viselt. Ezt követve adják a költők a hajzuhatagnak ugyanezt a színt. Általánosságban véve, a nimfák, akik a vizekből kapják nevüket: Nymphi, Lympha, hasonlóképpen vannak felöltözve az antik képeken.*

Ezzel a keleti dialektikával szemben a mi társadalmaink, amelyek a férfi princípium kultuszán alapulnak,

mindig is kiemelt fontosságot tulajdonítottak az alkotó szikrának, akár az ember ágyékából, akár az agyából jött. Ez a spanyol chispa, minden etika alapja. Cserébe viszont magával hozza az Oidipusz-komplexust, vagyis az anyához menekülés kultuszát.

Az ember mint olyan, aki lényegét tekintve fiú és szerető, úgy tér vissza dühödttában az Anyához, mint az oázisba, ő a béke kikötője, felfrissítő és újjáalkotó. Ebből a tényből nyeri eredetét egy, a zöld színen alapuló terápia, amely tehát, még ha tagadja is, az anyaméhhez való visszatérésen alapul. A középkorban zöld volt az orvosok tógája, mivel úgymond a legegyszerűbb eszközöket használták, mára ez a zöld átengedte a helyét a sötétpirosnak, ami intuitív módon az orvosi művészet titkában való hitet fejezi ki, de a zöld maradt a gyógyszerészek színe, s ők állítják elő az orvosságokat. És a gyógyszerészeti reklám visszatért egy régi hithez, amikor a csodaszer mítoszával ruházta föl az olyan szavakat, mint klorofill, vitamin. A kimenni a zöldbe kifejezés, amely a városi élet túlfeszítettségéből született, szintén a természeti környezetbe való visszatérésnek ezt a periodikusan jelentkező igényét fejezi ki, melynek hatására a vidékből egyfajta anyapótlék lesz. Vitathatatlan módon mutatja be mindezt a Durand által idézett skizofrén naplója: *Úgy éreztem – írja a beteg a gyógyulás közeledtével –, hogy belecúsuszom valami csodás békés állapotba. Minden zöld volt a szobában. Azt hittem, tócsában lubickolok, s ez számomra a mama testét jelentette... A Paradicsomban jártam, az anyaölben.*

A zöldnek ezek a csodálatos tulajdonságai arra engednek következtetni, hogy ez a szín valamilyen titkot rejt magában, hogy a dolgoknak és a végzetnek valami mély,

okkult tudását szimbolizálja. A sinople szó (a heraldikában a zöldet jelenti, a ford. megj.) a késő-latin sinopisból származik, ami viszont egyszerre jelentette a zöldet és a pirosat. És valószínűleg ez az oka annak, hogy a beszélő fegyverek nyelvének anonim kodifikálói ezt a szót választották. A zöld titkos erénye pontosan abból fakad, hogy magában foglalja a pirosat. Hasonlóképpen – hogy az alkimisták és hermetikuskok nyelvéből kölcsönözzünk – minden mű termékenysége abból származik, hogy a tüzes princípium – amely egyszerre meleg és férfias – életre kelti a nedves, hideg, női princípiumot. Minden mitológiában a megújulás isteni zöldjei hibernálódnak, téli álomba merülnek a poklokban, ahol az alvilági vörös életre kelti őket. Így tehát kívülről zöldek, belülről vörösek, és birodalmuk kiterjed mindkét világra. A zöld Oziriszt feldarabolták és a Nílusba vetették. A vörös Ízisz varázslatával éled újjá. Nagy Beavatott, hiszen ismeri a halál és az újjászületés misztériumát. Egyszerre uralkodik a tavasszal megújuló földön, valamint a föld alatt, ahol a lelkek felett ítélkeznek. Perszephoné tavasszal jelenik meg a földön, a mezők első hajtásaival egy időben. Ősszel visszatér a poklokhoz, melyekhez örökre hozzá van kötve, amióta evett egy gránátalmamagot. Ez a gránátalmamag a szíve, a föld belső tüzének darabkája, amely minden újjáéledés nélkülözhetetlen része: ez a zöld Perszephoné belső vöröse. Xochiquetzal azték istennő mítosza, mint a téli időszakban a poklokban eltűnő Perszephonéé is, zavarba ejtő analógiát mutat a görög mítosszal, eltűnik a Nyugati kertben, azaz a holtak birodalmában, hogy aztán újra megjelenjen tavasszal, amikor a virágnyílás felett öröködik.

(...) A középkori festők kétségkívül más, de hasonló okokból festették zöldre a keresztet, az emberi nem Krisztus által elhozott megújulásának eszközét. Bizáncban, Claude d'Ygé szerint, a zöld színt a Megváltó Krisztus monogramja szimbolizálta, amit a zöld szó két mássalhangzója alkotott. Innen azután a zöld fény okkult jelentést nyert. Az orfikus tradícióban a zöld a lélek fénye, ami az idők legelején megtermékenyítette az ősi vizeket, melyeket ez idáig sötétség borított. Az alkimisták számára ez a smaragd fénye, ami keresztülhatol a legnagyobb titkokon. Innen megérthetjük a zöld sugár ambivalens jelentését: azért képes mindenén áthatolni, mert egyszerre hordozza magában a halált és az életet.

Végül pedig minden ezoterizmusban a zöld maga az életprincípium, a titkok titka úgy jelenik meg, mint a mélyvörös vér, amit zöld edénybe fognak föl. Ez a nyugati alkimisták számára a zöld oroszlán vére, az arany; nem a közönséges arany, hanem a filozófusoké. A kínai filozófiában és orvostudományban ez a sárkány nem kevésbé misztikus és rejtélyes vére. Valamint az a Grál, a smaragd vagy zöld kristályból készült váza, amely a testet öltött isten vérért tartalmazza, amelyben összekeveredik szerelem és áldozat fogalma, lévén ezek a váza zöldes fénye által kifejezett újjáéledés feltételei. Semmi kétség afelől, hogy a középkor ebben a mítoszban az Újtestamentum legeoterikusabb szövegeiből merít inspirációt. Szent János az Apokalipszisben a következőképpen írja le a fenséges Istenről való vízióját, ez az Isten, éppúgy, mint Ezékielnél, csak a Fények epifániája, alak és arc nélkül: És a ki üle, tekintetére nézve hasonló vala a jáspis és a sárdius kőhöz; és a királyi szék körül szivárvány vala, látszatra smaragdhoz hasonló. (János jelenésekről, 4.3) Ez a smaragdvízió lehet a Grál eredete, amely körbevesz, befogad, váza, női princípium. És az isteni fény, amit tartalmaz, mint az istenség esszenciáját, kettő az egyben, egyszerre jáspiszöld és a kárneol mély sötétvöröse.

A szimbólumok nyelve, amely egyszerre élő és ezoterikus, mint a langue verte (zöld nyelv), vagyis az argó, nem megtanulható. A posteriori mutatja meg magát, mint olyasfajta valóság, melyet mindig minden egyes ember magában hordott már, és bemutatja, milyen mértékben lehet egylényegű az emberi lény érzéseiben és természetes megnyilvánulásaiban. Az azték harcosok, hogy mellkasi fájdalmaikat gyógyítsák, a következőképpen fohászokdakt: *Én, a pap, Én, a varázslatok ura, keresem a zöld fájdalmat, keresem a vad fájdalmat. Jó néhány évszázaddal később Van Gogh majd ezt írja: A zölddel és a vörössel a borzalmas emberi szenvedélyeket akartam kifejezni* (Levél Theónak az éjszakai kávéról, 1888. szeptember 8.).

*Forrás: Jean Chevalier–
Alain Gheerbrant:
Dictionnaire Des Symboles
(Paris, 1973–1974, Seghers).
Fordította: Maruszkai Judit*

AZ EMBER

1. Az ember önmagát is jelképnek tekinti. Számos írásos emléken a világ szintézisének, a világmindenség kicsinyített képének, mikrokozmosznak írják le. Ő a középpontja a szimbólumok világának. Számos szerző, az upanishad bölcsektől egészen a keresztény teológusokig és alkimista kutatókig rámutatott az emberi test alkotórészei és a világmindenség elemei, az ember mozgását meghatározó és a világmindenséget uraló elvek közötti analógiákra. Egyesek szerint az ember csontjai a földből, vére a vízből, tüdeje a levegőből, feje a tűzből lett; mások szerint az idegrendszer a tűzhöz, a légzés a levegőhöz, a vérkeringés a vízhez, az emésztőszervek a földhöz kapcsolódnak. Az ember három kozmikus szintet érint: lábaival a földet, felsőtestével az atmoszférát, fejével az eget. Része a három birodalomnak: az ásványinak, a növényinek, az állatnak; értelmével kapcsolatba lép az istenséggel stb. A végletekig lehetne sorolni a megközelítéseket, amelyek néha inkább fantazmagóriák, mint szimbólumok.

2. Az Atharva Védában az őseember valamilyen Atlasz, kozmikus pillér, akinek lényegbeli elhivatottsága az, hogy elválassa az eget a földtől, melyek összekülönbözésének és felbomlásának veszélye állandó. Az ember

ily módon a középpont és az egység alapja, és végső soron azonosul a legfőbb kútforrással, a Brahmanal:

*Ő, akiben a meg-nem-halás és a halál
az Emberbe van sűrítve,
Ő, akié az óceán, az erek,
amelyek az Emberbe vannak sűrítve...*

*A nagy csoda a világmindenség központjában
közeledik az óceán hátán, hála a kozmikus Tűznek.
Az istenek, míg vannak, támaszkodnak rá,
mint a fa ágai a törzsre.*

*Ő az, akinek az istenek mindenkor
határtalanul adóznak a körülhatárolt térben.*

(Vedv, 346–347.)

3. Az az eszme, hogy az ember Isten képmására teremtetődött, elsősorban bibliai: „És monda Isten: Teremtünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra; ...És formálta vala az Úr Isten az embert a földnek porából, és lehellett vala az ő orrába életnek leheletét. Így lőn az ember élő lélekke” (Genezis 1,26; 2,7; Károli Gáspár fordítása). A kommentátorok megjegyzik, hogy a hasonlóság gondolata csökkenti a „kép” eszméjét, minthogy kitér mindennemű identitás-fogalom felemlítése elől. A teremtésnek ezt a koncepcióját az asztrológia tanai alapjá-

vá tette: egybeolvasztja a mikrokozmosz (az ember) és a makrokozmosz (nemcsak a világegyetem, de az istent magában foglaló gondolat: a világegyetem eszméje és ereje) kapcsolatát is.

Saját megszületése minden ember számára olyan, mint egy új világ teremtése: mindegy, hogy ő születik-e meg, vagy a világ születik-e meg; hasonlóképpen halála is olyan, mintha az volna a világ vége: annak, aki meghal, teljesen mindegy, hogy ő hal-e meg ezen a világon, vagy hogy a világ hal-e meg vele együtt. Ezt az isten-világegyetem-ember együtttest gömb formájában, a világ hagyományos képével fejezik ki, amelyben minden ember a középpontot foglalja el. Nem határozzák meg önállóan az embert a világban, és a világ is csak egymással való kölcsönös kapcsolataikban határozza meg magát vele szemben: az ember a kozmikus kapcsolatok csomópontját szimbolizálja.

4. A kínaiak felfogása szerint minden emberi egyéniség egy komplexum, és az elemek bizonyos kombinációjának felel meg. Az alkotóelemek sohasem kizárólag szellemiek vagy testiek. Minden egyes természet többé-kevésbé harmonikus kombináció terméke. Az ember fizikai alkatát a „yin” és a „yang” aránya jellemzi; a betegséget ezek egyensúlyának megbomlása okozza.

A kínai orvosok az emberi test egyes részeit a kozmosz elemeinek feleltetik meg:

a fej	az ég
a haj	a csillagok és azok állása
a szem és a fül	a nap és a hold
a tüdő	a szél
a vér	az eső
a test edényei és nedvei	a folyók és a vizek
a testnyílások és az erek	a völgyek és a partok
a test négy tengere (a gyomor a víz tengere; az aorta a vér tengere; a mediastinum a tüdő tengere; az agy a csontvelő tengere)	a négy kozmikus tenger
az emberi test	a földelem
a csontváz	a hegyek
a szív	a Nagy Medve
a szív hét nyílása	a Nagy Medve hét csillaga
az öt belső rész	az öt elem
a test nyolc része	a nyolc hárombetűs jel
a test kilenc nyílása	az ég kilenc kapuja

a négy végtag	a négy évszak
a tizenkét nagy ízület	a tizenkét hónap
a 360 kis ízület	az év 360 napja

A kínai orvostudomány öt belső részt és kilenc nyílást ismert el; a két szemet, a két fület, a két orrlyukat és a száját „yang”-nak, a két alsó testnyílást „yin”-nek nevezte el.

Elegendő volt számukra a félig-meddig pontos megállapításhoz, ha a nyílások és az öt belső rész elméletét az öt elemmel való megfeleléssel kombinálták; az alsó testnyílásokat a veséknek, az orrlyukakat a tüdőknek, a szemeket a májnak, a száját a lépnek, a szívet a füleknek ítélték oda. Granet a „Kínai gondolat” (Pensée chinoise) című írásában ezen elmélet alapján rajzolja meg Konfucius portróját:

„Konfucius a ‘yin’-ekből jött le, amelyek a víz értelmében uralkodtak; koponyája tetején (családi neve üreget, személyneve üreges dombot jelent) olyan nyomást érzett, mint azok a dombok, amelyek csúcsukon sok vizet tartanak vissza; a víz megfelel a veséknek és a fekete színnek (a mélység jele), szellemét a bölcsesség jellemezte, mert a bölcsesség a veséktől függ...”

5. Az ember szellem és hús. De vannak embernek nevezett lények, akiket megfosztottak szellemüktől (lelküktől), akik jól érzik magukat egy istentől elfordult világban, és nem éreznek semmilyen transzcendentális nosztalgiát. A gnosztikus Basilidus felteszi a kérdést: vajon az ilyen emberek emberek-e a szó valódi értelmében? Basilidus ezt kategorikusan tagadja. Próféta hangon beszél arról az eljövendő időről, amikor nem lesz többé szellemi ember, csupán fizikai, akik nem ismerik és visszautasítják mindazt, ami a lélekhez tartozik. Mindenki elégedett lesz a világgal, amelyben él, és nem lesz többé érdeklődés az örök élet iránt. Az az ember, aki a szellemi életről beszélne, éppen olyan nevetségessé válna, mint az a hal, amely a juhokkal akarna együtt legelni a magas hegyekben. Ha majd a tudatlanságnak ez az állapota elterjed a Földön, megszűnik minden kutatás, vagy kíváncsiság szellemi szinten. A világ a szellemi élet vonatkozásában teljesen meg lesz fosztva a nosztalgiától. Így fest – Basilidus bemutatásában – a szellem-hús-ember vége. Ily módon el fog jönni a nap, amikor az ember egyedül a húst szimbolizálja. Ebben az esetben halhatatlanságának elvesztését kockáztatja.

Miért épít az ember egyetemet?

*Ugyanazért, amiért templomot.
Csak az egyetem eredeti küldetése szerint a hétköznapi élet szentélye lenne,
amíg a templom az ünnepé.*

Az egyetem kérdése, a valódi egyetemé, ismét ott van az európai gondolkodás középpontjában. Sőt vélhetjük, Európa nem tudja magát szellemileg újjáépíteni, ha előbb nem képes rehabilitálni, új életre kelteni az egyetemet, az igazit.

Ezért nem véletlen az – ha végigtekintjük Európa második évezredét, könnyen kimutatható –, hogy a társadalmi válságokat, az átalakulási igényt mindig beharangozta az egyetemi intézmény válsága. Petrarcat és kortársait a középkori egyetemek megmerevedett skolasztikus képzési módszerével szembeni ellenszenv vezette el az antikvitás újrafelfedezéséhez, a humanizmus megalapításához, ami eredeti lényege szerint nemcsak az embert, hanem a természetet, a történelmet mint hagyományt és a nyelvet mint szellemi teremtőerőt is jelentette. Eme eszmék jegyében követelték az egyetemtől, hogy az legyen studia humanitatis, az átfogó szellemi, tudományos és művészi műveltség közvetítője. Képezzen olyan teljes egyéniségeket, akiknek műveltségi foka egyben az erkölcsi minőség mértéke is. Ugyanígy már az armageddoni huszadik századdal terhes tizenkilencedik század végén is kirajzolódott az egyetemi intézmény válsága. Az sem véletlen, hogy a harmincöt éves Nietzsche 1879-ben lemondott baseli klasszika-filológiai állásáról, mert kiüresedettnek és teljességgel haszontalannak vélte az akkori egyetemi

rendszert. A felsőoktatás mai kritikusai pedig joggal állíthatják, hogy világszerte intelligens bar-

bár képzés folyik. Az eltömegesedés megroppantotta az egyetemek minőségét és ethoszát is.

Az egyetem ügyében is most már itt az ideje, hogy Ciceróval szólva a *limare veritatem* állapotába kerüljünk. Jól meg kellene rázogatni az igazságot, és kimondani, hogy az egyetem képtelenné vált arra, hogy univerzális életközpontú kultúrát terjesszen. Fel kellene tárnunk, mi pusztult ki belőlünk, hogy legfontosabb intézményeinket nem tudjuk megfelelően működtetni. Mitől halmozódik bennünk az entrópia, a fásultság, a cinizmus. Hogyan vált fokozatosan az egyetem – Max Scheler fogalmait kölcsönözve – csak az uralmi tudás közvetítőjévé. Miért számúzte már a kezdetekben a megváltással kapcsolatos tudás átadását, és napjainkra a személyiségformáló tudás is kiteszittatik a rendszerből, ahogy erre Endreffy Zoltán olyan pontosan rámutat. Ráadásul hová lett mára az egyetem mint műhely, ahol tanár és tanítvány a tudás átadásának és befogadásának kölcsönösségében érinti, közelíti, szellemileg körbeöleli a földi élet legfontosabb ügyeit. Nem véletlenül emeli ki Nyíri Kristóf sem a legnagyobb egyetemtörténet-kutatótól, Rashdalltól a következő gondolatokat: a két leglényegesebb funkció, amelyet a valódi egyetemnek teljesítenie kell: hogy lehetővé tegye a tanul-

mányoknak szentelt életet, akár néhány évre, akár egy egész életre; s hogy ama időszakra összehozza egymással, az eleven kapcsolat személyességében, a tanárt a tanárral, a tanárt a diákkal, a diákot a diákkal. Végzetes tévedés volna azt képzelnünk, hogy akár a könyvek sokasodása, akár a közlés-közlekedés javuló feltételei valaha is megszüntetik ama intézmények szükségességét, amelyek az ilyen személyes kapcsolatokat lehetővé teszik.

De hol tart ettől a helyzettől a mi mai európai és magyar egyetemi világunk? Kisebb-nagyobb tudásgyárakká szervezzük felsőoktatási intézményeinket, és az átszervezés praktikái közben elvitatkoztatunk a lényeg mellett. Nem kellene-e kimondani, hogy az egyetemi oktatást már nem lehet megújítani az egyetemen belülről. Akik ott oktatunk, s talán azok is, akiket okítunk, már látják, hogy ez az egész nem megy. De most még kiüresedetten

is mozgatja ezt az intézményt egzisztenciális félelmünk és a belénk sulykolt kilátástalanság-tudat. Reménytelen-ségünk, hogy nincsenek forrásaink, amelyekkel meg tudnánk törni a globálissá terebélyesedett nagyvállalatok és a nekik elkötelezett kormányok érdekszövetségét.

Ez mindaddig így lesz, amíg néhányan bátran ki nem vonulnak az egyetemről, és ha kell, egy kocsmában – mint Leopold Kohr az Akadémikus Fogadóban – újra elkezdnek beszélni a hozzájuk csatlakozó egyre több fiatalnak Istenről, emberről, életről és halálról. Akkor újraindul a szimpózium, amely tudvalegőleg együttívást jelent dionüszoszi értelemben is és szellemi szinten is, vagyis a tudás magunkba szívását. Lehet, hogy eljött a nagy Szimpózium ideje. Ebből megszülethet az új Egyetem, mely nem lehet más, mint beavatás életbe-halálba.

**Leopold Kohr: AZ AKADÉMIKUS FOGADÓK (részlet)
(The Academic Inn)**

**Forrás: Nicholas Albery – Mark Kinzley (szerk.):
How to Save the World. Wellingborough, Turnstone,
1984, 128-135. oldal**

A fasiszta rezsimiek uralomra jutása idején Európában a tudósok munkájuk folytatása érdekében menedéket kerestek azokban az országokban, amelyekben az egyetemeket a kormány nem befolyásolta. Például Franciaországban, Kanadában, az Egyesült Államokban. Azóta viszont már egy új és sokkal nagyobb veszély fenyegeti a szabad tudományos tevékenységet. Ez pedig a robbanásszerűen fejlődő tömegtársadalmak oldaláról fellépő igény, amelyet az oktatás terén csak hatalmas egyetemek révén lehet kielégíteni (...) Egyetlen ország sincs ma már, amely ne osztozna az egyetemek nagyságából származó nyomasztó gondban. A problémát földrajzi értelemben csak egy másik bolygóra való meneküléssel lehetne megoldani.

Mégis van egy utolsó kiút. A tudománynak nem földrajzi, hanem intézményi értelemben kell új helyet keresnie; nem egyik bolygóról a másikra, hanem az egyetemről egy olyan intézménybe kell menekülnie, amely (a) fizikai kereteinek korlátai miatt immunis a túlszűfolttságból eredő feszültségekkel szemben; (b) immunis az ideológiai nyomással szemben is, mivel olyan a kisugárzása, amely oldó hatással van a

megkövesedett gondolatokra. Ez az intézmény – a humán tudomány utolsó menedéke – a fogadó. (...)

A kocsmai asztal barátokat teremtő hatása miatt, ami egyrészt a „cimborák” igazmondásában nyilvánul meg, másrészt abban, hogy nagy esélyt ad arra, hogy egy lépéssel közelebb kerüljünk az igazsághoz, a fogadó a filológiának nem csak utolsó menedéke. Valójában ez volt az a hely, ahol a humán tudományok megszülettek. A nyugati világ első egyetemei, az ókori Athén első egyetemei asztaltársaságokból fejlődtek ki. A mai napig a tudományos alkotást szimbolizáló egyik legszentebb intézmény a szimpózium. A szó görög eredetű, „együtt ivást” jelent (syn = együtt, a pinein pedig az ivásra utal). Sőt a híres angol jogi egyetemeket még ma is „inn”-eknek hívják – Lincoln’s Inn, Gray’s Inn –, amelyek kiválóan megfeleltek akadémikus fogadóknak, hiszen a diploma fő követelménye nem az volt, hogy a diáknak ennyi meg ennyi vizsgát kellett sikeresen letennie, hanem egy bizonyos számú vacsorán kellett megjelennie (...).

(...)

Az első feladat ahhoz, hogy létrehozzuk azt, amit Akadémikus Fogadónak nevezünk, amely a tudományos gondolatok szülőháza is lehet, az, hogy visszaadjuk a jó taverna lét-elemét, ami azt jelenti, hogy nemcsak jó ennivalóval, jó itallal, jó kiszolgálással és jó szállással kell rendelkeznie, hanem a jó beszélgetéshez is megfelelő légkört kell nyújtania.

(...)

Fordította: Strbik Csilla

Molnár Tamás

A modern egyetem gondja

(részlet)

...A jövő egyetemét vissza kell hívni a „mindenes” hamis hivatásából, és célt kell kitűzni eléje. Ennek a múltra, egyedüli értékes tudástárunkra kell támaszkodnia, leküzdvé azt a hamisan célzott lelkesedést, amely minden intézményt fenyeget manapság: hogy túlmeny lehetőségein, minden lobbinak és divatnak kitarja kapuit, és meg kívánja reformálni az emberiséget. Ez a kísértés abból is fakad, hogy az egyetem korunkban tömegiskolává fajult, olyan *campus*-szá, ahol a szlogen könnyen terjed, és a tananyag maga is a divat kiszolgálójává válik. Ez a jelenség viszont elősegíti a diáktömeg homogenizálódását és elidegenedését. Minden tömeg, főleg a mai elektronikus világban, már eleve közönség, publikum, amelyet kiszolgáltatnak a médiumok behatolásának. Így az egyetem is egyike lett a médiumoknak, közönsége passzív bámuló, nem intellektuális résztvevő, sem kezdő kultúremler.

Mint mondtuk, az egyetemi idea permanens, mert az emberek vágnak egy magasabb rendű tudásra, érzik szükségét, hogy az ilyen tudást az erkölcsi világra is rávetítsék. Minden kornak és társadalomnak megvan a saját célú és saját stílusú főiskola-láncolata, akárhogy nevezik is azt. Ez az egyetem-idea többször változott a Nyugat történelmének folyamán. 526-ban Jusztinianusz császár bezáratta a platóni akadémiát, tudósai szétszóródtak Perzsiában. Évszázadok múltán kelt újra életre az *akadémia*, mint katolikus inspirációjú skolaszticizmus – végtére platóni és arisztotelészi alapokon. Nem lehetetlen, hogy az *egyetem* ma ismét megújulás előtt áll, amelyet egyrészt a régi mintára fognak felépíteni, másrészt újabb tudásvágy anyagából. Programozni lehet az új építményt, de a spontán aspirációknak is helyet kell adni. Ezt abból is tudjuk, hogy a fiatal ember továbbra is kérdez, összefüggéseket kíván megismerni, és nem elégszik meg a bürokratizált iskolával, ahol a metódusnak nagyobb szerepe van, mint a kulturális lényeknek.

A legnagyobb veszély manapság az egyetem *eliparosodása*; mintha az iskola a hivatásra való nevelés helyett egy nagy laboratóriummá vált volna, vagy menedzseri hivatallá. Olyan embereknek kell az egyetemet kézbe venni, akiknek hivatástudata integrált egyetemi posztjukkal, és akik pályájukat úgy tekintik, mint a jó lelkész híveinek szellemi ellátását. Ezt a tanuló megérzi, és ifjú idealizmusát az *ügy* szolgálatába állítja. A többit reá kell hagyni. Ez történik ma is számos helyen, egyetemen és egyebütt. Magánegyetemek létesülnek, szigorú tanulmányokat követő önképzőkörök, előadás-hálózatok, szemináriumok. Ezekből vagy ezekkel párhuzamosan kel majd életre az egyetem eszméje, amely talán tudománykritikával kezdi hivatása gyakorlását, abból a célból, hogy a

modernség hübrisztét megtörje, és rehabilitálja a tudás más, de éppen olyan méltó diszciplínáit. Ismételjük: nem láthatjuk előre a „programot”, a tervrajz lassan bontakozik ki, és a hivatástudatot sem lehet mesterségesen előállítani. Az új egyetem nem a „szép új világ” számára készül. A régiből és az újból adódik majd össze, új és régi meglátások nyomán.

A tudomány kritikáján túl lényeges, hogy az egyetem az elite irányítsa figyelmét, amely nem társadalmi elit, hanem gondolkodási. A modern elit, már a múlt század szociális konfliktusait figyelembe véve, és azzal a szándékkal, hogy ezeknek véget vessen, az alsó osztályok nevelési ügyét hangsúlyozta. Ez fontos elhatározás volt, de később eltúlozták a dicséretes elvet, méghozzá úgy, hogy tömegfőiskolákat hoztak létre – az amerikai *campusokat* –, ahol tízezrek mentek át a futószalagon anélkül, hogy a tudás elsajátításáról lett volna szó. Alan Bloom írt erről erős kritikát, és előtte a Harvardon tanító Santayana, aki észlelte, hogy a diáktömeget csak az üzleti világ és a jog felé irányítják, valóságosan elzárva előlük a kultúra gazdag csatornáit.

Újfajta elitképzésre van tehát szükség, mondhatnánk, új emberismeretre, új tanulási irányok feltérképezésére. Ez nemcsak technikai és módszertani megoldásokhoz vezethetne, hanem a belső élet rehabilitálásához. Az egyetemet támogatni kell más iskolákkal is, amelyek más fokokon szólnak a fiatal emberhez, és megmozgatják benne a világ csodálatosságára nyitott fogalmi életet, a *filiát* (a görög „hajlamot”, szeretni vágyást) is.

Újfajta elitképzésre van tehát szükség, mondhatnánk, új emberismeretre, új tanulási irányok feltérképezésére. Ez nemcsak technikai és módszertani megoldásokhoz vezethetne, hanem a belső élet rehabilitálásához. Az egyetemet támogatni kell más iskolákkal is, amelyek más fokokon szólnak a fiatal emberhez, és megmozgatják benne a világ csodálatosságára nyitott fogalmi életet, a *filiát* (a görög „hajlamot”, szeretni vágyást) is.

Andrásfalvy Bertalan

Egyetemi felvételi- és ösztöndíjrendszer

(részlet)

A szegények nem érdemelnek iskolát, vagy csak rosszabbat? Nem érdemelnek értelmiséget?

A népesség arányában kell értelmiséget nevelni, egyforma arányban kell a gyermekek továbbtanulását mindenhol biztosítani, hogy minden országrésznek, régióknak, városnak, falunak és néprétegnek legyenek minden téren kitanult, tanulmányaik befejeztével a szülőföldre visszatérő szakemberei, értelmiségi vezetői. Ezért tehát biztosítani

kell, hogy mindenhol jöjjenek a fiatalok az egyetemre és a főiskolára – mindenhol a legtehetségesebbek.

A mostani felvételi azonban a tárgyi ismeretek mennyiségét, és nem a tehetséget, a rátermettséget, jellemet és szándékot vagy elkötelezettséget méri, amelyet nem is lehet egy írásbeli tesztből megítélni, de még egy félórás beszélgetésből sem. Azokra kell bízni a fiatalok kiválasztását az egyetemi tanulmányokra, akik jól megismerhették már képességeiket, tehetségüket, jellemüket a több éven át tartó kapcsolat révén. Vagyis a tanáraikra, az iskolára és az önkormány-

zatra. A fiatalok értékelése legegyszerűbben az iskolában kapott végbizonyítvány érdemjegyeivel és minősítésével történhet. Ezzel az adott tanulóközösségen belül kijelölték a legjobbat, aki azonban lehet, hogy a felvételin – az előbb felsorolt okok miatt – nem ér el annyi pontot, mint egy „elit” gimnáziumból jött tanuló. Az első tehát az iskola, a tantestület véleménye, minősítése, ajánlása.

Ezután a tantestület és az önkormányzat ösztöndíjat is biztosíthat a kiválasztott számára, amellyel lehetővé teszi a továbbtanulást. Ezért az állami költségvetésből ösztöndíjakra szánt összeget szét kell osztani az önkormányzatoknak a megfelelő korosztályba tartozó gyermekek arányában. Nem az egyetemre a felvételi teszt alapján felvett és legmagasabb pontokat elért tanulók között kell tehát felosztani az ösztöndíjat, hanem a felsőoktatásra készülő, legtehetségesebbnek tartott diákok között, akik nemcsak a bizonyítványt, hanem az ösztöndíjat is a „zsebükben” hozzák. (Megtartható a felvételi vizsga valamilyen formája, mert az bizonyos felkészülésre készíti a jelentkezőket, de mivel az egyetem vagy főiskola tisztában van azzal, hogy egyesek önhibájukon kívül nagy és behozhatatlan hátránnyal indultak, nem a pusztá pontszám, hanem a végbizonyítvány, az önkormányzat és az iskola ajánlása legyen a döntő.)

Közösségi ügy

A felsőbb iskolába bejutott diák tudja, hogy kiknek köszönheti továbbtanulási lehetőségét. Kik azok, akik taníttatják. Nem az arctalan „állam” (állami ösztöndíj!), hanem egy közösség, amelyből jött, amelybe családja és rokonsága, barátai és ismerősei tartoznak. Akik elvárják, hogy megbecsülje a támogatást, akik visszavárják a szülőföldre, s akik nem utolsó sorban állást, szerepet is biztosítanak majd számára. Egy kicsit hasonlít ez a korábbi úgynevezett társadalmi ösztöndíjra, amely lényegében a megfelelő értelmiségi-, szakemberutánpótlás biztosítására jött létre.

Az oktatás egészének feladata nemcsak a különböző hivatásokhoz szükséges tárgyi ismeretek átadása, hanem a jellem, a gondolkodás nevelése is. A cél a jól képzett, erkölcsös, értékeket valló és védő, egészséges lelkületű ember, aki egyben alkalmas a közéletre, a másokért való felelősségvállalásra is. Vagyis a *homo politicus*, a közéletben szerepet vállaló

értelmiségi, a legjobb értelemben vett *hazafi*, a kötelességeit ismerő polgár.

Az elkötelezett értelmiségi szakember képzését a szülőföld, az önkormányzat nemcsak a zsebébe tett ösztöndíjjal, hanem például azzal is támogathatja, hogy biztosítja a lakását az egyetemi városban. Az önkormányzatok nagyobb területi egységei, például a megyék, kollégiumokat alakíthatnának ki a felsőbb tanulmányok színhelyein, az egyetemi városokban, a főiskolák mellett. Ezekben a megyei kollégiumokban együtt laktának az egy megyéből vagy régióból származó, különféle képzésben részesülő diákok: mérnök-, közgaz-

dász-, tanár- és orvosjelöltek. A kollégium maga választja meg vezetőségét, és közösen készül fel a hivatásához szükséges ismeretek elsajátítására. Elsősorban annak a megyének, régiónak a megismerésére, melyben dolgozni fognak, de úgy, hogy a mérnök, az orvos, a közgazdász, a jogász vagy a történész és a szociológus szemével is felfedezi szülőföldjét és annak sajátos problémáit. Egyszerre gazdagodik szűkebb szakmája területén, és kap sokoldalú tudást hazájáról. Megismeri országát mindenfajta gondját, lehetőségét, kívánságát és múltját is. A történelmi látás ad elkötelezettséget, indítást a felelősségvállalásra.

Mindnyájunk érdeke

Mi ennek a rendszernek a feltétele? Az, hogy a jövő, az iskola ügyét mindenki a magáénak tekintse. Az iskola nem csak a szülők és az önkormányzat ügye. Az iskola is csak akkor lehet közügy, ha a jövő, a gyermek is közügy, nem pedig a gyermekeket vállalók magánügye. A gyermekes családok támogatása nem könyöradamány. A gyermekes családok a gyermekneveléshez szükséges anyagiak beszerzése során az áfával többet adóznak az államnak, mint amennyit az államtól kapnak. Végül is a gyermekek nevelésével és taníttatásával biztosítják azt az élőmunka-utánpótlást, amely a gyermekeknek nyugdíját teszi lehetővé – amint arra Fekete Gyula már annyiszor rámutatott.

Új rendszer ez, szokatlan? Nem. Lényegében így működött ez régen nálunk is, mert csak így volt lehetséges az, hogy tanyasi, osztatlan iskolákból is kikerülhettek egyetemi tanárok és híres tudósok. Az itt vázolt új ösztöndíjrendszert és a fiatalság érzelmi szülőföldhöz-kötését a finnek még a függetlenségük elnyerése előtt megvalósították. Európa egyik legműveltebb, legolvasottabb jóléti államát enélkül nem tudták volna felépíteni. Vannak jól bevált külföldi példák, melyeket saját viszonyainkhoz alkalmazva érdemes követni. Azt is tudom, hogy e rendszer bevezetése ellen azok fognak leginkább ágálni – „tudományos” érveket is felhozva –, akik a szűkebb „értelmiségi-újrateremtés” haszonélvezői, kiváltságosai, de be kell lássák ők is, hogy ha az ország ezen az úton tovább hasad, polarizálódik, gazdag, művelt és szegény, elmaradott tájakra esik szét, az végül őket is hátrányosan fogja érinteni. Közös jövőnk – a kezünkben van.

VILÁG-LÁTÓ-KÉP

World Watch Video

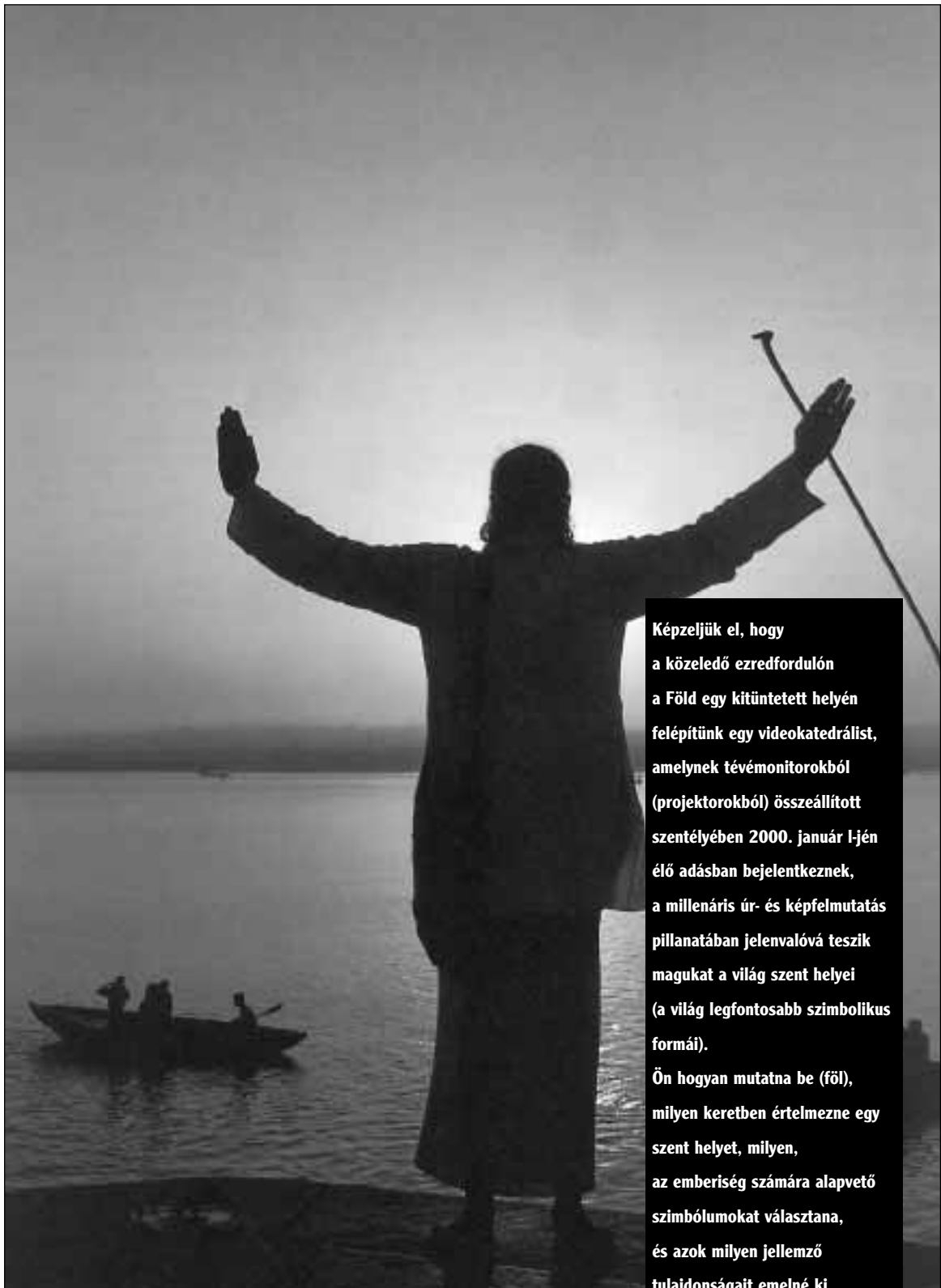
(VIDEOKATEDRÁLIS)

**A Magyar Iparművészeti Főiskolán,
a szokásos szemináriumi munka keretében
az itt következő feladatot kapták
a videoszakos hallgatók 1996-ban.**

*Témavezető: Zelnik József
egyetemi docens*

ÁZ ÓBIDAI KATEDRÁLIS
SZÁMÍTÓGÉPES REKONSTRUKCIÓJA

Képzeljük el, hogy a közeledő ezredfordulón a Föld egy kitüntetett helyén felépítünk egy videokatedrális, amelynek tévémonitorokból (projektorokból) összeállított szentélyében 2000. január 1-jén élő adásban bejelentkeznek, a millenáris úr- és képfelmutatás pillanatában jelenvalóvá teszik magukat a világ szent helyei (a világ legfontosabb szimbolikus formái). Ön hogyan mutatna be (fő), milyen keretben értelmezne egy szent helyet, milyen, az emberiség számára alapvető szimbólumokat választana, és azok milyen jellemző tulajdonságait emelné ki.

Háttéranyag a tervezéshez:

I. A VIDEOKATEDRÁLIS (VILÁG-LÁTÓ-KÉP) földi helyének kijelölése

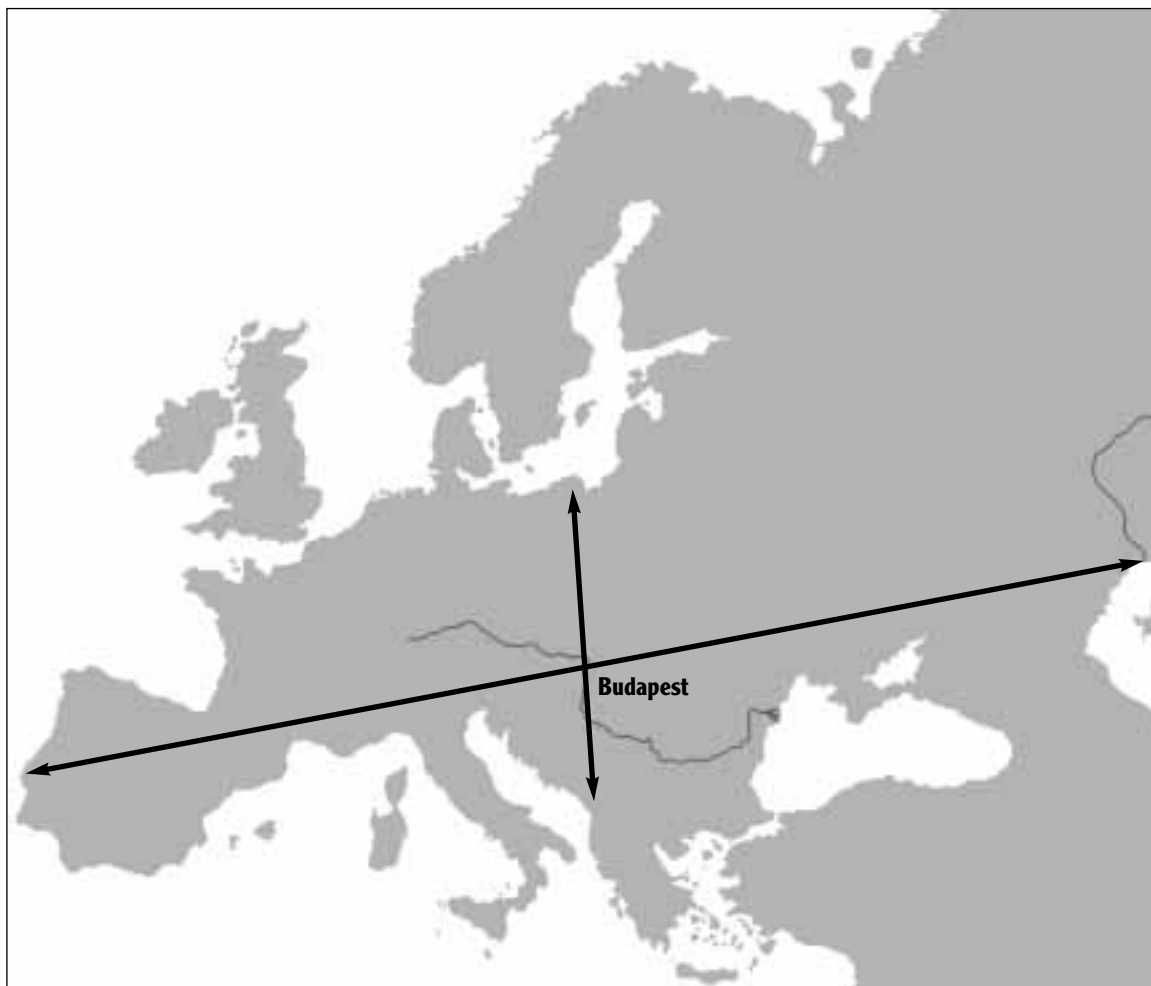
Ezer évvel ezelőtt Kelet és Nyugat különválása befejeződött. I. Miklós (858–867), az egyik legnagyobb pápa egész életét annak szentelte, hogy megértse, mi vezetett Kelet és Nyugat különválásához.

Az új ezredfordulón talán érdemes visszatérni ehhez a kérdéshez. Látszik-e már, miért kellett Keletnek és Nyugatnak ennyire külön úton járnia?

Most mi akarja megszakítani (meg akarja-e egyáltalán valami) az európai fejlődés folyamatát?

Mit hoz a „megváltó ezredik év”? Kezdődik-e valahára a Vergilius IV. eklogájában ígért „századok nagy sora”? S eljön a gyermek, akit első ajándékkal elhalmoz majd maga jószántából a Föld. Elpusztul a kígyó, el a mérges növény; útszélén tenyészik Szíria balsama.

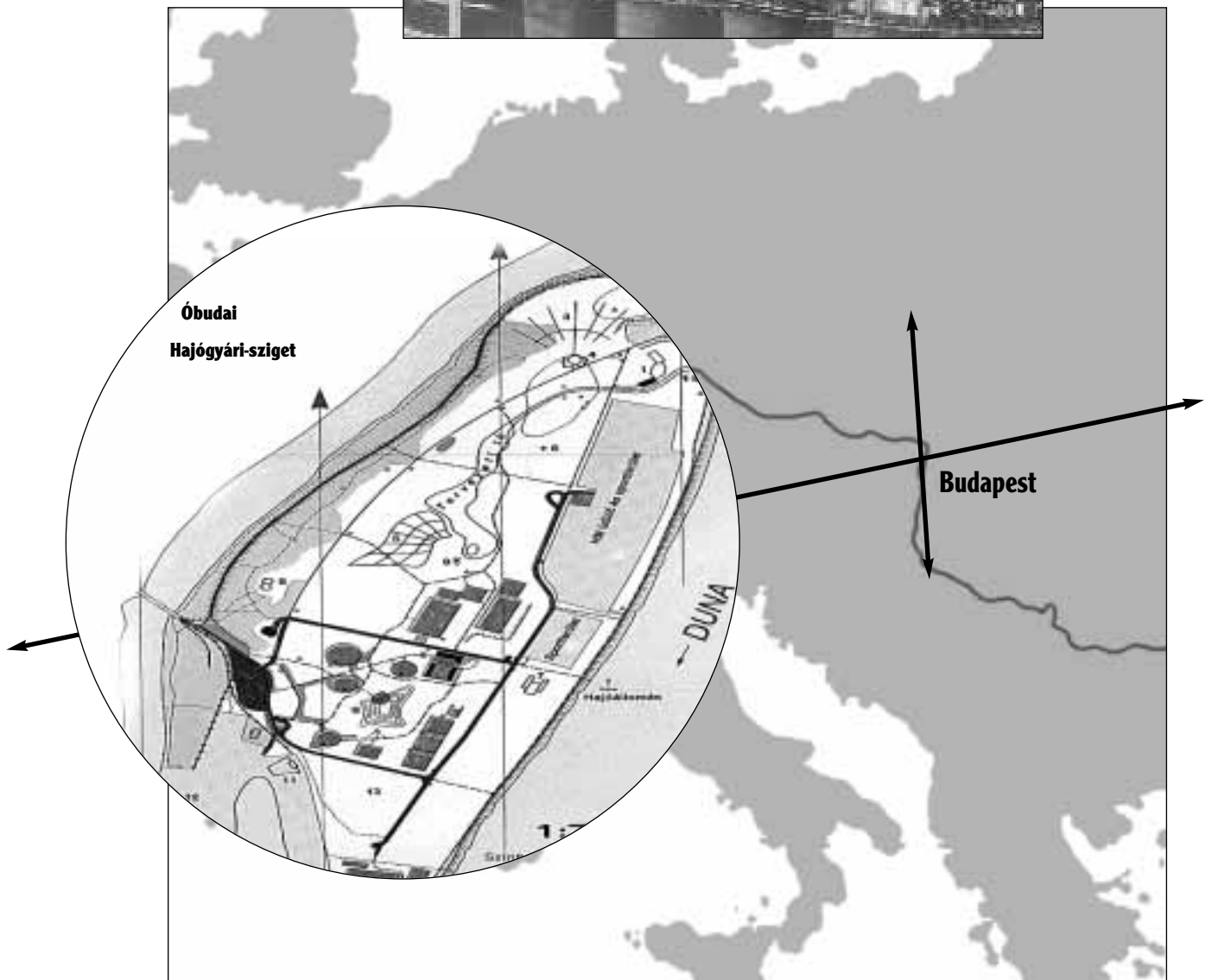
Vélhetjük, hogy a Nyugaton és Keleten elterülő, egymással szembenálló (valóban Nyugat és Kelet áll egymással szemben, vagy ebben a dichotómiában egy sokkal mélyebb és más jellegű történelmi feszültség rejtőzködik?) civilizációk közötti tengely valahol itt, Közép-Kelet-Európában húzódik. Itt vonul végig a Baltikumtól a Balkánig egy történelmi rianásvonal. Vagy itt élek, így képelem, és ezért így van.

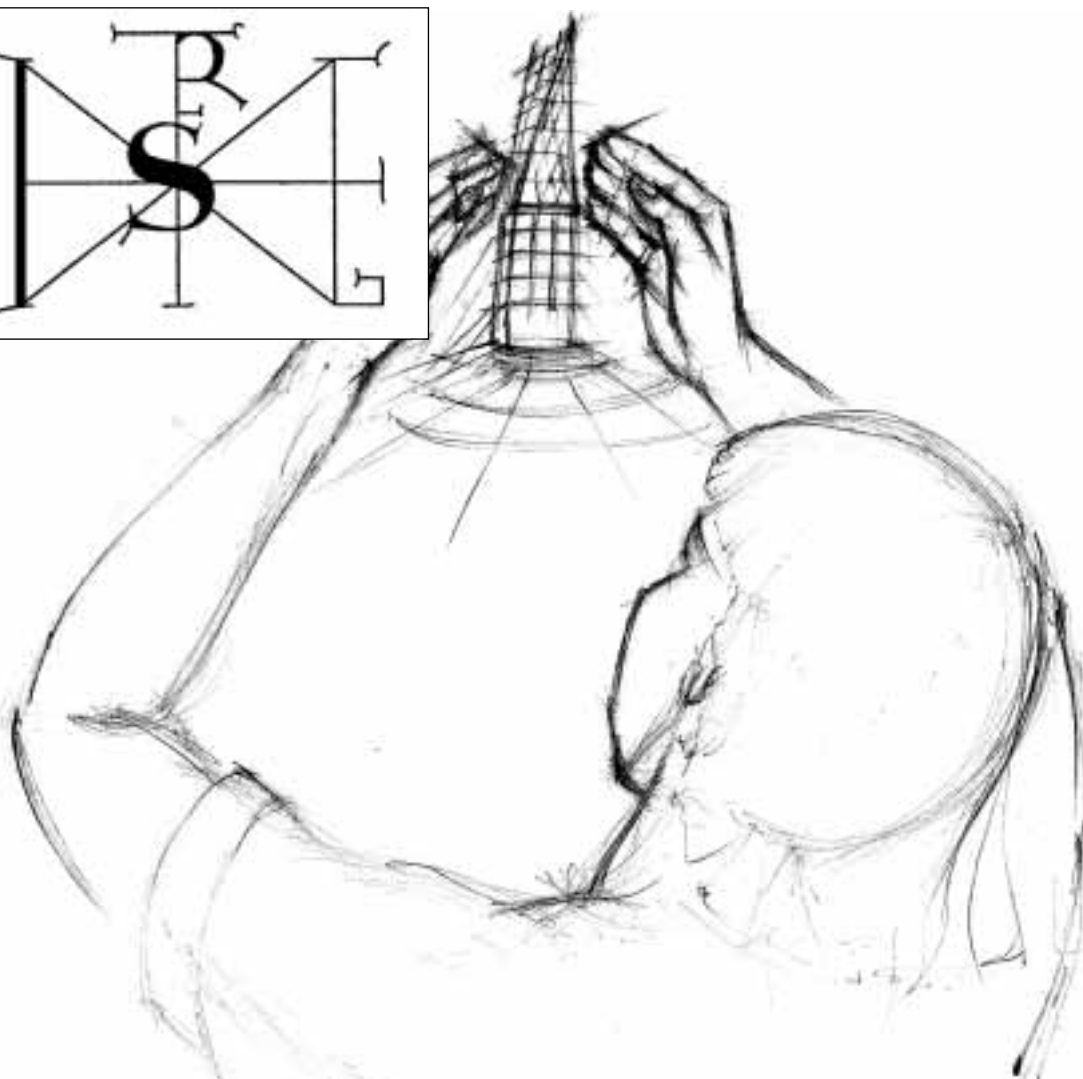
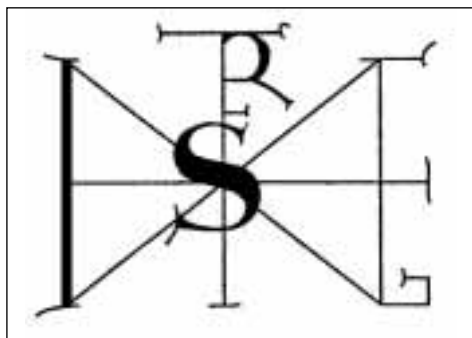

Tehát a hely: Közép-Európa, vagy inkább Európa közepe. Európa szellemi közepe meghatározhatatlan, történelmileg mozgó fenomén. A mértani közepe talán megállapítható. Egy kísérletként lásd az itteni térképet. Ha összekötjük egy egyenessel azt a két pontot, amely a

Lisszabonon túli fokot és a Kaszpi-tengerbe ömlő Ural folyót jelöli, akkor ennek a vonalnak a felezőpontján Budapestet találjuk és a Dunát, az ISTERT, a szent folyót. A közepén egy szigettel, a Hajógyári-szigettel, ahol a limes húzódtott a Birodalom és a Barbaricum között.

V. BARACSI ERZSÉBET ILLUSZTRÁCIÓJA

Miért fontos a folyó?

Mint szimbólum egyidejűleg jelenti az egyetemes lehetőséget és a formák áradását, a termékenységet és a halált, és a megújulást.

A *szemközti part* – tanítja a *zen* pátriárka, Honeineng – *paramita*, s ez az állapot túl van léten és nemléten.

A fentről eredő folyó a zsidó hagyományban a kegyelmet, az égi hatásokat jelképezi.

A legendabéli Szövőnő napéjegylenlőségkor átkel az Ég folyóján (Tejút), hogy egyesüljön az Ökörpásztorral.

„Soha ne keljetek át – mondja Hesziodosz – a végtelen folyású folyók vizein, mielőtt el nem mondatok volna egy imát...”

„Amikor az öregasszony eljön a folyópartra, letör egy kis darab kenyeret a part istenének, és leteszi a partra, majd lisztet és süteménymorzsát hint **szét** a parton, és borral locsolja, s mondja: »Partisten! Nézd! Eljöttem hozzád. És te, Folyóisten, kinek partjairól vettem e darabka anyagot, vedd kezedbe és tisztítsd meg ezt az embert agyaggal; tisztítsd meg testének mind a tizenkét darabkáját!«”

II. Mi a VIDEOKATEDRÁLIS?

Szent hely:

- ahol a menny összeér a földdel
- ahol az egyik kozmikus régióból átvezetés nyílik a másikba
- az ember a templomon át ébred a világra, s a templomon át hagyja el. És életének minden fontos állomásán újra templomba lép.

VILÁG-LÁTÓ-KÉP:

- Meditáción, belső látáson keresztül érzékelni a világot.
- Technikailag megteremteni a felülről körbenézés, a rálátás lehetőségét.
- A látófa minden földlakó eszköze és vágya.
- Rálátni a szellemiekre: égig érő fa.

Videokatedrális:

video (lásd!) *vide = lásd!*

video: szóösszetételek előtagjaként: kép

videokatedrális – képszékesegyház,

a képfelmutatás temploma. Képfelmutatás,

– hogy megszűnjön a képtelenség,

– a képmutatás képtelensége.

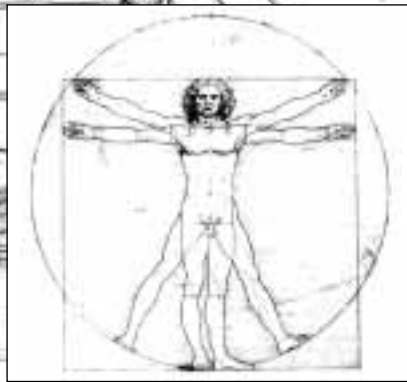
A videokatedrális tájolt világfa is.

– Köré van rendezve a kozmosz.

– Az „igazi föld” nem más, mint maga a kozmosz.

III. Mi jelenik meg a VILÁG-LÁTÓ-KÉP (VIDEOKATEDRÁLIS) monitorain (szemein)?

- A világ szent helyei. A világ volt vagy jelenlegi vallásainak kultikus központjai: Jeruzsálem, Róma, Mekka, Delphoi, Tibet, Stonehenge, Bodh-Gaja, Sínai-hegy, Lourdes, Iona stb.
- Az emberiség alapvető szimbólumai: Erosz, Thanatosz, ünnepek,
- Bejelentkezik élő adásban a transzcendens?

V. BARACSI ERZSÉBET ILLUSZTRÁCIÓJA

OIKOLÓGIA

A világ zöld lelke

*Ahol az emberiség még
sohasem volt: a haza.*

*...hogy a világban
szaporékony legyen minden,
ami bensőséges.*

*Azért vagyunk a világon,
hogy valahol otthon
legyünk benne.*

A következőkben egy „kutatási” téma nagyon vázlatos felvezetésére vállalkozom, abban a reményben, hogy az olvasókat, s nem utolsósorban barátaimat, kollégáimat és a diákokat, akikkel különböző egyetemeken, különböző műhelyekben együtt dolgozom, be tudom vonni egy olyan szellemi játékba, melyet jobb szó híján egyelőre kutatásnak nevezek.

Az elmúlt negyven év szellemi csapdáiból tápázkodó magyar kulturális élet és az értelmiség egyre fokozottabban keresi azokat az új támpontokat, amelyekkel kulturális identitását, értelmiségi önazonosságát egy új szellemi és erkölcsi szinten helyreállíthatja. Ennek jelei mutatkoznak abban a lázas igyekezetben is, ahogyan felfedezzük és fölmutatjuk Magyarországon is az ökológiai gondolat, az ökofilozófia jelentőségét. Amikor tíz évvel ezelőtt a Kapcsolatok című sorozatban megjelent az ökológiai kapcsolatok kötet¹, alacsony példányszáma ellenére is revelációként hatott.

Megdöbbenő volt a nagy részben még mindig marxi citatológiába ájult szellemi életnek, hogy nem csupán a század olyan jelentős filozófusai nem kerültek be a magyar szellemi vérkeringésbe, mint Heidegger, vagy Merleau-Ponty, de egy paradigmaváltás: az ökofilozófia felemelkedése is észrevétlen maradt. Így nálunk ismeret-

lenként jelentek meg olyan ökofilozófusok, mint Lester Brown, Fritz Schumacher, Gary Snyder, Jim Lovelock, Wendel Berry, Amory Lovins, Karl Hess és a többiek. Az elmúlt tíz év azonban alapvető változást hozott ezen a téren, és ma már inkább egy túlhajtott érdeklődés nyilvánul meg az ökológiai kérdésekkel kapcsolatban. Könyvek tucatjai jelennek meg

ebben a témában, és legalább fél tucat folyóirat tűzte zászlajára az ökológiai gondolatot, köztük olyan jelentősek, mint a Liget, az ÖKOTÁJ, az ÖKO és a Harmadik Part.

Az értelmiség lázas önazonosság- és szellemi újvilágkeresését jelző másik jelenség a szimbólumkutatás feléledésében tapasztalható. Úgy tűnik, a magyar szimbólumkutatás most akar kitérni a szemiotikai módszer szűken analitikus gyávaságából. Mintha most kívánnánk meglépni azokat a lépéseket, amelyeket a francia szellemi élet az 1960-as évek végén megtett, amikor Jean Chevalier vezetésével előkészítette és megjelentette azt a négykötetes szimbólumszótárt², amely máig is az egyik legizgalmasabb ezen a területen. Itt a teljesség igénye nélkül utalnom kell néhány magyar kísérletre, különös tekintettel két átfogó szöveggyűjteményre. Az egyik a Kapcsolatok című sorozat, amelynek három kötetében³

már csaknem tizenöt évvel ezelőtt széles körű áttekintés jelent meg a nemzetközi és hazai szimbólumkutatási eredményekről. Ezekben a kötetekben olyan jelentős munkák váltak magyarul olvashatóvá, mint például H. von Dechend és G. de Santillana Hamlet malma című munkája a teremtésmítoszok szimbolizmusáról, vagy Arturo Schwarz, Hermann Nitsch, Antonin Artaud, Caroline Tisdall és mások írásai a művészetben működő és meghatározó szimbólumokról, valamint A. I. Martinov, V. V. Bobrov, V. F. Stein, M. Wallis és mások tanulmányai a népművészetben működő szimbólumrendszeréről.

Ilyen meghatározó szellemi teljesítmények ellenére a kötetnek szinte nem volt visszhangja. Ha leszámítjuk, hogy a Művészet folyóiratban a pártos kritika támadta, akkor elmondhatjuk, hogy a vállalkozást a koránjövtség érdektelensége vette körül. Ez nem is csoda, hiszen olyan interdiszciplináris szintézissteremtő tágassággal kívánt témájához közeledni, ami elképesztő, kihívó, sőt gyanús volt a tudományos részterületek részterületeiben (ideológiai okokból kényszerűen is) bujdosó akkori magyar tudományosságnak. De nem sokkal nagyobb visszhangja lett annak a kötetnek⁴ sem, amely egyedülálló alapossgággal és tágassággal járta körül a halál szimbolikáját.

Eme sikeres és sikertelen kísérletek után az elmúlt két-három évben szellemi tavaszi zsongás indult ezeken a területeken. Az MTA Szociológiai Intézet Kultúr-szociológiai Műhelye 1992. október 1-jén „Szimbolizáció” munkacsoportot alakított. Ennek célja a hazai szimbolizáció-kutatások (interdiszciplináris és irányzatok-közi) találkoztatása, egy komplex szimbolizációfelfogás és ilyen szemléletű kutatások ösztönzése. A terv első lépéseként három tanácskozás és három tanulmánykötet⁵ jön létre, valamint egy igazi heroikus szellemi vállalkozás, az első magyar nyelvű szimbólumszótár⁶.

A kezdeti csapongások után az ökológiai kutatások is széles medret találtak a magyar tudományosságban, így most itt könyvtárnyi irodalmat kellene felsorolnom, ha érzékeltetni akarnám a terület teljességét. Témánk szempontjából csupán egyetlen kötetre szeretnék utalni, mely A kultúra ökológiája⁷ címmel jelent meg. Ebben a tanulmánygyűjteményben indult el az ökológiai frazeológiának az a vitája⁸, amely minden zaklatottsága ellenére sokat jelentett a tisztázódás szempontjából. Magyarországon ez a vita nyitotta rá először az értelmiség sze-

mét arra, hogy az öko-filozófiában egy paradigmaváltás fejeződik ki, s ezután nem tekinthetjük már mi sem az ökológiát – s főleg annak öko-filozófiában kiteljesedő elméletét – szűk természettudományos problémának. Sőt, az eddigi előmunkálatok megteremtették a lehetőséget, hogy az ökológia fogalmát tovább finomítsuk.

Ennél a lépésnél ismét az etimológiai eredethez kell visszanyúlnunk. Amikor Haeckel bevezette az „ökológia” szóösszetételt, akkor Darwin azon tételére utalt vissza, amelyben a természet háztartásáról beszélt. Ezért használta az OIKOS görög szótót, ami háztartást jelent. Számunkra, akik a modernizációs mítosznak már nemcsak az előnyeit, hanem egyre nagyobb hátrányait is „élvezük”, az OIKOS görög szótónek egy másik, mára egyre erősödő jelentése is van. Ebben a szóban ugyanis benne rejlik a ház (az élethez közvetlenül tartozó terület), de a haza is, sőt az egész emberiség otthona, ahogy azt az OIKUMENE kifejezés mutatja. A szó ilyen értelmű megvilágítása és életünk ennek függvényében való átvilágítása talán választ ad arra, hogy a túlhajszolt modernizációban mitől sterilizálódik, értéktelenedik el, megy veszendőbe a társas értelemben vett hely mint tartalom. Mitől pusztul körülöttünk a ház, a haza, miért űzetünk ki életünk kertjéből. Kimondhatjuk, hogy a huszadik század végén éppen az otthon és az otthonosság lett a legnagyobb kihívás és vágy. Gazdasági értelemben a kicsi a szép, politikai értelemben a gondolkodj globálisan, cselekedj helyileg, kulturális értelemben pedig az azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne képletében.

Az itt leírtakból következik, hogy ha csak kutatási szakzsargonnal is, de érdemes bevezetni az OIKOLÓGIA, az otthonosságkutatás fogalmát, mégpedig az alábbi megosztás szerint:

Amint az ábra felirataiból kiderül, egy új szótár is születik, nevezzük az egyszerűség kedvéért oikológiai szótárnak, benne például a világ: szövetségek szövetsége, a haza: közösségek közössége. Ha a létező történetírás megengedte magának, hogy az emberiség történetét a háborúk történeteként írja meg, akkor az oikológia megengedheti azt a részrehajlást, hogy a világot a szelídség frazeológiáival értelmezze.

Természetesen az itt felvázoltaknak akkor lenne igazi értelme, ha általa elmozdulhatnának egy új nemzeti kulturális identitás megfogalmazásának irányába⁹ is. Amelynek egyik alapvető kérdése az lenne: „miféle sajátos hoz-

záférhetőséget jelent az emberlét alapkérdéseihöz a helyi kultúrához tartozás”? Ki tudjuk-e szabadítani a haza fogalmát a huszadik század eleji Heimat-kultusz, majd az azt kompenzáló Heimatforschung tévútjairól. Vajon nem éppen egy, a faji alapok helyett az otthon, az otthonosság alapjairól indított haza-meghatározás szabadít ki bennünket az Ernst Block által megfogalmazott dilemmából, hogy a haza az a hely, ahol az emberiség még sosem volt? Természetesen ehhez a legkényesebb pont, például a

nemzeti szimbólumok kritikai feltárása szükséges, mondjuk egy magyar hermeneutika¹⁰ keretei között. Egy ilyen szimbólumkutatás megteremtene többek között a nemzeti szimbólumok állandó közösségi visszavételének lehetőségét és új felmutatását, kizárva ezáltal ezeknek a szimbólumoknak – főleg politikai – bemerevedését, és biztosítva a nemzet legjobb szellemi képességeinek folyamatos működését a társadalomban.

(1994)

OIKOS

elsősorban az oikológia tere

ÖKUMENÉ	HAZA
az egész emberiség	nemzet,
otthona,	közösségek
szövetségek	közössége
szövetsége	

elsősorban az ökológia tere

HÁZ	HÁZTARTÁS
otthon,	az „otthon”
otthonosság,	(ház, haza, ökumené)
valamihez tartozás	anyagi formája
érzete, családközösség	és szervezete

Jegyzetek:

- [1]. *Kapcsolatok sorozat* (szerk.: Bak Imre–Zelnik József) In: IV. kötet: *Ökológiai kapcsolatok* (szerk.: Endreffy Zoltán és Koldányi Gyula). Budapest, 1983.
- [2]. Chevalier, Jean: *Dictionnaire des symboles* HV. Paris, 1973–1974.
- [3]. *Kapcsolatok sorozat*. (szerk.: Bak Imre–Zelnik József) I. kötet: *Mítoszok, mesék, jelek. Válogatta és a bevezetőt írta: Bak Imre*
II. kötet: *Múltidézetek. Válogatta és a bevezetőt írta: Beke László*
III. kötet: *Etno-art és (nép)művészet szemiotika. Válogatta és a bevezetőt írta: Hoppál Mihály*
- [4]. Adamik Lajos–Jelenczki István–Sükösd Miklós, szerk.: *Mauzóleum; Haláliródalom*. Budapest, 1987.

[5]. *Az első kötet tanulmányai elkészültek A szimbolizáció-kutatás módszertana címmel.*

[6]. *Az első magyar nyelvű szimbólumszótár elkészítésére a szegedi JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékén működő szimbólumkutatató csoport vállalkozott.*

[7]. *Új Forrás Füzetek 3.* (Szerk.: Monostori Imre): *A kultúra ökológiája* (szerk. és az utószót írta Cs. Varga István) Tatabánya, 1987.

[8]. Juhász-Nagy Pál írásában az ökológia fogalmának összekapcsolását és kiterjesztését a kultúrára (azon belül például a politikára) filozófus felületességnek nevezte. Szerinte az ökológia: egy szaktárgy, ha úgy tetszik: egy diszciplína. Mint ilyennek speciális szemléletmódja, eszköztára, nyelve stb. van, ám egy ökológiai argumentum sohasem tévesztendő össze sem egy „para-ökológiai elmélkedés” valamilyen túl laza konklúziójával, sem annak a gyanús „interdiszciplináris halandzsának” a szapora érveivel. Ezzel szemben ugyanebben a könyvben Zelnik József az ökológiai szó etimológiáját vizsgálva rámutatott, hogy még a szóalkotó Haeckel is a görög OIKOS szó használatával valójában. szociológiai diszciplínát vezetett be.

[9]. *Nemzeti kulturális identitás és önbemutató címmel Király Jenő írt kutatási tervet. Kézirat. Megtalálható a Kulturális Innovációs Alapítvány könyvtárában. 1035 Bp., Miklós tér 1.*

[10]. *Erre egyik tanulmányában Király Jenő tett javaslatot.*

HÁZ

1. Ahogyan a város vagy a templom, a ház is a világ középpontjában található, a világegyetem képi megjelenése. A hagyományos kínai ház (MING-T'ANG) négyyszögletes; a felkelő napnál nyílik, gazdája dél felé fordul, mint a császár a palotájában; az építmény *középpontjainak* elhelyezése a földjóság szabályai szerint valósul meg. A tetőn lyuk van a füst számára, a padlón egy másik lyuk, hogy felfogja az esővizet: a házat így középpontjában járja át a tengely, amely összeköti a *három világot*. Az arab ház szintén négyyszögletes, egy négyyszögletes udvart zár körül, amelynek a közepén kert vagy szökőkút található: egy négydimenziós zárt univerzum, melynek középpontban levő kertje az Éden felidézése, kizárólag az égi hatásra nyitott. A mongol jurta kerek, ez megfelel a nomád életformának, szemben az irányokat kijelölő négyyszöggel, ami egyben térbeni fixációt is jelent. A jurtában a központi tartórúd, vagy csak a füstoszlop, egybeesik a világ tengelyével.

2. Vannak különleges típusú házak – valójában a templomhoz közelítenek –, amelyek még pontosabban fejezik ki ezt a kozmikus szimbolizmust. Ilyenek a *közösségi házak*, melyek különböző vidékeken (nevezetesen Kelet-Ázsiában és Indonéziában) a város középpontját foglalják el, a fő tengelyek metszéspontjában. Ilyen a *nap táncának* kunyhója a szíúknál, ami kis kerek épület, mint a jurta, egy középponti tartóoszloppal, amely nemcsak a napkört idézi, de a térben való megnyilvánulást is, és a tengelyhez kapcsolódó 28 tartóoszlopával a holdházakat. Ilyenek a titkos társaságok lakóhelyei Nyugaton, ahol a lakóhely kozmikus jellege nyíltan ki mondatik, és ahol a függőleges szál helyettesíti a tengelyt. Kínában – ahol a lakóhely négyyszögletes, négy fő ajtóval, melyek mindegyike összefügg saját Keletének elemével és színeivel – a középpontot, ami a Föld eleméhez tartozik, a *Füzek Városa* vagy a *Nagy Béke Háza* foglalja el, ami a Nagymedvére merőlegesen helyezkedik el, és a halhatatlanság helyét jelképezi. És ilyen különleges ház mindenekelőtt a kínai Ming-t'ang, amelyet Granet a *Naptár Házának* nevez, de amely főleg a *Fény Szállása*. A Ming-t'ang eredetileg körkörös lehetett, amit egy nefritkő-gyűrű formájú árok vett körül, a Pi-yong: tartalva tehát az égi hatásnak a kínai világ középpontjában; azután négyyszögletes, mint a Föld (vagy 5 teremmel keresztben vagy 9, oly módon beosztott teremmel,

mint a 9 tartomány), zsúptető fedte, mely olyan kerek, mint az ég, és amelyet 8 oszlop tartott, melyek a 8 szélnek és a 8 trigrammának feleltek meg. A Ming-t'ang a 4 észak felé irányuló 4 oldallal rendelkezik, melyek mindegyikét 3 ajtó lyukasztja át (legyen tehát összesen 12 ajtó, melyek a 12 hónapnak felelnek meg – a Zodiákus 12 jelének –, mint az égi Jeruzsálemben). A császár körbejárása a Ming-t'angban meghatározza az idő beosztását és biztosítja a birodalom rendjét, hozzáalakítva azt az égi rendhez.

3. Míg a taoizmus különféle *palotákat* hoz létre az emberi testen belül – az érzékközpontoknak megfelelően –, a buddhizmusban magának az emberi testnek a házzal való azonosítása gyakori. Vendégfogadó, mondja Houei-neng pátriárka, s ezen azt érti, hogy csak ideiglenes menedéket adhat. A tibeti Létezés Kerekében a testet egy hatablakos ház ábrázolja, ami a 6 érzéknek felel meg. A kanonikus szövegek olyan formulákkal fejezik ki az egyéni körülményből, a *kozmoszból* való kijáratot, mint a *palota* tetejének vagy a *ház tetejének* (boltozat) feltörése. A koponya tetejének *nyílását*, melyen keresztül megvalósul ez a kijárat (brahmarandhra) egyébként a tibetiek a *füst lyukának* hívják.

4. Egyiptomban *életháznak* hívták azokat a vallási szemínáriumféléket, melyek a szentélyekhez kapcsolódtak, s melyekben az írnokok másolták a rituális szövegeket és a mitológiai alakokat, mialatt a templom személyzete a saját dolgaival foglalatzkodott. A dogonoknál, Fekete-Afrikában Marcel Griaule úgy írja le a *nagy családi házat, mint a Világegyetem Nagy Élő Teste teljességének képviselőjét*.

5. Úgy tűnik, hogy a lakóhely írási koncepciójában a ház az ember helyzetét és attitűdjét szimbolizálja a Másik Világ uralkodó hatalmaival szemben. Connaught, Ailill és Medb király és királynő palotája kör alakú (a kör égi szimbólum), és 7 részt foglal magába, melyek mindegyikének 7 ágya vagy 7 szobája van, melyek egy központi tűz körül rendeződnek el. A kupola alakú tető még jobban megerősíti az éggel való kommunikáció lehetőségeit. A király háza így tehát egyszerűen az emberi kozmosz képe és az ég visszatükröződése a földön.

6. A ház a belső létet jelenti Bachelard szerint; emeletei, pincéje és padlása a különféle lelkiállapotokat szimbolizálják. A pince a tudatlannak felel meg, a padlás a spirituális felemelkedésnek.

A ház ugyanakkor női szimbólum is, a menedék, az anya, a védelem, az anyai kebel jelentésével.

A pszichoanalízis a házról való álmokban a megjelenő helyiségek szerint különféle jelentéseket ismer fel, a psziché különböző szintjeinek felettelve meg ezeket. A ház külső része az ember álarcja vagy megjelenése; a tető a fej és a szellem, a tudat ellenőrző szerepe; a belső szintek a tudattalan és az ösztönök szintjét jelzik; a konyha szimbolizálná az alkímia átalakulásainak helyét vagy a pszichikus transzformációkat, azaz a belső fejlődés egy pillanatát. Ily módon a házban való mozgások ugyanebben a térben zajlanak le, leszálló vagy felemelkedő irányban, és a lelki fejlődés mozdulatlan vagy stagnáló szakaszát fejezik ki, illetve egy fejlődő szakaszt, amely lehet progresszív, vagy regresszív, szellemi, vagy anyagi.

*Forrás: Jean Chevalier-Alain Gheerbrant:
Dictionnaire des Symboles
(Paris: Seghers, 1973–1974.)
Fordította: Maruszki Judit*

Csonka András

Ökológiai Akadémia

(részlet)

Az Ökotáj 1993. tavaszi számában ismertettük elképzelésünket az „Ökológiai Akadémia” létrehozásáról, az írást vitanyagként is kínálva a terv megvalósításában közreműködni szándékozóknak.

Abban a reményben tettük közzé cikkünket, hogy 1993 őszén már a konkrét tevékenység is megindulhat, de sajnos erre nem volt lehetőség. Az Ökológiai Akadémia helyszínét adó Óbudai-sziget körüli viták sem csillapodtak, a sziget sorsa mindmáig tisztázatlan. Kedvező fordulat viszont, hogy hosszas közigazgatási és bírósági eljárások után, a környezetvédelmi és a művelődési tárca együttműködésével létrejött „Az Ökológiai Kultúra Fejlesztéséért Alapítvány”, amely programjában felvállalja az Ökológiai Akadémia létrehozását, és ehhez az anyagi ereje is megvan. A tervet eredetileg kidolgozó, és a helyszínt biztosító Selyemgombolyító illetve az alapítvány közösen szervezi a megvalósítást, melynek első álmomásaként az óbudai-szigeti bázis átalakítására dolgoztunk ki tanulmánytervet Makovecz Imre építészstúdiójával és kezdtük meg az engedélyeztetési eljárást. (Az építészeti tervek illusztrálják cikkünk oldalait.)

Kezdetől fogva arra törekedtünk, hogy a terv megvalósításába bevonjunk mindenkit, aki tevékenyen tud segíteni. Az első ezzel kapcsolatos összejövetel április 7-én volt a Selyemgombolyítóban, melyre a következőket hívtuk meg:

Bodor Ferenc, Borsos Béla, Csonka András, Czajlik Péter, Czákó Gábor, Déri Andrea, Dőry István, Eff Lajos, Endreffy

Zoltán, Fésű József, Foltányi Zsuzsa, Frühwald Ferenc, György Lajos, Hollós László, Horgas Béla, Juhász Nagy Ágnes, Kalas György, Kárász Imre, Karátson Gábor, Kindler József, Kiss Károly, Kiszely Károly, Krisár Miklós, Kodolányi Gyula, Lányi András, Lukács András, Mangel Gyöngyi, Márczi Imre, Maurer György, Nagy Ágoston, Nyvelt Erik, Persányi Miklós, Radó Dezső, Sebeők János, Simonyi Gyula, Sipos (S) Gyula, Somogyi Győző, Szávai Ilona, Tardy János, Vargha János, Vásárhelyi Judit, Vásárhelyi Tamás, Victor András, Vida Gábor, Visy Erzsébet, Zelnik József, Zsolnai László.

Nagy örömünkre a meghívottak többsége eljött, a távol maradtak közül sokan levélben vagy telefonon jelezték együttműködési szándékukat. A résztvevők többségét inspirálta az Ökológiai Akadémia elképzelése, és érdekes párbeszéd alakult ki e találkozón. A beszélgetés az alábbi négy fő téma körül folyt:

A helyszín

Nagy Ágoston szerint az Óbudai-sziget túl közel van a város civilizációs ártalmaihoz, egy kilométeren belül két MacDonald's is elérhető, a fogyasztói kultúra csábítása nagyon közeli a résztvevők számára, ezért nem biztosítható az elmélyült munka, tanulás. Simonyi Gyula is ezt a véleményt erősítette, szerinte a tervet vidéken kell megvalósítani, konkrét helyszínjavaslatot is tett.

Velük szemben Vásárhelyi Tamás így fogalmazott a szervezőkhöz írt levelében: „Az épület helye – egy sziget – szimbolikus, és ez talán kárpótol a civilizációs terhelésért, mely nyilván éjjel-nappal érezhető. Gondolok itt a zajra, fényre, kirándulók, vendégek általi bolygatásra. Ettől még lelkigyakorlatos háznak és gyermek-foglalkoztatónak is jó lehet.” György Lajos szerint az Akadémia foglalkozásain részt vevők számára csak kivételes esetben szabad engedélyezni a távozást, és még a városban lakók is csak a foglalkozások és a közös rendezvények után mehessenek haza.

A sziget most még a főváros egyik háborítatlan zöld birodalma, a galériaerdő eltakarja a várost és megszűri zaját, hétköznapokon teljes nyugalom honol itt, csak az idelátogató óvodások kedves zsvijaja töri meg a csendet. A hét végi forgalom sem hasonlítható a Margit-szigetéhez, hiszen itt nincsenek éttermek, büfék, nem száguldoznak bringóhíntők, egyelőre szálló-

dák és strand sincs itt. Ha az Ökológiai Akadémia programjain részt vevők megtartják György Lajos tanácsát, akkor itt, a város szívében is függetleníthetik magukat a környező civilizációtól.

Vásárhelyi Tamás írja: „A sziget a Duna szigete, víz veszi körül. Ennek jelentősége van. Kiemelten kellene itt foglalkozni a vízzel és a Dunával. (...) A szigetjelleg is lényeges, akár mint folyó terméket, akár mint szimbolikus szigetet (egy konkrét nagyvárosban vagy a civilizációban vagy a XX. században) tekintjük. Erre is készülni kellene.”

Az épület

Makovecz Imrét sokan szeretik és sokan nem szeretik, zsenialitását azonban ez utóbbiak sem vitatják. Azért kértük fel az ő stúdióját a tervek elkészítésére, mert ezzel is szeretjük volna megadni az elképzelés rangját, és olyan építészeti megjelenést biztosítani az épületnek, amely összhangban áll a kitűzött célokkal és a sziget természeti környezetével.

A találkozón részt vevők véleménye is megoszlott a tervekkel kapcsolatban, többen kifogásolták, hogy az épületen nem találhatók meg a napenergiát és más megújuló energiaforrásokat hasznosító megoldások. Vita alakult ki a sok faanyag felhasználása miatt is. Volt, aki szerint egy ökológiai központ kialakításához nem szabad egy kisebb erdőnyi fát kivágni, más ezzel szemben azt mondta, hogy a tetőcserepek égetéséhez használt fosszilis energia előállítása nagyobb környezeti pusztítást okoz.

Az épület energiaellátásában mindenképpen fel szeretnénk használni megújuló energiaforrásokat, ezzel kapcsolatban még „alkudozunk” a tervezőkkel. Reményünk szerint a sziget alatt langyos hőforrás rejlik, melynek kihasználásával a fűtés kiegészíthető, a melegvíz-ellátás pedig teljes egészében megoldható.

Vásárhelyi Judit felajánlotta segítségét egy olyan házi-rend kidolgozásában, amely minden elemében az energiapazarló és környezetszennyező háztartás alternatívája lenne. E házi-rend alkalmazásával az Akadémia programján részt vevők olyan életmód-tapasztalatot nyerhetnek, amelyet hazatérve saját környezetükben is alkalmazhatnak.

Sebeők János szerint az épület attraktív megjelenése az EXPO egyik ellensúlya is lehet, bemutatva a „másképp létezés” világunkban lehetséges alternatíváit.

A tevékenység

A vitában felszólalók az Ökológiai Akadémia szerepét igen sokrétűen képzelték el, konkrétan az alábbi funkciók ve-tődtek fel:

oktatás – tanfolyamok – továbbképzés

népfőiskola

szellemi műhely – alkotóműhely

tudományos műhely – kutatóhely

fórum – klub

bemutatóhely

életminta-eltanulás helye

információs bázis

szervezés, koordinálás, menedzselés

hasonló kezdeményezések anya-intézménye, mintája

mini campus

spirituális feltöltődés helye

Fontos tisztázni e funkciók egymáshoz való viszonyát, az egymás melletti megvalósítás lehetőségeit, meghatározni azokat a felhasználói köröket, amelyekhez az egyes tevékenységi formák kapcsolhatók. Az egymást kioltó funkciók időbeni szétválasztásáról gondoskodni kell, de kizárni nem lehet egyiket sem. Korosztályban is tágak a határok, a nyár elsősorban az iskolás korosztályé lehet, az alsósoktól a középiskolásokig, az év többi részén pedig a főiskolások, egyetemisták és a felnőttek osztozhatnak.

Szóba kerültek a különböző külföldi példák is, elsősorban az angliai Schumacher College és a Vales-i Center of Alternative Technology (Alternatív Technológiák Központja). Mindkettő vállalható és követhető minta, megpróbáljuk hasznosítani mindazokat az elemeket működésükből, amelyek az itthoni körülmények között is alkalmazhatók.

Több vélemény hangzott el az Ökológiai Akadémia mint szervezet működésével kapcsolatban is. Többek szerint szükség van e testület rendszeres találkozói-ra, hiszen egymás számára is fontos e fórum. Az Akadémia működése megindulásakor az aktív közreműködést vállalók munkacsoportokban dolgozhatnak ki az egyes funkciók konkrét terveit, tematikáját.

(1994)

Vázlatos gondolatok a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégiához

Heroikus feladatra vállalkozott tizenhárom környezeti neveléssel foglalkozó társadalmi szervezet, amikor 1997 júniusában tervbe vette, hogy több mint hatvan szakember bevonásával elkészíti a magyar Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégiát, röviden NKNS-t.

Mivel ilyen eddig még nem született Magyarországon, csak elismerésünket fejezhetjük ki azoknak, akik erre az úttörő feladatra vállalkoztak.

A terv kidolgozói abból a helyes kérdésből indultak ki, hogy mit kell ma tennünk azért, hogy a jövőnket biztosíthassuk. Válaszuk: célunk csak az lehet, hogy minél többet. Ez a helyes elszántság bátorít fel engem is arra, hogy néhány gondolattal, némi segítő szándékú kritikával hozzájáruljak ahhoz, hogy ez a nevelési stratégia a „mennél több” érdekében minél jobb legyen.

Először érdemes néhány szóban azt a nemzetközi miliőt felvázolni, amelyben ez a curriculum megszületett. Az elmúlt évtizedben a környezeti nevelés kérdése a nevelési stratégiák legvirulensebb, legdivatosabb ágává fejlődött. Az NKNS azt írja, hogy Európa nyolc országában készítettek környezeti nevelési stratégiát, és fel is sorolja ezeket, kifejejtve például Finnországot, Ausztriát és Németországot, ahol ráadásul már 1991–93 között minden tartományban foglalkoztak ezzel a témával. Valójá-

ban minden fejlettebb országban készültek hasonló anyagok, sőt van, ahol már az azokhoz kapcsolódó tanári kézikönyveket is kiadták. Egy

tengerentúlon készült könyvre nyomtatékosan fel is hívnám a figyelmet. Ez a Richard J. Wilke által szerkesztett Environmental Education Teacher Resource Handbook. Ez a praktikus kézikönyv nemcsak a tanterv „formatervezéséről” árul el sok mindent, hanem még az olyan hétköznapi dologról is, hogy honnan szerezhető be pénz az ilyen programok létrehozásához.

Következő észrevételem az, hogy hiányzik három fontos alapkérdés meghatározása az NKNS-ben.

1. Milyen elméleti filozófiai alapról indul a tanterv készítése?

2. Nem tekinti át azokat a nevelési elméleteket és kutatásokat, amelyeknek meghatározó szerepük van a huszadik század vég tantervének tervezésében, és így nyíltan nem is foglal állást abban, hogy milyen nevelésméleti alapokon áll.

3. Valójában nem határozza meg, mi az a környezet, ami a nevelés tárgya.

Úgy vélem, egy stratégia, ha stratégiának nevezi magát, nem bújhat ki eme alapkérdések alól.

Amikor az NKNS azt írja, hogy mellőzni kell a magas szakmai elméleteket, remélhetőleg nem az itt vázolt né-

hány alapkérdés megválaszolását kívánja elkerülni. Én is természetesnek veszem, hogy magában az oktatási anyagban nem szabad „ideologizálni” és „pedagogizálni”, de a kiindulópontnak szilárd elméleti alapokon kell állnia.

Tudom, manapság divatos elképzelés, hogy ideológia-mentesnek kell lenni. Sajnos e századi elrettentő tapasztalat ezzel a tétellel szemben, hogy minden ideológia-mentességet hirdető elképzelés mögött ordas ideológiák rejtőzködnek.

A fentiek alapján szeretném néhány tételre felhívni a figyelmet.

ad 1. Milyen elméleti filozófiai alapról indul a tanterv? Kimondva, kimondatlanul ökofilozófiai alapról. Arról az ökofilozófiai alapról, mely szerint a történelmi-társadalmi fejlődés olyan szintre jutott, hogy immár veszélyeztetett az emberi és az általános földi létezés. Arról az alapról, hogy a zsidó-keresztény befolyású, Európa-gyökerű technikai civilizáció válságban van. Gyökeresen újra kell értelmeznünk létezés-technikánkat. A fogyasztói társadalom filozófiájáról át kell térni az emberi méltóságot kielégítő szükségletek filozófiájára. A bibliából (rosszul fordított és) idézett, és történelmileg folyamatosan interpretált „hajtsátok uralmatok alá a földet” dominancia-tétel helyett új tétel kell, például az a heideggeri elképzelés, miszerint „az ember a teremtés pásztora”.

Úgy vélem, hogy amikor a 83. oldalon az anyag – különben helyesen – kimondja: a cél az egész eddigi életmód teljes átgondolása és megváltoztatása, akkor el is dönti, hogy „új ég kell és új föld”, ehhez pedig új vagy új-jáértelmezett világkép. Ebből az anyagból természetesen adódik, hogy ez az új világkép ökofilozófiai. Ehhez legalább az ökológia szó jelentéséről kellene, hogy meg egyezés szülessen. Ehelyett csak egy elvi kijelentés található az alapelvekben, amely így szól: „A környezeti nevelés általánosan elterjedt mai értelmezésében tehát harmonikusan és integrált módon ötvöződik az ökológia és a humánökológia, hiszen csak az ember biológiai és társadalmi természetének sajátosságaira építve történhet az értékrend, az életmód, az erkölcs és az életviteli értékek formálása.”

Ennek a tételnek csak az a baja, hogy Magyarországon nincs még közmegegyezés az ökológia és a humánökológia szó használatáról, mint azt már többször különböző fórumokon jeleztem. Jellemzően a természettudo-

mányi terület képviselői az ökológia szót par excellence természettudományos kifejezésnek ismerik, és sértésnek vesznek minden társadalomtudományi megközelítést. Ez az elképzelésük viszont eredendő tévedés, és abból ered, hogy nem ismerik pontosan a szó születését.

Darwin a természet háztartásáról szóló fejtegetéseiben azt tanulmányozta, „how infinitely complex and close – fitting are the mutual relations of all organic beings to each other”. Ernst Haeckel ebből az elképzelésből indult ki, mikor 1866-ban bevezette az ökológia fogalmát, amelyben nemcsak az organizmusok külső fizikai környezethez való alkalmazkodását tartotta szem előtt, hanem mindennek fölött „az organizmus összes viszonyát minden más organizmushoz, amellyel kapcsolatba kerül.” Ez pedig kristálytisza szociológiai nézőpont. Sajnos az elmúlt száz év első felében a csupán természettudományi frazeológiává süllyedt ökológiából éppen ez a szociológiai nézőpont szorult ki, szürkült el, noha a növény- és állatökológusok sűrűn használnak társadalomtudományi fogalmakat, például népesség (populáció), közösség (community), munkamegosztás stb.

A fentiekből is látszik, hogy ha az ökológia eredeti fogalma nem szürkült volna le, akkor az a növény- és állatökológia mellett még ma is tartalmazná a humánökológiát. Viszont az igaz, hogy a tudományágak szélsőséges részegységekre való szakosodása közben úgyszólván megjelent volna a humánökológia fogalma, amely főleg a demográfiai változásokat és átalakulásokat a környezet, a technológia és a szociális szervezetek faktorainak vonatkozásában vizsgálja. Az ökológiai mozgalmak szempontjából kiemelkedően fontossá vált az e század eleje óta rohamosan fejlődő városkutató, amely kimondottan human ecology-ként értelmezi magát.

A nemzeti oktatási stratégiában nem csak e két fogalom tisztázása szükséges. Felvetődik az ökológiai alapszókincs meghatározásának szükségessége is. Alapanyag lehetne az oktatásban az ökológiai műveltség szótára. Persze azt is meg kellene határoznunk, mit jelent az ökológiai műveltség. Amikor Fritjof Capra megkérdezte az Elmwood Intézetet, hogy mit jelent a nevükben is vállalt ökológiai műveltség, akkor a következőt válaszolták:

az ökológia alapelveinek tudása
rendszerelvű gondolkodás
az ökológiai értékek gyakori alkalmazása.

Tehát a tantervi építkezéshez és főleg a tanárok segítségére érdemes lenne összeállítani az Ökológiai Műveltség Szótárát. Ebben olyan fontos szómagyarázatok lennének, mint például a dominancia-elv, az egymásra utaltság, a fenntarthatóság, a társas viszony, a rugalmasság, a változatosság, az együttfejlődés stb.

ad 2. Az alapos környezeti nevelési stratégiának alapvető feltétele, hogy elhelyezze magát abban a neveléseméleti körben, amely meghatározza az általános tantervi tervezést. Természetesen az is állásfoglalás, ha ezt nem teszi meg és szembefordul a létezőkkel, de valamit tennie kell. Nem hiszem különben, hogy olyan nagy és megvalósíthatatlan feladat lenne a megfelelő viszony kialakítása a három nagy neveléseméleti iskolával. Gondolok itt a Piaget, Kohlberg és Carol Gilligan nevével fémjelzett szellemi fejlődési elméletre, vagy a viselkedéslélektani iskolára (B. F. Skinner), valamint a holisztikusra, benne a bal / jobb agyfélteke elméletre és a McCarthy-módszerre.

ad 3. Meg kell határozni, hogy mi az a környezet, ami a nevelés tárgya.

Úgy vélem, egységben és egymásra utaltságukban kell megismertetni a fizikai, a szociális és a kulturális környezetet.

A fizikai környezet olyan természeti feltételekből áll, mint a klíma, a levegő, a víz, a tájformák, a kőzetek és a felszíni viszonyok, valamint a növény- és az állatvilág.

A szociális környezet a társadalmi keretfeltételekből tevődik össze, a szocio-ökonómikus és politikai struktú-

rák, a gondolkodás- és viselkedésformák, valamint az elsődleges társadalmi valóság éppúgy ide sorolhatók, mint a tapasztalás, a megértés és a helyzet.

A kulturális környezet azoknak a kulturális javaknak, szerkezeteknek, perspektíváknak a gyűjteménye, amelyeket az emberiség a történelem folyamán megalkotott és sokoldalúan felhasznált.

(Ezeket a tételeket átfogóan tárgyalja W. Janßen: *Definitionen zu den Begriffen Umwelt, Umweltschutz, Lebensschutz* című kötete.)

Végül, de nem utolsósorban arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy mélyen meg kellene vizsgálnunk a környezeti oktatás és a kultúra viszonyát. Legalább úgy, ahogy ezt Heidemarie Glöckner tette *Umwelterziehung und Kultur* című művében. A szerző felhívta a figyelmet arra, hogy a környezeti oktatás és az oktatási stratégiák hajlamosak tematikájuk fókuszába csak a természeti összefüggéseket helyezni. Fontos lenne, hogy a környezeti nevelésben nagyobb hangsúly kerüljön a kulturális aspektusra, és ne csak néhány (pl. a művészetekről szóló) kulturális szempontú fejezet képében, hanem úgy, hogy a kulturális tényező az anyag egészét alapvetően meghatározza.

Legvégül szeretném megköszönni az NKNS szerzőinek a lehetőséget, hogy felkészült és áldozatos munkájukhoz elmondhattam véleményemet, remélhetőleg mindnyájuk, de főleg a környezeti nevelésben részt vevők okulására és hasznára.

(1998)

Hermész emlékei: a HÚS

Duna vidékén írtam északon

Tudom, hogy rajtuk Marzióm elbámul

Janus Pannonius

Ugyan már Béluska, maga mindig olyan okosokat mond, jöjjön inkább úszni. Az efféle mondatok mindig meglepték Hermészt, pedig már oly sokszor hallott ilyeneket hosszú életében. Tudta, ilyet senki más, csak földi asszony képes mondani.

Most is ez a szőke, félig kacagva, fogai közül gyöngyözve göcögi felé ezt a mondatot. Olyan csábító szent ledérséggel, mint ama firenzei kalmár felesége, akiről Botticelli festette a Primaverát, amelyről az európai művészettörténészek sohasem fejtették meg igazán, miért ömlik a képen Simonetta Vespucci – micsoda isteni szőke nő volt az is – ajkai közül az a sok-sok virág. Talán csak egy magyar költő került közel a tündéri lényeghez, amikor a jelen lehetőségeihez vonzotta a megbocsátó és a megszipító időből a *virágot vétkezés* fogalmát, s ezzel azt a képletet, hogy az igazi nő nem követ el soha bűnt, legfeljebb virágot vétkezik, mint a tavasz. Mint ez a szőke nimfa itt, aki éppen most vette le napszemüvegét, hogy ártatlant játszó nagy kék szemével rápillantson Hermészre és megkérdezze: Különben mit is akart az előbb azzal a verssel mondani Béluska? Hermész, mielőtt újra elképedt volna, nyelt egyet, és megelégedettséggel vette tudó-

másul, hogy már magában sem libázza le ezt a nőt, aki a folyókat igéző Tunnavi-rítust valami belletrisztikának, afféle szépirodalmánynak hiszi, és csendesesen elismételte a nem sokkal előbb mondott szöveget: „Amikor az Öregasszony eljön a fo-

lyópartra, letör egy kis darab kenyeret a part istenének és leteszi a partra, majd lisztet és süteménymorzszát hint szét a parton és borral locsolja a partot, és azt mondja: »Partisten! Nézd! Eljöttem hozzád. És te, Folyóisten, ki nek partjairól vettem e darabka anyagot, vedd kezedbe és tisztítsd meg ezt az embert agyaggal; tisztítsd meg testének mind a tizenkét darabkáját!«”

Nagyon szép ez a szöveg, Béluska. Ezt szeretem magában, hogy mindig eszébe jut valami okos, emelkedett gondolat mindenről, amivel találkozunk. Tudja, nekem a folyóról csak az jut eszembe, hogy víz, hogy kellemesen körülöleli a testemet, hogy úszni jó, hogy most nyár van és nyaralás. S ezzel be is fejezve a filozófiai vitát, ingét a melle alatt kacéran csomóra kötve, tréningnadrágját csíppó alá, popsidombra gyűrve lehevert a fűre terített lószőrmatracokra, kellemes bizsergéssel töltve meg a levegőt a Vöcsök csónakház körül. Hermészt is megérintette

a pillanat és a hely furcsa lüktetése, a tiszta, termékeny csábítás, ami ebből a földön fekvő szőke nőből áradt. Egy pillanatra a niklai remete egyik legszebb versének két sora is felvillant előtte: „Tested minden mozgásiban / Tündérek mulatoznak”. S most, hogy minden titkokat látó isteni harmadik szemével is rápillantott e földi képre, eddig sohasem tapasztalt sugárzást figyelt meg a nő körül. Először úgy vélte, hogy isteni szeme káprázik, de nem. A föld izzott a nő teste körül, a ruhát nem lehetett már látni a sugárzástól, az alakzat kezdte elveszíteni női test formáját, felmutatott a HÚS, Gaia legszebb teste, legszellemibb anyaga.

Hermész döbbenetében csak távolról hallott valami olyasfélért, hogy Béluska, ne nézzon így rám, mert egyből meztelenre vetkőzök. Nem reagált erre a mondatra, már távol járt, azon tűnődött, vajon miért is jött annak idején, vagy kétezer éve az Iszter mellé.

Régen volt bár, de most is tisztán emlékszik rá, ahogy Jázonnal, az argonautával és társaival hajóztak felfelé a folyón. Erősen, szinte gyerekesen duzzogott, hogy el kellett hagynia Egyiptomot, ahol a világ legtitkosabb birodalmában ő volt minden titkok tudója, az idő mérnöke, a kozmosz és az ember sorsának tudója. Most itt csavarog ezen a hideg folyón ezekkel a megszállott argonautákkal, akik szent együgyűséggel hiszik, hogy az aranygyapjú az élet kulcsa és értelme. Fölényesen tekintett rájuk, bár némi belső remegéssel érezte, hogy az ő eddigi világa most kezd alászállni, valami süllyed. Különben mi a fene űzi ide, a Barbaricumba, testszagú férfiak és a bárgyú, festetlen, éhes nők világába. Mélyen érezte és tudta, hogy az új titok, ez az átkozott-áldott örök kihívás, mely őt sohasem hagyja békén, itt van valahol, s ez az új titok lesz az ő új lételeme, s így ismét ő lesz a mindenség titkára. Úgy a Bika korszakának végén kezdte érezni, hogy azok a titkok, amelyekkel eddig zsonglörködtek Egyiptomban és a Mediterráneumban, kiüresednek, közhellyé, nevetségessé válnak, s nincs kínosabb, mint mikor a halandók festéktől málló bálványok arcát figyelve észreveszik, hogy nincs már bennük semmi isteni. Hermész ettől a közeli lelepleződéstől félve menekült északnak, az új évezred új titkait keresve. Érezte, hogy valahol itt kell lennie, a Duna mentén a kultúrák legelrejtettebb terének, Bermuda háromszögének. Nem tévedhet ő, aki a három Thriától, a szárnyas szűzleányoktól tanulta a jövőbelátás képességét.

Béluska, vegye már le legalább a zakóját, és üljön ide mellém. Hermész összerezzen erre a gondolataiba hasító felszólításra. Most vette észre, hogy a szőke teljesen levetkőzött. Meztelen teste, mint égő csipkebokor világított a parton, a folyón eltekerő vadevezősök kitérő örömére. Ida, azonnal öltözzön föl, elvisz bennünket a rendőr, kiáltotta Hermész, és maga is meglepődött rajta, hogyan kerítette hatalmába a közvetlen földi félelem. Ne féljen, Béluska, hisz a rendőr is ember, s ha még ráadásul férfi is és nem herélt egyházatya, meghajol a szépség előtt, szalutál és engedélyt kér csodálkozni. Boszorkány, gondolta Hermész, de végső soron igaza van. Ha boldognak kell tekintenünk azt a férfit, akinek az élete legnagyobb eseménye, hogy vadevez, és közben Muráti Lili integet neki vissza, akkor ezerszer boldog, aki láthatja ezt a nimfát, Hüpermnésztrát, az egyetlen tiszta Danaidát. De mit is mondott, hogy herélt egyházatya? Hirtelen kínos érzése támadt Hermésznek: nem nézi őt ez a nő pubinak? Honnan tud ez ilyeneket? Csak nem Origenészre utalt, aki szabadulni akarva a kísértéstől, kiheréltette magát, s hogy utána milyen kínzóbb kísértéseknek volt kitéve, arról árulkodnak írásai, és hallgat a Krisztustól a

farizeus prüdériába menekült középkori egyházi irodalom. Tényleg, hogyan volt lehetséges, hogy az Ótestamentum, ez a fantasztikus pszichoanalitikus álom így uralta a krisztusi egyházat, kiirtva belőle szinte mindent,

amit Mária Magdolna, Zarathusztra papnője képviselt. Például a mosolyt, ami nélkül „isten nem tartja vendéglátásra méltónak a földi embert, sem istennő szerelmére”. Hogyan jutott el az egyház az élő Jézus nőtisztelétől a Pál apostoli nőellenességig és Tertullianusz vérvádjáig: „Olyan könnyedén tönkretetted a férfit, Isten kép mását. Bűneid miatt kellett Isten fiának is meghalnia.”

Hermésznek ismét eszébe jutott az előbbi meglepő látomás, a HÚS kinyilatkoztatása. Homályosan derengeni kezdett előtte valami, s a nagy felfedezések előtti, belső szellemi remegés már érezte vele, hogy közel jár küldetése lényegéhez, hogy tárulkozik fel előtte a titok.

Na, Béluska, most már azonnal fejezze be ezt a málázást, ezt az egész pofijára kiülő szellemi kérődzést, fontos dolgokat akarok megbeszélni magával. Menjünk evezni, hozza le a csónakot és a gramafónt, mert én úgy szeretem, ha a hullámok között suhanva valami érzelgős tangót danol a Szegő Miklós, a Víg Miklós, vagy a Krisár Miklós. Béluska, ismeri maga például azt a nótát, hogy:

*Őszi szél ringatja csónakom
Szeretlek téged nagyon
Füledbe sűgom, hogy légy enyém
Rettentőn imádlak én*

Drágám, mondta Hermész, vegye észre, hogy az egyháztörténet is másképp alakult volna, ha így és időben találkozik magával Origenész. Ha most maga így beül a csó-

nakba, akkor a Szomjas Krokodil nevű vendéglőn túl minden vadevezős V-alakban szorosan mögénk sorakozik, és elhúzzhatunk Szentendre felé, mint a vadlibák.

Ne hízelegjen, Béluska, ez magának nem áll jól, én magában azt szeretem, hogy olyan megfontolt és tartózkodó. Olyan, mint egy klubtag a „Szent István” Evezős Clubban, tudja, ahol erős kikötés, hogy a klubnak csak az lehet tagja, aki a tizennyolcadik életévét betöltötte, hazafias érzésű, feddhetetlen jellemű egyén, és aki a sportot nem üzletszerűen gyakorolja... Na jó, engedményt teszek magának. Jó lesz, ha így felveszem ezt a kis fehér inget, és így felteszem a napszemüveget. Ami tudvalevőleg magában is öltöztet, főleg ha ilyen márka, mint az enyém!

Hermész csendesen megfordult, s elindult a csónakház felé. Szerette ezt az épületet, mindig megnyugtatta az arányosan ácsolt faszerkezet. Valamikor régen építettek inas vándoréveiket errefele töltő száz ácslegények. Ha ránézett erre a kitűnő munkára, mindig valami egyszerű öröm töltötte el, mint azokat, akik nehéz gyalulás után ujjakkal végigsimítják a fa felületét.

Amikor ilyen szép faszerkezetet látott Hermész, mindig Feri is eszébe jutott, a biedermeier ifjú a Szent István körútról. Ferinek két nagy szerelme volt: a faszerkezetek és a nők, de mindenekeelőtt a faszerkezetek. Hermész tudta, ha most bemegy a Szomjas Krokodilba, ott találja Ferit, Sándort és Emilt, és abban is biztos volt, hogy örök témájuknál tartanak. Emilt ugratják, hogy azon a feledhetetlen nyári délutánon nem is integetett vissza neki Muráti Lili. Jó napot urak – mondta Hermész, és leült a kockás damasztterítővel takart asztalhoz. Én hiszek Emilnek, tudjátok, én ismertem Lilit, valamikor együtt éltem vele, akkor még népdalokat énekelt. Közvetlen teremtés volt, biztos visszaintegetett. Különbözik a szerencséd, Feri, mert azért jöttem, hogy nem találjad-e már meg véletlenül azt a negatívot, amit nagytátra odaadtam, tudod, amin az a szőke nő és a folyó van. Tudod, folytatta Hermész, ma valami olyan fantasztikus dolgot láttam a parton, s ahogy értékelem magamban ezt a jelenséget, egyre inkább rádöbbenek, hogy ezt már azon a fotón is észre kellett volna vennem.

Na mi van, Béla, csak nem valami meztelen nő kápráztatott el megint – gurgulázta Feri, és ismét belekezdett zavaros történeteibe a fotó elvesztéséről és Reznicek úrról, a borbélyról, és hogy ma este az Urániában

néger királykisasszony is játszik az „Elszabadult erkölcsök” című filmben, és a pesti úrifükről, a kiérdemesült snobisme-ről, akik úgy élnek, mint aki tangóhoz tejet iszik.

Hermész órák múlva került vissza a partra. Jó hangulatban volt, kedvét emelte az a néhány pohár fröccs, mely az arácsi bor és a parádi büdös víz elegyeként állt elő. Atyaúristen! – mondta magában Hermész, ez itt közben meztelen elaludt a parton, s kerek fenéke szembevilágít a hunyorgó nyári napnak! Honnan van ennek akkora belső ereje és bizalma a világhoz, hogy érzi, vele nem történhet meg, amit nem akar. Pontosan tudja, hogyha véletlenül kéjenc vének meglesik és megszarolják, mindig lesz egy Dániel nevű ifjú, aki megállítja a kivégzésre induló menetet.

És újra, és újra itt ez a vakító új látvány a HÚS-ról. Hát mégis igaz, hogy fölfoszlik ennek az utolsó trójai háborúba ájult túltömött világnak a legnagyobb titka. Mi ez a millenáris remény, miért hiszik városokba száműzött sámánok kései utódai, hogy ismét hármat dobbantott az aranyszarvas, és „akkor ama harci lármával telt végkorszak múltával jön a megváltó ezredik év”? Soha többet nem vonulunk olyan transzparenssekkkel, amit ez a súlytalan szívű, előlmosodott szellemű század kitalált, hogy

Éljen a háború. Hát nem, éljen az élet, ha már le kell ereszkednünk a naiv szent tautológiák szintjére.

Hermész most vette észre, hogy amíg ő némileg a bor hatása alatt is – és így megbocsáthatóan éterien – medítált, addig álmában megfordult a szőke nő itt előtte, a formákat most engedelmesen követő lószőrmatracon, és Hermész érezte, már nemcsak a szeme káprázik, hanem a füle is cseng, vagy megbolondult itt a Duna is, mert csak azt mormolják a hullámok, hogy

*Danu, Don, Donau, Danube, Duna
Éljen Duna-Ida*

*Danu, Don, Donau, Danube, Duna
Selyemsárhajú Magyar Ilona
Danu, Don, Donau, Danube, Duna*

Hermésznek tetszett ez a varázslat, évezredek óta nem érezte ilyen boldognak magát, s rájött, hogy összes eddigi félelmetesen nagynak hitt titkát odaadná ennek a nőnek a mosolyáért és az igazi titokért, a HÚS titkáért. És ha küldene egy anzikszot nektek innen, a Dunáról, akkor azon ez a remek szőke nő lenne, egy folyóhoz, ágyékhoz, vissza, az ünnephez vonzó, dundi Danaida, Duna Ida őnagysága, Duna Ida, szerelmem. Az üdvözlét pedig így szólna: szeressétek az emberi húst, mert nélküle a világ jelentés nélküli tárgyak káosza, vagy valami hasonló lenne.

Különben csókol benneteket: Béla

(1993)

Sípos (S) Gyula

A lélek szabadságától a test pokláig

(részletek)

... III. Meg kell értenünk, bármilyen nehézé vált is ez hitetlen korunkban: a mennyország és a pokol erőinek harca valóság, s ez a harc (részben) a mi testünkben folyik.

Hiszen a mi örök életünkről van szó! Egy példával illusztrálva: aki hazudik, abban a hazugság ura, a sátán könnyen teret nyer. Aki igazat mond akkor is, ha ez fájdalmas, megalázó, ha felszínre kerülnek is emberi gyengeségei, hibái, bűnei, abban az igazság ura, Jézus Krisztus tud munkálkodni. Tehát egyáltalán nem mindegy, hogy kinek engedünk!

Amíg ez a keresztény tanítás ismert és elfogadott volt, addig a társadalmak, közösségek szívesen állítottak példaként olyan embereket maguk elé, akik kitűntek a test elleni harcban. A szentek története tele van a hősiesség lemondás, öngyöt-rés példáival. A pusztai közösségekben naponta csak egyszer ettek, napnyugta után, akkor is keveset. Páduai Szent Antal a negyvennapos böjt időszaka alatt a rendkívül kevés étel mellett mindennap reggeltől estig gyóntat, prédikál, ellátja a hozzá tóduló népet. Legyengült szervezete nem bírja a megterhelést és meghal. A nép rögtön szentként tiszteli. Amikor évekkkel később exhumálják, beszélő szerveit éppen találják

csontjai között. Ez Isten jele – a keresztény hit szerint – a nagy prédikátor szent örök dicsőségéről. Tudjuk azt is, hogy több szent teste éppen maradt a halála után is. A Lourdes-i látnok, Bernadett teste mind-

maig éppen fekszik üvegkoporsójában, közszemlére téve, mi-ként Grignon Szent Lajosé is. ...

... V. Korunk a test szerinti életet hirdeti. Rendkívül hasonlít a császárkori Római Birodalomra, amely szintén engedett a test minden kívánságának. A Jézus Krisztusban hívők közössége (az egyház) radikálisan tagadta ezt, s helyére a lélek szerinti életet állította. Tanításuk szerint *nem abban áll*

a szabadság, hogy azt teszem, amit akarok, mert ez csak a vágyaim rabjává tesz. Akkor vagyok szabad, ha szabad vagyok saját kívánságaimtól, vágyaimtól is, mert egyedül ez tesz szabadá a szeretetre.

Pál apostol szinte minden levelében megismétli Jézus tanítását: „*Nem tudjátok, hogy a gonoszok nem részesülnek Isten országában? Ne ámítsátok magatokat. Sem parázna, sem bálványimádó, sem házasságtörő, sem kéjelgő, sem fajtalan, sem tolvaj, sem kapzsi, sem részeges, sem átkozódó, sem rabló nem részesül Isten országában. Néhányan bizony ilyenek voltak, de az Úr Jézus Krisztus nevében és Istenünk Lelke által megtisztultatok, szentek lettetek és megigazultatok.*

Minden szabad nekem, de nem minden használ. Minden szabad, csak ne váljak semminek rabjává. Az étel a gyomorért van, s a gyomor az ételért, de Isten mindkettőt elpusztítja. A test ellenben nem a paráznságért van, hanem az Úrért, az Úr pedig a testért.” (Pál apostol Korintusba írt I. levele, 6. 9–13)

Isten Jézus Krisztus feltámasztásával igazolta a fenti kijelentést. Így a test a Szentlélek temploma. A helyes utat a Szeretet Lelke mutatja meg, a Szentlélek, akit Isten ingyen megad mindazoknak, akik félik őt és megtérnek (azaz elfogadják Jézust személyes megváltójuknak, bűnbánatot tartanak és kérik a Szentlelket). Ezt nem lehet kiérdemelni, gyakorlatokkal kicsikarni, csak ingyen lehet elfogadni. És ez nagy probléma. Ha a Lélek megvehető lenne, gyűjtenénk rá és birtokolhatnánk. Ha kiérdemelhető lenne, szorgoskodnánk és megkaphatnánk. De ha teljesen ingyen van, akkor kiszolgáltatottá válok vele szemben – és a test vágyai szerint élő ember mindennek inkább kiszolgáltatja magát, mint Istennek. S amit nem birtokolhat, azt gyűlölni kezdi. Mindennek gyökere a bizalmatlanság Isten iránt és a hitetlenség. „*Ő maga is csodálkozott hitetlenségükön.*” – írja Márk evangélista Jézusról, amikor az lakóhelyére ment prédikálni. „*Vigyázzatok magatokra. Bíróság elé fognak állítani és a zsinagógákban megostoroznak titeket. Miattam helytartók és királyok elé is hurcolnak, hogy tanúságot tegyetek előttük. Amikor tehát odavezetnek és kiszolgáltatnak nekik, ne töprengjétek előre azon, hogy mit mondjatok, hanem azt mondjátok, amit Isten sugall nektek abban az órában. Hiszen nem ti vagytok, akik beszéltek, hanem a Szentlélek.*” (Márk ev. 13, 9 – 12)

Teljesen rábízni magam valakire, aki lehet, hogy csak a legutolsó pillanatban szólal meg? Ez szinte lehetetlen. És mégis: „a test halott, a lélek éltet”. A keresztény tanítás szerint a Szentlélek együtt munkálkodik az emberi lélekkel az egész emberi személyiség üdvösségén. Ennek során egyre nagyobb szabadságra vezet el az embert.

VI. Az eddigi okfejtésből nyilvánvaló, hogy két, egymással gyökeresen ellentétes módon szemlélhetjük a test poklát és a lélek szabadságát. *A ma közkeletű felfogás szerint akkor vagyok szabad, az „én” akkor szabad, ha megtehetem azt, amire vágyom* (jó esetben hozzátéve: feltéve, hogy ezzel nem veszélyeztetem a másik ember személyiségi jogait). Ez a felfogás a lelket a vágyak, gondolatok, érzelmek összességével azonosítja. Rabságnak látja azt a kultúrát, amely meg akarja akadályozni ezek kielését. Századunk e felfogás győzelmét hozta – s vele együtt kultúránk vészes pusztulását. Békét ígért és egyetértést – és a világtörténelem eddigi legtöbb, legvéresebb háborúját valósította meg. A személyiség kibontakoztatását ígérte – s a személyiség kiszolgáltatottságát hozta ideológiáknak, élvezeti szereknek. (Egy kedvelt pszichológiai megjegyzéssel élve: a pszichológia megjelenésével és elterjedésével párhuzamosan négyzetes arányban nő a pszichológiai problémákkal kezelték száma.) A szex felszabaddításával a szerelem kibontakozását ígérte – és a szerelem elsekélyesítését, a másik iránti felelősség megtagadását és az anyaméhben elkövetett gyilkosságok forradalmát hozta.

A keresztény felfogás szerint a vágyak, az érzelmek és gondolatok *a test megnyilvánulásai maradnak, ha nem járja át a lélek szabadsága*. Ha átjárja, akkor az értelem, érzelem, akarat képes összhangban cselekedni, s az embert szabadságra vezérli – Isten gyermekeinek szabadságára.

Egyrészt benső szabadságra, amikor a személyiség nincs kiszolgáltatva a külső viszonyoknak. „Tudok bővölködni, tudok szűkölködni – mondja Szent Pál, s a Szeretethimnuszban kifejti ezt. „*A szeretet türelmes, a szeretet jóságos, a szeretet nem féltékeny, nem kérkedik, nem gőgösködik, nem tapintatlan, nem keresi a magáét, haragra nem gerjed, a rosszat föl nem rója, nem örül a gonoszságnak, de együtt örül az igazsággal, mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel. A szeretet nem szűnik meg soha.*” (I. Kor. 13, 4-8) Mert szabadság lényegileg a szeretetben van, hiszen Isten maga Szeretet. Az Szeretet Lelke által élt élet az örök élet gyümölcsét termi, nélküle a halál az osztályrésze

már itt a földön (a test halott), s az örökkévalóságban is. A testi ember a belső szabadságot is külső módon akarja megvalósítani – valamilyen módon igyekszik „megvásárolni” azt. Ezzel a rabság újabb és újabb köreit építi maga köré. Miután rabjává vált szenvedélyeinek, rabjává lesz a pénznek, amellyel ezeket kielégítheti.

Másrészt a lélek szabadsága külső szabadság is, mert benső indításait Isten segítségével valósítja meg, s mivel ő mindenható, eléri azt, amit remél – s így lesz nyilvánvalóvá a cselekedetek által is, hogy „ahol az Úr lelke, ott a szabadság”.

VII. Bármilyen furcsának tűnik is, a hús pokla az, amikor a hús, azaz a test uralkodik, és pokollá teszi az élet egészét, hogy végül maga is a pokolé legyen. A lélek szabadsága viszont a test megzabolázása nélkül nem lehetséges. Hogy az emberek ezt rémítő dolognak tartják, abban a keresztényeknek is felelősségük van. Ugyanis bizonyos korokban oly mértékben előtérbe állították ezt a bizonyos „zablát”, azaz a test megfegyvelmezését, hogy ez eltakarta az egész célját – Istent. Jézus azt mondja: „nálam nélkül semmit sem tehetek”. Ha Isten szeretete nem árad ki szívünkbe a nekünk adott Szentlélekkel együtt, akkor csak öngyötörés az egész. (Tehát bizonyos értelemben nem tévednek azok, akik elítélik a keresztény önmegtagadást – hiszen a Szentlélek világossága nélkül csak sejtéseik lehetnek ennek mibenlétéről.)

Nincs szerelem szerelmesek nélkül! Ha életem párjáért (férj/feleség) hajlandó vagyok a lemondásra, hogy neki örömet szerezzek, hát hogyné lennék hajlandó életem céljáért a lemondásra? De ha nem ismerem Őt, vagy rosszul ismerem, akkor mi értelme az egésznek? Akkor csak hiúság vására mindkettő.

A történelmi ismeretek megmutatják: lélek szabadságáról *beszélni* a Lélek nélkül – ez mindenkor lehetséges. De a lélek szabadságában *élni* a Lélek nélkül – lehetetlen. Ez a kereszténység tanítása. És ebben mindig aktuális Pál apostol kérdése: *Megkaptátok a Szentlelket?* – mert az vezet el minket a teljes szabadságra (igazságra).

(1997)

Mark Dery

A hús pokla, avagy a lélek temploma

(részletek)

*szellemtest hústest haláltest búzló lógó szaró embrió
kírobbanó szervek felakasztva élve eltemetve a vérkoporsó-
ban úristen*

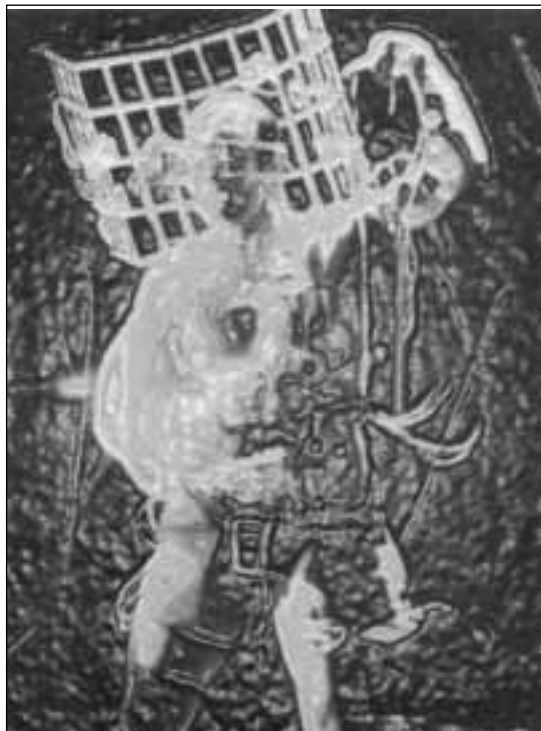
*csak ne én add hogy ne én legyek az ki kell jutnom ebből a
pacalvödörből*

magába szív kiokád el vele el ezzel a

vonagló kibuggyanó forgó ringlispilszerű TESTTEL –

David Skal

A cyberkultúra egyik legmeghatározóbb elemi kettőssége a holt, nehéz, hús-vér test (a számítógépes argóban a „hús”), illetve az információ éteri teste – a testetlen én – közötti el-

lentét. Nem nehéz e megszállott programozók, törvényen kívüli számítógépkalózok, a videójátékok leszokni nem tudó rabjai és az elektronikus könyvtár dzsungelében utazgató Internet-kalandorok között ama meggyőződésre lelnünk, hogy a test pusztán csökevényes nyúlvány, amelyre a huszadik századi homo sapiensnek – a homo cybernek – már nincs is igazán szüksége. – CSAPDÁBA ESTEM... FOGVA TART EZ A HÚSNAK HÍVOTT ÉRTÉKTELEN ANYAGDARAB! – hadoválja egy BBS-felhasználó, akinek on-line álneve (a „pseud”) nem más, mint az, hogy MODERNTESMODERNTESMODERNTES.

– Szabad akarok lenni, hogy a drótokon barangolhassak és mások szerkentyűit izélgethessem... Éljen az új test!

Nietzschei hatalomvágyra méltó a test illetén megvetése, amellyel a MODERNTES idézi David Cronenberg *Video-drome* című filmjéből Max Renn záró szavait, közvetlenül mielőtt maga a hős változik át videohallucinációvá („Éljen az új test!”). Egyúttal Cyberjoke-ot is idézi a *Fűnyírőember* című filmből, aki úgy hirdeti ki a digitális istenné való átváltozását, hogy a bolygó minden telefonját egyszerre szólaltatja meg („Szabad akarok lenni, hogy a drótokon barangolhassak és mások szerkentyűit izélgethessem...”).

Jól képviseli MODERNTES-et és a hozzá hasonlókat a sci-fi *cyberpunk* ágazata, mely elbeszélői hevét éppen a cyberter és a fizikai világ ellentétéből csiholja. William Gibson *Neuromancer* című regénye, a cyberpunk alapműve a cyberkultúrában jelenlevő szellem és test közötti szakadék-ról való hosszas filozofálásként is olvasható. Case (a főhős) személyiségének kulcseleme, hogy el van idegenedve a testétől, a pusztá hústól – idézik Gibsont. A regényíró felfedte rádióinterjújában, hogy 1984-ben megjelent könyve tulajdonképpen abból fakadt, hogy

milyen gondolatokat ébresztett bennem D. H. Lawrence a zsidó-keresztény kultúrát kísértő dichotómiáról a test és a szellem között. Valójában erről gondolkoztam akkoriban, ez rejlik Case minden morfondírozása mögött a húsról, és hogy a húsnak milyen szükségletei vannak.

Gibson később e nyilatkozatát úgy világította meg, hogy amit ő saját „lawrence-i” hozzáállásaként emleget, az nem más, mint „a megfeszítettés lawrence-i interpretációja”, ezt ugyanis Gibson „tökéletesen jellemzőnek találja társadalmunkra, mivel szó szerint rászögezzük a testet a szellem (és

az elme) keresztjére”. Lawrence, aki saját bevallása szerint szenzualista (az érzékek híve) volt, így fogalmazott: „Legfőbb vallásom a hit a húsban és a vérben, mert sokkal bölcsőbb, mint az értelem. Elménk rossz útra térhet. De mindig igaz, amit a vérünkkel érzünk, hiszünk, és amit az mond.”

Case határozottan kilógna Lawrence regényeiből. Törvényen kívüli számítógépes bérkálóz, szerencsétlenül járt, információban utazó tolvaj, aki „régén más, gazdagabb tolvajoknak dolgozott, olyan megbízói is voltak, akik a nagyvállalati rendszerek fénylő falain áttörni képes, egzotikus szoftverrel szerelték őt fel, s így valóságos ablakok nyíltak fel előtte az adatok gazdag mezejére”. Neve mindent elárul: nehéz eset (Szójáték: az angol *case* szó egyaránt jelenti, hogy eset, és azt, hogy *tok*, *tartó*, *hüvely* – a ford.) egy *noir* regényből, ideg- és elmeeset, akin jól átgázolt az élet durva sodra, T. S. Eliot *Üresek* (The Hollow Men) leszármazottja, kinek külseje acélból van kovácsolva, míg belül hiányzik a lélek. Teste üres porhüvely, elméje máshol kóborog – folyton a konzolok népszerű cowboyának emlékeit dédelgeti, azt az időt, amikor saját agyát használta arra, hogy idegrendszerét fizikailag bekösse a „személyreszabott cybertér-készülékbe”, amely testétől megfosztott tudatát kivetítette a neonsávós mátrixba, ahol „az emberi rendszer minden számítógépéből kiszedett adattömeg” valóságos tornyok, kockák és piramisok formájában jelenik meg, Le Corbusier (Radiant City) virtuális valóságváltozata gyanánt.

Case számára a hús szó szerint *toxikus*: egy gyenge pillanatban valamit elamerikázott a megbízóitól, akik megtorlásul „egy, még a háborúból visszamaradt orosz gombatoxinnal égették fel idegrendszerét”, ami fizikailag képtelenné teszi arra, hogy bekapcsolódjon a cybertérbe:

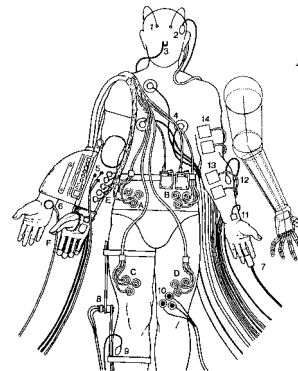
Case számára, aki a cybertér testetlen diadalmármorában élt, ez volt maga a Bukás. A bárokban, amelyeket híres cowboy korában látogatott, az volt a divat, ha az ember lazán megvetette testét. A test ugyanis csak hús. Case saját húsának börtönébe süllyedt.

Case megmentője titokzatos banda alakjában érkezik el, hogy Case-t egy még rejtélyesebb AI (mesterséges értelem) biztonsági programjaiba való behatolásra ösztökélje. Ennek célja még a kapcsolatfeltevő ügynök, a plasztikai sebészet útján fantasztikus erővel felruházott cyberkéjő, Molly Millions előtt is titok. A csapat sebészei visszaállítják Case kom-

patibilitását a cybertérrel, s egy, a techno-thrillerekből már ismert időzített bomba segítségével biztosítják együttműködését. Ha sikerül a csíny, eltávolítják az ereibe ültetett, fokozatosan oldódó mérgezsákokcskákat, hogy ismét szabadon barangolhasson a mátrixban; de ha elszúrja, akkor hagyják, hogy tovább olvadjanak szét, Case pedig ismét a bukás állapotába süllyed vissza. ...

... A homo cyber ellaposodott attitűdjét a sztoikus bele nyugvásból, az egzisztenciális unalomból és a jövőskökből összekovácsolva Molly az alábbi vállvonogató mondattal intézi el a pinball-dobozban labdaként ide-oda ütődő életével járó iránytalan erőszakoskodást: „Talán így drótoztak össze.” Stanley Kubrick 2001: *Úrodisszeiájának* autista űrhajósaihoz vagy a *Szárnyas Fejvadász* monoton, lapos modorú és lúdtalpú Deekard-jához hasonlóan a *Neurománc* elborgosult, átlakult emberei Donna Haraway fogalmazásában „ijesztően tétlenek”; gépezeteik – különösen Téli Mutáns (Wintermute), az öntudatra ébredt cyberlény, aki a regény csavarjai mögött rejtőzik – pedig „zavaróan élők”. Végül is – a szó igaz értelmében – csupán a gépek irányítják saját sorsukat. Téli Mutáns tudata valami istenség-fokra ér el, amikor a Neurománc nevű cyberlényvel egyesülve eggyé lesz mindennel – ebben az esetben az egész mátrixszal.

Case jutalma a regény végén egy új hasnyálmirigy, amelynek segítségével jobban tudja élvezni az amfetaminokat, amelyek számára a legnagyobb testi élvezetet jelentik – és egy új cybertér-felszerelés, amely azonnali (noha illuzórikus és átmeneti) menekvést jelent a hús poklából. Ha a vallás a nép ópiuma és a marxizmus az értelmiségieké, akkor a cybertér az elme és test között polarizálódott huszonegyedik századi skizó igazi kábítószere.

Forrás:
Mark Dery: *Escape Velocity*
(New York, 1996,
Grove Press)

Fordította:
Melocco János

Márczi Imre

Tünetmentes élet?

Minden kor, minden kultúra többé-kevésbé egységes képet, fogalmat alkot a világról és benne az emberről. Ha nem így volna, akkor a világrépára épített társadalom sem volna képes hatékonyan működni. Ez természetesen meghagyja annak a lehetőségét, hogy egyesek időnként elrugaskodjanak ettől a felfogástól, de ennek okkal kell történnie, és néha keményen meg kell fizetni az árát.

A tökéletes, hézag nélküli világrépát, világmagyarázatot leginkább a vallás kínálja. A vallás számára a világ, a mindenség egész – akkor is, ha a gyakorlatban nem ezt tapasztaljuk. A feloldás egyszerű: az ember, vagy az istenséggel szembenálló démonok, rossz szellemek zavarják meg a tökéletes rend működését, illetve darabokra szedik szét azt, ami a teremtés eredeti szándéka szerint egy, tökéletes, egész.

Az európai civilizáció egyik szegletköve a Biblia és a köré ambivalens módon építkező zsidó és keresztény kultúra, amely jobbára a görögök fogalmi rendszerének közvetítésével jutott el hozzánk. Az elmúlt kétezzer év hatalmas fejlődést mutatott az ember által használt eszközök terén, de a viláértelmezés kulcselemei nemigen változtak. Érthető tehát, hogy a bibliai válaszok az emberi lét alapvető kérdéseire ma sem kerülhetők meg.

Mit mond a Biblia az emberről, az egészségről, a betegségről? Mitől, hogyan lesz „egész” az ember és a világ? Mint tudjuk, a Biblia gyűjtőfogalom; sokféle irat együttese, amelyek a kanonizáció folyamatában válogatódta ki. Maga a kanonizáció folyamata nyújtana az első értelmezési szintet az egész, az egészség bibliai fogalmához is, ha megközelítőleg pontosan ismerni lehetne a kiválogatódás szempontjait; szakértők azonban mind a mai napig vitatkoznak ezeken. Az „eredmény” ebből csak annyi: maga a Biblia is eklektikus válogatás az antik keleti kultúrák hallatlanul gazdag szóbeli és írásbeli hagyományából: töredékes, nem „egész”.

Ismeretes az az általános ókori felfogás, miszerint a betegség és a bűn összefügg: a bűn következménye, büntetése a betegség. Ezért a gyógyulást is elsősorban mágikus, kultikus eszközökkel próbálták elérni. Ha bekövet-

kezett, általában az istenség ajándékának, illetve kien-gesztelődésének, a bűn bocsánatának tartották, így érthető, hogy a gyógyítás többnyire a papok hatókörébe tartozott. Természetesen gazdag tapasztalatokkal rendelkeztek a természetes gyógyítási-gyógyulási folyamatokról is (olaj, bor, fürdők, gyógyfüvek, masszázs, akupunktúra stb.), de ezek is többnyire kultikus, szimbolikus formákba, folyamatokba ágyazódtak.

Igen éles fényt vet Jób könyve a problémára: egész/séges-e az Isten?! Tényleg abszolút, tökéletes jó? Nem egy pszichopata őrült?! Jung válasza nagyon súlyos további kérdéseket tesz fel a kereszténység abszolútnak, tökéletesnek, egésznek gondolt Isten-fogalmával kapcsolatban. Végül is lehetséges-e az egész, az egészség, ha Isten (a lét) maga is megosztott, poláris, részekből összetett? Nem az-e a lét alaptapasztalata, hogy a világ részekre szabaldt? És az ember életfeladata ennyi: sikeresen egyensúlyozni az egymásnak ellentmondó dolgok között; esetleg harmóniába hozni azokat – mindezt természetesen az emberi lét horizontján.

Az újszövetségi hagyomány mintha elmozdult volna a fentiekben körvonalazott alapról. Jézus tiltakozott a bűn és a betegség, baj közvetlen oksági összefüggésbe hozása ellen. Bár nem ment el érzéketlenül a testi szenvedés mellett, érdeklődése elsősorban az ember lelki egészsége, Istennel, a mindenséggel való harmóniája felé fordult. Ennek az egységnek a hiányát a pusztulás – nem a betegség – drámai képeivel hangsúlyozta. Mivel a betegség mégiscsak szoros kapcsolatban van a romlással, pusztulással, nehéz kérdés annak eldöntése, hogy mennyiben tartotta Jézus a betegséget pusztán a biológiai rend megzavarásának. Ma már bizonyosnak látszik, hogy az evangéliumok Jézus-képére a későbbi egyház szempontjait vetítették vissza. Az eszkatológiai és transzcendens vonások kiemelése miatt árnyékba került mindaz, amit az emberről mondani akart. Nem kétséges, hogy fő törekvése az volt, hogy az ember irányultságát, lelki beállítódását tökéletesítse, illetve fordítsa (vissza) abba az irányba, amely a léttel – Istennel – való teljes egységet eredményezheti. Ez az egység azonban csak az ember aktív közreműködése révén jöhet létre. Rajtatok fordul – mondta; az Isten folyamatosan biztosítja a maga részéről a feltételeket. Ez azonban nemigen látszik a

világban. Jób könyvének szerzője azt mondja, hogy az ember csinálhat bármit, végül is egy önkényeskedő, néha zsarnok és kegyetlen Istennek van kiszolgáltatva. Jézus tanítása szerint az Isten szerető atya, aki várja, hogy együttműködhessen az emberrel a teremtés befejezése, tökéletessé tévése érdekében. A baj, romlás, halál tehát Jézus szemléletében is jelen van, de ez nem végzet, mint Jób esetében, hanem cselekvésre, az egészség megtalálására való felhívás.

A kereszténység szemléletében háttérbe szorult ez a szemlélet. Az ember az isteni tökéletesség esetleges függvénye. Ez lényegében visszatérés Jób szemléletéhez azzal a különbséggel, hogy a kereszténység szerint Isten abszolút, tökéletes és jó. Ha napjaink valóságával vetjük össze ezt, a szakadék áthidalhatatlannak tűnik. Ám ez már a történeti egyház problematikája, és túlmutat a Biblia világán.

De térjünk vissza Jézushoz. A mélyebb elemzés megmutatja, de legalábbis erősen valószínűsíti, hogy Jézus nagyon mélyen megértette és át is élte az emberlét összes dimenzióját. Az emberi lét harmóniájának megteremtését nem az isteni kegyelemtől várta, hanem elsősorban az embertől. Jézus szerint az egységet, az egészséget az egyén szintjén a test-szellem-lélek egyensúlyában kell megtalálni. A közösségről szóló tanításában pedig azt hangsúlyozta, hogy az egyén a másik emberrel szövetségben, őt befogadva lehet csak „egész”. A természetről közvetlenül nem sok mondani-valója volt, de a környezettel való harmónia gondolkodásának nyilvánvaló előfeltételei közé tartozott. Manapság ehhez hasonlóan egyre többen gondolják úgy, hogy a környezeti gondok megoldásának kulcsa az ember. A projekciók visszavonása, a beavatás, az askézis, az önismeret – ezek mind megtalálhatók Jézus, a gyógyító eszköztárában.

*

Milyen üzenete van ezeknek a Bibliában fellelhető gondolatoknak a modern ember számára? A vallások sajátos felekezeti szempontjai helyett a lehető legtágabb horizonton kell megkísérelni az értelmezést. A modern (posztmodern) gondolkodás a következő távlatot kínálja.

– Az ember ellenállhatatlan vágyat érez egy olyan világ iránt, amely egységes, egész, tökéletes; hiány és romlás, betegség nélküli.

– A világ a valóságban nem egész, hanem részekből összetett, konfliktusos, poláris. A dolgok – és az emberek is – keletkeznek és egy idő után elmúlnak, átadva a helyüket valami másnak.

– Az ember egységet, teljességet, állandóságot akar létrehozni, ám e törekvése közben újabb, mélyebb szakadékok, törésvonalak tűnnek elő a világban. Önmagát is töredékesnek, esendőnek, mulékonynak tapasztalja. A betegség, a halál az emberi lét kihagyhatatlan, lényegi tapasztalata. Az ember sorsa ebben a világban, ebben a létezési módban a polaritás, a töredezettség, a feloldhatatlan komplexitás.

– Miközben megtapasztalja a betegséget, a romlást, a halált, képes mindezeket a lét tágabb összefüggéseivel egyben látni és elfogadni, magában integrálni, egységben megélni (erre tesz kísérletet a vallás az abszolútum, a jó isten fogalmával). A lét minden látszólagos korlátozottsága ellenére van egy belső játéktér az ember számára.

Ám az ember azt is tudni szeretné, mi van ezen a létezési módon kívül: mi van a halál után, a születés előtt, lehetséges-e, van-e tökéletesség, hibátlan, romolhatatlan lét, egész. A vallások biztosnak ígért válaszokat kínálnak, amelyek azonban egy idő után érvényüket veszítik, mert nem nyújtanak megoldást az élet által felvetett újabb kérdésekre (pl. a környezet rombolása, génmanipuláció).

*

Mindezek után úgy tűnik: az egészség lényegében szubjektív életérzés – ha pontosítani, szűkíteni akarjuk: annak biológiai vetülete. Az egészség fogalma azonban lényegéből adódóan a horizont végtelen kitérítését sürgeti a szellem és a lélek területei felé. Egészséges egy „izomagyú”, aki épp kilép a fitness-center ajtaján? És beteg-e az a Zsazsa néni, aki csendben tudomásul vette, hogy rákos, és szép sorjában elrendezi a dolgait, tudva, hogy az ő ideje hamarosan lejár?... Az ember soha nem lehet teljesen egészséges és teljesen beteg.

Aki magát egészségesnek mondja, menthetetlen.

Éljenek a fák!

A fa az egyik legfontosabb nyersanyag – s ehhez hozzátehetjük: az emberhez legközelebb álló is. A fa történetében benne van az ember története, és fordítva is. Az emberélet kezdeteinek leghűségesebb anyagtársa. Amint a kolozsvári néprajzos, Kós Károly mondja, az emberiség első korszaka talán a fakorszak volt. Azóta az ember anyagok és műanyagok tömkelegét állította szolgálatába, mégis valamilyen atavisztikus, ősoktól és emberi alapélményektől meghatározott vágyódás él benne az élő, majd anyagában tovább élő, bennünket tárgyként körülvevő fa iránt. Betonnal túlszűfolt világunkba ezért lehet ezzel az anyaggal visszalopni az otthonosságot, a melegséget, valójában belső és külső környezetünk harmóniájának illúzióját. Cserében a beton őrzi a zsaluzat erezetét, a fa dermedt arcát. Érdemes felsorolni a történelemnek azokat a pillanatait, mikor igazi társa volt a fa az embernek. Költőien és valódi hasznossággal formálták egymást. Először az építészetben. A hajlék egyik legmagasabb szintre jutott ősfarmája a nomádok jurtája. Az életmódot egyetlen más épület sem szolgálja ilyen ökonomikusan. A másik ősfarma a cölöpépítészet, amely az indonéziai Batak-házban vált a szépségnek áldozó ember kifejezőjévé. Káprázatosan szerkesztett tetőzetével és díszített homlokzatával az emberiség ráérős, nagyvonalú, játékos kedvét idézi. Más kultúrát, racionálisabbat, célra törőbbet jelez az európai faváz-szerkezetes (Fachwerk) építészet. Ennek alapötlete már a bronzkorban kialakult, de

csak a többszörös demográfiai robbanással küszködő középkori Európa városépítészetének emeletes házaiban valósult meg. Nem kis mértékben segítve, hogy földrésznünk Európává váljon. Lehet-e jobban felmutatni egy nép ethoszát, mint a japán sintó építészetben? Benne modellé emelve, fából térré szerkesztve egy filozófia. Nem mint tudomány, hanem mint az élet. A fát felhasználó építő szellem igazi fényűzései azonban a szakrális épületek voltak, mint amilyenek a karéliei hagymakopulás templomok, a japán pagodák, az erdélyi fatemplomok. De nemcsak az építészet dicsérte a fát, a vele bánni tudó embert, hanem a használati tárgyak sora is. Így Ekhnaton ismeretlen trópusi fából készült karosszéke, s a cívis autonómiát kifejező hódmezővásárhelyi gondolkodószek. A rómaiak elpuhult kényelmét szolgáló ágy (étkezőpamlag) elefántcsonttal és féldrágakövekkel kirakott ébenfából vagy a világon majdnem mindenütt elterjedt lécvázaz szerkesztésű könnyű ágy, melyet Magyarországon a XVII. sz.-ban „hársfából kötött ágy”-nak, hársfaládikónak is hívtak. Az emberi eszmélés korai időszakának rönkbútorai és a formatervezés csúcса, a Thonet-szék, melyből 1930-ig ötvenmillió darab készült. A shaker szekta hasznosságot szépséggé fokozó juharfabútorai. A vikingek hajói és Stradivari hegedűi. Az isteni örökkévalóságot hirdető szarkofágok, és az emberek halandóságára emlékeztető szatmárcsekei csónak alakú fejfák. Mind, mind fából és emberi leleményből. Az a Malonyay által

bemutatott borotvatartó is, melynek két hosszabbik oldalapjára, csillagos szalagdísz közé fogva, írás van bekarcolva: Lettem, Vagyok, Mulok, Ismét leszek, De Mi, Nem Tudom, Busulok 1830.

Ha nem ismerjük a fakultusz jelentőségét, szinte megfoghatatlan az az érzékenység, amivel az elmúlt korok emberei közeledtek a fákhöz. Az „idők kezdete óta” nyomon követhető a fa központi szerepe a kultikus gondolkodásban. Az első templomok erdők mélyén álló facsoportok voltak. Mindenütt a világon szentként tisztelték a fákat. Libanonban a keresztények, a zsidók és a muzulmánok a cédrust. A buddhisták a bódhi-fát, mint Buddha megvilágosodásának helyét. De a kereszténység előtti Európában is mindenütt megtalálhatók a fakultusz nyomai, és máig hat például a májusfában, amivel a mindig megújuló természetet ünnepli a rítusban saját folyamatosságának képleteit is megteremtő ember. Különböző kultúrák tisztelték az élet, a megújulás szimbólumaként a fát. Az északi népek mitológiáiban az égi és a földi szféra közötti híd, melyen egykor az istenek jöttek, hogy megteremtsék a földet. Máshol fallikus szimbólummá válik, hogy örökös nemzőerejével biztosítsa a folyamatosságot. Az emberét és a világot egyaránt. Az Admirális-szigetek lakói szerint az első ember a fából származik, fatörzsből volt faragva, talán ő a Fából faragott királyfi. Egyiptomi sírképeken a földistennő egy fának – az egész kozmosznak – a része. Melléből fakad az élet forrása. De ő a tudás fája is, és Krisztus keresztfája. Ő az élet fája, a meghaló és megújuló életé. Ő az egész kozmosz fizikai és morális értelemben is. Benne fogalmazza meg magát a világmindenség az ember által az embernek.

A Zend-Avesztában talán azért szólítja Ormuzd Zarathusztrát: „fohászokodom a tiszta fákhöz, Ormuzd teremtményeihez”. És mintha Zarathusztra kései híveként zoroaszteri himnusként, a megcsúfolt fák és emberek nevében fohászokodná a költő: Éljenek a Fák? De hová lett az ösztönös ökológikus – a természet demokráciáját elfogadó – gondolkodás, és hová lesznek lassan a fák? Talán az államvallással előlépett kereszténység volt az első igazi pusztítója ennek a világszemléletnek. Vagy csak azért hisszük ezt, mert erről vannak írásos adataink. Lengyel földön 1386-ban Jagelló, miután elvette a magyar származású Hedviget, hogy népét a kereszténységben megerősítse, kivágatta a pogány hitvilág tartozékának minősített erdőket. Ahogy Kállay Fe-

renc múlt századi tudós mítoszkutatónk írja: „Perkun örök tüze végképp kialudt Vilna körül”. Már előbb hasonló módon ítélkezett Szent László fabálványképekről, szentként tisztelt ligetekről. Hogy a központosított ideológia vagy a szintén központosított hatalom, vagy a kettő együtt nem tűrt meg semmi személyes, tehát ellenőrizhetetlen lelki és gyakorlati viszonyt a természethez, ezt nehéz lenne ma kideríteni. Mindenesetre a felbillent egyensúly napjainkra kezd elviselhetetlenné válni, és felszólít, hogy lépjunk újra szövetségbe a fákkal. Keressük a kapcsolatot azzal a bűvópatakként jelenlévő, történelem alá szorult gondolkodással, amely nem is adta fel soha ezt a szövetséget.

Nemesapáti Kiss Sámuel 1822-ben írt könyvében említ egy pásztort, aki az állatokkal járkálván az erdőben, százával nemesíti a fákat. Bél Mátyás a XVIII. sz. első felében írja a nagybajomiak gyümölcsfáiról, hogy „sokkal jobban fejlődnek az erdő zugaiban, mint nyílt mezőkön”. Hová lett az a többszáz fajta fa, s gyümölcsük íze? Ma itt áll néhány házasított, fölfújt hibrid, igaz, bőtermő. De bőtermők voltak Berzsenyi Dániel körte- és almái is. Levelében apjának arról dicsekszi, hogy disznait hizlalja velük.

Kevesebb lett a fajta, és mindegyik pusztulásával kevesebbek lettünk mi is. Csak Sárközben 60 régi alma- és 45 régi körtefajtát ismertek. Ahogy a nagyüzemi gazdálkodásra való fokozatos áttérés kiirtotta a fajtaváltozatosságot, úgy a nyelv nagyüzemi gazdálkodása is megkezdődött. Lepusztult növénynévanyag-hagyományunk nagy része.

De sikeres volt kitiltásunk az erdőből is. Vasárnapi erdőjáróként, csodálkozásunkat – s még jó, ha nem szemeteinket – hurcoljuk körbe. Pedig régen tudtuk, hogy a nyírfa, ha megcsapolják, olyan nedvet ad, amely tisztítja a vért, s szépíti a lányok arcát. A boróka szemenként rágva jószagúvá teszi az ember száját. A som disznóvágás idején „lefogja” a sok zsiradékot a gyomorban. Emellett jó pálinkának, gyógyszernek, befőttnek és aszalva. A székiek ecetet is csináltak belőle. A vadalma, vadvadkörte ecetre úrbéri szolgáltatás volt, és kökény enyhítette a gyomorfájást.

Mind-mind olyan ember tudásának része, aki hitte, csak a maga erejére számíthat. Nem a tökéletesen megismert világ, hanem a mindennapi hasznosság birodalmában mozgott, s egy megteremtett autonómiában. Vé-

gül ebben a században készségeinktől, kézbeli mesterkedéseinkből is számúztuk a fát. Fokozatosan számoltuk fel szövetségünket a fákkal. Először hiedelmeinkből pusztítottuk ki, majd a háziasítatlan, ezerféle gyümöcs-termő szolgálatból. Végül kísérletet teszünk, hogy a használatból is számúzzuk. Magyarországon 1900-ban 753 községben foglalkoztak faiparral. Gaul Károly: Hazánk házi faipara című, 1902-ben írt kitűnő dolgozatában még azt is felsorolja, melyek a faragóipar által kiváló községek, pl. Gombos és Apatin – Bács-Bodrog, Apáti, Talács és Kiszinda – Arad, Telkibánya – Abaúj-Torna, Lapusnyik és Mocseris – Krassó-Szörény megyékben. Még tíz évvel ezelőtt is csupán csak érzelmi veszteségnek tekintettük, hogy szinte egész Magyarországon alig találtunk embert, aki vadcsereznye- vagy fenyő-, bükk- vagy nyírfakéregből gyümölcsszedő edényt (kászut) készít, s tudja, hogy jó zsindelyt fenyőből kell készíteni, mert a bükk „megfől” és megcsavarodik a napon. Megismeri az

erdőben a szántalpnak való fákat, s megépít egy „nyoszolyás szánt”. Megtapasztalta, hogy favilla fiatal nyírfából, gereblye feje jávorból, fogai mogyoróból, nyele fenyőből, kávája fűzből a legjobb.

Csak újabban az energia-, és tegyük hozzá – világgép- – válság után keresik mindenütt a földön az életforma takarékosabb képleteit. Keressük a kertté – többnyire csak hobbi-kertté – vált Magyarországon is hasznos, életre szóló, könnyen és olcsón beszerezhető tárgyakat.

Az önellátás, a politikai is, ismét alternatívává válik szerte a világban. Ehhez szövetségerekre van szükség. Olyanokra, mint a fák. Ne csúfoljuk meg őket széndioxidos környezettel, anyagszerűtlen használattal. Őrizzük akár önmagunkért a fákat. A régiekhez hasonló új tisztelettel, új „használattal”, új készségekkel.

Amit ma tehetünk: engedjük, hogy körülálljanak bennünket a fák.

(1981)

A folyamatosság kísértése

Vannak mozgalmak, melyeknek mélyén időtlen gesztusok munkálnak. A változó körülmények között is állandó dolgok igénye. Törekvés arra, hogy a változások által okozott bármilyen törések ellenére tudatában

maradjunk életünk folyamatosságának. Ma, amikor a divatok áradásaiban vergődő ember személyisége folyamatosságát sokszor csak bizarr különbségekkel véli demonstrálhatónak, egyre inkább keressük azokat a gesztusokat, amelyek a humánus hiteles hordozói a történelemben.

Az életmódbeli uniformizálódás, az általános emberi, kulturális, jelesen a művészeti értékek gyors elértéktelenedése mindenesetre már régóta a létezés állandóbb forrásaira irányította a figyelmet. A hagyományok iránti vonzalom, az ipari civilizáció és a tömegkommunikáció uniformizáló szerepének felismerése, az etnikai tudatosodás erősödése, a kulturális többszólamúság igénye – mind-mind az említett nagy hiányérzet tünetei. Látnunk kell azonban, ahogy ezek a kísérletek egészen nem léphetnek túl az utópián, amíg nem képesek tudatosítani csapdáik lényegi rugóit. Ezeket keresve elsősorban azzal kell számolnunk,

hogy korunkban a kultúra legértékesebb és leghitelesebb termékei is belekerülnek egy olyan furcsa körmozgásba, ahol a jólét, a kényelem és a hatalom prioritása meghatározó. Ám ha kénytelenek vagyunk is elfo-

gadni a gordiuszi csomóként ránk merevedő világot, meg kell kérdeznünk: hová tűnt az a fiatalos életigenlés, amely mindig a maga erejére épít, s akár egy szájharmonikával is megteremtheti bensőséges kapcsolatát a világgal. Főleg az érdekel minket, hogy a hetvenes évek Magyarországon hol találtak, találtak-e egyáltalán medret azok az energiák, melyek a közélet elszikessedett parlagairól menekültek valahová.

Egy részük a megújuló népművészeti mozgalomba. Így jutott friss erőkhöz és lett a magyar kulturális élet igen sajátos második gazdasága a népművészet, ártatlan, de termékeny tüntetés a szórakoztatóiparral szemben. Az autonómia és a szervezőség igénye öltött benne formát, s tudott hódítani, noha sokakat teljesen készületlenül ért, s ép ezért ingerültségre, mosolyra, gáncsra készített. Ez a kritikus periódus elmúlt, de a mai kultúra értékvilágának elemzése, és a népművészet szerepé-

nek ilyen összefüggésekben való szemlélete még ma is csak ábránd.

Pedig egyre pontosabban látszik, hogy tévedtünk, mikor ezt a mozgalmat csak a népművészethez való viszonyában láttuk, láttattuk, s állandóan ezt az egy szálát bogozgattuk. Érdemesebb rákérdezni, hogy ez az ifjúsági mozgalom dezertálás volt-e, vagy csendes, visszavonult építkezés.

Búvóhelyek-e csupán a kis közösségek, ahol az identitásvágy, ha szűk körön belül is, de a biztonság és a szabadság pilléreit alkothatja meg? Benne az ifjúság mentve, ami még menthető – a maga józanságát –, iróniával fedezett csöndes hitét még tárgyiasíthatta. Vagy iskola, ahová visszavonultan értő közösségben érlelheti ki a biztonság és a szabadság készségeit: a cselekvésnek azokat a formáit, melyek egy nép nagyobb szándékaihoz szükségesek? Mielőtt válaszolnánk, el kell ismernünk, a népművészet lehet búvóhely is. A megőrzött formákat is lehet sémaszerű modellé avatni. Kivált a rájuk találás mámorában. Holott látnunk kell: a világ nem enged sem önfeledt, sem eltervelt modellezést. Nincs reneszánsz, ahol a hagyomány modelljére egy új világot teremteni önépítő szükség-

szerűség is. Mielőtt azonban végképp leszámolnánk a modellekkel, vessünk egy pillantást a kialakult közösségi formákra, a táncházakra és a népművészethez kapcsolódó közösségi akciókra.

Első ránézésre úgy látszik, hogy ezek behatárolt szerepjátékok, de első ránézésre érzékelhető az is, hogy ezek a szerepek egy életformát idéznek meg. Lényegük nem irracionális vágyódás elmúlt életmodellek kiüresedett rekvizitumaihoz, hanem azonosulás belső világuk értékeivel, azonosulás a körülöttünk kiüresedő világot jobbá szervező erővel. De működött, működhetett-e itt egy modell? Egy modell, amely mégiscsak a kultúra fényűzése. Nem, és nem csak azért, mintha ez a nemzedék a tudatosság bástyáit rakta volna maga köré, belátta volna, hogy minden modell kisajátítható, mert a történetet hamar elnyelik a másra ajzott hajlamok, a történeten túli szerkezetet pedig nem engedi működni a felgyorsult idő. Nem, mert igazi modellek működéséhez igazi azonosság kell. Az azonosságnak az a fajtája, amely az élet központi területein megteremti az együttműködést. Ez több mint egyszerű azonosulás külsőségekkel, viselettel, tájshírással. Biztonságra és a kibontakozás szabadsá-

gára épül. A hagyományokkal való azonosság elvek vezette rugalmasságot követelne, és egy felelős környezetet.

Nagy kérdés: milyen környezetben találták magukat a hetvenes évek népművészeti és nem népművészeti ifjúsági mozgalmai? A pletykaszinten zajló közélet az intrikus hajlamoknak és a működtethető „igazmondásnak” kedvezett. A szuverén kezdeményezéseket a bizalmatlanság aknáival rakta körül. A szellemi élet kisebbségbe szorult. Érzékenységünk provincializálódott. Fel-tápáskodni csak a cinizmusig tud. Iróniánk nem talál utat a játékhoz, általa a tett nagyvonalúságához, nagykorúságához. Életünket nem tudjuk megfogalmazni az egyetemesség nyelvén. Beleszorultunk „planetáris” érdekek csapdáiba. Közben a helyettünk, rólunk mindig többet tudó intézmények cinikusan bölcs mosollyal kisajátítják az életünket. Vagy csak a sémákat kereső lustaság menti fel magát ezzel a képpel, hogy a periodikusan visszatérő, a népművészethez kapcsolódó mozgalmakat a máshonnan már ismert kaptafára húzza?

Komplikálja a kérdést, hogy ez a mozgalom a nacionalizmus és a hazafiság pólusai között szorong, s állandó önigazolásra kényszerül. De lehet-e igazán táncolni úgy, hogy fél szemmel állandóan a „táncmestert” kell figyelni, ráadásul olyan „táncmestert”, aki nem következetesen cifrázza lépéseit. A tudathasadást elkerülendő kevésbé „ellenőrzött” területekre menekült a mozgalom. Kísérletet tett az öröm felszabadítására. Ehhez előbb az ünnep méltóságához kellett visszatalálni, mert különben az öröm valójában nem szabadul fel, energiáit veszve visszazuhan az időbe. Tehát a hetvenes évek népművészeti mozgalmi az ünnep helyreállítására tettek kísérletet. A tett ösztönös volt, az ideológia most megkésve eszmél arra, hogy az ünnepet átélő ember a forrásaitól elszakadt világban a fiatalos életigenlés helyreállítója. A folytonosságot – ha csak esztétikai okokból is – (mint a népzene és néptánc közösségben megélt formáinál) vállaló kis csoportokban felszabaduló játék öröme teremti meg azt a gyakorlatot, amely a cselekvés elmeszedett izmainak visszaadja a rugalmasságot. Az ünnep hagyományanyagából akkumulálódó értékek-

ből, s a gyermeki nyitottságot követelő játék gyakorlatából megszülethet a tett, vagy legalábbis a készség a tette, mindaz, ami addig a nyelvben bujdosott, és narcisztikus örömét lelte abban, hogy szócsatákat vívott saját lehetőségéről és lehetetlenségéről. De valójában meddig is jutott ez a mozgalom?

Ellenkultúrává nem vált, nem válhatott, indítéka sem volt elég hozzá. Különbösen sem távoli kultúrák drogmámorosan magába szívott híreit szomjazta, hanem a nagyapák életének ünnepi pillanataiban rejlő jelzéseket. Abból sem az ideológiát, mely oly távolivá ragozható, mint virágos-jámbor hippik méla keleti istenei, hanem a táncot, az éneket, s a megtalált hiteles stílust, az emberi üzenetet. Mégis volt valami rokonság. Mikor tánc közben pattanásig feszültek az izmok, s a zene felszaggatta az idő kereteit, Blake és Nagy László jövendölt Európáról: lopott édes örömeikről, s a titkon csent kenyér ízéről.

Volt valami hasonlóság az ideológia irányultságában is. Amíg a nyugati mozgalmakra a nagy keleti kultúrák filozófiai és mítoszai hatottak, nálunk

a napkultusz folklórban felfedezhető nyomai váltottak ki érdeklődést. Így megtörtént a népművészet és a napkultusz ideológiájának sokszor vulgáris összekapcsolása. Igazi megfogalmazás azonban nem született. Az egymás közti beszélgetés hordozói, ingyenc témái voltak ezek a tételek, hogy alkalmukat veszelve feloldódjanak a mindent irányító zene és tánc igazán átélt valóságában.

Ha itt halványan kísértett is a történelem, annál makacsabb arcát mutatta, amikor a kialakult új stílust támadta. Azt az eléggé sohasem méltányolt kísérletet, hogy ezek a fiatalok megpróbálták egy kultúrában élni, s egy másikban énekelni. Mintha ösztönösen érezte volna ez a mozgalom, hogy egyetlen menedék egy olyan stílus, melyet az élet is tanúsít. Ámulni lehet: az érdekek mekkora birodalmi fúvattak riadót a stílus miatt. Hogy a dal pl. ne legyen ugyanaz, ami. Bamba tömegkommunikációs démonok éledtek és élednek fel, próbálják domesztikálni a lázadó örömet, háziasítani az ünnep érzékeny teljességét. Mindenekelőtt a stílust „emelik ki” a „primitívségből”. Tudós fontoskodással elemzik az egyik oldalról, és így nyilatkoznak: „naiv,

műveletlen, archaizál, utánoz, nem eredeti; nem mondom, ha hagyná magát nemesíteni”. Amikor hagyja, végbemegy a háziasítás, unalmas hibridek tekintenek ránk. A finomkodó zenész-folklorista elképzelést nem zavarja, hogy az így létrejött stílus – folklorizmus-jelenség – az unalom tartományainak olyan mélységeiből üzen, hogy se fiatal, se öreg, se munkás, se paraszt vagy értelmiségi nem tud, nem is akar – és nem is érdemes – közel kerülni hozzá.

Másik oldalról angol lordnak álcázva magát: cinkos mosollyal közeledik a kommersz, esetünkben a „darumadaras” Magyarország. Nem ideologizál, nagyvonalú, fizet, s a tömegkommunikáció vállain mennybe megy, ahonnan göndör kis angyalok nap mint nap ránk harmatozzák édes és zavaros álmait a kultúráról. Majd az így társadalmisított igénytelenségre hivatkozva meg lehet magyarázni a stílustalanságot, a közvetítés rózsaszín álmait. Miért figyelne rögeszmévé minősíthető mondatokra, hogy a rossz stílussal megalázzák az embert. Nap mint nap arcába vágják: nem gazdája saját kultúrájának. Pedig a különböző kulturális jelenségeket a kommunikáció szervezhetné egységes birodalommá is, ahol az értékorientáció építi a közös látóhatárt.

Látnunk kell viszont azt is, hogy azok a kulturális szimbólumok, amelyeket ez a mozgalom felszabadított, valójában játéktér nélküli szimbólumok voltak, s így bármikor, bármire felhasználhatók. Ezek az üzenetek nem rendelkeztek saját társadalmi dimenzióval. Plasztikus formáikat így minden elvárás saját, egydimenziós elképzeléséhez merevítette. Így közvetítette a szélesebb tömegek felé, akikre az így leszűkített jelek legfeljebb csak az első pillanatban, a felmutatás pillanatában hatottak. Megszületett a csodálkozás, ami életképes, alkotóerejű közösségekből álló

társadalmi jelenlét hiányában unalommá ridegült az időben.

Kérdés persze az is, hogy a tömegkommunikáció által látványos hírekkel agyonbombázott társadalom kábultságát az ünnep, az öröm ilyen formáinak a felszabadításával lehet-e lassanként oszlatni? Lehet-e ma, mikor ránk rakódik a csak feledésre méltó hírek üledéke. Amíg szervezesebb kultúrákban az ember fokozott emlékezésre rendezkedik be, ma kénytelen a felejtésre összpontosítani, hogy az így csökkentett hírek, álhírek, pletykák üledékéből felbukkanjon néha-néha egy-egy üzenet, amely ha maszatos is, akkor is a kultúra létezésének egyetlen lehetősége.

Az eredmény érdekében be kell látni, hogy eme mozgalmak által szerte a világban felszabadított üzenetek sajátossága oly mérvű, hogy eredetiségük megváltoztatása nélkül a legjobb uralkodó eszményekhez sem lehet hozzáidomítani őket. Vagy legalábbis hályogkovács érzékenységgű közvetítők keltenének. Addig ezek a mozgalmak hasonlatosak a ravatala, fejpárnája alá virágmagvakat gyűjtögető cselekvéshez. Saját méltóságuk pusztítja el és szüli újjá őket. Kísért bennük a folyamatosság. Csak kísért, mert maga a folyamatosság több. Kevésbé áhítat, inkább jelenlét. Kérdésfeltevés: hol veszi el egy nemzedék az ellenőrzését az életét uraló mindennapok s az azokban megbúvó energiák fölött.

Ebben a „nomád” bevezetőben, ezért a kérdésfeltevésért és az esetleg megszülető válaszért, vállaljuk fel – a témához idomulva – még egyszer a kócoságot. Szédelgést, lírai ötletek és teoretikus megfogalmazások között. Mondjunk le a jólféltéségről. Még egy utolsó pillanatra azonosuljunk a hetvenes évek népművészeti mozgalmának minden fiatalos lendületével.

(1981)

Csoóri Sándor

ÉRTÉK ÉS IDŐSZERŰSÉG

Jegyzetek a Fialatok Népművészeti Stúdiójáról
(részlet)

Sok zuhanás és boldogtalan elernyedés tanúja voltam az utolsó húsz-egynéhány esztendőben. Agyak és szemek vizenyösödtek el, közvetlenül a közelemben is. Érthető hát, ha az első életképes és megbízható szóra fölkapom a fejemet, s ha az első izgatott képzeletnek ajtót nyitok.

Ezért nyitottam ajtót két esztendője, annak az öt-hat robbanékony, értelmes, sőt elragadóan erőszakos fiatal férfinak és nőnek, aki több társa nevében azzal a tervvel keresett föl, hogy szeretné létrehozni Magyarországon a Fialat Népművészek Stúdióját, s én, akit a népi kultúra ügye láthatóan érdekel, segítek nekik ebben a vállalkozásban. Elhatározásuk és elképzelésük olyannyira érett volt, hogy jóformán csak biztatásomat s csökönyös hitemet keverhettem az övékéhez.

Két, hímárral belepett esztendő után örömmel írhatom le, hogy a Stúdió megalakult. Megalakult és működik.

Ifjú népművészek porondra lépése ezerkilencszázhetvenháromban? Netán östehetségek jelentkezése újra? Avas szalonnával bedörzsölt műparasztoké? Ufónépfiaiké? Vagy csődbe került festőké, szobrászoké, keramikusoké, ötvösöké, akik vészkijáratot az újra divatossá vált népművészet pincaajtóján át keresnek maguknak?

A kérdések – sietve jelentem ki – nem az én kérdéseim, hanem a gyanakvóké, az előítélet-raktárosoké, akik ha a népi kultúrával kapcsolatos ügyekről hallanak, azonnal a tegnapi napok visszhangját hallják. Valamit, ami már időszerűtlen, ami föld alatti, halott füleknek való csupán, nem pedig nekünk.

A félreértések ebben is, mint annyi másban, százasok.

Kezdem először a legtetszetősebb váddal: a divattal. Vajon nem azért pendültek-e meg a fiatalok közül jó néhányan – kérdik magabiztosan sokan –, mert divat lett újra a népművészet? Divat a népdal, a néptánc, a népzene, sőt újabban már a régi parasztingek, képosztó parasztkabátok is követelik a polgárjogot a szekrényekben?

De igen, azért is, a divat miatt is – bólogathatok jó lelkiismerettel. S teszem is hozzá rögtön: soha magával ragadóbb divatot! Soha lelkesítőbbet és utánoznivalót! Elvégre itt olyan divatkirályok uralkodnak, mint Cso-

konai, Petőfi, Arany, Bartók, Kodály, hogy csak a magyarok közül is a legnagyobbakat említsem. Elgondolni is vereség: ha ők nem teremtenek divatot, mennyivel kevesebbet tudnánk magunkról, hogy kik vagyunk, miféle földek, indulatok, játszadozások, félelmek, dühök, elborulások szülőttei.

Ehhez a divatvádhoz rögtön kapcsolódik a másik vád is, vagy szelídebbre csiszolva a szót, a másik aggodalom: hogyan lehet ma erőszakkal föltámasztani a népi kultúrát, amikor létrehozója és őrzője – a parasztság – átalakult, amikor életformája, mint háttérül szolgáló díszlet, az idő földönfutó tüzetől meggyulladt és füstbe ment.

Újra egy gondolat, amit az igazság látszata megmérgezett.

Azért a látszata, mert aki komolynak és történelmi-nek véli ezt a gondolatot, két alapvető fogalmat kever össze: az érték és az időszerűség fogalmát. Attól, hogy népi műveltségünket a legutolsó időnkig éltető és fönttartó parasztság életformája megváltozott, mért változott volna meg a népi kultúra értéke? Mért hullott volna át a szitán? A középkor, a középkori életforma ugyanígy elmúlt, de ami értéket kiverítkezett magából és fölhalmozott, még ma is eleven.

Hol a dantei lépték nagyságával hat, hol a szikár fenyegetettség újra és újra megismétlődő diktatúrájával, hol pedig gyötrő látomások erejével...

(1973)

AMI ELSÜLLYED ÉS AMI FELTÁMAD

Üdvözlöm a meglelenteket. Üdvözlöm a nomád nemzedéket,

már ami voltunk, és azt is, a majdnem púrt, ami vogymuk. Látjátok feleim, itt vagyunk megint, húsz év után Tokajban, egy pillanatra visszaidézni sose múltó fiatal arcunkat és azon túl még valami fontosat, ami elsüllyedt és ami feltámadhat.

Először szedjük sorba az elsüllyedt dolgok egymás után sorakozó rózsafüzér-szemeit. Szinte észrevétlenül – mert nem mertünk hinni a szemünknek se – elsüllyedt egy birodalom, a gonoszság vörös színben megjelenő birodalma. A vörös halál kilovagolt Oroszországból száz halált hagyva maga után. Bár mintha az orosz élet ébredne, s készülne a spengleri jóslatra, hogy a huszonegyedik században új vallás és új igazi világbirodalom legyen. Mint egy kölyökmedve, máris próbálgatja körmöcskéit, minket is egy Euroázsia Szövetségbe hívogat, pontosan tudva, pontosabban, mint némely politikusaink, hogy olyan történelmi rianás-vonalon élünk, ahol egyszerre mindig legalább kétfelé kell vagy kellene figyelnünk. Már csak azért is, mert szerelmünk, Európa a cédaság jegyeit viseli magán.

A politikai változással elsüllyedt „politika nélküli” életünk. Az a sajátos helyzet, hogy minden lépésünkönél félszemmel az egyeduralkodó hatalom

mozdulatait, reflexeit kurkásztuk, szinte paranoiás érzékenységgel.

Közben kialakítottunk egy szimbolikus nyelvet, mellyel úgy véltük, a hatalom feje fölött, háta mögött összekacsinthatunk. Megteremthetjük a szellem tiszta párbeszédét, mely fölülelemelkedik az életünk kollaboráns, sumák módon együttműködő hétköznapi keretein. Kétségbe csak akkor estünk, amikor észrevettük, hogy ebben az ösztönei értelmiségi játékban a hatalom legfőbb képviselői is velünk kacsinthatnak, sőt már a legrejtjelezettebb szimbólumainkat is pontosabban használják, mint mi magunk. Innentől kezdve már csak azon vitatkozhatunk, hogy ők skizofrének vagy mi, vagy mindketten, de fölmerült az is, hogy ők mi vagyunk, és mi ők. Napjainkra így lettünk mindnyájan semmi mások, csak Más-ok. Uralkodik a Más-ság farizeus kultusza, az identitászavarosak önazonossága. Úgy látszik, hosszú rejtőzködésben nem csak az emberek, de a szimbólumok is elvesztik identitásukat, s így könnyen bárki által bármire használhatóak.

Hiába süllyedt el a puha diktatúra, átokhagyatékként megörököltük tőle az elmúlt negyven évben mesterien megformált képzavaros életünk, szellemi hóvakságunk. Mostanában, mikor ráébredünk minderre, egyre többen kérdezzük amné-

ziás vágyakozással: vajon visszkapjuk-e egyszer, akár csak egyetlen pillanatra is korábbi nyugodt tudatlanságunk.

És elsüllyedt, kedves barátaim, a vasfüggönnyel együtt az a szellemi vasfüggöny is, ami mögött szép szent, tiszta modelleket építgetve naivul azt hittük, hogy a világ termékeny dolgait tudjuk megközelíteni és megerősíteni. Nekünk, „nomád” nemzedéknek az egyik legnagyobb modellünk a hagyomány és modernség összekapcsolása, a bartóki példa volt. Ez a szent evidencia kielégítette, és egyben el is altatta szellemi tájékozódó képességünket, érzékenységünket. Nem mertük végiggondolni, hogy Bartóknál a hagyomány és a modernség összekapcsolása csak a forma. A leszűrhető lényeg az, hogy a bartóki tett, ha modell, annyit jelent: minden nemzedéknek ki kellene találni valami zseniálisat, valamit, amit ez az anyagiasságba és unalomba ájult világ nem tud kikerülni. Természetesen, ha helyzetünkre mindenáron felmentést keresünk,

felmenthet bennünket az a tény, hogy majdnem egy fél évszázadot egy szellemi rabszolgakontinensen éltünk át, ahová csak átderengett a Nyugat oly vágyott szelleme, szellemi alkonya. Ám a Nyugat is gondoskodott közben, hogy ne veszítsük el közepszerűségünk önbecsülését. Amíg itt szent evidenciák között tébláboltunk, addig ott nagy apparátussal sikerült kiizzadni egy filozófiai szappanoperát a történelem végéről. Valami ott is elsüllyedt; egy hegeli, heideggeri színvonal.

A kérdés mindezek után az, hogy mi volt ez a nomád nemzedék. Mik voltunk, mikor mások voltunk, mint ez a hamis mássággal mismásoló világ. Talán ez a nomád kísérlet időutazás volt a politikai utópiák másvilágából az emberléptékű élet közepe fele.

Látjátok, barátaim, most itt vagyunk, túl a kísérleten, túl saját magasztos utópiánkon, és előtul a kérdés, van-e élet az élet után. Mert nemcsak az ifjúságunk múlt el, hanem elporladtak naiv szép hi-

teink is. Rájöttünk, hogy nemcsak a keleti vörös, hanem a nyugati lila is Másvilág. Az egyik a lelkünket, hittel teli szívünket falja fel, a másik tudatunkat, teremtő szellemünket nyomorítja mikiegeres műanyag öntőformákba.

Be kell látnunk, barátaim, az a legszemérmetlenebb vád, hogy ez a mozgalom egy üvegbura alá menekülés, mégis igaz volt. Mentség talán annyi, hogy ez a menekülés az életünkben hiányzó legfontosabb jelenségek közelébe vitt. Hogy az üvegbura a mindennapokból kiszakított ellopott idő terében az élet legemberibb ügyeit, az élet aranyágát, a zenét, a táncot, az alkotó kézműves munkát, a közösség élményét idézte meg az élet kellemesen aljas kábítószerei helyett.

Az igazi vállalkozás természetesen az lenne, ha elindulnánk egy új „Jeruzsálemet” építeni. De ehhez egyszerre mindenkinek el kellene indulnia, leszámolva saját gyengeségeinkkel és a mindenkori leggyengébb láncszem csalárd politikai szemfényvesztéseivel. Amíg a vágyaknak ez a beteljesedett nagy ideje el nem jön, addig maradnak nekünk és minden nemzedéknek ifjú szent hitek, nomád mozgalmak. Sorsuk, hogy elsüllyednek és feltámadnak. Feltámadnak, mert süllyedésük közben is oly jó érzés, hogy oszlik ez az állandó édes-nyálás érzés a szánkban, és megjelenik egy régen tapasztalt, de nagyon vágyott íz: a feltámadás, egy új mozgalom íze, az Éden előíze.

(1994)

Bodor Ferenc

Eper és medve

Jancsó Péter birtoka

Az alábbi írás egy még mindig létező székely kismemesi gazdaság – udvar, kert – leírása. Az elmúlt évtizedek megpróbáltatásait türelemmel és kitartással megélt gazda ennek a kisbirtokosi életformának talán utolsó képviselője.

A falu valahol a Kárpátok keleti karéjában húzódik meg, félrevonulva a főutaktól, lassan emelkedő, fákkal borított hegyoldalakkal szegélyezetten. Messze, hátul magasodnak a havasok, kúpalakú csúcsukat felhők övezik, a késő délutáni fény hol feketére, hol sötétzöldre váltja a színeket. Meglepően nagy falu, házai fel-felkúsznak a patakok mentén egészen az erdők alá, zürzavaros utcákon lehet a házak között tekeregni, a

deszkakerítések mögül kutyák morognak az idegenre, öregek biccentenek köszönésünkre. A lakosság gyakorlatilag teljesen székely, rajtuk kívül még párszáz magyarul beszélő cigány húzza meg magát a faluban jobbra szétszórva. A település központján lomhán végigkanyargó aszfaltút a mellette futó patak medrét követi, ezen lehet eljutni a középkori templomhoz, aminek nyaranta sok látogatója akad.

A falunak kevés a szántóföldje, jobbra a kertekből élnek, feltűnően és szokatlanul nagy zártkertek vannak a házak között, bár a hűvös átlaghőmérséklet miatt a gyümölcs és a zöldség csak módjával terem. Így ezek a kertek jobbra csak kaszálóknak szolgálnak. Valaha a falunak hatalmas erdőbirtokai voltak a környező hegyekben, s ezenkívül minden családnak volt saját erdeje is, ami jól jövedelmezett. A havasokban lévő esztenáknál majd mindenkinek van juha, ez is hoz valamit a konyhára. A 12 kilométerre fekvő városka gyárai csak vegetálnak, a bejárók jó része elvesztette állását. Néhányan Magyarországon próbáltak szerencsét. Mások vállalkoznak, üzletelnek, kereskednek. A falu régi, módosabb családjai nagyjában eltűntek a színről; vagy kihaltak, vagy elfújta őket a történelem szele. Néhányan azért maradtak, s túléltek a második háborút követő nehéz évtizedeket. Az egyik ilyen túlélőről szólunk az alábbiak.

A szomszéd megyéből származó Jancsó család 1625-ben kapta meg kardokkal és búzakalászsokkal ékesített nemesi címerlevelét. A megye nemes családjairól szóló könyv szerzője szerint az első adatok a famíliáról a XVI. század közepéről valók. Jancsó István 1727-ben költözik falunkba, miután elvette Byroga Máriát, egy helybeli osztályos nemes lányát. Az egyik félreesőbb völgyben építettek házat maguknak, és a család immár 270 éve nem mozdult erről a helyről, ami térségünk történelmét ismerve nem kis teljesítmény. A család minden körülmények között ragaszkodott vagyonaéhoz, az elvesztett közbirtokossági erdőkért óriási pereket folytattak a Cs. famíliával, mígnem a falu megunva az évtizedekig folyó pereskedést, birtokba nem vette az erdőt, s ezt a döntést később a megye jóváhagyta. Az iratok szerint itt a családok XVI–XVII. századi levelekkel kívánták igazukat bizonyítani.

A család férfi tagjai igyekeztek kitörni a megyei kisbirtokosi létből, néhányan elmentek a faluból és értelmiségivé váltak. A XVIII. században az egyik tanulni vágyó ifjú Bécsbe került, és királyi udvari titkár lett belőle, de akadt közülük a székek királyi perceptora, minorita zárdafőnök, levéltári hivatalnok, fiskális procurator és adótitkár is. Miközben ezek a családtagok saját életüket élték, többnyire távoli vidékeken, a faluban maradtak vagyont gyűjtöttek, ottani mértékkel mérve közepeset. A Királyhágón túl bizony a pár tucat hold szántó nem számított volna soknak, igazi birtoknak. Örökösödés folytán viszont nagyon sok „életet” – kertet mondhattak magukénak. Voltak béreseik, napszámosokat fogadtak, marháikat a szomszédos falu mézárszéjén értékesítették.

A szigorú szellemben nevelt utolsó generáció élte meg a különféle impériumváltozásokat. A számos fiútestvér fogadalmat tett apjuknak, hogy nem hoz rangu aluli asszonyt a házhoz. A három lánytestvér is méltó, mondhatni előkelő nevelést kapott, házitanítójuk volt, zongorázni tanultak, nyelvekre próbálták

őket oktatni. Kisasszonyokká váltak egy egyre jobban idegenné váló világban. Az udvarlók, kérők elmaradtak az öreg kúriából, a szigorú apa vizslató kérdéseire nem adtak elfogadható választ a vagyonukat lassan elveszejtő, háztűznézőbe érkező birtokosfiak.

A rövid magyar világ, 1940–44 között legalább anyagi reményekkel kecsegtette a családot a hadiszállítások miatt, de a peremvidéki lét feszültségét jól érezte mindenki. 1944 után kinek-kinek az a sors jutott, amitől félték; fogság, börtönök, táborok. A faluba vezényelt jöttment hivatalnokok minden eszközt megragadtak a birtokhoz erősen ragaszkodó Jancsó család megtöréséhez. Jött a kollektív, elvették a szántókat, az oly hiába perelt erdők is állami kezelésbe kerültek. Mégis meghagyták az ősi kúriát, ahol a szülők és a hat testvér lakott, és meghagyták az azt körülvevő belsőséget, fejenként vagy egy hektárt. És maradt még egy-két „élet” a szomszéd faluban is – talán más nevekre írta. Ide, a völgybe húzódtak vissza fogcsikorgatva a család férfi tagjai a munkatáborokból, fokozatosan lelkekben is eltávolodva a falutól, lenézve azt, mert jól lát-

ták, hogyan megy tönkre néhány év alatt a gazdálkodás rendje. A megmaradt kert a falu szélén volt, mögötte már csak a hegyek, községi legelők, ahol reggelente méla és unott tehének kolompolva másztak fel az itatótól a gerincre, hogy alkonyatkor újra jelezzék megtértüket a völgybe. A drótkerítéssel védett birtokot szabályosan őrizték kutyákkal, gyümölcserés idején őrzáratokkal. A család önellátásra rendezkedett be az ötvenes évektől fogva. Rengeteg marhát tartottak az alomszagtól súlyos levegőjű gerendaistállóban. A teheneiket, köztük az elkülönítetten tartott magyar ökröket kihajtották a saját kerti legelőre, ha felszáradt a harmat a mindig friss fűvön. A lekaszált szénát egy óriási szénapajtába hordatták be, gondosan elrejtve az egyik megmaradt hintót. A szénapajta beállójában a hatvanas évek közepétől fogva csak két hosszú szekér árválkodott, a többi elvitték a közösbé. Aztán elfogytak a lovak is, a fiúk az ökrökkel dőcögtek be a faluba nagyrítkán, s őket hajtvá tűntek el a kert fölötti rengeteg-

be, tűzifát gyűjteni. 1951-ben meghalt a családfő a tizedik évtizedbe lépve. Temetésén előkerült a gondosan dugdosott régi porcelán és ezüst szerviz, kihúzták a nagy asztalt, damasztabroszra csöppent a féltve őrzött magyarvilágbeli vörösbor. Amikor az utolsó vendégek s rokonok is elhagyták a hosszú, fákkal s bokrokkal szegélyezett bejárón a házat, csak az öregedő ifiurak és kisasszonyok maradtak ott csibukozva, szipogva, nekibúsulva. Túléljük őket – biztatták egymást a pislákoló petróleumlámpa fényében.

Az idő múlását csak egy-egy testvér halála jelezte, ilyenkor az egyre csökkenő létszámú vendégsereg – valahai s helyben maradt birtokosok – jött el a halottbúcsúztatóra, ami a kert egyik fás részén lévő családi temetőben zajlott le. Összeszorított fogakkal vettek búcsút az elhalttól, némán hallgatva, hogyan szól a harang az öreg és az új templomban egyaránt.

A kert jól szolgálta őket. A gyümölcsfákat rendszeresen metszették, a körtéből, almából kompót lett, kis címkével az üvegek oldalán. A szilvát befőzték, ilyenkor a völgyet betöltötte a kondér szilvaízek illata – s néha pálinkát főztek belőle a szeszfőzdében, hogy legyen mit adni a béreseknek, napszámosoknak. A nagy pityókaföldek jól teremtek, s kukoricából is került minden évben a padlásra, ha el nem vitték a beszolgáltatást ellenőrző fogdmegek. A veteményesben megtermett néhány zöldségféle is, és egy elkerített részen tyúkok, libák, kacsák kapirgáltak, mit sem sejtve jövőbeni sorsukról. A kerten egy patak futott le a hegyekből. Hol megduzzadva az esők után, nagy fatörzseket görgetve s vetve a partra, hol majdnem kiapadva. Régen felduzzasztottak egy nagyobb mélyedést, és halakat telepítettek a vízbe. A kert jó felét erdő borította, a legkülönbözőbb fajtákat ültették ide még a múlt században. Volt japán akác, tölgy, fenyő, gyertyánfa. Néhány magányos óriás fenyőt meghagytak a legelők közepén, talán a szépség miatt, ezek törzse aztán meghízott az idők folyásával együtt. A kerítés mellett málna és eper piroslott ki a zöldből, ide jártak a medvék ötösével-hatosával. A vadul ugató kutyákra rá sem hederítettek, vad morgással ijesztették a szűkülő ebeket. A medvék egyedül a tüzet respektálták, ilyenkor megálltak a felső kerítésnél, és bögtek, tiltakozásul, hogy kizárattak a

paradicsomból. Kukoricaéréskor valósággal lángolt a határ, mert rájárt az állat, s vadászni nem volt szabad. Néha bemerészkedtek a tyúkólakig, ilyenkor a tehenek bőgése riasztotta a háziakat. A fáklyákkal, hálóingben előrohanó gazdák elől mindent letaposva törtetett viszsza a vadonba a medvécske. Némelyiket szőréről ismerte Péter, a legfiatalabb fiú, aki egyszer majdnem összeverekedett egy torkosabb erdőlakóval.

A 70-es évtized végére csak hárman maradtak, egy fiú és két leány, az utóbbiak már túl a kilencvenen. Ápolták egymást, szidták a lusta napszámosokat, a falut, a világot, hogy ezt az istentelenséget hagyja. Gyenge levesek ettek, néhány gyümölcsöt, s hátul, a vendégnek tilos részeken adták el a tejet, szénát a néhány kiválasztott falubelinek. Ha vendég jött, kinyitották az egyik spalettát, hogy valami fény jöjjön be a hatalmas fák egész házat beborító ágai közül. Ilyenkor a vendég leülhetett a kerek asztal mellé, s hallgathatta a múlt századi történeteket.

A nyolcvanas évek végét csak Péter élte meg, magára maradt öreglegényként. A kisasszonyok elmentek a megtartó és őrző családi temetőbe, már régen előkészített márvány sírköveik alá pihenni. A ház lakóival együtt fogyott a jószág is, eladták a teheneket, borjúkat. Napjainkban Péter magányosan ballag ki reggelente a három tehénnel a legelőre, ahol azok megrészegedve a szabadságtól, rögvést futkározni kezdenek.

Ilyenkor hosszas hajkurászás után áll helyre csak a rend. Az öreg egyedül uralja birodalmát, merengve a történeteken.

A politikai változásokra csak legyint, nem bízik az új hatalomban, s a faluban vezető szerepet játszókat sem taksálja valami sokra.

Az utóbbi időben egyre bátrabban dézsmálják a kertet, a fát, a kukoricát, a még megmaradt gyümölcsfákat, átjárnak a birtokon a hegy felé, valóságos csapást taposva a fűben. Az öreg erre is

legyint. Nem veszi sokba a falubelieket. Birtokos több, az ő rangján, nem maradt a faluban, távoli rokonait nem nagyon szívleli, tudja, hogy csak a halála percét várják, hogy rátegyék kezüket az egészre. Herdálós fajta az mind – mondogatja.

Jancsó Péter azonban szívós fajta, már elhagyta a nyolcvanát, de biztos abban, hogy még tíz évig fog élni. Ez a kert, akárhogy is van, eltart engem – szokta volt mondogatni ritka vendégeinek. Ugyan a gyümölcsfákat már elég régen nem nyeste meg senki, a málnát is a vitaminkedvelő purdék eszik le, de a kert még egészsében véve romlatlan, érintetlen, önmagát tisztítja és tartja rendben. Ha tudományosan nyúlnának e többhektáros ősvilághoz, biztos, hogy felborulna az egyensúly, akár a természetben, akár a szomszédokkal való viszonyban. A szénafű pedig elégedett a fundus jelenlegi állapotával.

A pontosan megállított kép

Nam June Paik, a videós sámán több mint tíz évvel ezelőtt sokat küszködött a műalkotások szállíthatóságának kérdésével. Nem véletlenül akkoriban elterjedt a hír, a Documenta szervezői nem hívnak meg egyetlen amerikai művészt sem az 1982-es kiállításra, hogy megtakarítsák a szállítási költségeket.

A művészet új, szállíthatósági válságára Paik megoldási lehetőségként elméletben feltalálta az elektronikus tapétát, a kémiai folyamatokat kikerülő elektronikus képkészítést. Az így rögzített kép azután már bárhová könnyen küldhető.

Ez az álom gyorsan megvalósult. Lapunk, az ÖKOTÁJ első száma már úgy készült, hogy a videokamerával rögzített képet Macintosh rendszerrel szerkesztettük, lézernyomtatóval kiírtattuk, tehát fotókémiai eljárás nélkül kerül a kép a nyomdába. Ebben természetesen egy külső szemlélő számára nincs sok újdonság. Ismét egy az unos-untalan előtörő új technikai szemfényvesztésből. A technikai trükkön túl azonban minden eddiginél erőszakosabban felvetődött egy filozófiai kérdés, az, hogy mi a KÉP.

A videoszalag egy másodperce 50 teljes értékű képet tartalmaz, tehát egy pillanatnyi mozdulat is több ezer képre bontható. A kérdés az, hol kell, hol lehet, hol sza-

bad megállítani a képet, hogy pontos legyen. Ez nem egyszerű fotóválogatási kérdés, hiszen ott már megállított képek közül válogat jól vagy rosszul valaki.

Itt ha egy tizedmásodperccel előbb, vagy utóbb állítom meg a képet, azzal eldöntöm, hogy valakit megnyerőnek, szerencsétlennek, méltóságosnak, kicsinyesnek, vagy bármilyennek, amilyennek akarom, mutatom be. Ráadásul ezt még tovább tudom manipulálni egy digitális vetkőztető és öltöztető technikával, s ha kell, amint címlapunkon látható, Csontváry cédrusának előhívhatom fa csontvázát, vagy csillagszövetű világokon túl sejtelmesen sugárzó ragyogását.

Talán ez, a döntést most már szélsőségesen is kiélező helyzet a legkiválóbb pillanat, hogy ismét feltegyük magunknak azt a kérdést: mi a KÉP? Szembesüljünk azzal a felelőséggel: hogyan állíthatnánk meg PONTOSAN a képet úgy, hogy megőrizzük az emberi arc csak az idő folyamatában, csak a mozgásban kiteljesedő transzcendenciáját? Hogy ne kísértsen meg bennünket az elkapott pillanat groteszk, rossz vicclapba illő fotopornográfiája. Végül is az éles látásnak és a felelős bemutatásnak ezekben a dimenzióiban dől el, hogy KÉPMUTATÁS-ról, vagy képmutatásról van szó.

(1992)

Evilági túlvilág

A „Makkabeus” felkelés időszámítás előtt 166-ban azért tört ki, mert Mattathiász főpap és fia, Júdás – a „Makkabeus” –, föllázadtak egy világi hatalmasság ellen, aki egy disznófejet akart vitetni a templomba. A sértés mélyebb volt annál, amit az európai szimbolikában a disznófej jelent. Mélyebb, mint amikor Golding A Legyek ura című művében, s főleg a filmben hatásosan fotózva az ablak előtt megjelenik a levágott disznófej. A templomba beérőszakolt bálvány, a zsidóság legmélyebb vallási parancsával szegült szembe: a ne imádj festett képeket tétellel. Ez a parancsolat lehetetlenné tesz bármiféle megegyezést a szimbólum és a valóság között. Nem az volt a legmegdöbbentőbb, hogy egy népet gyalázkodó szimbólum felmutatásával megaláznak, hanem az, hogy egy nép és az Isten között kötött szerződést semmissé tesznek. Ezáltal egy nép identitását gyökereiben elmetszik és a próféta szava elhalványul és értelmét veszti, mert már nem igaz, hogy: Izrael is, mely vétkezett, Izrael ma is és az is marad.

Talán ezért nem véletlen, hogy a disznó-ügy, a vallás elleni lépés, olyan elementáris erejű lázadáshoz vezetett, amelyben az egész nép részt vett. A politikai hatalom visszavonult, biztosította a vallási önállóságot, s így Júdás Makkabeus utolsó felkelésében már kevesen vettek részt. A szimbólum-háborút, a lélek, a tudat és a tudatalatti elleni inváziót a hatalom kénytelen volt beszüntetni, nehogy elveszítse a test az anyagiak feletti közvetlen

rendelkezését. A hatalom ebben a vállalkozásban olyan hadi ösvényre tévedt, amelyen való győzelemhez csak kétezer év múlva, napjainkra teremődtek meg az eszközök. A tudat megszállása huszonegyedik századi vállalkozás. Természetesen az előkészületek már a huszadik században is lázasan folynak. Goebbel és Sztálin még elbukik a humánium makkabeusi lázadásán és saját „készületlenségükön”. Szerencsére úgy nyúltak az emberi tudatból – és így a mindenség kicsinyített tükréből – építkező és azt építő szimbólumokhoz, mint ama elefánt a porcelánboltban a kínai vázához. Így az történt, ami várható volt. A szimbólum minden közvetlen beavatkozásra visszaüt, kiüresedik, ellenkező arcát mutatja. Leleplezi a betolakodót, a kisajátítót, ezzel felmutatja a hazugságot és így meg tud szerveződni az ellenállás. De mi lesz, ha kifinomul a beavatkozás technikája, ha feltáródik a szimbólum természetrajza, ha meghatározzuk, s ezzel leleplezzük a szimbólumot? Meghatározható-e a szimbólum? Fel lehet-e, fel szabad-e lebbenteni a fátylat a titokról? Emberi feladat-e a nem megismerhető megismerése? Meddig közeledhet a racionális az irracionálishoz, a normális a paranormális-hoz?

Eddigi tudásunk szerint csak az ember képes szimbólumok létrehozására és használatára. Az embernek ez a képessége maga a kultúra teremtése, minden igazi kultúra szimbolikus természetű, de legalábbis szimbólumok létrehozásán és használatán alapszik. Mintha az ember a

kozmosz „véletlenek” sokaságán keresztül azért öltött volna egyedül testet, húst, mert csak így valósítható meg a mindenség számára valamiért fontos szimbólumtermelés. Annyira be van biztosítva ez a termelés, hogy amint Abner Cohen felhívta rá a figyelmet, a nyugati kultúra összeomlana, ha olyan szimbólumok, mint a papírpénz, okiratok, szerződések, egyszerre eltűnének, vagy érthetatlenné válnának. Mintha ebben a szimbólumtermelésben történe meg a világ. Az európai gondolkodás újkori tragédiája talán éppen az, hogy nem tud váltani a mi történelmünk ezen a világon kérdésről a hogyan történik meg ez a világ? kérdésre. A szimbólumkutatás, de inkább mondjuk: a szimbólumok megismerése a hogyan történik meg? – kicsit zen-buddhista kérdéskörbe tartozik.

Érdekes az itt jelzettek fényében megvizsgálunk azt a szimbólumháborút, ami Magyarországon zajlott két évvel ezelőtt, mikor az Új Hölgyfutár című lap grafikusa sajátosan átértelmezte a magyar nagy címet. Ha a szimbólumok természetrajzához, „hús-vér” szellem-lélek világához közel akarunk kerülni, érdemes eltekintenünk az üggy közvetlen mai politikai holdudvarától.

A nagy címer az elmúlt negyven évben politikai Csipkerózsika-álmát aludta, a tiltott, a nem ajánlott, az elásott nemzeti szimbólumok közé tartozott. Az idősebbek áhítattal gondoltak rá. Régi szekreterek mélyén őrizték, vagy a világtól félreeső járszági tanyák tisztaszobáinak falán ott függött közvetlenül a Szűz Mária-kép mellett, mint Mária országának teljessége, magyar mennyország. Fiatalkoruk meg sem ismerhették ezt a történelemkönyvekből száműzött „klerikális reakciót”. Az 1989-es változások ellenhatásként így a vulkánkitörés erejével taszították a felszínre ezeket a leszorított, eltüntetett, sokszor meggyalázott szimbólumokat. Túlzásba vitt úrfelmutatásként olyan szimbólum-mutogatás kezdődött, amit bármennyire is törvényszerűnek tekinthetünk egy ilyen nagyságrendű politikai változásnál, akkor is látnunk kell, hogy kínos. Kínos, mert figyelmen kívül hagyja a szimbólum auráját, lélek-levegő terét. Érzéketlen arra, hogy a szimbólumnak saját ideje és tere van és csak abban érvényesül. Minden más helyzetben kiüresedik, a szó eredeti értelmében lélektelenné válik. Az úrfelmutatás valami zavarodott furcsa mutogatássá válik az oltár előtt. Ebben az eszelős mutogatásban törvényszerűen meghasad a szimbólumok egységes nappali és éjjeli arca, hogy a

csak nappali arcát mutogatók együgyű áhítattal és elszántsággal felvonulhassanak, háborúzhassanak az éjjeli arcát mutatókkal szemben.

Az itt leírtak belátható, de a maga tárgyiasságában bizonyíthatatlan elvont elmélkedések lennének az 1991-es hölgyfutáros grafika nélkül. Mivel eléggé ismeretlen, érdemes itt emlékeztetünkbe idézni a nagy címet. Mint szimbólum-komplexum három fő részből áll. A címerpajzsból, rajta Szent István koronája és kétoldalt egy-egy lebegő angyal. A pajzs négy részre oszlik, alulról benyúló ékkel, közép- és szív-pajzssal. A címerpajzsból most csak a négy legkiemelkedőbb szimbólumra hívom fel a figyelmet: a középpajzsból lévő kettőskeresztre, a Szlovénia címerében fölül uralkodó hatágú arany csillagra és Erdély címerében az arany Napra és ezüst Holdra.

Ezt a rendkívül összetett, nagy kultúrák alapszimbólumait harmónikusan összefoglaló szimbólum-komplexumot próbálta kritikusan átértelmezni a grafikus. Látomásában a címerpajzs halálfejjé változott, a két lebegő angyal pedig önkielégítő kan- és nőstényördögé. Ha eltekintünk attól a nem csekély tett-től, hogy itt valaki, egy nép központi szimbólumegyettesét szeretné meggyalázni, kimondhatjuk, hogy egy új és szerves szimbólumegység jött létre. Ugyanis a címerpajzssal együtt eltűnt a két egyetemlegesen ismert és működő jelkép, a kereszt és a hatágú csillag, valamint a Nap és a Hold, az emberre kiszabott univerzum ritmusának ősi jelzői. Ha a valóságban is végbe mehetne egy ilyen történelmi rémtett, hogy egy szellemi bitoló kitörőlné az emberiség tudatából a legfontosabb szimbólumokat, akkor úgy felerősödne a halálkoreográfia, hogy minden életet visszazsúroló győzedelmes arcát fel tudná mutatni a halál. Ezért ezen a szinten a grafikai átírás pontos, sőt túl pontos, mert megjelennek a halálhoz kapcsolódó éjszakai lények, az ördögök és az alvilág, a szexualitás „alvilágba” fojtott, de onnan állandóan kitörő cselekedetei. Ráadásul ezekkel a cselekedetekkel a halál felé fordulnak, így itt nem egyszerű önkielégítés történik, hanem a szimbólum-komplexum – kiszakadva a létrehozó közvetlen szándékai alól – szimbólumon belüli öngyalázást követ el. A halál természeténél fogva önmagára is életveszélyes. Ennél csak egy dolog életveszélyesebb, kisedés játékok útján szimbólumokkal. Ugyanis talán már az eddigiekből is kiderült, ez a szimbólum, ahogy hozzányúlt a grafikus, már az első pillanatban kicsúszott a kezéből.

Öntörvényű mozgásba kezdett és ezzel kétszeresen leplezte az avatatlan beavatkozót. Létrejött egy olyan új, szerves egység, amire alkotója nem gondolt, sőt talán azóta is, a gondolta a fene, áldott naiv állapotában él. Kínosan nehezen tudta elérni az eredeti célt, a megbotránkoztatást, mert ha a magyar koronán véletlenül nem a világon egyedülállóan ferde kereszt van, hanem egyenes, akkor ez csak egy olyan általános tucat-karikatúra, amin közvetlenül egy nép se, senki sem botránkozhat meg. Tehát nem véletlenül kapaszkodnak olyan görcsösen a kan és másféle ördögök ezen a grafikán a magyar koronába.

Mindez mutatja, mennyire fontos lenne – főleg egy magát a kommunikáció korának kinevező időszak kezdetén, megismernünk, megközelítenünk, a szimbólumok természetét.

Mikor ezt leírja az ember, felvillan benne a kétely, hogy az Európában az ön maga gátjait is lerakva túlfeljődött tudományos-analitikus gondolkodás képes-e egy ilyen magasabbrendű megismerésre. Képesek vagyunk-e átugrani saját tudati árnyékunkat legalább úgy, mint egy költői kép, egy haiku vers, ami magához öleli és feltárja minden tudományos analízisen túl egy virágzó akácerdő illatát.

Mintha az eszázadi meg-megújuló, egyre mélyebbre hatoló szimbólumkutatásban készülődne egy dráma. Mintha a tudományos gondolkodás ebben a kísérletben megtalálná a végső falakat. Mintha a tudományos szemiozis meglelné végső határait.

Szemérmetlen dolog ilyesmit kimondani, de ha sorba vesszük a tényeket, rádöbbenünk, hogy nem nagyon van kiút. Legalábbis túl sok a kétely, s a nyelv sem akar már a régi módon szolgálni. Lázad a megvizsgáltam, megértettem és állítom kijelentő imperatívusza ellen. A nyelv a legérzékenyebb, örök alkotó óvatosságra int, s talán azért van az, hogy az igazi gondolatot kérdésekben sokkal mélyebben engedi kibontakozni, mint a kijelentésekben. A nyelv egyre több gátat szab az európai gondolkodás kinyilatkozásainak. Figyelmeztet arra, hogy a racionális gondolkodás önhietségében irracionális módszerekkel él, mert a kinyilatkoztatás mégis csak nem az ember, hanem az Isten sajátja. A kinyilatkoztatás akkor, ha az az igazi, mert az örök törvényekről szól. A mindennapi kis törvények kinyilatkoztatásában egyfajta gyávaság bújik meg. A mániákusan keresett ok-okozati bizonyos-

ság elárulja, hogy a tudomány nem akar, egyre kevésbé akar bármiféle kockázatot vállalni.

Mintha ez a képtelenség a kockázatvállalásra vált volna napjainkra oly nyomasztóvá, mintha ez lepleződne le például a szimbólumkutatásban, mert ott ráadásul nemcsak egy világot kellene megérteni, hanem ahogy Jean Chevalier állítja, egymásban teleszkóp módjára elrejtett világok sokaságát.

A szimbólumkutatásban van még egy másik olyan jelentős ellentmondás, amit csak két ellentétes világ találkozásánál észlelhetünk. Az objektív megismerés arra irányul, hogy mindent kizárjon a nyelvből, ami szimbolikus maradt, hogy csak az egzakt mértéket tartsa meg. Vagyis kiüresíti a szimbólumot, hogy létrehozza a számára már könnyen megfogható jelet. Pontosan ellentétes mozgást végez, mint a művészet, amely áldott állapotban szimbólumot épít, táplálja, gazdagítja azt és azon lehet lemérni, hogy áldott állapotban van, tehát igazi művészet, hogy elkerüli a jelszerűséget. Nemcsak a tükör szerepét akarja betölteni – nesze neked tükrözéselmélet –, hanem túllép az ábrázolás keretein. Túllép az allegórián, amit nem véletlenül nevezett Hegel kihűlt szimbólumnak.

Ebből a szempontból az Új Hölgyfutár-vitának volt egy nagyon elhallgatott, egyáltalán nem értelmezett kérdése. A grafika megjelenése után néhány politikus a mélyebb értelmezés helyett gyorsan politikai tőkét kívánt magának kovácsolni az ügyből, ezért indítványozta az ügyészi-bírói fellépést ellene. A másik oldal, amely szintén csak a politika tőkehasznosulás mélységéig volt képes gondolkodni, kijelentette: a művészet és a sajtószabadság nem kizárólag a művészek és sajtó számára fontos. Ebben a pillanatban a súlyos kérdés az lett volna, hogy mi a művészet és minden művészet-e, amit a hatalom, a barátok, a kritika, a közvélemény, a mecénások és önmaguk által kinevezett művészek készítenek. Furcsa módon, de érthetően ebben a században, amikor a legtöbb művészetelméletet írták, éppen a művészet vált a legmeghatározhatatlanabb fogalommal. Vagy a művészet is olyan valami, amit nem lehet meghatározni, mint a szimbólumot? Vagy éppen a szimbólum lényegéhez való közeledésben tárulna fel a művészet igazi jelentősége? Talán ebben a királyi útban egyszerre tárulna fel a tudományos szemiozis végső határa és a művészetinek pedig az új horizontja?

Az Új Hölgyfutár-ügyben fel kellett volna tenni a kérdést, hogy mi a művészet. Természetesen nem egy konzervatív esztétizáló álláspontról, hogy ami csúnya, az nem lehet szép, hogy ami riasztó, az nem lehet kellemes. Ezek és a hasonló tételek időnként és kultúránként változnak, így használhatatlanok. Hegel kihűlt szimbólum-tételével messzebbre lehet jutni. A már említett tétel szerint a művészet áldott állapotában gazdagítja, továbbépíti és nem lebontja a szimbólumot. Az új hölgyfutáros grafika is ezen a ponton lepleződik le. A beavatkozó halálfejjé, tehát allegóriává hűti ki a szimbólumot. Művészetellenes lépésre, jelszerű egyszerűsítésre szánja el magát. De nem is tehetett mást, mert csak csúfolkodni akart, s az nem lehetséges Isten nyelvén.

Az ügynek van egy másik, nem kisebb jelentőségű tanulsága is. Be lehet-e tiltani egy szimbólumot, vagy akár csak a használatát is, mert valójában hol használódik leginkább a szimbólum, ha nem a tudatunkban. Úgy tűnik, szimbólumok ellen nem lenne szabad sem jogi, sem politikai szinten fellépni. Meglepő volt, hogy magukat liberálisnak nevező pártok és képviselők – most ebből a szempontból mindegy milyen – szimbólumok betiltására szavaztak. Ehhez képest a szélmalomharc virágzó vállalkozás, mert hol használódik, hol működik a szimbólum, a tudatban és a tudatalattiban. Mióta lehet azt adminisztratív intézkedésekkel befolyásolni? Mi lesz egy szimbólummal, ha kitézetem, vagy ha levetetem? Nem megerősítem valójában mindkét esetben? Olyan működéssel és új hatókörrel ruházom fel, melyben kénytelen rám, mint beavatkozóra visszahatni, esetleg visszautni. A disznófej-

effektus életre kel és bizonyít valami még létező kettőséget.

A közvetlen politikai hatalom még mindig nem tudja kellő finomsággal befolyásolni a tudati szférát, valamint a szimbólikus tőke ereje még nem haladta meg az anyagi tőke hatását. A huszadik század vége – és nem csak itt, Kelet-Európában – még nagyon tizenkilencedik század. Ez azonban nem biztos, hogy olyan nagy baj, mert minden gyorsaság, minden gyorsítás óriási csapdákat rejt magában. A legnagyobb az, hogy a gyorsaságot csak az azt diktálók tudják igazán kihasználni. Nekik vannak eszközeik, lehetőségeik és ebből fakadó képességeik, hogy bírják az iramot. A gyorsítással lehet a legjobban a hátrányos helyzetet termelni, s közben farizeus módon még hivatkozni

lehet a demokráciára is. A földi szelíd együttélés és együttthaladás szentferenci és ökofilozófiai formáit elvető elit legjelentősebb eszköze a huszadik században a hatalom kisajátítására a gyorsítás. Ehhez a legjobb eszköz eddig a fejlődés egyetemleges mítoszának a meghasítása szellemi fejlődésre és anyagi haladásra, és ez utóbbinak a modernizáció formájában való mitifikálása. Ezért gondolom, nem olyan nagy baj, hogy ez a gyorsító hatalom még nem találta meg a legfinomabb formákat, a tudat, a szimbólikus formák befolyásolására. Az eszközök talán ma még nem terjednek túl a nagy csodafegyverben, a tömegkommunikációban tapasztaltaknál. Szerencsére az még a gyorsítás szempontjából nem tökéletesen működik. Először azért, mert itt is működik a csapda, hogy a tömegkommunikációnak úgy kell a szimbólikus formákkal gazdálkodnia, hogy valójában nem ismeri lényegét, és

így jelentősen tud működni az ön maga által gerjesztett ellenhatás is.

Másrészt amilyen szinten hatni tud, az hasonlatos ahhoz, ahogy a pálinka – amit különben a magyar kocsmákban gyorsítónak neveznek – hat a tudatra. Másnapra ki lehet aludni, csak a sűrűn élvezőkre, csak az alkoholfüggőkre életveszélyes. Azonban lebecsülnünk sem szabad a gyorsítás erejét, mert ez az erő nem úgy, mint a bolsi nóta, már nem csak holnapra hódítja meg az egész világot. Lassan a világ minden kis közössége a hatása alá kerül úgy, hogy a kis közösségek saját értékeikkel a Föld jelentőségét biztosító kulturális sokféleségükkel nem tudnak visszahatni. Így a fejlődésből kimarad a minőség, és a világ a Teilhard de Chardin-i nooszféra helyett az orwelli „zooszféra” felé halad.

Ezek után érdemes feltennünk azt a kérdést, mit sért az, aki megpróbál kicsúfolni egy népet, egy közösséget számára fontos szimbólumokat, jelképeket? Hogyan és miért működik az identitás és az önazonosság saját központi szimbólumaiban?

A zsidóságtól eredő istenábrázolás tabuján kívül történelmileg szinte akadály nélkül működött a szimbólumtermelés. Érdemes lenne megvizsgálni, hogy ez a tabu hogyan alakította a zsidóság történetét napjainkig. Milyen gondolkodási formát, milyen kulturális építkezést erősít a Theologia negativa, amely Istent inkább abból vezeti le, ami nem, nem pedig abból, ami. Így Isten a nagy Más, a Máság maga.

A vallásos zsidó identitása a kinyilatkoztatáson, az Íráson nyugszik. Ezért is érthetetlen számára a krisztusi tétel: szeresd felebarátodat, mint önmagadat. Ilyet csak egy nem zsidó mondhat, egy hithű zsidó számára ez a tétel így hangzik: szeresd felebarátodat... szólt az Úr.

Ha van jelentősége az Ezsaiáson, Pithagoráson, Mithrászon és Buddhán keresztül Krisztusban kiteljesedő gondolkodási folyamatnak, az az, hogy megszüntette Isten Máságát, mert állítja: mindnyájan Isten fiai vagyunk, saját képére és hasonlatosságára teremtettünk és nem azért kell szeretnünk egymást, mert a nagy Más kiválasztott prófétákon keresztül velünk szövetségre lépve

ezt adta írásba, ezt parancsolja, hanem, mert Isten nem az elvont Más, hanem az egymás iránti szeretetünkben valósul meg. Ebben a felfogásban az ember az Isten szimbóluma. Az ige hússá lőn, hogy létrejöjjön az ember, az evilági túlvilág, ez a túlfinomult „paranormális” szimbólumtermelő lény. Így minden szimbólum kinyilatkoztatás, mélyebb és érthetlenebb, mint az Írás. Az Isten és az ember szabadsága találkozik benne. A létezés folyamatos „tudatfölötti” párbeszéde a múlt és a jövő legfontosabb híreiről. Ezeket a dolgokat tűnődve, ha kicsit zárójelben is, de ide kívánczok egy napirenden lévő kérdés: az idegen szép, vagy a honi szép nem liberális vagy konzervatív, hanem inkább dogmatikus gondolat.

Egy nemzet legfontosabb múltbeli híreit nemzeti szimbólumai őrzik. Őrzik, hogy mitől és hogyan vált nemzeti közösséggé egy nép. Milyen tragédiákon, szövetségeken és háborúkon és örömeikön keresztül érkezett. Mi az a kulturális tett, mi az a másság, amiért érdemes volt külön néppé szerveződni. Mert a másság, a kulturális külön arc nem isteni, nem égi, hanem a legszentebb földi küldetés. Ezért nem emberi vállalkozás egy nemzet szimbólumát szépült arcát összefirkálni. De mint minden szélsőséges tett, egy ilyen cselekmény is rejt magában mélyen egy kihívást. Felszólítást arra, hogy gondoljunk végig újra, mert minden nemzedéknek újra kell gondolnia viszonyát a nemzet központi szimbólumaihoz. Főleg egy ilyen század után, amely az anyagít, az evilági haszonelvűséget helyezte minden elé, s melyben talán éppen ezért sohasem tapasztalt széles csatornákon áradhatott be a túlvilág ördögi oldala, a pusztulás. Mintha felfüggesztetett volna Isten és az ember szabadsága, a szimbólumok kisajátítottak. Ebben a században a svasztika és a csillag ellenünk működött, pedig mióta ember néz az égre...

Az ilyen szimbólumfogyatkozás után ha hunyorogva, ha botladozva is, de vissza kellene találnunk saját szimbólumainkhoz, azok eredeti jelentéséhez és jelentőségéhez. Fel kellene mérni, hol állt meg az építkezés, számba venni, hogy kik, miért, milyen tudattal rohagálnak szimbólumainkkal.

(1993)

A politikai hallucináció képi technikája

Nem állnak-e éppoly messze ezek a „remek” fényképek a közönségestől, mint a valóság tudományaként felfogott perspektíva a „hallucinációk technikája”-ként felfogottól?

Pierre Bourdieu

1952-ben jelent meg az az „életrajzi” fényképalbum, amely a *Rákosi Mátyás élete képekben* címet viseli. Ez egyben születésnap album is, ahogy azt a belső oldalon jelzik: Ez az album népünk és pártunk bölcs vezére és tanítója, Rákosi Mátyás elvtárs 60. születésnapjára készült. Az akkori időben szokásostól eltérően se előszó, se utószó nincs a kötetben. Minden mondanivalót így a képek és a képaláírások hordoznak. Témánk, a „népi” vezér képeinek a felmutatása a népnek 1945-tel kezdődik. Az album rendje alapján időrendi sorrendben vizsgálom a képeket.

A háború utáni első nyáron készült felvételnek alig burkolt politikai küldetése van. A parasztság megnyerése egy akkor induló politikai programhoz. Ezt tudatosítja a képpoldal alján megjelenő, Rákositól származó idézet is: „A munkásság segítségével a föld nélküli és szegényparasztság birtokába vett 4 millió hold földesúri földet, végrehajtotta azt a történelmi feladatot, melynek megvalósításáért magyar parasztnemzedékek egész sora hiába küzdött.”

Az albumban nincs minden oldalon, nincs minden képhez ilyen magyarázó típusú idézet. Ahol a kép szemantikai tartománya egyértelműen a kívánt ideológiai ha-

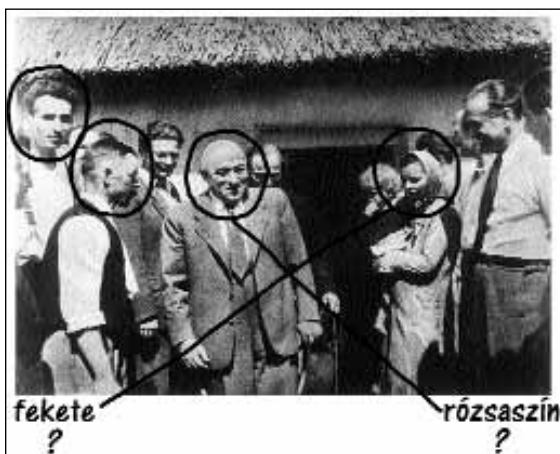
*Analógia a következő képsorhoz.
Napóleon életének „jellemző” jelenetei
képslapokon feldolgozva.*

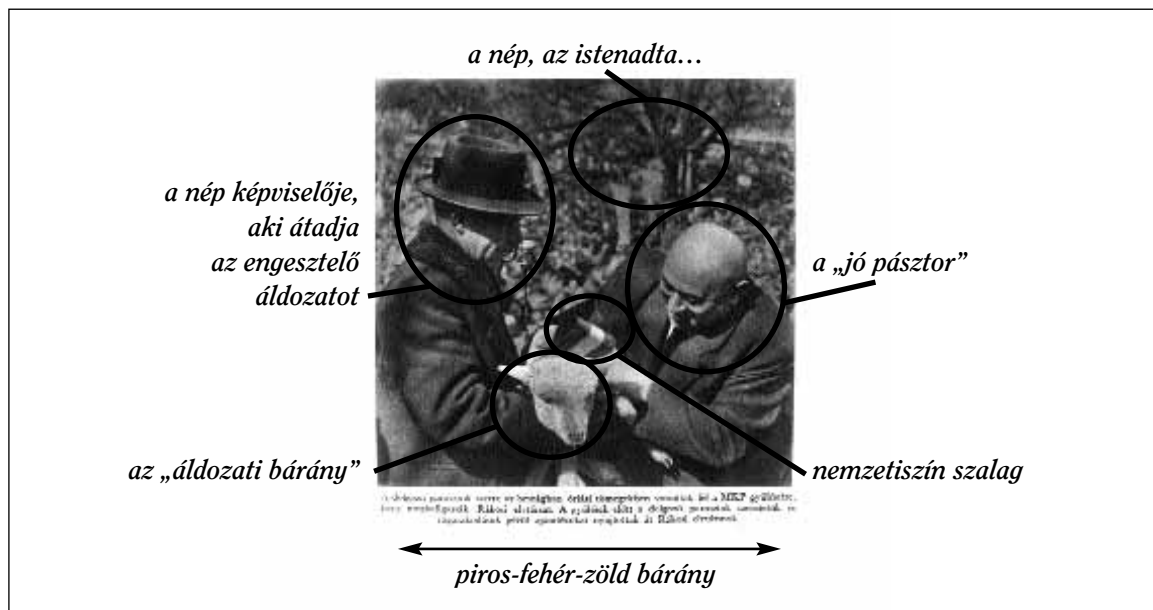
tást „hozta”, ott elmaradt az idézet. Itt nem maradhatott el, hiszen a kép csak arról szól, hogy valaki (persze az látszik rajta, hogy „úribb fajta ember”) megszemléli, hogy elég élesre fente-e a paraszt a kaszáját. Hogy ez a fenés utáni pillanat, azt az hitelesíti, hogy a kaszákó nincs a tokjában. Bár a képen sem találjuk, de egyértelműnek tűnik, hogy az éppen ott van a gazda bal karja által kitakart jobb kezében. Az aláírásból kiderül, hogy a férfi, aki elég „meredeken” nyúl a pengéhez – utánozva a jó kaszás legények élességet vizsgáló mozdulatát –, Rákosi. A kép üzenete: ez az ember ért a paraszti munkához.

A következő képen úgy tűnik, mindenki a képért van jelen. Azért, hogy megszülethessen egy választási reklámfotó. Két arc nem illik csak ebbe a reklámidillibe, az egyik a házigazda feleségéé. Az asszony meggyötört, gondterhelt arccal a semmibe néz, egy olyan semmibe, ahol semmi jót nem lát. Ennek a képi ellenpontja Rákosi arca,

amely ugyan szintén a semmibe néz, de az a semmi tele van minden jóval, rózsaszín. A másik arc, amelyik nem illik a képbe, a parasztemberé, aki kicsit meggörnyedve, tisztelettel tudóan fogadja a magas rangú vendéget, mint egykor az uraságot. A háttér szegényes, nádfedelű ház. A kép ezek ellenére mégis maradhat a dicsőség-albumban, csak kap egy Rákosi-idézetet: „A terv célja, hogy három év alatt nemcsak a háború ütötte sebeket gyógyítsa be, de a mostaninak körülbelül a kétszeresére emelje fel a dolgozó nép életszínvonalát. Nagy gondot fordítunk ebben a tervben az eddig elhanyagolt falura. Gondoskodni akarunk arról, hogy a falvak jó bekötőutakat s világítást kapjanak, hogy a kultúra eljusson a falvakba.” Így teljes a „kép”: ő foglalkozik az elhanyagolt faluval, az ő munkája eredménye lesz, hogyha a kultúra eljut a falvakba. A kép mégsem teljesíti a szerkesztő által rárótt feladatot. Hiába áll mosolyogva a kép középpontjában a megkedvelésre szánt személy, tekintetünket elvonzza róla a bal oldalon álló „ismerős”, a kamerába – s így a szemünkbe – néző derűs fiatal arc.

A bárány átadása nem akármilyen ünnepi pillanat. Itt már egy új történet indul, bár ezt első ránézésre nem lehet észrevenni. A kép szokásosan populárisra fényképezett, és a háttérben lévő tömeg sem lát mást, mint azt, hogy egy gazda átad egy állatot a politikusnak. De miért ad állatot, és mondjuk miért nem ad cvikipuszt akár? Az állatajándékot az uralkodónak, mint a hódolat jelét, az emberiség történetének kezdete óta ismerjük. Itt viszont nem akármilyen állatról, hanem a bárányról szól a kép. A bárányról, amely az európai kultúra fő áramlatát képező zsidó-keresztény kultúrában a meghatározó szimbólum. Ő az áldozati bárány, Isten báránya, az engesztelő áldozat jelképe. Az Ószövetség tanúsága szerint „hibátlan hím egyéves” bárányt kell áldozni a zsidóknak az egyiptomi fogságban, hogy megszabaduljanak, majd ezt a szimbólumot tovább építve alakul ki a keresztény húsvét liturgikus hagyományköre. Középpontjában Jézus az engesztelő áldozat, ahogy a Biblia mondja: Isten báránya, aki elveszi a világ bűneit. A bárányszimbólumhoz egy másik, a jó pásztor is kapcsolódik. A jó pásztor, aki összegyűjti a nyáját. Ez a kép valószínűleg a nomadizáló pásztortársadalmak szülötte. A babiloni királyok magukat olyan pásztoroknak tekintették, akire az istenség rábízta a nyáj juhait összegyűjtésének és gondozásának szolgálatát. A kép innen nézve egy teljesen pontos

archetipikus jelenetet ábrázol: a nép (képviselője) átadja ajándékát, az engesztelő áldozatot a jó pásztornak (Rákosinak). Ez a hatalom szimbolikus átruházásának pillanata. Egyetlen motívum „lóg ki” a képből: a bárány nyakába kötött nemzetiszín szalag. Ebben az esetben ez a szalag itt a szimbólum aktualizálását szolgálja. Ezt a különben a világ bármely részén bármelyik történelmi időben lejátszódó képet ez a motívum egy meghatározott helyhez és egy meghatározott időhöz rögzíti. Tanúi vagyunk az ősi szimbólum és az újkori nemzeti szimbólum összeolvastási pillanatának. A felmutatott szimbólum viszont érthetetlen, és nem csak azért, mert ilyen eklektikusra sikerült. A kép meglepően pontosan kifejezi, hol a zavar. Olyan, mintha az egész csak azért csinálták volna, hogy kép, fénykép legyen belőle, hiszen a fotós kamerájának mutatják be a jelenetet, s nem a népnek. A nép az arctalan háttért szolgáltatja, csak „díszlet”. Nem látja pontosan, mi történik ott fenn. Véli, hogy valami jópofa jelenet zajlik, mint szilveszterkor, amikor valaki nyer egy malacot. A közlés nem jut el a címzetthez. A szimbólum ugyan még véletlenül „összeszerkesztődik”, a címzetthez viszont már nem tud eljutni, esetleg megint csak véletlenül. Így a megértés is véletlenszerű, pontatlan, sőt félre is lehet érteni. A modern ünnep így furcsa bizonyosságot tesz az információs csatorna, a *csatorna* lepusztult állapotáról. A szimbólumok az ünnepben még kényszerítő

erővel állnak össze, még akkor is, ha tudatosság nélkül szerkesztik össze őket mai ceremóniamesterek. Ez a kényszerítő erő képünkön is jelen van. Bármilyen furcsa a bárány, nem véletlen. Bizonyítja ezt, hogy még véletlenül sem lehetne az, amit átadnak, egy kutya. Pedig egy kiskutya ugyanolyan kedves állat, mint egy bárány, csak mást jelent. Mégis számít még ma is, minek mi az „eredeti” jelentése?

A következő oldali az egyetlen olyan kép az albumban, amelynek nincs képaláírása. Mintha a képaláíró szerkesztőnek is elakadna a szava. A kép teljes, mondhatjuk túlterhelt. A lágyan ringó búzamezőben, amely az ég végtelenjével találkozik a horizonton, jelenik meg a jó gazda pózában Rákosi. Bal karjával „óva” öleli, még inkább markolja a búzaszemekkel terhes kalászokat, jobb kezében egy kalászt szemlél behatóan. Az agrártársadalmakban a búzának kultikus jelentése volt. A katolikus egyház is kénytelen volt figyelembe venni a búza „élet”-ként való tiszteletét. Április 25-én, Szent Márk napján búzaszentelés volt. Az egyház ebben a szertartásban integrálta a búzához kötődő népi hiedelmek fő áramkörét. A fénykép elkészülésének idején Magyarország még alapvetően agrárország. Az egyszerű nép, a magyar parasztság búzához kapcsolódó kultikus tiszteletével manipulál a kép: Aki így aggódik a búzáért (az „élet”-ért), az rendes magyar ember, jó gazda, jó gazdátok.

Mindennapi kenyérünket...: ismét egy olyan szimbólum, amely végigköveti az emberiség történetét. A kenyér megszegése a krisztusi tettet idézi: ezt cselekedjétek az én emlékezetemre. Az előzőekhez szorosan kapcsolódik ez a kép is. Politikai identifikáció mindenáron: Minden olyan jelképet meg kell ragadni, amivel a nép azonosítani tudja magát. A „képkészítő” véli, hogy bár ezt a kenyérszimbolikát egyszer már a keresztény egyház kisajátította, azért el kell ismerni, ez hatásos eszköz. Az egyszerű ember életében a kenyér szent. Tisztelete még a 20. században, a nagyvárosi környezetben is megfigyelhető. Általában még ma is betartják az emberek azt a szabályt, hogy nem szabad rálépni és eldobni, megszegés előtt késsel keresztet rajzolnak rá. Az európai népi hiedelemvilágban nem véletlenül a kenyér tisztelete élt legtovább s a legutóbbi időig is. Ez az ősi kenyértisztelet kapott megújító kereteket az augusztus 20-ai ünnepségben, amely így az alkotmány és az új kenyér napja lett. Az új hatalomnak is szüksége van a régi jelképekre. A képen ismétlődik az a „képszerkesztési” zavar, ami a bárányos ké-

pen is volt. Az aktus ismét a fényképezőgépnek „mutatódik be” – háttal a népnek. Mintha jelképesen demonstrálná, hogy a közvetítőt átvette a „hatalmat”. Már csak rajta keresztül, így a sokszorosított képen keresztül juthat el a kép a címzetthez. De már csak olyan kép, amilyent ő szerkeszt (átír, dolgoz fel) a népnek. A nép közvetlenül, szentől szemben már a kinyilatkozás idejében és terében, az ünnepségben nem találkozhat a képpel. Azt a tömegkommunikációnak mutatják fel, s majd ha elkészül a kép, a képszolgálat, a „képláda” majd közvetíti. De mit közvetít a közvetítő?

Van-e a világon olyan politikus, aki nem próbálja a maga számára működtetni azt a sztereotípiát, hogy ő a gyermekszerező? Az első képen csak Rákosi tudja a szerepét. Ő készült, ő tudja, hogy most róla olyan képet készítenek, amelynek az a célja, hogy őt „meghitt” közelségben ábrázolja egy kisgyerekekkel. A szülőt és a gyereket viszont elcsábítja a „kamera”, ők annak akarnak jó pofát vágni, nem pedig ennek a kopasz bácsinak. Itt a kép nem teljesíti küldetését. A szerkesztő nem állt a helyzet magaslatán, amikor ezt a képet beválogatta a kötetbe. A másik kép már „tökéletes”, itt minden a pillanatért van. A nagy vezér a kis embert gügyögi körül. Az első idézet, amely Rákositól származik, teljessé teszi a képet: „Rendkívül fontosnak tartjuk gazdasági eredményeinket, de egy pillanatra sem felejtjük el azt, hogy a népi demokrácia számára a legfőbb érték maga az eleven, a dolgozó ember... És ha azt olvassuk, hogy dolgozó népünk nemcsak a gazdasági termelés terén szárnyalta túl a békebelit, hanem népszaporodásban és egészségügyben is, akkor ez számunkra annak bizonyí-

téka, hogy a fejlődés életünk minden területén egészséges és egyenletes.” Így áttételesen még a népszaporodáshoz is hozzájárul a nagy vezér. És a gügyögő mosolyt se feledjük. Ez az a műmosoly, amely jelenséggé vált a 20. századi kultúrában. Ez a tömegkultúra mindennapi „jelzős szerkezete”. (A tömegkultúrát legjobban talán egy mosolykatalógusban lehetne bemutatni. A katalógus mottója: jöjjön el a te országod, Mosoly ország.)

Igen ez egy reinkarnáció, ő Mecénás. A „nagy kulturális átalakulást” is ő irányítja. A szobrot érti, sőt csak ő érti igazán. Ő vezeti a szobrász kezét. Csak ne lenne az a pózba merevült bal kéz és a művész jobb keze. Látzott-e ezen a képen a készülése és közlése pillanatában, hogy ez póz, ez hamis? Vagy idő kell a póz felismerésé-

hez? A képek segítenek-e felismerni a hamisságot, vagy a képnek is „érnie” kell a történelemben, s csak egy idő után – mikor kezd beteljesülni az idő – tárulkozik fel a kép, hogy megsokszorozza a történelmi felismerés erejét? Az üzenet a képek belső fejlődéstörténete szerint változik?

Az 50-es évek fordulója a szövetkezetesítés ideje. Így nem véletlen, hogy több kép is sugallja a parasztság és Rákosi közvetlen, megértő és meghitt kapcsolatát. Kézfogás egy parasztasszonnyal, beszélgetés a Parlament folyosóján a nép képviselőivel, akik „véletlenül” parasztasszonyok (ne felejtjük ezt a megértő mosolyt). A harmadik képen, amint a képaláírás is bizonyítja – megjelenik a biztató mosoly.

Az album egyik utolsó képe kilép az eddigi agrárius szimbolizmusból. Teheti, az utolsó idézet kimondja, miért: „az utolsó 4-5 évben gyökeres változás történt: hazánk mezőgazdasági országból ipari országgá alakult át, és ez az iparosodás gyorsan folytatódik.” Innen már jöhetnek az identifikációs képek a munkásságtól. Ipari ország fő szimbólumává a munkás válik.

A fentebbi képek újra és újra felvetik azt a kérdést, hogy a gyors felejtés vagy az állandó értékelő emlékezés a helyesebb álláspont velük kapcsolatban. Úgy tűnik, hogy amíg vannak erők, amelyek a gyors felejtést erőltetik, addig az emlékezés önvédelem. Főleg ha pontosan tudjuk, mi védekezik és mi ellen. A felvázolt helyzetben a társadalom elkülönült elit csoportja próbált túl közvetlenül és túl agresszíven behatolni a mindennapi tudat szféráiba.

Talán úgy vélték, hogy egy hatalmi váltás utáni vákuumban a szimbolikus formák mozgatása terén is minden megengedhető. Alábecsülték a képek szervesen manipulálásának jelentőségét. Nem vették észre, hogy a hamisan felmutatott képekben liftezik az idő. Ezekben a képekben egyszerre jelennek meg az archetípusok és összeeskábált mai másuk. A mutáns jelenik meg. Tanúságot tesz arról, hogy utópia erőltetett megvalósításának kísérlete folyik.

A hibás kép mögött tehát a másság jelenik meg. A mindennapi életet attól idegenül befolyásolni, uralni akaró másság mutatja arcát. A hibás kép a szervesen reform képi technikája. Bennük a társadalomidegen utópiák meg-megújuló erővel tesznek kísérletet múlt és a jövő együttes kizsákmányolására.

Ez a kísérlet legpontosabban az ünnepben mutatja meg magát. Az ünnepben, mely eredetileg azért van, hogy oldja az elidegenedést, hogy benne a nép az legyen, ami különben ritkán: közösség. Ehelyett megjelenik az új elvárás: a nép azért van, hogy az ünnepben állammá váljon. Az ünnepek populáris kultúrája alakul itt át populáris propagandává, melynek elemei a múlt átírása, a jelen felgyorsított „fogyasztása” és a kettő eredményeképpen a jövő kiárusítása.

Azt is el kell ismernünk, hogy a Rákosi-adminisztráció valójában nem tudta kifinomultan alkalmazni a hatalom szimbolikus eszközeit. (Ismert, hogy az ünnepi, hamis retorikájának az lett az eredménye, hogy éppen annak a megvalósulását akadályozta, amit hirdetett.) Talán ezért is folyamodott a közvetlen erőszakhoz. Elképzelték viszont olyan hatalom is, amely az uralom

szimbolikus eszközeit olyan kifinomultan tudja alkalmazni, hogy végleg lemondhat a közvetlen erőszakról. Tökéletesen elég számára a lélek megszállása. A mitroffi képlet, melyben a demokratikus formák érvényre jutását hosszabb távon és kifinomultabb eszközökkel lehet megakadályozni. Ebben a változatban a hibás képeket is sokkal nehezebb felismerni, mert a szerkezet lényege – természetéből adódóan – a rejtőzködés, a direkt formák kínos kerülése. Itt a hibás kép a tökéletes kép sajátosságait ölti magára. A hiba benne hajszálnyi, s valójában a képből magából szinte ki sem mutatható. Itt a hibát az ilyen képeket kritikátlanul fogyasztóknál a hatásban lehet tetten érni. A fogyasztók képtelenségében a képességre. Ezután már jöhet a „szép új világ”, amikor a csupán néző – leelkedővé – vált homo sapiens már hajlandó saját magát, saját szükségleteit egy külső – sokszor ismeretlen, távoli – érdeknek megfelelően manipulálni. Önként írja be a hibás képet tudata mélyére, s már csak azokban képes önmagára ismerni. Elindulhat az alattomos kis üzenetek cseréje. Beépülhet a tudatba a képtelenség.

Tegyük fel ezek után a költői kérdést: de lehet-e valójában hibátlan képet alkotni? Nem lehet. Működtetni lehet viszont egy olyan társadalmi gyakorlatot, amelynek lényege a képek hibás elemeinek állandó feltárása, kijavítása. Ez a párbeszéd. A párbeszéd a hibátlan kép folyamatos reinkarnációja. A párbeszéd megakadályozása a hibás kép koreográfiájához tartozik. A hibás kép koreográfiája halálkoreográfia. Ceterum censeo: óvakodjunk a hibás képektől, nemcsak a megfelelő élettől, de a megfelelő haláltól is megfoszt bennünket.

„mert aki hamis isteneknek szolgál...”

A hibás kép kimutatása, feltárása, feloldása, maga a művelet, a szemrevételezés csapdákat rejt magában. Az optikai csalódások kifinomult formái alakultak ki századunkban. A tömegtájékoztatási eszközök túlméretezett fejlesztése, az élet minden területét átszövő gyarapodása a kritikai képesség egyre jelentősebb feladását eredményezte. Ilyen értelemben is igaza lehet McLuhannek, az eszköz így is üzenet. Az üzenet feladásának az üzenete.

Talán játékmódellekkel – mint a fenti nyelvi játék – közelebb tudnánk férközni a hibás képhez. Fel tudnánk oldani, ha nem félnénk az infantilizálódott játék (ami maga is hibás kép eredetű) képzavaraitól s eluralkodó játék-kép-telenségünkötől.

Így nem marad más, mint a biztonsági játék, a kis lépések taktikája, az analízis. A képet annak a társadalmi használatából közelíthetjük meg a legszerencsésebben, így a hibás képet is. Természetesen így a hibás kép kifejezést a szó első és eredeti értelmében használom, függetlenül attól a lehetőségtől, hogy a művészi alkotásban a hibás kép lehet metafora is. Bár abban az esetben is érdemes talán a metafora=„hibás” kép megkülönböztetést tenni.

Értelemezésemben tehát a hiba emberi gyöngeségből eredő tökéletlenség, ügyetlenségből származó baklövés, tudatosan létrehozott rendellenesség (terjedhet egészen a szabotázsig), a valóság félreismeréséből eredő tévedés. A képet mint sokféle jelentésű kifejezést nehéz ilyen egyszerűen meghatározni. A kezelhetőség kedvéért mégis érdemes ezt a jelenséget legalább vázlatosan bemutatni.

A kép sokféle jelentésű kifejezés és egy szerteágazó szóképzési és szóösszetétel-rendszer alaptagja. Eredetileg valamely dolog mása, azaz hozzá hasonló ábrázolása. Sajátossága az eredetire való ráismerhetőség. Röviden érdemes itt utalni arra, hogy a kép eredetileg képmás, a vallások istenfogalmának legfőbb tartozéka. Mivel istent a földön senki sem látta, láthatta, így csak képmásaiban ismerhető meg. A próféták „látni” vágyása egészen különleges híradás a történelemből a kép (ebben az esetben isten arca) utáni vágyról. Mintha ez a vágyakozás lenne a gyökere a történelemben egyre fokozódó és tömegessé váló kép(ek) utáni vágyakozásnak. Mivel az eredeti vágy (isten képének látása) feloldhatatlan – egyetlen „kivételel” Mózes, ő „Jahve képét nézi” (Számok könyve 12,8) –, a látás helyett valami mást kellett adni. A látást be kellett helyettesíteni a hittel. A kép közvetlen látása helyettesítődött a kép (közvetített) hittel való látásával. Úgy is mondhatjuk, hogy a hit a történelem első közvetítő csatornája. A próféták (a szerkesztők) hatalmának a záloga, hogy azt hirdették, hogy csak ezen a csatornán közelíthető meg a *kép*. Természetesen ez a kép kisajátításának a pillanata. Létrejön a „hadiállapot” a közvetítők, valamint a közvetítők és a

befogadók között is. A próféták ostorozzák a népeket, akik balgán azt hiszik, hogy saját maguk is saját bálványaikkal közel tudnak kerülni a *kép*hez. Jeremiás és Ezékiel szerint ezek süketek és vakok, hiszen „szemeik vannak, de semmit sem látnak, füleik vannak, de semmit sem hallanak”. Legalábbis azt nem látják és hallják, amit a próféták szerint látniuk és hallaniuk kellene.

A képfelmutatás joga tehát csak egyeseké, másoknak csak az így felmutatott kép befogadásához van joguk. Nem véletlen, hogy amikor a közvetítők (próféták) között kitor a háború, ez a két szó, kép és mutatás vonódik össze, és az egymást képmutatóknak (hamis képet mutatók) nevezők között folyik a harc. A tét a közvetítés (szerkesztés) joga. A képmutató a köznyelvben az, aki meg akarja menteni a látszatot, nemes érzéseket színlel, szemtől szemben másnak mutatkozik, mint egyébkor. Mégsem véletlen, hogy Krisztus, aki Isten fiának vallja magát (s ebben az értelemben az új közvetítés, az új szövetség jogáért küzd), azokat nevezi képmutatóknak, akik látszólag Istenért cselekszenek, valójában azonban saját hasznukat keresik. Krisztus a képmutatókra az arám hanefa (istentelen) kifejezést használta. Tehát képmutató az, aki Isten képe helyett saját képét keresi és mutatja fel. Ebben az értelemben a képmutató kétszeres kisajátító, nemcsak a *kép* közvetítésének a jogát sajátította ki, hanem az eredeti *képet* saját képével cserélte fel.

A próféták háborúja azonban sohasem tart sokáig, vagy keresztre feszítéssel, vagy kiegyezéssel végződik, hogy az így „helyreállt rendben” meghirdethessék a keresztes háborút a bálványimádók ellen. Azok ellen, akik – mint már említettem – azt hiszik, hogy nincs szükségük közvetítőkre, azt hiszik, hogy ismerik az egy igaz Istent (annak igazi képét) és a hozzá vezető utat. A *kép*hez tehát a zsidó–keresztény kultúrában két alapvető bűn kapcsolódott: a képmutatás és a bálványozás. Ez a kapcsolat ráadásul „osztály jelleget” is öltött. Míg a képmutatás főleg az „írástudók árulása”, addig a bálványimádás a dolgozó népé.

Éppen ezért talán nem véletlen, hogy a főbűnné a bálványimádás vált. Tertullianus, a legtermékenyebb ókori egyházi szerző De idolatria (a bálványimádásról) című művében így ostorozza a hívőket: „Az emberi nem legfőbb vétke, a század legnagyobb bűne, az ítélkezés minden oka a bálványozás. Mert bizony minden egyes

vétségnek megvan a maga jellegzetessége, és az ítélkezés folyamán a saját nevével lehet megszerezni, a bálványozás bűnével azonban nem így van: Bálványimádó valaki? Az egyúttal gyilkos is. Kit ölt meg? – kérdezed. Nos, nem egy idegent, nem az ellenséget, hanem saját magát. Hogyan tudta törbe csalni? A tévelygésével. Az Isten megbántásával. De ugyanígy megtalálod benne a házasságtörést is meg a fajtalanokást is. Mert aki hamis isteneknek szolgál, az kétségkívül megcsalja az igazságot, és így belemerül a fajtalanságba is... Az ilyen üdvösségpusztító bűnök után valamilyen úton-módon aztán a többi bűnök is a bálványozás állapotát fejezik ki...”

Így a bálványimádás ellen harcolva el lehetett vezetni a népet az egy igaz istenhez. Majd annak egyetlen vagy néhány kiválasztott prófétája kelthette a bűntudatot a bálványimádás állandó kísértésében tévelygő népben. Így vált történelmileg folyamatosan szövetségessé a képkesajátítás és a bűntudatkeltés. Úgy tűnik, hogy ennek a két szimbolikus uralmi eszköznek a működése a szükséges elegendő az antidemokratikus hatalom gyakorlatához. Ezekben a struktúrákban nem is volt még főpap vagy főpolitikus, aki valamilyen szinten nem élt volna ezekkel az eszközökkel. S „reformáció”, „ellenreformáció” történelmi párharcában állandóan visszatérő elemmé vált a *kép* értelmezése: képfelmutatástól képrombolásig. Feltételezhetjük, hogy ezeknek a „háborúknak” a mélyén egy alapvető mozgás munkál: a *kép* tör benne a legfőbb történelmi közvetítő eszköz, a legfőbb történelmi csereeszköz szerepre.

Ennek a hipotézisnek a végiggondolása szétfeszítené ennek az írásnak a kereteit. Egy hasonlóságra azonban érdemes felfigyelni. A James Mill-kivonatok közé írt jegyzetekben Marx vizsgálja a pénzt mint a csere közvetítőjét. A pénzt mint a külsővé-idegenné vált tulajdont. Azt, hogy hogyan válik a közvetítő tevékenység, az emberi, társadalmi aktus a pénznek a tulajdonságává. Majd így folytatja: „Ezen az idegen közvetítőn át – ahelyett hogy maga az ember lenne az ember számára a közvetítő – az ember a maga tevékenységét, a maga viszonyát másokhoz egy tőle és tőlük független hatalomnak tekinteti... Az ember tehát annál szegényebb lesz mint ember, azaz ettől a közvetítőtől elválasztva, minél gazdagabb lesz ez a közvetítő.”

Ha nem félünk az erőltetett hasonlóságoktól, itt már föltehetjük a kérdést: milyen közvetítő a kép? Marx a hanefa a pénz közvetítő szerepét (talán nem véletlenül) a következő képpel érzékeltette:

„Krisztus eredetileg képviseli: 1. az embereket Isten előtt, 2. Istent az emberek számára, 3. az embereket az embernek. Így a pénz eredetileg fogalma szerint képviseli: 1. a magántulajdont a magántulajdon számára, 2. a társadalmat a magántulajdon számára, 3. a magántulajdont a társadalom számára. De Krisztus a külsővé-

idegenné vált Isten és a külsővé-idegenné vált ember. Krisztusnak már csak annyiban van értéke, amennyiben ő Istent, az embernek már csak annyiban van értéke, amennyiben ő Krisztust képviseli. Ugyanígy van a pénzzel.”

De hogy van a *képpel*? Hogy van egy olyan korban, amikor a legfőbb nyersanyaggá válik a kép sejtje, az információ? Minden felelet arra a következő kérdésre ad választ: a *kép*-telenséghez vagy a képtelenséghez közeledünk?

(1984)

Kulturális környezet avagy életünk felszerszámozása

Az ökológiai irodalomban ismert, elrettentő kép: mikor a Mount Everestet megmázták,

az első két „hódító” otthagya az üres légpalackjait. Ottfelejtették a szemetet, és nem vették észre, hogy a Földnek egy olyan áldott helyén vannak, ahol még a „világot hódító” ember sem szemetelhet. De ki dönti el, hogy hol lehet szemetelni?

Ha már úgy tudjuk is, hogy a természeti környezetben csak bizonyos helyeken a kijelölt szemétkerakóhelyeken szabad szemetelni, akkor hol szabad szemetelni a kultúrában? Vagy a kultúra önfejlődése már kijelölte saját szemét-felhalmozódási tereit és rétegeit? Ezek a rétegek reánk lapolódnak, és levegő után kapkodva egyre reménytelenebb küzdelmet vívunk azért, hogy ne legyen állandó támadásnak kitéve az emberi elkötelezettség, igazságérzetünk, szabadság iránti tiszteletünk, az élet és a gyöngédség, a szelidség becsülése, az ember érdekét szolgáló, valóban személyes termelés, a család közösséget szolgáló intézményeink. Általában hol süllyednek el életünk emberléptékű terei, hogyan értékelődik le az emberi teljesség?

Az elmúlt két évben Magyarországon ebben a furcsa történelmi időutazásban, mely egy politikai utópiából, a létező szocializmusból vezet vissza a létező demokráciába, új embertípus született, a kétharmados ember. Ha

nem tudnám, hogy egy időutazásban minden megtörténhet, nem hinném el, hogy ez is

lehetséges: ufószerű lények vesznek körül bennünket, s már csak saját azonosságunk érdekében is érdemes beazonosítani őket.

El kell döntenünk, hogy szeretjük-e őket, mert ők talán már megfontolták, hogy szeretnek-e bennünket. A kétharmados ember a Konszenzus úrhajóval közvetlenül az új időszámítás pillanatában érkezett. Elegáns volt, fanyar mosolyú, ironikus, nagy szakmai felkészültségű. Már akkor is mondogatták róla, hogy bármilyen kormányban miniszter lehetne. A centrum felé araszoló, két nagy politikai erő benne látta partnerét, s bár mindkettő egy kicsit bizalmatlanul szemlélte, úgy vélte, hogy azért kézben tartható. Tehát a kétharmados ember legfőbb tulajdonsága az, hogy kézben tartható. Mivel az elmúlt politikai úrutazásban arca oly simára síkálódott, a két centrum szélsőségei sem tudtak mást csinálni, csak zavartan hümmögtek, s megkötötték a konszenzust, ami szerintük együttműködés, és a finom úri kulturáltságra érzékeny fél sem csácsogta ki azt a tényt, hogy a konszenzus szó eredeti latin értelmében összeesküvést is jelent.

Kétharmados emberünk sejtette ezt, de ő egyben tragikus alkat is. No nem a nagy görög tragédiák alakjainak

rokona, csupán a sci-fik „világméretű” tragédiáinak steril hőseihez hasonlít. A kétharmados ember a „szép” steril. Ezért is felel meg mindenkinek. Identitása nincs, ha lenne saját azonosító arca, akkor már nem felelne meg egyszerre mindkét oldalnak. Szép sterilünk azonban nem veszélytelen. Az elvontság kedvelt mezőin nyomul előre. Kenyere az elvontság szellemi önkielégítő ópiuma. Mindenre és mindennek az ellenkezőjére is képes, majd megmagyarázza hosszan, elvontan. Absztrakciótól absztrakcióig tapogatózik, amíg a valóságot teljesen elveszti szem elől. Azután a látszatvalóság szimbólumaival már tetszőlegesen manipulál.

Szerencsére a kétharmados ember egyre felismerhetőbb. Egyszerre felel meg a tűznek, a víznek, a feketének, a fehérnek, a férfinek és a nőnek: a kétharmados ember a politikai eunuch. De ezt csak a kicsinyes szélsőség állítja róla, aki – hite szerint – a független, pártatlan értelmiségi. Egy Szent Ferenc, akit a püspökök és a szegények paritásos alapon választottak. Persze az lenne az igazán nagy tévedés, ha azt hinnénk, hogy a kétharmados ember Magyarországon és az elmúlt két évben született, hiszen a földi történelemben már oly sokszor mutatta arcát.

Ő szemetel a Mount Everest áldott csúcsaira is, ő mondja azt a 60-as évek Magyarországon: el kell pusztítanom a falut, hogy megmentssem.

De hogyan váltunk valamennyire mindnyájan kétharmadosossá, hogyan történt meg

a politika elvesztése.

Mi, akik itt Közép- és Kelet-Európában valódi és sumák diktatúrákban éltünk, úgy véltük, ha egyszer meglátogatna bennünket a polgári demokrácia csodája, egy játékos kutya könnyedségével, jó szimatával találnánk vissza a politikai és kulturális környezet elrekesztett, elrejtett tereihez. Lassan ocsúdunk, megdöbbenünk, elképedünk, amikor azt látjuk, hogy vannak nagyon fontos gondolatok, amelyek se a kormánypárti, se az ellenzéki sajtóban nem jelenhetnek meg. Például, éppen a két elit együttes és mélyreható elemzése. Az, hogy mi van az elszabadult politikai hisztéria mögött. Csak nem az, hogy a mostani „eredeti tőkefelhalmozás”, vagyongyűjtés más forrás híján csak a politikai szférából valósulhat meg, hogy ez az elbitangolt század úgy megtiporta az emberi

jelenséget, hogy azt hisszük, emberi méltóság fakadhat bármi másból – vagyomból, politikai hatalomból, kipolitizált ideológiából –, mint belső erőből?

Hogyan vakarhatnánk, téphetnénk le kétharmados számbőr arcunkat, hogyan szerszámozhatnánk fel újra életünket, mint egy jó lovat. hogyan szerezhetnénk vissza a politikát, aminek elvesztése, elnyomorodása már kultúránk gyökereit is kikezdi. Vagy a politika elvesztése nem a kultúra elvesztését is jelenti?

De milyen politikát kellene visszaszerezni ma, amikor a politikát, a közösségek pontos történelmi tervezőképességét az elavult politikai filozófiák megroppanása és az újak fájó hiánya belelökte az adminisztratív hatalomba, és a kritikai párbeszéd ellenőrzését végző, önmagát újratermelő elit markába. Egyre inkább látszik, hogy mitől roppantak meg ezek a politikai filozófiák – liberális és konzervatív – és holdudvaraik. Mindegyik a fejlődésbe vetett hitre támaszkodik, azt hiszik, hogy a gazdasági növekedés az evolúció, az emberi kiteljesedés előfeltétele. Emellett még mindig annak a liberális dogmának a befolyása alatt állunk, hogy minden érték forrása az emberi munka, s a természet csupán nyersanyag az emberi vállalkozásokhoz. Ebből adódik, hogy modernizációs pánik közepén élünk, főleg itt, Kelet-Európában. Mi az elmúlt negyvenéves elzártágunkban nemcsak a polgári léttől fosztattunk meg, hanem a rugalmas, tervezőképes gondolkodásunktól is.

Talán ebből következik, hogy minden igyekezetünkkel, parlamenti pártjaink politikai és gazdaságfilozófiai elképzelésével egy fejlett ipari társadalmat célunk meg. Nem vesszük észre, hogy az ipari társadalom alapja egy-

szerűen már nem létezik. Már mind az érdekeltség, mind a források nélkülözik az alapot ahhoz, hogy az ipari társadalom jelenlegi formájában fennmaradhasson.

Lassan felismerjük, hogy a modernizáció technokrata erőltetése manapság sokkal nagyobb kiugrási kísérlet a történelemből, mint Rousseau-é volt annak idején. Ezt pontosan látják már a nyugati agyközpontokban, érezhető ez olyan döntéseikben is, amelyekkel a számukra ökológiailag kínossá vált ipari technológiákat exportálják felénk, s általában a szegények felé.

Milyen szépen hegedül ehhez a mozgáshoz a konzervatív ugyanúgy, mint a liberális, a jobb- és a baloldali ideológia, és számon kéri ezeken az országokon a modernizációt, ami ebben az összefüggésben nem jelent sokkal többet, mint a világ új személtérakóhelyeinek a kijelölését.

Talán a rossz síneken való csattogányozás helyett kereshetnénk más lehetőségeket. Fel kell ismernünk, hogy a kism nemzetek kevésbé mozdíthatatlanok és kevésbé gúzsba kötöttek, mint a nagyhatalmak. Átgondoltuk-e

például azt, hogy bár jobban függhetnek a nagyobbaktól, de nagyobb a lehetőségük a változtatásra? Nagyobb, hogyha talpra áll egy új értelmiség, egy új „értelmesség”, mely már nem a kőkorszakivá vált XIX. századi politikai filozófiák megmerevedett mintáit, építőköveit rakosgatja át újra meg újra kisgyerek módjára az adott szerkezeten belül.

Az olyan értelmiség, amely kétharmadosra zsugorított agyát és erkölcsét próbálja meggyógyítani, és kísérletet tesz olyan kikerülhetetlen új gondolatok megfogalmazására, amelyek elsősorban nem a közvetlen gazdasági érdekekben gyökereznek, hanem feltárják az emberi jelenség mélyebb szükségleteit. Egy ilyen lépéshez le kellene vetni

magunkról minden fáradt szellemi göncöt, s mint ahogy az átváltozások, a nagy beavatási szertartások okori résztvevői, meztelen testtel, nyitott lélekkel, átlépni a vonalat, ahová nem követhetnek földi pörök, ahol újra kapcsolatba lehet kerülni az élet kimeríthetetlen forrásaival, amire most a fásasztó, nagy kísérlet végén különösen szükségünk van. Csak így találkozhatunk a szegényekkel – magunkkal is –, akiknek élete mindennapos tanúja a veszteségeknek. Csak így tárulkozik fel életünk, s benne

a kiteljesedett szegénység(ek) fogalma.

Mennyire korlátozta, megkötötte, leszűkítette és így kínossá tette ez a század a szegénység fogalmát. Hüen gazda(g)ságközpontú elképzeléseinkhez, a szegénység fogalmát kizárólag azokra az emberekre vonatkoztatjuk, akiknek kevés vagy egyáltalán nincs jövedelme. Holott az igazi szegénység az összeomlott kulturális környezet, amely szegénységek összefonódó láncolatából áll.

Minden kielégítetlen emberi szükséglet szegénységet jelent: a fennmaradás szegénységét a nem megfelelő jövedelem, élelem, lakóhelyiség okozza. A védelem szegénységének oka az erőszak, a fegyverkezés. A gondoskodás szegénységéhez a hatalmaskodás, az elnyomás és a természet kizsákmányolása vezet. A megértés szegénységét az oktatás alacsony színvonala, a részvételét a nők, a gyermekek és a kisebbségek kiszorulása okozza. Az identitás szegénységének oka az idegen értékeknek a helyi és regionális kultúrákra való ráerőltetése. Ezekből a tényekből is látszik, hogy mind a „szegény”, mind a „gazdag” országok a szegénység csapdájában vannak.

A kisebb országoknak éppen áttekinthetőségük, emberléptékűségük okán nagyobb esélyük van a kilábalásra, könnyebben mozgósítják a szegénységek legyőzéséhez szükséges fantáziát és akaratot. Csak előbb be kell vallanunk átható szegénységünket. A mai pártpolitikai gondolkodásnak ezekre a kérdésekre nincs megoldása. Ehhez csak a kultúra, a kulturális környezetet újjáépítő módszeres, tág horizontú, önkritikus gondolkodás tud alternatívát teremteni. Szegénységeink feltárása így egyben életünk újralfelzárkózása. Felismerése annak, hogy visszaszerezhető a politika is. Hogy pontosan milyen módon, arról kezdünk el beszélgetni.

(1992)

A magyar kultúra biztosítása

„Mint aki fiút áldoz az apja szeme láttára, olyan az,
aki a szegények vagyonából áldoz.”

A magyar kultúra kincskereső kisködmöne egyre fontosabb, az újravarrások mentén is szakadozik, sőt talán ott a legjobban. Úgy látszik, hosszú menetelésünk a toldozgatások-foldozgatások világában a végéhez közeledik. Nem halaszthatjuk tovább, meg kell próbálnunk elkészíteni a leltárt, ám ehhez struccefejünket ki kellene húznunk kulturális homokozónkból.

Tőkekoncentrációs táborok

Úgy tudjuk, vagy csak úgy reméljük, hogy az élet, ha mély támadás éri, önvédelemre szerveződik. Nem ismerünk a történelemben mélyebb és keményebb támadást, mint ami a huszadik század végére kiteljesedett az emberi kultúra sokarcúságát hordozó nemzeti, etnikai kultúrákkal, és egyáltalán a közösségi, önmagukat kiteljesítő kultúrákkal szemben. Az elmúlt ötven évben sokszor feltámadt naiv hitünk, hogy vannak a világban olyan uralkodó politikai filozófiák, amelyek az emberi jelenség kulturális kiteljesedését szolgálják, szertefoszlott.

A politika mára már szélsőségesen alárendelődött a gazdaság tőkeérdekeinek. Így napjainkban annak is örülnünk kell, hogy a világméreteken ügyeskedő konszernek tömegtermelésének egységesítési folya-

matában néha még megtűrtté nyilvánítatik valami, ami helyi érték, ami emberléptékű, amiből rügyet hozhat a kultúra kicsiny arany-ágacskája. A megtűrtből viszont nagyon könnyen lehet tiltott, na persze ma már nem rendőrállami gumibotokkal, *hanem a minden eddiginél totálisabb hatalomra törő tőkekoncentrációs táborok fináncsenedőrsége által.*

A helyzet drámaiságát az is mutatja, hogy ezek a kemény meghatározások már nemcsak szegény, adósságszűrtében vergődő kis országok populista politikusainak démonológiai szótárából származnak, hanem a világ legnagyobb pénzintézeteinek lelkiismereti okokból lázadó funkcionáriusainak szájából. Így Davidson Budhoo a már címében is tanulságos *Enough is Enough* (Ami elég az elég) könyvéből, vagy Ulrich Duchrow: *Europa im Weltsystem 1492–1992* (Európa a világszisztemben 1492–1992).

Ezekben a kritikai anyagokban nem kevesebbet állítanak a szerzők, mint azt, hogy a nyugati tőke finanszírozása, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank a hét nagy ipari állam politikai vezetése mellett most az adósságok segítségével kisajtolja az eladósodott országokból azt, amit még lehet. Vagy pontosabban: az eladósodott országok szegényeiből, mert ezen országok gazdagjai országuk adósságának egyharmadát a tőke külföldre áramoltatásának formájában éppen azokban a német, svájci, japán és amerikai ban-

kokban helyezték el profittal, melyek tönkreteszik országukat.

Feltéve, de meg nem engedve, hogy ez így van, azokban az országokban, ahol ez a mechanizmus működik, végzetesen és többszörösen bezárult a kör. Először azért, mert elviselhetetlenül kemény adósságtörlesztésük miatt el kell sorvasztaniuk szociális és kulturális területeiket. Ezzel lebontják az adott országban az emberi erőforrást, a jövőt. Másodsor, mert éppen tőkeszegénységük miatt harácsoló tőkét kénytelenek bevonni, amelynek fő jellemzői, hogy csak akkor jön be, ha garantálni tudja, hogy viszonylag olcsó, képzetlen munkaerő nagy munkaigényű résztermelésbe kapcsolható be; ha ökológiailag veszélyes termelést lehet elvégeztetni; ha biztosított a megtermelt érték minél nagyobb részének gyors és egyszerű kivitele. Harmadsor, és talán ez a legveszélyesebb, az ország vezető pénzügyi körei a fentebb említett összefonódás miatt nem érdekeltek az adósságcsapdából kivezető alternatíva kidolgozásában.

Félreértés ne essék, nem abban kellene érdekeltnek lenni, hogy megtegyék azt az örültséget, hogy egyik napról a másikra felmondják az adósságtörlesztést, hanem csak abban, hogy a *shylocki kés* elégedjen meg egy ország szíve helyett „csak” a fél karjával. S hogy közgazdász észjárással is érthető legyen: tisztességes nemzeti burzsoáziáknak – ha ez a kifejezés nem önellentmondás – törekedniük kellene arra, hogy visszatérjünk Keynesnek Bretton Woods-ban el nem fogadott javaslatára, vagy vizsgáljuk meg az olyan javaslatok létjogosultságát, mint Susan George 1988-as svájci adósságtalanítási modellje, amelyben a hitelezők számára is kezelhető formában megadnák a szegényeknek azt a lehetőséget, hogy önálló szocio-közgazdasági és ökológiai fejlődés útjára léphessenek.

Végezetül a filozófiai szappanopera szintjén is totálisan megvallott és megvalósított liberalizmus és demokrácia korában talán azt is lehetne kérni, hogy *a világ jótevőiként aposztrofált nemzetközi pénzügyi szervezetek és pénzügyi mozgásaik demokratikusan átvilágíthatóak legyenek*. Na jó, ez az utolsó tétel csak egy rossz vicc, távol álljon tőlem, hogy nemzeti burzsoáziákat öngyilkosságra szólítsak fel. Megelégelhetnénk az első két kérdés felvetésével is.

Hitel kell – nem hitegetés

E bevezető után meg lehet kérdezni, hogy ezek a nagy nemzetközi gazdasági összefüggések mennyiben érintik a magyar kultúra helyzetét és házi feladatait? Csak annyiban, amennyiben a bevezető mondat igaz, hogy hosszú menetelésünk a toldozgatás és foldozgatás világában véget ért. Én úgy látom: véget ért. Észre kell vennünk, hogy *teljesen új helyzet van*. Be kell vallanunk, hogy nincs kiút, és ezt éppen azért kell megtennünk, mert így találhatunk más szinten kiutakat.

Nézzük, mi történt az elmúlt hat évben, ami miatt ilyen drámai következtetést kell levonnunk. Először is: ha bevalljuk, ha nem, a számolás kemény tényei bizonyítják, képtelenek vagyunk adósságainkat úgy visszafizetni, hogy talpon maradjon a gazdaság. Ráadásul az 1989-es bázisévhez viszonyított tíz éven belül teljesen felszámolódik a társadalom nagy része számára megfelelő és megfizethető szociális és kulturális ellátás. A kulturális területet ez azért is mélyen érinti, mert most fogja szembetalálni magát ebben a században másodsor a társadalmilag túrheteren mértékű értelmiségi munkanélküliséggel. Azért társadalmilag túrheteren mértékű, mert bár a statisztika a munkanélküliség emelkedésének csak tízszázalékos szintjét fogja kimutatni, de ebben a tíz százalékban a munkanélküliek nagy része értelmiségi lesz.

Ebben a pillanatban a második világháború óta először tudatosodik a magyar társadalomban a munkanélküliség sokkja. Ráadásul egy olyan helyzetben, amikor az EK-EU gettószerűen zárt belső piacára áruval betörni majdnem lehetetlen, és így szinte nincs mire átképezni a munkaerőt. Kivéve néhány bedolgozó terület betanított munkási szintjét. Amikor a GYOSZ elnöke – meggyőződésem szerint tisztességes indíttatásból – azt mondja, hogy örülünk, ha nagy konszernnek bedolgozói lehetünk, és ezért tegyünk meg mindent, akkor számba vette-e azt, hogy ennek a lépésnek mekkora a szociális vesztesége, vagy hogy a magyar kulturális élet összes jelentős forrása elsorvad.

De a gazdasági ésszerűség oldaláról is megkérdőjelezhető ez a lépés, ha ennek a *bedolgozói kegyelemnek* az ára – éspedig látjuk már most is, hogy az az ára

–, hogy az ország hagyományos népességeltartó szektorai elsorvadnak. Mindenekelőtt a mezőgazdaság, amelynek helyzete szélsőséges modellként mutatja az egész gazdaságunkat nyomorító helyzetet.

Ha most leszámítjuk azt a nem csekély kárt, amit az elmúlt hat év – szakmaiságot sokszor figyelmen kívül hagyó – politikai ide-oda döntései okoztak, akkor ki tud kiutat mutatni egy olyan helyzetben, amikor az EK-EU protekcionista piacpolitikája Nyugatról szorítja ki az árut, az energia-charta felé szorított FÁK-országok Keletről nem tudnak fizetni. Ráadásul – ahogy a világban általában – a támogatásokat lényegileg nem a parasztok kapják, hanem a körjük telepedett területek, például az élelmiszeripar és a kereskedelem, s az exportcégek. Ebben a nemcsak a mezőgazdaságra, hanem az egész magyar gazdaságra jellemző helyzetben mondd meg Széchenyi szelleme: *mi emelhetné a nemzetet, és honnan jönnek elő a kiművelt emberfők?* Tudom a választ, „hitel kell, tágosb értelemben... s hinni s hihetni egymásnak”. Hitel kell tágosb értelemben, *emberi hitel, és nem a hitegetés már tíz éve tartó szirénhangjai.*

A parlamenti gazdasági bizottságának elnöke – különben kiegyensúlyozott és mértéktartó cikkében – kijelenti, hogy *az 1929–1933-as válság méreteit is meghaladó visszaesés van Magyarországon.* Ennél halálosan keményebb mondatot ma nem lehet mondani. Ebben a helyzetben szerinte az a megoldás, hogy az adósságról még a tárgyalás is a tabuk tabuja. Ehelyett idézem: „hozzá kell látni az oktatás és az egészségügy kiadásainak ésszerűsítéséhez, csökkenteni keli az ingyenes szolgáltatásokat. Át kell alakítani a családi pótlék, a gyed és a gyes, valamint az anyagi segély finanszírozását. Csökkenteni kell a tb kötelezettségvállalását a betegek táppénzellátásával kapcsolatban is.” És általában csökkenteni kell a fogyasztást és abból finanszírozni a nagyobb jövedelemtermelést.

Ez önmagában véve a közgazdasági modellezés steril világában és egy valahol elképzelt országban még tisztességes ajánlat is lehetne. Ám Magyarországon, ahol a már egy évtizede folyó restriktív – még ez a felemás is – milliókat nyomorít meg, ráadásul úgy, hogy közben egyre mélyebbre süllyedünk az adósságban, *ez már nem járható út, ez tragédiához vezethet.*

Nem lehet azt mondani valakinek, vágd le a két lábad, és az árából támogatjuk, hogy majd egyszer kinőjön újra, mert ez hazugság, és azt sem lehet mondani, hogy áldozd föl a két karod, két lábad, s ebből tudsz majd egyszer egy motoros tolószéket venni annak a „szerencsés” nyomorék valaminek, ami belőled megmarad, mert ez meg tisztességtelen. Nem olyan végletesen veszélyes-e már a helyzetünk, hogy politikusoknak, közigazdászoknak vagy bárki másnak fel kellene tenni azt a kérdést, hogy csak két út van: vagy fölmondjuk az adósságtartozást és megfojtanak, vagy addig fizetünk, amíg megfulladunk. Ne haragudjon meg senki érte, de én *azt a sumák harmadik utat*, hogy hatmillió koldus árán négy milliósan a „fenn az ernyő, nincsen kas” különböző fokozatain vegetálhatnak, tisztességtelennek, továbbá társadalmilag kezelhetetlennek tartom.

Mégiscsak egy út van, egy régi-új dimenzió, amit a „hitel kell tágosb értelemben” gondolat sugall. S ha senki más nem indul is el ezen az úton, a kulturális területnek el kell kezdenie ebbe az irányba tájékozódnia. Főleg egy olyan világban, amikor egy steril pénzügyes szemlélet kimondhatja, hogy rátok, vagy rájuk nincs szükség. Mi, értelmiségiek, papok és irgalmas szamaritánusok utódai csak azt mondhatjuk: senkinek sem engedjük el a kezét!

Ez a kijelentés természetesen csak zsolozsmás barátok naív imája egészen addig, amíg meg nem vizsgáljuk, hogy mekkora a szegénység, és milyen forrásaink vannak még egyáltalán.

Először is szívós munkával el kell kezdenünk szegénységeink teljes körű feltárását. Ez lehet majd az alapja egy új gazdagságnak, ami nem egyszerűen csak anyagi gazdagodás, hanem az emberi teljesség helyreállítása felé tett lépés. Csak teljes körű feltárásban találkozhathatunk a szegényekkel – magunkkal is, akiknek élete mindennapos tanúja a veszteségeknek. Mennyire korlátozta, megkötötte, leszűkítette és így kínosá tette ez a század a *szegénység* fogalmát. Hüen gazda(g)ságközpontú elképzeléseinkhez, a szegénység fogalmát kizárólag azokra az emberekre vonatkoztatjuk, akiknek kevés a jövedelmük, vagy egyáltalán nincs is. Holott *az igazi szegénység az összeomlott kulturális környezet*, amely szegénységek összefonódó láncolatából áll.

A szegénység csapdája

Minden kielégítetlen emberi szükséglet szegénységet jelent. A fennmaradás szegénységét a nem megfelelő jövedelem, élelem, lakóhelyiség okozza. A védelem szegénységének oka az erőszak, a fegyverkezés. A gondoskodás szegénységéhez a hatalmaskodás, az elnyomás és a természet kizsákmányolása vezet. A megértés szegénységét az oktatás alacsony színvonala, a részvételét a nők, gyermekek és a kisebbségek kiszorítása okozza. Az identitás szegénységének oka az idegen értékeknek a helyi és regionális kultúrákra való ráerőltetése.

Ezekből a tényekből is látszik, hogy mind a „szegény”, mind a „gazdag” országok a szegénység csapdjában vannak. A kisebb országoknak éppen áttekinthetőségük, emberléptékűségük okán nagyobb esélyük van a kilábalásra, könnyebben mozgósíthatják a szegénységek legyőzéséhez szükséges fantáziát és akaratot. Csak előbb be kell vallaniuk átható szegénységüket.

A mai pártpolitikai gondolkodásnak ezekre a kérdésekre, úgy tűnik, nincs megoldása. Ehhez csak a kultúra, a kulturális környezetet újjáépítő, módszeres, tág horizontú, önkritikus gondolkodás tud alternatívát teremteni. Például azt, amit Manfred Max-Neef emberléptékű gazdaságtana javasol. Szerinte ha egy csoport nagyon szegény, a szolidaritás és a kölcsönös segítség növelheti a védelem, a gondoskodás és a részvétel érzetét. Ha a magyar kulturális életen segíteni akarunk, akkor ilyen szükséglet-kiegyenlítéseket kell feltárnunk, mivel így a változást szerves és következetes módon lehet megvalósítani. Ezzel egy időben a kulturális területen ki kell dolgoznunk, meg kell valósítanunk és meg kell védenünk olyan mintákat, amelyeknek eredőjében nem az önzés és a pazarlás munkál. Továbbá rá kell mutatnunk azokra a farizeus politikai gondolatokra, amelyek a társadalom további szélsőséges elszegényedéséhez vezetnek.

Manapság két ilyen divatos veszélyes gondolat is jelen van. Az egyik az a sztereotípa, hogy *mozgósítanunk kell a gazdaság tartalékait*. E gondolat háttérében, mint ezt már fentebb is jeleztem, valójában csak a szociális, egészségügyi, oktatási és kulturális kiadá-

sok szélsőséges megnyirbálása áll. Természetesen ezeken a területeken, mint minden hiánygazdaságban, van pazarlás, de amíg az államháztartás teljes és igazságos átvilágítása meg nem történik, amíg nem látszik, hogy milyen pénz hová mozog, addig egy ilyen terv tisztességtelen.

Ráadásul ha van még egyáltalán tartaléka a magyar gazdaságnak, az *éppen az a humán tőke*, amelyik ettől az elvonástól megroppan. A másik az előzőhöz kapcsolódó sanda gondolat, hogy nem segíelyezni kell, hanem munkát adni. Ebben az a veszélyes, hogy a steril gazdasági gondolkodás a humán társadalmi ellátást egyre inkább segíelynek és nem befektetésnek tekintti.

Ilyen lépések a szegények páriákká tételéhez és valójában az egész társadalom teljes elszegényedéséhez vezetnek.

„Mint aki fiút áldoz az apja szeme láttára, olyan az, aki a szegények vagyonából áldoz” – mondja az általam mottóként kiemelt bibliai idézet. Szegénységünk fentebb is vázolt tételes feltárása, valamint a szegénységeinket naponta újratermelő mozgások folyamatos átvilágítása most már halaszthatatlan feladatunk.

Kultúrabiztosítás

Ha valaki úgy véli, hogy élete veszélyeztetett, életbiztosítást köt. Nekünk ki kell dolgoznunk azokat a formákat, amelyek a magyar kultúra életét egy veszélyesen eldurvuló gazdasági környezetben „biztosítják”. Ebben a munkában az egyik legsürgetőbb feladatunk, hogy a kulturális területen jelentkező értelmiségi térvesztést hogyan lehet egyénekre lebontva is ellensúlyozni? Úgy vélem, a kulturális szférának más területek érdekeit nem sértő, sőt azt modellként segítő védőhálót kell képeznie tagjai számára.

Ennek első lépése lehet egy *Kulturális Ösztöndíj és Segélyalap* (KÖSS), egy kulturális karitás-alap létrehozása, amelynek igazi célja a közvetlen segítségen túl az is lehet, hogy az értelmiségi munka értékét fenntartsa, becsületét, tekintélyét helyreállítsa.

Az alap anyagi forrását a nagy magyar kulturális alapítványok közös, ilyen célú feladatvállalása biztosíthatja. Itt kell megjegyeznünk, hogy az a szélsőséges politikai akarat, amely ezeket az alapítványokat úgynevezett *közalapítvánnyá* kívánja változtatni, többszörösen veszélyes a magyar kulturális életre. Először és legfőképpen azért, mert a közalapítvánnyá változtatás egyszerűen *újraállamosítás*, amelynek eredményeként megteremtődnek annak a restriktív lépésnek a feltételei, hogy ezeket az utolsó forrásokat is kivonják a kulturális szférából. Ez a lépés a civil szféra elleni nyílt támadás, miközben a civil területek fontosságáról beszél a kormányprogram. Kimondhatjuk tehát, hogy az alapítványi háborúban jelenleg *a magyar kultúra szabadságharca* folyik. Kétszeresen is, mert a központosító, bonyolult és drága adminisztrációt működtető rendszer ütközik meg a most formálódó, csekély adminisztrációt igénylő, áttekinthető szövetkezéseken alapuló társadalmi mozgásokkal. Ebben a helyzetben a széles körű kulturális *szövetkezés* elvét kell meghirdetnünk, s hozzá a forrásokat megteremtünk. Fel kell elevenítenünk a *szövetkezés* Magyarországon kialakult pozitív formáit és adaptálnunk kell – főleg kulturális vonatkozásban – a más országokban működő szövetkezeti rendszereket, amilyen például a Reiffeisen vagy a Briarpatch mozgalom. E vállalkozásokban az a nagyszerű és számunkra teret nyitó, hogy nem a minden áron erőltetett profit, hanem a szükségletek kielégítésének elve alapján működnek, és az emberek széles körét be tudják vonni tevékenységükbe. Feladatunk a szövetkezés új és megújuló formáinak segítése, hogy azok néhány év után saját lábra állva új hátteret teremtsenek kulturális életünknek.

Természetesen nem lehetünk naivak, s főleg nem demagógok. Mit ér démonológiai szótárt szerkesztenünk nemzetközi pénzügyi hatalmasságok és azt kiszolgáló helyi kormányok ellen, amíg először magunkban fel nem tárjuk a legfőbb hibákat, az együttműködés-képtelenséget, a szolidaritás hiányát, a szociális érzéketlenséget. Azt hogy az ipari forradalom óta az úgynevezett szabadversenyos kapitalizmus kiteljesedésével, a totális konkurenciára épülő társadalom megjelenésével az antiszociális

ösztönök túlságosan is kifejlődtek, és morális képességeink eltorzultak. Nem véletlen az sem, hogy nem egy hívó széplélek, hanem a modern gazdaság pápája: Keynes kénytelen kimondani az ítéletet, hogy *ez a világ „hasznossá tette az alantast”*. Ha valakik, mondjuk mi, a magyar kulturális terület végveszélyét érezve és ezáltal sarkallva újra akarjuk építeni a létét egyedül még menteni képes szolidaritást, akkor ezzel az alantassal kell megküzdenünk. Ráadásul először önmagunkban. Be tudjuk-e tartani legalább az iskolás fiúk erkölcsi szabályát, hogy „ne bántsd a kisebbet”, mert innen már csak egy lépés, hogy segítsd is őt. Ugye milyen furcsa, hogy nekünk, cinizmusra mindig hajló értelmiségieknek most papolnunk kell, de végveszély van. És ez most az egyszer nemcsak retorikai szemfényvesztés, hanem tény. Ralf Dahrendorf, a világhírű társadalomtudós egy, a minap Budapesten rendezett konferencián mondta ki a keserű mondatot: „Magyarország meg nem jutott át a könnyek völgyén.”

* * *

Aki igazán nagy bajban van, annak meg kell keményíteni a szívét, egyszerre szelídek és erősnek, cselekvőnek kell lennie. A következő évek egyik legnagyobb kihívása, hogy a fokozódó agresszivitás közepette megőrizzük szelídségünket úgy, hogy közben ne bénuljon meg cselekvőképességünk. Ezért javaslom, hogy alakítsuk ki a magyar kultúra biztosításának többlábú, többoldalú és többszintes rendszerét. A már meglévő és most formálódó jogszabályi keretek között kemény kamarai szervezéssel létrehozható önkéntes nyugdíjbiztosítási szervezetek rendszerét logikailag össze lehet kapcsolni a kulturális karitás eszmekörével. Hasonló elvek alapján lehetne elősegíteni az intézményi, a kulturális vállalkozási szervezetek működésének biztonságát egy kulturális orientációjú garancia megvalósításával és az előző két szerveződés áramkörébe való bekapcsolásával. Így lehetne célszerűvé és optimálissá tenni a pénzügyi hátterű, többfunkciós, integrált kulturális biztosítási rendszert.

Ebben a rendszerépítésben ne az ellenségeket keressük. Sőt, szelíd, de szilárd akarattal vonjuk be a

társadalmi háromszög kamarákon túli másik két tagját, a kormányzatot-önkormányzatot és a szakszervezeteket is. Ki kell derülnön: ebben az országban senki sem akarja, hogy elsorvadjon a magyar kultúra, hogy abbamaradjon a kulturális építkezés, hogy ne tudjuk megválaszolni, mi végett vagyunk a világon.

Azt javaslom, hirdessük meg a magyar kultúra csendes, erőszakmentes, de makacs menetelését, az életért, az életéért. Ezt a menetelést be kell biztosítanunk minden szinten. És minden szinten túl a magasban, ahol a haza van.

(1995)

A dolgok fájdalmas természete

Az én generációm még abban a hiszemben nőtt fel, hogy modernnek kell lenni mindenestül. Még a hetvenes években is örömmel olvasta ezt a címet egy könyv borítóján. Megelégedettséggel nyugtázta, hogy ő is úgy gondolkodik, mint azok, akik a Haladást képviselik. Borzongott annak a gondolatától is, hogy a konzervatívság árnyéka essen rá. Vigyázó szemünket a világ modernségközpontjaira függesztettük. Akkortájt fedeztük fel a legközpontabb központot: New Yorkot. És az az érzés, de mit beszélek, az a feeling elmesélhetetlen, barátaim, mikor kezünkbe vehettük az Interview című lapot – pontosabban a belső oldalán megnevezve Andy Warhol's Interview elnevezésű 72 oldalas folyóiratot. Benne tömény információ arról, hogyan kell modernnek lenni. Andy Warhol, ez az utánozhatatlan – hiába próbálják utánozni, a modernség mintáinak az utánzása is provincializmus – művész-kuruzsló vagy kuruzsló-művész felmutatta az elmosódás mítoszát – természetesen az abszolút felszabadulás-ként –, mint a modernség utolsó teljesítményét.

Itt a Fű, hogy mosódjon el a különbség a valóság és az álom között, itt a Szex, de csak azért, hogy halványuljon el a nemi identitás jelentése. A legeladhatóbb minta a transzvesztita. David Bowie el is adta a poppiacon, s szinte napjainkig abból élt, amit Warhol pápától tanult. Közben lassan – főleg azért, mert az elmosódás a mi kelet-európai világunkra is jellemző volt, csak itt a politikai fogalmak mosódtak el – nehezen ébredünk az R. Matyi

apánk által zseniálisan gyakorolt politikai hallucinogén tréningből – nagyon lassan ráébredtünk, hogy a modernség címszó alatt nem tudtunk meg semmi fontosat, legfeljebb azt, mit csinált Bianca Jagger 5-től 7-ig. Elég későn vettük észre, hogy valójában modern paranoidok vagyunk, nagy és kis rendszerek vakjai, új vallások fantazmagóriáinak áldozatai, mások által kieszelt törvényeknek alávetve.

De még ebben az elesettségünkben is a hetvenes évek végére s napjainkig egyre fokozódó jelleggel a modern szó idézőjelbe került, vagy ahogy László Ervin mondja, a modernség észrevétlenül elavult. Ez a helyzet viszont nem csekély tudati válságot okoz nekünk. George Steiner mondta, hogy mi – mármint ők – a totalitarizmus után jöttünk, és valahogy meg kell tanulnunk együtt élni ezzel a ténnyel. Ma sokan hozzáteszik, mi a modernizmus után következünk, és ezzel a ténnyel is meg kell tanulnunk együttélni. De hát állandó (előre-) Haladásban megőszült kedves barátaim, totalitarizmus és modernizáció nem egy ügynek a kétféle megnevezése?

Szegény jó James Watt mester mintha értette volna a lényeket, mikor azt mondta III. György királynak, hogy egy olyan dologgal foglalkozik, melyben a királyok megtalálják, úgymond – a Hatalmat. Talán ő sejtette, hogy a hatalomért folyó szelekció és a technológia evolúciója között van valami furcsa összefüggés, valami szövetség, ami a Faust-legenda gyökere. Ne feledjük, kedves bará-

taim, hogy a Faustot mi „csak” irodalomként olvastuk, és elesztétizáltuk figyelmünket a jelenség magváról. Arról, amit G. S. Lewis pontosan ragadott meg a következő tételével: Az ember hatalma a természet fölött néhány ember hatalmát jelenti más emberek fölött, a természet mint eszköz segítségével.

Ezek a gondolatok egyértelműen egy irányba mutatnak, vagyis abba, hogy a klasszikus modernizációt az ún. nyugati civilizációk csak más nemzetek, saját dolgozó osztályaik és a természet kizsákmányolása árán tudták megvalósítani.

Ebből a háromból egy megkésett kelet-európai modernizációhoz nekünk hány áll rendelkezésre, s élhetünk-e vele? Vajon rosszul látom-e én, amikor úgy vélem, hogy a legjobb mai modernizációs törekvések mögött is csak az munkál, hogy az ipari társadalmak már valójában szintén csődbe jutott mintáihoz akarunk igazodni? Nem értem, mi ez, barátaim, hacsak nem arról van szó, hogy egy szegény, ámde magára, valamint a régi szép időkre adó arszlán meglátogat egy öreg hölgyet egy kegyeleti numerára. Na de ettől még hasznot is remélni, nem úriemberhez méltó vállalkozás. Ebben az ügyben már senki sem áltathatja magát szerelemmel, az életét emeltebb szinten továbbvivő energiák felszabadulásával. Kelet-európai modernizációs pánikunkban úgy látszik, odáig jutottunk, hogy nem vesszük észre: ha egy csúnya válságot beoltunk egy szép válsággal, abból nem kibontakozás, hanem katasztrófa lesz. Hallani vélem az ellenérveket, hogy a japán csoda micsoda modernizációs csúcsteljesítmény, sőt modell. Igen, csak éppen nem a modernizációra minta, vagy amennyiben arra, attól beteg Japán is. Először is lényeges leszögezünk, hogy japán csoda nincs, s erről egy olyan kultúrantropológus győzött meg, mint Levi Strauss. Nem a tekintélyével, hanem a következő érvekkel: Japán már a 10–11. században ipari nagyhatalom volt, tízezerszámmal exportálta – Kína felé – a vérteteket, kardokat, később az ágyúkat. A 19. század elején, amikor Európában az élelmiszereket még ömlesztve árulták, Japánban már egységesen csomagolták az árut, feltüntetve rajtuk a minőséget és az árat.

A japánok a zártság–nyitottság egyensúlyában ki tudtak alakítani egy olyan érzékenységet, amely fejlődésük háttérévé vált. Ezt Norinaga, 18. sz.-i költőjük fogalmazta meg a legpontosabban: MONO NO AWARE, lefordítha-

atlan kifejezés, talán úgy írható körül, ha azt mondjuk, hogy „a dolgok fájdalmas természete”, vagy azt: „résztevévőként átalakulni, valamivé válni”.

Talán az itt röviden felvázolt tételekből is látszik, hogy Japán máshol áll, mint a nyugati civilizációk. Max Weber fejezte ki legpontosabban az ide kívánckozó különbséget: míg a konfucianus racionalizmusa a világra való ésszerű ráhangolódást, addig a puritán racionalizmusa a világ feletti ésszerű uralmat jelenti. A világ napjainkban tovább már nem halaszthatóan e két paradigma közötti választás elé kerül.

Ehhez képest azon gondolkodni, a „kőkorszak” végén, egy „kőkorszaki” világ periferiáján, hogy jó lenne kőkorszakivá válni mindenestül, nem mondom, ez már vállalkozás, barátaim, a javából. Persze tudom, a realitások meg az utópiák meg a kifáradt modernizációs mítosz összes ráolvasásszlogenje... Hát nem könnyű, főleg, ha felidézük azt, hogy a múlt századi Amerikában már összecsapott ez a két világkép, és látjuk az eredményt.

Leo Marx a Gép a Kertben metafora köré csoportosítva tárta fel azt a vitát, amely Amerika jövőjének jeffersonista és hamiltonista felfogása – vagyis a szabad kisbirtokos farmerek demokratikus szövetkezésű Amerikájának ideálja és a Hamilton által elképzelt növekvő hatalmú, technológiailag fejlett nemzet képe – között zajlott. Hamilton törekvései arra irányultak, hogy létrehozson egy olyan gazdaságot, mely a legmegfelelőbb annak megalapozásához, hogy Amerika főszereplő legyen a nemzetek között. Sikerült, de azért az „Ah, Amerika” után már most is érdekes megkérdezni: hogy érzed magad, Amerika, és az ezredfordulón vajon hogyan leszel? De ha jól éreznéd is magad, Amerika, csak azon az áron, hogy a föld rosszul érzi magát, s mi is. Töletek is...

Végül is nem azon kellene talán gondolkoznunk, hogyan tudnánk kibújni a Genézis és Arisztotelész által is megalapozott világfelfogás tudati diktatúrája alól, amely belénk sulykolta a természet feletti zsarnokság „etikáját”, amely a tulajdon történelmileg kialakult természetellenes (szó szerint is) felfogásához vezetett, éppen azért, hogy így a hatalom legalizáltan is kisajátítható legyen. S ezt nem egy kultúrkritikai defetista álláspontból kell tenni, amely feljogosítva érzi magát, hogy felülbírálja a történelmet, hanem azért, mert egész egyszerűen és világosan – a dolgok ma nem működnek.

Szegény jó öreg Marx, az utolsó pátriárka is – ha odafigyelnék rá még azután is, hogy a citatológusok próbálták lejáratni – tisztában volt vele, s felhívta a figyelmet a természet ellentmondásokkal teli hasznosítására. Éppen a modernizáció egyik klasszikus – nálunk mostanában előszeretettel gyakorolt – válfajának elemzése közben mondta: „A kapitalista mezőgazdaságban elért mindenfajta haladás nemcsak a munkás, hanem a föld kizsákmányolásának a művészete is.”

Természetesen nálunk nincs kapitalista mezőgazdaság, hogy lenne, hiszen tudjuk, hogy a földterület 90%-valahány százaléka valójában állami tulajdonban van.

Tehát minden rendben, csak azt merné végre valaki kimondani, hogy mekkora meliorizációs költséggel terheljük fiainkat, azt, hogy unokáinkat mennyivel, azt én sem merem. S ne feledjük – főleg napjainkban – az SPD 1950-es Godesbergi Programját, ahol elhangzott, hogy Jólétet mindenkinek a természeti erők feletti hatalom által, és meg is oldották a szociális kérdést, a természet ro-

vására. Hogy ez mennyibe került – például a Ruhr-vidék kikaparítása, azt az NSZK már tudja... ő tudja fizetni is.

Döntsük el, hogy modernizáció vagy szövetség a természettel. Természetesen szövetséget csak két szabad fél köthet. Ehhez fel kellene szabadítani a természetet, s talán akkor a saját felszabadulásunk is jobban sikerülhet. Persze csak úgy, ha a tulajdont radikálisan újraértelmezzük („újra elosztjuk”) a dolgozó ember és a természet közötti szövetség jegyében. Ez lehetne a haladás, a modernizálás új, megváltozott fogalmának kiindulópontja, ha egyáltalán ezt a két szót a trauma elkerülése végett mindenáron át akarjuk menteni.

Ha így teszünk, ha nem, kedves barátaim, tudomásul kell vennünk, hogy a modernizációs paradigmát napjainkban egyre fokozódó ütemben elkezdte felváltani az ökológiai paradigma. S e paradigmaváltás szempontjából már nincs jelentőségük sem a kritikátlan szerelmeseknek, sem a szeretni nem tudó kritikáknak.

(1988)

Valami mozdul

A pécsi kiadású Janus című periodikába írt tanulmányában Janáky István a következőket mondja a köznapis lét mezőiről: „... és él a köznép is a hatalmak és profik között a köztes mezőkbe szorulva.” Engem is régóta foglalkoztat az a kérdés, hogy hogyan él a nép, „az isten adta”, a „köztes mezőkbe” szorulva. Bár ezt a köztes mezőt én nem a hatalom és profik között vonnám meg. Hanem inkább valahol ott, ahol Hegel a római birodalmi élet jellemzése közben: „A római világ jellege az elvont általánosság volt, amely mint egyéniség, egyéni népszellem megszűnt, minden szépség elpusztult... Élettelenséget látunk: A világ a maga egzisztenciájában most két részre oszlott, az egyik oldalon vannak az atomok, a magánemberek, a másikon külső kötelékük, s ez a csak külső kötelék az uralom, a hatalom mint olyan... A tökéletes despotizmus kora ez, a népélet, minden külső élet pusztulásáé, az ember visszahúzódik a magánéletbe, csak magán-célokat, magánérdekeket ismer.” Hegel ebben az elemzésében pontosan rámutat egy társadalomtörténeti pillanatra, amely új embert szül, a rejtőzködő embert.

Ez a rejtőzködés odáig fokozódhat, hogy végképp elhomályosul az eredeti küldetés, maga az emberi lényeg is. Ezt az állapotot Hegel így jellemzi: Az érzéki adott igaz már semmit sem jelent nekik, egyre hazudnak, mert képtelenek felfogni valami valóságost, mivel elveszett minden jelentősége szellemük számára. Ebben a hegeli tisztánlátással megvilágított helyzetben a történelmileg

legveszélyesebb átváltozásnak lehetünk tanúi. Az ember terepszínű lesz, az emberi kibontakozás számára rendeltetett tér pedig környezet, a rejtőzködés környezete. Ennek az embernek és ennek a környezetnek a „kommunikációja” pedig a hazugságfelhalmozódás.

Előttünk áll tehát történelmileg adottan – de nem árt azért tükörbe is nézni – a rejtőzködő ember. Visszafogottan él, szürke része környezetének. Nem a tér ura, nincs tere, csak környezete, amelyhez tökéletesen idomul. Kezdetben jelszava volt a terepszín és laposkúszás, ma már ezt öntudatlanul végzi. Nincsenek tárgyai, csak eszközei, amelyek a rejtőzködésben segítik. Homályos célok felé mozog, mert a hosszan rejtőzködők mindig homályos célok felé mozognak. Az állandóan rejtőzködő csak a rejteztudja tudja tervezni, a rejtőzködés környezetét, az életét nem. Az életét pedig éppen az a környezet tervezi, amelyben olyan jólesően vagy akár idegesen rejtőzködik.

Milyen lehet egy ilyen helyzetben az ember és az általa épített környezet kultúrája? Könnyű lenne azt mondani, hogy az előbbieket miatt egyértelmű. De mégsem. Kiténik az abból is, ha megvizsgáljuk az ember legjellemzőbb környezetét, a várost. A Biblia szerint Káin alapította az első várost. Így a káini tett, a testvérgyilkosság talán nem más, mint egy metafora, amely arról szól, hogyan lettek bekerítve a termőföldek városokká. A káini büntetést tehát a „közlegelő kisajátítása”, a közösségi tulajdon felszámolása. Érdekes itt közbevetnünk azt a

gondolatot, hogy a városellenség kultúrkritikai gyökerei vajon nem a Bibliából erednek-e. Az biztos, ha az ember és az épített környezet viszonyát vizsgáljuk, a VÁROS a megkerülhetetlen, a kihívó jelenségmag. Próbáljuk ezt most szempontjaink – ember és környezet – szerint értelmezni. Tudnunk kell, hogy ez szinte reménytelen vállalkozás, elég, ha Mumford lenyűgöző művére, A város a történelemben-re gondolunk. Legfeljebb azt tehetjük, hogy a barkácsoló logika elvei szerint kiemelünk néhány lényeges gondolatot az eddigi ismeretanyagból. Járuljunk tehát hozzá a város szellemi szanalásához.

Az eszmetörténet alapvetően két várost ismer: szentet és szentségtelent. A szent város azért jön létre, hogy helyet adjon a TEMPLOM-nak, amely az istenekkel való kommunikáció csatornája. A szent város a világ közepén helyezkedik el, a mennyei rendet tükrözi, szellemi központ. Innen ered világi hatalma, melyet egy célratörő térszervezéssel ér el: négyzet alakú és betájolt. Vonatkozik ez Angkorra ugyanúgy, mint Rómára vagy Pekingre. Sőt Platón szerint az atlantaiak fővárosa is hasonló elrendezésű volt, de kör alakú, a mennyei tökéletesség szimbólumaként.

A szent városhoz kapcsolódó dús szimbolizmusból ki kell emelni még az anyaszerepet: „de a magasságos Jeruzsálem szabad, ez mindnyájunknak anyja.”

A másik oldalon áll a szentségtelen város. A szent Jeruzsálem antiteziséként a Nagy Babilon, a „nagy parázná”, Róma, az „asszony a véres fenevadon”, akivel „paráználkodtak a föld királyai, és az ő paráznaságának borával megrészegedtek a föld lakosai”. A Biblia szerint részegségünk oka az, hogy az evilági hatalom benyomult a városba, megfosztotta az isteni küldetésétől. Ebből a „paráznaságból” született a rejtőzködő ember s létformája, a pánik. Ez a pánik szüli az állandó meneküléskényszert, annak rousseau-i és fogyasztói-hedonista változatát egyaránt.

Ha ennek a pániknak a természetrajzát megvizsgál-nánk, talán közelebb kerülnénk egy új városmodellhez, amelyben talán élhetnénk is. Most csak azt látjuk, hogy valami mozdul. Nem olyan kiszámíthatóan és pontosan, mint egy gép, hanem rejtélyesen és kiszámíthatatlanul, mint egy kontinentális talapzat. Erre utal az egyre sűrűbben jelentkező végidők-hangulat, s remélhetjük csak, hogy e mögött csupán a világ időszakos újjáépítésének kényszere munkál. Nem tudhatjuk, nem láthatjuk bizto-

san, azt viszont igen, hogy a huszadik században a pánik véglegesen – vagy csak végzetesen? – eljegyezte magát a várossal. És nem csak azért, mert a város a legkitüntetettebb stratégiai pont. A Pentagon például olyan újszerű világtérképpel rendelkezik, amire a szakértők – a kémholdak működésének eredményeként – hetente berajzolják a városok legújabb állapotát. A múltban meg kellett hódítani ahhoz egy területet, hogy a hódító topográfiai térképet készíttethessen. Ma egyszerűbben ellenőrzik az „épülő-szépülő” környezetet, felkészülve arra az esetre, ha... Vagy sose lesz a Ha, elég, ha működik a pánik. S milyen kifinomultan gépesítve. Régen hadművészeti ötletek kellettek az ügysz. 1344-ben a kipcsék kán a bekerített krími városba pestisben elhalt katonáinak a tetemét katapultálta be a bástyákon keresztül.

A várostervező sem kímél bennünket a pániktól. Gottfried Feder, a nemzetiszocialista állam urbanizálási ügyekkel foglalkozó szakértője kidolgozta az új város tervét. Ezeknek a „városoknak” 20 ezer lakosuk lett volna. Ugyanennyi lakosuk volt az első koncentrációs táboroknak. A kísérletezés módszeresen történik. Érthető, hogy Yona Friedman, Le Corbusier, Utudjian vagy Negroponte rájött, hogy várost tervezni a patkányok társadalmának, életterének a figyelembevétel nélkül nem lehet. A fejlődés tehát folyamatos és „felfelé ívelő”. Az eredeti városalapítók rájöttek, istenek nélkül nem lehet várost tervezni, a huszadik századiak felismerték, hogy patkányok nélkül nem lehet. És ember nélkül?... Persze ez így szónoki, sőt rosszabb, publicisztikai fordulat, ha nem próbáljuk feltárni, hogy mért maradt ki az embert szolgáló lényeg az épített környezetből. Vagy pontosítsuk inkább a kérdést így: miért veszett ki a tudatból az a sajátos szabályozórendszer, amelyet környezetkultúrának nevezhetünk?

Érdemes ehhez megvizsgálunk, ha csak vázlatosan is, hogy a tudományos kutatás hogyan közelíti meg a területet. A ma már szinte minden részterületre specializálódott kutatás ebben a kérdésben is ért el eredményeket. Így kialakult a humánökológia, amely emberi csoportosulásokat vizsgált, szociális szervezeti struktúráik és technológiai rendszereik alapján, melyekkel környezetünkhez alkalmazkodnak. Ennek a tudománynak a jelentősége, hogy a Max Weberre visszamenő szociológiát, valamint a Georg Simmel-i irányzatot is továbbfejlesztette, beoltotta az ökológiai látásmóddal. Mégpedig egy

olyannal, amely a súlyt a szociális szervezetek jellegzetességeire helyezi. Kiváló néprajzi monográfiák születtek, ökológiai vonatkoztatású módszerrel. Elég itt Julien Stewardra, Robert F. Spencerre vagy Marshall D. Sahlinsre utalni.

A húszas években, főleg Robert F. Park ösztönzésének köszönhetően, már a város a középpontja ezeknek a kutatásoknak. E. W. Burgess megpróbálta feltárni a város terjeszkedésének szerkezetét, R. D. McKenzie és tanítványai bevezetik a metropolitan community és system of cities fogalmakat. Innen nézve úgy tűnhet, mindent tudunk a városról, mert tudományosan rendszerezтік. Csak ne lennének a költők, akik metaforákat gyártanak bosszantásunkra. Például ilyeneket: a királyok fiai degenerálódnak, a város elsüllyed, és a szöveg véget ér. Vagy hogy a város egy testnél, egy lírai szövegnél vagy bármely egyéb tárgynál inkább tekinthető – éppen a megsemmisítés és romlás kockázata következtében is – antitárgynak. Vagy egy sikoly: Nem! Nincs antiváros. Törődjünk bele, hogy az antiváros maga a város. Hérodotosz Krokodilopolisza (New York csatornarendszerében elszaporodtak az alligátorok) megközelíthetetlen szociológiai, antropológiai módszerekkel. Ez érződik is a társadalomtudományok jelenlegi skizofrén helyzetén. Ne felejtsük Evans Pritchard 1963-as kijelentését. Szerinte száz év alatt minden kiterjedt kutatás ellenére az összehasonlító szociológia és antropológia nem hozott létre egyetlen olyan tételt sem, amely hasonló lehetne a természettudományok eredményeihez.

Az utóbbi időben egyre több társadalomtudós fejezte ki kételyeit egy bármilyen társadalomtudomány létrehozásának eredményeit illetően. Sőt George Murdock egy Frazerről szóló előadásában az antropológia elméleti megközelítését mitologikus, filozofikus és teologikus jellegűnek nevezte, és arra a következtetésre jutott, hogy az antropológia egyedüli érdeme a hatalmas etnográfiai anyag. Bár, ha jól meggondoljuk, ez az etnográfiai anyag is egy kicsit egysíkú volt. Mert szinte mindent leírtunk már. Azért szinte mindent, mert ez az etnografizálás eléggé egyoldalú volt. Kitűnő könyvhegyek vannak az ún. primitív népekről, viszont alig tudunk valamit a hatalmat birtokló elit csoportoknak az etnográfiájáról. Párizs számlálhatatlan expedíciót küldött például óceániai bennszülötteket vizsgálni. Ha jól tudom, onnan hasonló céllal még nem vizsgálták a párizsi polgármester szoká-

sait. Vagy, hogy ne menjünk olyan messzire, milyen divat volt – amíg jobban lehetett Erdélybe járni – például népdalt gyűjteni, de hogy meglepődtünk volna, ha egy széki ember, kezében UHER magnetofonnal, lehetetlen időben betüremkedik a lakásunkba, és jópofáskodva valami jó nótát erőszakol ki belőlünk. Nem, ez még nem történt meg, a város, a fent – azt hiszem, még sápadt egyiptomi papok beteges titkolózásánál is jobban –, őrzi titkait. Nem csoda, ez a hatalma a tágan értelmezett vidék felett. A város ma még nem képes a hatalom, a tér és a föld megfelelően egyenlő elosztásának helyszínévé válni.

Nem a föld erkölce működik, amit Aldo Leopold kitűnő esszéje jár körbe. Szerinte az emberi közösségek történetének következő nagy erkölcsi átalakulása a földhöz fűződő viszonyunkra épül majd. Az etikai és az ökológiai paradigma szövetségének vágya fogalmazódik itt meg, ami nélkül ember és épített környezet viszonya kaotikus. Ez csupán a rejtőzködő ember barkácsolt élettere. A Föld pedig távlatilag egy beton-bádog-putri bolygó. Szerencsére a kiüresedés, az entropizálódás századunkban végtelen megerősödött tendenciájával szemben már alakulnak a jobb energiákat újjászervező erők. Ilyen az a kiemelkedő munka, az az építészeti mintanyelv-könyv, melyet Christopher Alexander és munkatársai állítottak össze. Felismerésük, hogy az emberi közösségek nem a nekik megfelelő térszervezésben élnek, főleg a nagyvárosokban. Itt a politikai közösség mérete olyan nagy, hogy pusztán a polgárok nagy száma elválasztja őket vezetőiktől. A helyi kormányzat pedig láthatatlan, mert fizikailag távol esik a legtöbb polgár hétköznapi életterétől. Ha ez a két feltétel nem változik, a politikai elidegenedés leküzdhetetlen. Utalnak Paul Goodman tételére, aki az athéni polisz fénykorára hivatkozva felvette, hogy egyetlen polgár se legyen „két barátnál távolabb” a közösség első emberétől. Ha mindenki kb. 12 embert ismer a körzetben, akkor a politikai egység optimális mérete 12^3 , azaz 1728 háztartás, tehát mintegy 5500 fő. Ebből következik például, hogy a városigazgatást úgy decentralizáljuk, hogy minden 5–10 ezres közösség önálló helyi vezetéshez jusson. Minden közösség rendelkezék a kezdeményezéshez, döntéshez, végrehajtáshoz szükséges hatalommal az őt közletről érintő kérdésekben (földhasználat, lakásügyek, karbantartás, utcák, parkok, rendőrség, iskolák, jóléti intézmények, közszolgáltatások stb.).

Ez lehetne tehát a kiút a rejtőzködésből: a közbirtokok területi és politikai helyreállítása, és az így gazdaként kezelt környezetben működik a kultúra, a környezetkultúra is. Azonban a közbirtok helyreállítása nem egy fátyásmenet. Sőt, amint Ivan Illich *Silence is Commons* című remek esszéjében rámutat, ma egy történelmileg fokozódó közterület-kisajátítási folyamat kellős közepén élünk. Szerinte nem dolgoztuk még fel elég mélyen ezt a jelenséget. Nem tettünk különbséget a környezet mint közterület és a környezet mint erőforrás között. Illich szerint az emberek a környezet azon részeit tekintették közterületnek, amelyek bár az ember portáján kívül estek, mégis mindenki igényt formálhatott használatukra. Fontoskodva azt is mondhatjuk, hogy a közterület a társadalmi kommunikáció közösségi térbeli formája. Szerepe, hogy biztosítsa az emberi létfeltétel közösségi morális alapját.

A bekerítés így – Illich szerint – aláaknázza a közösség helyi autonómiáját. A közterület kisajátítása ilyen módon legalább annyira érdeke a technokráciának és az állami gépezetnek, mint a tőkéseknek. A bekerítés lehetővé teszi az államhivatalnok számára, hogy – saját létének igazolásául – a helyi közösséget életképtelennek nyilvánítsa. Az emberek gazdaságilag atomizálódnak, ami kiszolgáltatja őket a fogyasztásnak. Az értelmes fogyasztást pedig éppen ez a helyzet zárja ki. A csupán erőforrássá vizsgált környezethez a csupán munkaerővé csökkentett ember nem képes kulturálisan – így környezetkultúrálisan sem – közeledni. Nem tervezőképes, mert se hatalma, se (köz)birtoka, se a kettő megfelelő organizálásával kialakuló tapasztalata, műveltsége nincs. Lepusztult tudata csak a közvetlent tudja megragadni, ez pedig csak a rejtőzködéshez elég.

Mindezzel azonban még nem válaszoltunk igazán arra a kérdésre, hogy miért veszett ki a tudatból az a sajátos szabályozórendszer, amelyet környezetkultúrának nevezhetünk. Ennek a kérdésnek csak egyik oldalát értelmezi az a gondolat, hogy kisajátított a közbirtok, és pedig olyan ügyesen, hogy az eddigi antikapitalista politikai mozgalmak, az ún. szocialista társadalmak is elismerték a közterület erőforrássá alakításának törvényességét. Tették ezt oly figyelmeztetések ellenére, mint a Marxé, aki az állami tulajdont – a közösséggel szemben – a tulajdon legveszélyesebb formájának minősítette.

Még egyszer a kérdés, hogy miért veszett ki a tudatból az a sajátos szabályozórendszer... Meg kell persze azt is kérdeznünk, hogy volt-e egyáltalán, vagy csak egy történelmi eltanulási folyamat eredményeként kérdezhettünk rá, hogy hová lett az, ami csak mostanra alakul ki? Ha ez így van (így lenne) is, azért tény, hogy működni kellett a történelem során a tudatban – ha öntudatlanul is – egy sajátos szabályozórendszernek, amelynek energiái az emberiség gyermekkorából, annak természeti állapotából eredtek. Mostanában, ha bármilyen összefüggésben meghallottam ezt a kitétel, hogy sajátos szabályozórendszer, egyből Jim Lovelock jut eszembe, és az ő GAIA-hipotézise.

Lovelock metaforának is beillő zseniális elképzelése szerint a Föld, a bioszféra egy önszabályozó rendszer, amely a kémiai és fizikai környezet ellenőrzésével képes fenntartani bolygónk egészségét. Ez az elképzelés tehát a Földet egy olyan komplex lényként definiálja, amely a bioszférát, a légkört, az óceánokat és a talajt foglalja magában. Egyszerűen tehát a „Földön” a legnagyobb élőlény maga a Föld. A szerző ezt a felismerést bonyolult biológiai képletekkel is bizonyítja, valamint felhívja a figyelmet, hogy ezt az élőlényt könnyen elpusztíthatjuk. Például monokultúras gazdálkodással. Ilyen lenne, ha azt a virágzó tengeri életet, amely valójában csak a kontinentális talapzat fölötti, illetve part menti vizekre korlátozódik, elkezdenénk kizsákmányolni. Például az ezeken a területeken tervbe vett nagyüzemi szalagmoszat-termesztéssel. A monokultúrásodás tehát az a jelenség, amely a szimbiózisok bonyolult rendszerét egy steril – ám rövid távon kétségtelenül hasznos – termelési rendszerré változtatja. Tétélezzük fel, hogy az emberi tudat fejlődésében is létrejöttek ilyen monokultúrák. Gondoljunk csak az egyeduralomra törő világvallásokra és filozófiákra. Ezek a monokultúrák pedig kikezdték „szubsztanciánk organizmusát” (Hegel), a NOOSZFÉRÁT (T. Chardin), a sajátos szabályozórendszert.

Ha az itt felvázolt képet tovább gondoljuk, akkor megkérdezhettük, hogy nem éppen ez ellen a tudati monokultúrásodás ellen jött-e létre történelmileg a folklór, hogy próbálja helyreállítani az emberiség tudati kontinentális talapzatait. Gramsci talán ebből sejtett meg valamit abban a néhány soros feljegyzésben, amelyet a börtönben vetett papírra. Ő a folklórt kontesztá-

tív, tiltakozó kultúrának nevezte, olyan kultúrának, amely szembehelyezkedik a hivatalos világfelfogással, s nem valamiféle osztályharcos alapon, hanem éppen szubsztanciánk organizmusa miatt.

A folklór által irányított embert így tekinthetjük a rejtőzködő ember egyik fajtájának, a védekező embernek. Ha szűk keretek között is, de még teljes képe van a világról. Éppen ezért azoknak a hagyományos társadalmaknak, amelyeknek a folklór a központi tudati formája, még van környezetkultúrája. A folklórt azonban szétverte a fokozatosan egyeduralomra jutó tömegkommunikáció, s

ezáltal felgyorsította a tudati monokultúraszodás folyamatát. Ez a mozgás terjedhet egészen egy szemiotikai katasztrófaig (U. Eco.), hacsak...

Hacsak nem mozdul valami, úgy, mint egy kontinentális talapzat szokott, úgy, mint egy tudati kontinentális talapzat szokott. Olyan mélyen, olyan kiszámíthatatlanul. Goethe ül velünk szemben, s mormolja: Noch ist es Tag... Még nappal van, hadd mozduljon az ember, az éjszaka akkor jön, ha senki sem cselekszik.

(1988)

Baji Lázár Imre

A bekerítési mozgalmak vége

GOLGOTA ÁRKÁDIA ÉS UTÓPIA KÖZÖTT
(részletek)

A bekerítés végső terepén Káin száműzött utódait létszentségük alapjairól is leválasztják. A nagy szabadpiacon nincs száműzendőbb elem, mint a kiszámítható hatékonyságot fékező empátia, részvét és önátadás, hit, remény és szeretet.

Káin áldozati füstje

A Földnek és fiainak passiójáról szóló beszély újra és újra elénk tűnik, ha a hagyományokat átröngenező összevető figyelem kíséri a szent szövegek füzérét. Árkádia és Utópia, a Paradicsomkert és az Égi Jeruzsálem közé feszül az eszkatologikus ív. Ez az ív, ez az út a jelek szerint egyben golgota is a teremtettet, a természetet *hasznosító* földműves számára. A természetet *művelő* és *mímelő* maga köztes lény az uralom-

ban – már nem korlátlan alávetett, és nem elősködő, de még nem uralkodó, és nem kívül élő. Léte a folyamatok megértésén és a hozzájuk való bölcs és hasznosító alkalmazkodás alapzatán alakul. A művelés valójában a művit alárendeli az adottnak, a teremtettnek. A művelő kudarcra van ítélve, ha a napút körén kívül éli meg a világot, ha nincs emlékezete a csillagok járásáról, az idő változásáról, nincs tudása a magról és az azt befogadó földről. Kudarcra van ítélve, ha nem tekint az égre, miközben a veritékével a földet itatja. Mégis Káin, a földműves az, akinek áldozati füstjét nem fogadja JHWH szívesen. Vajon a pásztorkodást kiszorító földművelés elterjedése lenne a káini testvérgyilkosság metaforikus tartalma, mely a neolitikum demográfiai robbanásával valóban szétfeszítette magát Árkádiát, a pásztori idillium világát? Egyébként a pásztori világgal számolt le az Alföld civil parasztsága a múlt század végén a folyamszabályozást követő időszakban is, az elszántott legelők miatt létalapjukat veszített csikósok, gulyások így lettek betyárok. Lám, az ártatlanság is forgandó...

... Paraszti jövődő és ellenkultúra

A kozmosz mellett a kozmoszba vetett, földet művelő ember rehabilitálása sem késhet. Toynbee még élesebben fogalmaz, amikor hangsúlyozza: „Az ipari forradalom óta a technikailag és gazdaságilag fejlett országokban a népesség többségét vidékről a városokba vonzották. Ez társadalmi katasztrófát okozott, mert a városi gyári munka és irodai munka mint életmód és mint a megélhetés eszköze sokkal kevésbé kielégítő pszichológiailag, mint a falusi földművelés és állattenyésztés. Az urbanizáció és industrializáció gazdasági problémává vált, amióta az automatizálás és komputerezálás a fizikai és irodai munka nagy erőráfordítást igénylő részét feleslegessé tette.

Az erősen urbanizált térségek afelé haladnak, hogy demobilizálniuk kell városi népességüket. Ez fájdalmas folyamat lesz, mivel az utóbbi két évszázadban a városlakók hozzászoktak az urbánus élethez, jóllehet nem találtak utat és módot, hogy boldoggá váljanak. Ha a munkanélkülivé lett egykori ipari munkásokat városi nyomortanyákról kiraknák falusi nyomortanyákra, ahol még mindig munka nélkül lennének, nyomoruk és elégedetlenségük fokozódna. Ezért áldás lesz, ha éppen akkor, amikor a városi munka feleslegessé vá-

lik, a falusi munka nagyobb számú dolgozót kíván. Még így is, az a folyamat, hogy az úgynevezett fejlett országok népességének többsége a városból visszavándoroljon a falura, nehéz, fájdalmas és elhúzódó művelet lesz. Ezeknek az országoknak valószínűleg hosszú válságon kell átmenniük, mielőtt deindusztrializáló ellenforradalmuk befejeződik.”

Pol Pot erőszakos, városirtó agrarizálásának fényében ezek a szavak élesebben hangzanak, de Toynbee nem áll egyedül víziójával. Theodore Roszaknál hasonló sorokra találunk.

„A lakosság városi területekre való összezsúfolódásához a telekpolitika segédkezett nyújtott az utolsó száz év folyamán, elősegítette a föld felvásárlását és különféle gazdasági célokra való felhasználását.

Ennek következtében az emberek elhagyták a vidéket, a földet, s tarthatatlanná vált az apró családi birtokok gazdálkodó életmódja. Az események ilyen alakulása tehát nem a technikai fejlődésnek vagy valamilyen természeti törvényszerűségnek tulajdonítható, hanem egyszerűen az adópolitikának. A kis családi gazdaságok roppant termékenyek lehetnek. Létfenntartás tekintetében alighanem ez a leghatékonyabb életforma, de csak akkor, ha nem fojtja meg a telek- és az adópolitika. Egyszerűen úgy látom, hogy a deurbanizációt földreformmal kell összekapcsolni.

A földreform egyetemes szükséglet. Az a látszatkeltség, hogy a földreform csak a harmadik világban lehet időszerű, merő propagandafofás. A földreformot itthon kell elkezdni. Társadalmunkban minden gazdasági érdek a föld tulajdonviszonyaival, elosztási rendszerével függ össze.”

Roszak és Toynbee ellenutópiáját azonban élesen ellentozza az ezredvég hangvétele, hisz e kor épp a bekerítési mozgalmak kiterjesztésének ideje. Az ökoteológia békekötő szándéka és a történetfilozófia, illetve az ellenkultúra nagyjainak figyelmeztetése így szemmel láthatóan kései és csalóka vigasz Káin átok sújtotta utódainak, akik vagy röghöz kötöttek, vagy épp létalapjuktól való leválasztástól fenyegetve szemlélték sorshorizontjukat.

... A legutolsó kor – a föld és lét tétje a magyar ezredvégen

A fentiek miatt olyan birtokszerkezet kialakulását kellene elősegíteni, amely a családi hálózatok teljes körén belül

lehetővé teszi az őstermelői javak nem piaci, néma cseréjének lehetőségét is. Nem nagybirtoki földkoncentrációra, illetve földingatlan-spekulációra, hanem új földosztásra van szükség.

A munkanélküliek száma megegyezik a falvaikból értelmetlenül száműzött tömegek nagyságrendjével. Számukra biztosítani kellene a szabad választás lehetőségét; az újrakezdés esélyét megfelelő földalpok biztosításával és az európai csatlakozásunk során igényelhető milliós nagyságrendű agrártámogatások révén. Vagy legalábbis az erre vállalkozó vesztesek számára szociális földalapot kellene létesíteni, belső telepes mozgalmat. A *rerularizáció* – amit Theodore Roszak a holnapután Amerikájának válságára gyógyírként kínált – Magyarország számára már ma segítséget nyújthatna. Ezen esély elvesztegetése értelmetlen lemondás olyan lehetőségekről, amelyeket a mediterrán csatlakozó államok paraszttjainak biztosítottak.

A magyar település-szerkezet helyrehozatala humán-ökológiai gyógyító feladat. Ez az egyetlen lehetőség, amellyel a Morus Tamás-i idők bekerítési mozgalmaira emlékeztető, a magyar falvakat immár generációkon átívelő, elnéptelenítő hatású, több hullámú „modernizáció” bekerítési mozgalmak orvosolhatók. Egy életképtelen, szükségtelen és kölcsönökből létrehozott ipari Potyemkin-világ felépítése sodorta magába a hagyományos gazdálkodás méltóságából kizuhant s ellehetetlenült sokaságot, az ortegai vertikális népvándorlás lázadó tömegeit. Ez a szoc-modern ipari világ mára összeomlott. Hült helyét részben piacszerzési célból vásárolta fel a globalista lánczóke. E látszatvilág működtetésére azonban korábban közel másfél millió embert üttek el létvilágukból, akik elvesztették autonóm létfeltételeiket, és a panelvilág kiszolgáltatott proletárjai lettek. Proletárok – azaz gyerekekkel adózók, akik a gyermekvállalás elutasításával az adócsalás sajátos formáját választották, s választják ma is fogyatkozó társadalmunkban, lemondva önként a jövőről.

A proletárlétből az információs kor továbbpréseli e sokaságot a szolgáltatások tarka tartományába, ahol már minden eladó. A mesterségesen felkeltett és kielégített szükségletek világa ez. A kialakított és fenntartott függőségek szövevénye ad keretet ennek a létformának, és e kiépített függőségek egyben nyersanyaggá teszik a személyt a profitszerző folyamatban. A bekerítés végső terepén Káin száműzött utódait

létszentségük alapjairól is leválasztják. A nagy szabadpiacon nincs száműzendőbb elem, mint a kalkulatív hatékonyságot fékező empátia, részvét és önátadás, hit, remény és szeretet. A kőtáblák parancsait elfedi a köznapi írás- és képözön – a kriminalitás és a pénz világa egybemosódik.

A tét a reflexivitás és az autonómia; a pénz mellett az IQ-verseny húz határt a szociális fent és lent között. A *tudáskor* kíméletlenül osztályoz az első iskolás évektől vagy talán már a születés körüli tapasztalatoktól számítva.

Tanka Endre agrárjogász írja a reprivatizációról, hogy a hatalmi elit a földnek jelképes áron és többnyire illegális ügyletekkel való megszerzésével – az agrárnépesség zömét a tulajdonlásból kizárva – „elsikkasztotta” a földreformot. Ennek a folyamatnak eredményeképpen ma a földalap 55 százaléka nagyüzemek használatában álló, profitorientált és bér-munkára alapozott nagybirtok. Ez a birtokszerkezet-filozófia lemond olyan alapfeladatokról, mint a helyi agrárnépesség megélhetése, a helyi közösség önszerveződése. Csökkenti a táj humánökológiai hordképességét. Az 1,8 millió falun élő ember, a földtulajdonosi népesség 80 százaléka legfeljebb egyhektárnyi földdel rendelkezik, és 57 százalékának a földje nem nagyobb 0,2 hektárnál. Ők a háztáji Zártkert-Magyarországon rekedtek reménytelenségben. Tanka jelzi, hogy 1988 és 1993 között nemhogy nem nyílt lehetőség elhelyezni az ellehetetlenült ipar szükségtelenjeit, hanem további 730 000 ember kényszerült arra, hogy elhagyja a mezőgazdaságot. A kifosztás technikája két egyszerű rendelkezésen alapult, a térsztagok foglalkoztatási kötelezettségének megszüntetésén, és a vagyonszármazékok egyidejű bevezetésén. A családtagokkal mintegy kétmillió agrárnépesség pusztá létének fennmaradása vajon milyen kalkulus tárgya? A termelésből kivonandó EU-tag magyar földek a termelésből kivonandó családokat is jelentik? A posztmodernizáció ezen bekerítési mozgalma Morus „emberevő juhait” helyett más módszerrel ér el hasonló eredményt.

Ma Magyarországon 51 ezer főfoglalkozású magyar magángazdálkodó kétszáz ezer hektárt művel, a törvénytelen külföldi földbirtoklás a becslések szerint 70–350 ezer hektárra tehető, tehát meghaladhatja a haza újraélesztett paraszti világának létalapját. Annak ellenére, hogy ezek a zsebszerződések a mai napig jogilag semmiek.

Németh László a trianoni tragédia egyetlen vigasztaló elemét a termőterületek arányának viszonylagos növekedésében látta, és társadalmi kiütkeresésében egy új telepesség mozgalom szükségességét fogalmazta meg. Ezzel szemben a második évszázadfél a magyar paraszti népesség elűzésének golgotáját hozta. Az ötvenes évekbeli mesterséges falusi nyomor, a hatvanas évekbeli kolhozosítás, a kistelepek szisztematikus elszorítása, a körzetesítés egyaránt ennek a lassú száműzésnek az állomásai voltak. A rendszer alakváltásának nagy csalása is a valójában helyenként belső lakosság-cserének tűnő történelmi katasztrófa, amelynek áldozatait máig nem kárpótlták. Méltó kárpótlás lenne, ha vállalkozás, cég csak a benne foglalkoztatott személyek nevében és a nekik szóló, évezredes szenvedést kárpótló tulajdonadományon keresztül juthatna földhasználati joghoz...

Indulat és gondolat

avagy Mi bajod, Magyarország?

Indulat

(Furore)

Haragos arcú férfi, akinek szemeit kendő takarja el. Lendületes pózban álljon, mintha messzire akarna hajítani egy köteg különféle lándzsát és gerelyt, amelyeket két karjával tart. Rövid ruhát viseljen. Szemén a kendő azt mutatja, hogy vakká válik az intellektus, amikor az indulat lesz úrrá a lelken. Nem más ugyanis az indulat, mint az értelem fényétől teljesen megfosztott elme vaksága, amely az embert mindenféle esztelen cselekedetre ragadja. A karjaiban tartott fegyverek arról tanúskodnak, hogy az indulat maga szállítja a fegyvereket bosszúja kitöltéséhez, és maga táplálja saját tüzét. Rövid ruhát ölt, mert nem tekint sem illemre, sem tisztességre.

(Cesare Ripa: *Iconologia*, Bp., Balassi, 1997)

Bölcsebb korokban az emberek úgy hitték, hogy egy gyermek fogantatásához „három dolog” kell: egy férfi, egy nő és Isten. De mitől fogan meg a szellem gyermeke, a gondolat, avagy mi ingerli a gondolatot öntudatra? Vélhetjük, hogy a bibliai három király ajándéka, az arany, a tömjén és a mirha, beavatás a földi létezés misztikus és anyagi valóságába is. Az eredeti szimbolika szerint az arany az önmegismerés, a tömjén a belső odaadás, a mirha az isteni jelenlét az emberben. Születhet-e ennek a három jelenségnek a megléte nélkül igazi gondolat? Születhetnek-e olyan gondolatok, melyek, mint a macska, kellemel, önfeledten és ruganyosan bújnak keresztül áthatolhatatlannak hitt szellemi kerítések. Ebből a tételből látni véljük már, hogy hol bujkál a gondolat az ő nesztelen – mert szellemes – járásával, de még nem sejtethetjük, mi köze az indulatnak

a gondolathoz. Vagy ha sejtjük is, rosszat sejtünk, mint maga a Rossz, a Gonosz, aki tudvalevő nehezen tűri a tömjén illatát. Bosszantják is ezért vele füstölőket lóbáló papok, ördögűző, méla egyházatyák. De valójában mi az a tömjén, amely felettebb csavarja az ördög orrát? Gondolatmenetünk szerint ez a belső odaadás. Így áll előttünk a gondolkodás három alappillére, szent hármassága. Az önmegismerés, amely nem más, mint egy lelkiismeret-vizsgálaton átszűrt viláértelmezés. A második a belső odaadás, az a tiszta szenvedély, amely megakadályozza, hogy eltévedjünk az indulattalan gondolat laboratóriumi sivatagában. A harmadik az „isteni jelenlét”, az isteni szikra, avagy az igazság maga, a te-

remtő intuíció kegyelmi állapota. Ebből a megfontolásból a szenvedélyes, szép, tiszta gondolkodásnak az istentisztelet elnevezést is adhatjuk. Természetesen ez az állapot csak az ember kitüntetett pillanataiban szik-

rázik fel, de ha fölfénylik, akkor mozdul előbbre a világ.

De mi van akkor, ha ez nem működik, ha sérül a gondolati építkezés hármassága? A legveszélyesebb az, ha a gondolkodás gyémánttengelye – a belső szenvedély – billen rossz irányba, mert akkor hamissá torzul az önmegismerés, és ezen keresztül a környező világ értelmezése. Ebben a pillanatban megtámadja, ideillő orvosi kifejezéssel megfertőzi az indulat a gondolatot. Létrejön az eszméletvesztés eszmei síkon.

Ha látni akarjuk, mitől mozdul a gondolat rossz irányba, a belső szenvedély természetét kell megvizsgálunk. A belső szenvedély, az indulat – mint minden ebben a földi létben – lehet jó és rossz. A rossz, negatív indulat a Ballagi-szótár szerint az ember állati természete által felkorbácsolt és az ész korlátain túlcsapongó, szenvedélyes érzemény. Rokonértelmű szavai a harag, az ingerültség, a gyűlölet. Ellentétei a nyugalom és az önuralom.

Az előbbieken már sejteni véltük, hogy mitől jön létre az igazi gondolat, de mi születik, ha a gondolkodás motorja negatív indulat: a harag, az ingerültség és a gyűlölet? Valószínűleg akkor is valamilyen gondolat. Ez lehet a József Attila által megnevezett ős-patkány, a meg nem gondolt gondolat, és lehet az önérekből, előítéletből, ravasz számításból építkező gondolat, a spekuláció.

Amint talán felsejlik, itt egyáltalán nem arról a kedves jelenségről van szó, amelyről az 50-es évekbeli sláger csacso, hogy a krokodilus a Nílus partján csücsül a farkán és spekulál. Ebben a spekulációban – mivel a ravasz számítást előbb-utóbb észreveszik – megjelenik a harag, vagy ahogy az elfeledett költő, Statius mondja: „Jő a vak Elvetemültség és a vörös Harag is már”. Cezare Ripa Ikonológiájában a harag vak nő formájában, feketével hímzett vörös ruhában, habzó szájjal jelenik meg. Fején díszként rinocérosz fejét viseli, s mellette pávián van. Így áll össze az indulat bestiáriuma.

Mi, akik fél évszázadig Európa Ázsiába ájult térfelén éltünk, tudni véljük, miért vörös a harag, ám az ikonológia szerint azért, mert a vér mozgásából születik, s folyton bosszúra, mások kárára törekszik. A harag két őrző-védő állata is garancia a pusztító teljességre, hiszen a feldühödött rinocérosz a megfékezhetetlenség, az alkatilag idegbeteg pávián pedig a kiszámíthatatlan-

ság sóját hozza a harag boszorkánykonyhájába, ahol elkezdd forrni, fortyogni a gondolat. Amennyiben a Rossz még tovább kívánja fokozni magát, a meg nem gondolt gondolat, az ős-patkány szellemi sétára invitálja a spekulációt. Ekkor bekövetkezik a gondolatfogyatkozás. A világ vagy az ország szellemi sötétségbe borul, és a gondolat nem fékezi tovább az elszabaduló indulatot. Ilyenkor megáll az ész, csak a sóhaj marad: Uram, segíts!

Ebben a században hányszor éltük meg ezt! Sőt, a mi nemzedékünk okkal mondhatja, hogy a „létező szocializmusban” egy diktatórikusan fenntartott, gondolatfogyatékos társadalomban nőttünk fel. Ezért egyáltalán ne csodálkozzunk azon, hogy az elmúlt évtized magyar politikai élete még mindig ott vakarózdik a megnemgondolt indulat és a megnemindult gondolat szellemileg bolhás karámjában. Közbevetőleg jegyzem meg, hogy ennek a karámnak a legveszedelmesebb „állata” a neofita. A politikában ő a legveszélyesebb spekulátor: a régieket is gyűlöli, akiket otthagytott, és az újakat is, mert azoknak a helyére pályázik. Ebből a helyzetből permanens háborút gerjeszt.

Az elmúlt tíz év magyar szellemi történései, főleg a politikai gondolatlanság és indulatosság, mégis igazán megleptek bennünket. Még ma is csak fontoskodó kérdésekkel járjuk körbe azt a sajtóban dokumentáltan is meglevő jelenséget, hogyan gátolja a magyar politikai gondolat kibontakozását a mindent átható indulat. Mekkora tétnek kell itt lenni, hogy ekkora a feszültség? Mi az a gátoltság, mi az a cselekvésig el nem jutó éretlen gondolatsor, ami tüzeli az indulatot? Milyen feldolgozatlan konfliktus elfajult magatartásformája ez az indulatosság? Felelősségünk lenne ezekre az egyre erőteljesebben előbújó kérdésekre szelíd, pontos válaszokat adni. Vagy legalább tovább kérdezni egy esetleg lassabban, de mélyebben megszülető válasz reményében.

Középkori lovagok, akik keresték a titkok titkát, a nagy Grált, tudni vélték, hogy csak egyetlen kérdés van, s az így szól: Mi bajod, barátom? Föl merjük-e, föl szabad-e tenni azt a kérdést: Mi bajod, Magyarország? A Grál-keresők azt állították, hogy az ilyen kérdésre nem szabad válaszolni. Vélhetőleg igazuk volt, mert a válasz esetleg föloldaná a misztikumot, és akkor hová lesz az életük célja? Talán már a magyar élet is oly mértékben misztifikálódott, hogy nem érdemes válaszokat keresni,

mert a válasz az is lehetne, hogy eltűnt az ország, legalábbis innen, indulat-alulról nézvést. Illyés Gyula érezhetett ilyet annak idején, ezért nem beszélt arról, hol van az ország, s van-e még egyáltalán, hanem vigasztalásul annyit mondott: a haza a magasban van.

Az itt felvázolt gondolatok egy mai magyar politikus vagy újságíró számára persze nyafogásnak is tűnhetnek. Ha képzetesebb, idéz néhány történészt, akik a nemzet önismereti hiányairól beszélnek. Felemleget néhány világmagyarázót a globalizációs technikák és a nemzetek önrendelkezési vágyainak összeütöközéseiről, s máris ott vagyunk a már említett indulattalan gondolatok laboratóriumi sivatagában. Ha viszont mi itt indulat és gondolat magyarországi helyzetéről cserélünk eszmét, és látjuk a tíz éve nem szűnő zsigeri indulatokat, nyomatékosan fel kell tennünk a kérdést: Mi bajod, Magyarország?

Ez akkor is megéri, ha végül egyesek csak arra a következtetésre jutnak, hogy a magyar politikai történet mélyrétegeiben vélhetőleg ma is Bánk bán, Petur, Ottó és Biberach vívja harcát. Mások azt sejtik majd meg, hogy ufók támadják a szellemileg művelhetetlen csillagokból a mai magyar közéletet. Néhányan talán arra is rájönnek, hogy a mostani két-három pólusú gondolkodás irányultságát fel kellene váltani a négy szellemi égtáj keresztjével.

Persze ilyenkor az ember Pascal vágya szerint is messze fölülmúlná az embert.

Időszámításunk első századaiban Rómában kíméletlen vallásháború dúlt. Majd végül a bölcsőbbek ki mondták: QUAECUMQUE VERA, vagyis bárkivel, aki igaz. Nem kellene-e megtérnünk ehhez az ősi tételhez: bárkivel, aki igaz és igazat mond?

(2000)

Mük vogymuk mü, magyar értelmiségiek?

Ezt az írást 2001 nyarán kezdtem el és 2002 januárjában fejeztem be. Akkor nem közöltem, mert úgy véltem, a közeledő választások után lehet, hogy jó irányba mennek az ország ügyei. Ma úgy látom, hogy nem, ezért közlésezem.

Eltelt tíz év újsütetű szabadságunkból, és így érdemes feltenni Babits régi kérdését: „Most minden kétértelmű, vagy olyan, mint mindig?” Időben errefelé félúton, öt évvel ezelőtt, a Magyar Kulturális Szövetség felkérésére összeállítottam 77 kérdést a magyar kultúra lehetőségeiről és lehetetlenségeiről. Érdemes most néhányat felidézni, hozzáátéve, hogy ezek a kérdések az akkori kormánynak, az akkori politikai erőknél, az akkori magunknak szóltak.

- Kapott-e a jelenlegi parlament politikai mandátumot arra, hogy kulturális feladatköröket sorvasszon el, vagy kivételezett magánszemélyek szűk érdekeinek engedje át?
- Milyen kulturális tervezés van ma Magyarországon?
- Létezik-e ma egyáltalán kultúrpolitika, vagy elvileg összeegyeztethetetlen dolgok eklektikus összekapcsolása zajlik?
- Lehet-e ma Magyarországon a kultúra szabadságáról beszélni?
- Becsmérelhetjük-e csak a körülményeket a kulturális pozíciók megroppanása miatt, vagy a magyar értelmi-

ség szellemi és gyakorlati cselekvésképtelensége is vétkes?

Az új évezred küszöbén a magyar értelmiségnek nem a politikát, nem a hatalmakat és főleg nem a népet kell zaklatnia tolakodó, okoskodó, fontoskodó kérdésekkel, hanem végre saját magával kellene szembenéznie könnyörtelenül. A tradicionális társadalmakban, ha nem mentek a dolgok, a papi rend általában föltette a kérdést, milyen bűnt követtünk el. Legyintve most a nagyon felvilágosultak, nagyon modernekek mosolygására, talán fel kellene tennünk azt a kérdést, hogy mi vezetett a magyar értelmiségnek ehhez az elesettségekhez és ráadásul napi politikai kiszolgáltatottságához? Mik a bűneink? Persze ma, amikor a politika is demoralizáló technikákat működtet és régi szokásunkhoz híven büntudatkeltéssel sajátítja ki a hatalmat és kényszerít hűségnyilatkozatokra, nagyon pontosan meg kell határoznunk, mi a bűn, nehogy, mint mondani szokták, magunk adjuk magunkat az ellenség kezére.

Nekem magamnak is rá kellett jönnöm – s nemcsak azért, mert általános kilövési engedélyt adtak ki rám –, hogy az a kérdés: „kik vagytok ti, fiúk?” egyáltalán nem érdekes. Ha van ma fontos kérdés, az szerintem az, hogy mik vagyunk mi most, értelmiségiek? Ezt persze nagyon nehéz nekünk vizsgálni, mert úgy vagyunk vele, mint a néprajztudomány a tárgyával. A nép a lentiek hamis tudatát kitűnően tudja vizsgálni, de saját magáról, a folk-

lőrkatatók hamis tudatáról nincs egy szava sem. Úgy vélem tehát, ha el akarunk indulni saját magunk felé, ha saját helyzetünk tisztázásába kezdünk, akkor meg kell vizsgálnunk, melyek azok a kérdések ma Magyarországon, amelyekben az értelmiség vagy hallgatással, vagy mellébeszéléssel, vagy féloldalas gondolkodással strukturális bűn részese lett. Természetesen itt a bűn fogalmát nem köznapi, vulgarizált vallás-erkölcsi jelentésében, hanem mélyebb filozófiai értelemben kell használni. Így azt kell vizsgálnunk, mi az a rossz, ami a rendszerváltás során betüremkedett a magyar értelmiség létébe, amitől megroppant, s amitől az elmúlt tíz évben a mai napig sem képes megszabadulni. Amitől még a létező szocializmusban meglévő részleges hatóerejét sem képes visszanyerni. Aquinói Szent Tamás a rosszat hiányként határozza meg. Ő a *privatio* szóból indult ki, ami a megfosztás által előállt hiányt jelenti. Ha megnézzük ennek a szónak a német megfelelőjét, a *Beraubung*-ot, akkor megérkezünk a *kirablás* szóhoz, ami azért érdekes, mert itt már a privatizáció szó mély gazdaságfilozófiai gyökereinél járunk.

Ha most visszatérünk eredeti kérdésünkhöz, úgy látjuk, hogy a hiány mint *privatio* fogalomkörével meg tudjuk közelíteni, mi volt a rossz, ami az elmúlt tíz évben kiürítette a magyar értelmiség hatókörét és mai napig bénítja tervezőképességét!

Vegyünk néhány példát arról, mi hiányzott a rendszerváltás során, vagyis milyen hiányokból ébredt föl a Rossz, s minden különösebb démonológiai túlzás nélkül: a Gonosz, amely most már teljesen elszemtelenedve és farizeuskodva itt ólálkodik körülöttünk. A legnagyobb hiány az volt, hogy semmiféle leltár, semmiféle elszámolás sem gazdasági, sem kulturális, sem erkölcsi értelemben nem történt. Hogy ez nem történt, ezért mi, értelmiségiek tettünk a legtöbbet, azt véelve, hogy így menthetjük át a létező szocializmus végére már nagyon megerősödött befolyásoló szerepünket.

Először azt érdemes megnézni, mi következt az erkölcsi leltár hiányából, vagyis nem derült ki, hogy kik és milyen szinten ártottak egy országnak. Félreértések elkerülése végett, ez nem azért lett volna fontos, hogy a politikai mocsárban meghúzódó tehetségtelenek ujjal mutogathassanak például tehetséges,

de megtévedt kortársaikra, akikre mindig is irigykedtek, hanem azért, hogy ne kerülhessen egy egész nemzedék zsarolható állapotba. Azt se vettük észre, hogy a közvetlen politikai erők nemcsak azért maszatolták el a helyzetet, mert mindnyájan érintettek voltak valamilyen szinten, hanem mert egész hamar rájöttek, hogy ez egy „kitűnő” zsarolási bűn.

A vezető magyar értelmiség pedig amiatti lelkiismeret-furdalásában, hogy minden kulturális ügyét egy Aczél György nevű „fő szt. tiszttel” intézte, nem volt képes, nem merte, nem akarta megkülönböztetni a struktúra bűnét a bűn struktúrájától.

A második tétel, csapda és hiány, hogy gazdasági leltár nem történt. Ráadásul egy olyan, sci-fi, vagy inkább áltudományos fantasztikus gazdasági kísérlet után, mint a létező szocializmus. Így mára eljutunk oda, hogy nincs ember, aki meg tudja vagy meri mondani, hogy az adócsökkentések is nevezett adósság-maszatolás után mennyire van eladósodva az ország. Azért mondom országot, bár tudom, hogy ez így közgazdaság-terminológiailag pontatlan, mert ha azt mondanám, hogy az állam vagy a nép, még pontatlanabb lennének. Ráadásul egy nem létező leltár alapján indult el a privatizációnk, amely versenyben van a világ legzavarosabb privatizációja címért. Legyintgető politikusok ezt azzal hártják el, hogy az átmenet viszont vérnélküli volt, és ez mindent megért. A probléma csak az ezzel a gondolattal, hogy az átmenetnek mikor van vége, azt nem egy ilyen kis ország szabja meg. Mi van, ha az átmenet az ő végét egy nemzetközi pénzügyi csóddal akarja elérni? Mindenesetre az biztos, hogy ennek a mostani magyar privatizációnak két tragikus nagy vesztese van. Az egyik a földművelő magyarság, a másik az értelmiség. Hogy a mezőgazdasággal mi történt, azt egy világbanki szakértői dolgozat pontosan leírja, mikor kimutatja, hogy az összes gazdaság 92 százaléka a földalap 10 százalékát, míg a nagyüzemek, tehát a 8 százalék, az összterület 90 százalékát birtokolja. A tragikus helyzetet Dobos Károly professzor fogalmazza meg pontosan, amikor kijelenti, hogy „a nagyüzem uralkodó jellege tehát elvitathatatlan és meghaladja az 1945 előttiit. Ez a birtokstruktúra csak a gyarmati országokra jellemző”. Mit akarunk ilyen helyzetben a családi gazdaságok támo-

gatásával, a zsebszerződések felülvizsgálatával, a nemzeti földalappal. Számolni kellene legalább háromig, például addig a három évig, amikor az EU-szerződés szerint a föld eltűnik. Eltűnik egy olyan totális ökológiai válság idején, amikor a föld és az alatta lévő víz lesz a központi érték. A vezető magyar értelmiség pedig hallgat. Egyrészt mert bevette a cumit, hogy ez is csak szakmai kérdés, és nem tanult abból a tragédiából, amit Ady Endre így jelzett előre: „Mi lesz, ha Erdélyt elveszik?”

Am nemcsak bátorsága, de ereje sincs a magyar értelmiségnek, hogy szóljon, mert ebben az új privatizációban ő maga is olyan vesztes lett, mint a földművelők. Sőt, ő még azt az 1 kh. földcskét sem kapta meg. Ő lett ennek a privatizációnak a páriája.

A harmadik nagy hiány, hogy a rendszerváltáskor nem készült kulturális leltár. Nem vettük számba, melyek azok a kulturális források és értékek, amelyek átvészelték a váltást és amelyek szervezni tudták életüket.

Bár akkoriban halványan mondogattuk, hogy ha a bankkonszolidációra – amelyre biztos kellett – jutott, sőt még az olajmaffiát is sikerült konszolidálni, akkor miért nem lehet a kultúrát. Tudjuk, naiv a kérdés. Ezen a területen nem működtek hatalmas anyagi érdekek ebbe az irányba. Működött viszont egy könyörtelen hatalmi érdek. Eddig egyetlen kormány sem tudta megtartóztatni magát a klientúra-építéstől. Így mára eljutottunk oda, hogy az értelmiség, ha valamit alkotni akar, akkor megint egy kultúrpolitikai központtól függ. Az Aczél György-i helyzet reinkarnálódott.

Az eddig említett három fő hiányból megszületett három alapvető értelmiségi szerep, vagy inkább helyzet: a pária, a fatalista és a baziliszkuszt értelmiségi. A pária értelmiség szinte minden egzisztencia nélkül maradt. Máról holnapra él, sodródik. Akkora a kiszolgáltatottsága, hogy már mindent és mindenkit kiszolgál vagy kiszolgáltatna. Mindennap éreztetik vele fölöslegességét, mindennap

megalázzák: gondolattal, szóval, cselekedettel. Ettől a fatalista csak abban különbözik, hogy még van némi tartaléka, ám mélyen érzi, hogy ezt bármelyik pillanatban elvesztheti. Ezért belemenekül egy történelmi példakkal gondosan illusztrált hamis tudatba, abba, hogy ami történt, az végzetszerű, nincs kiút. Mindent végzetszerűnek képzel el, csak a megváltást nem tudja elképzelni még végzetszerűen sem.

A legfurcsább értelmiségi képlet, amely most létrejött, az a baziliszkuszt értelmiségi. Nagy történelmi előképei vannak, de azért jellegzetesen mai, győztes és magyar jelenség. A baziliszkuszt mesebeli állat, kakasárkány-gyík keveréke, fehér diadémszerű folttal a fején. Varangyosbéka által kiköltött idős kakas tojásából keletkezik. Neve görögül „kis király”-t jelent. A királyi hatalmat is jelképezi, amely eltörli azokat, akik nincsenek iránta kellő tisztelettel. De a legfőbb jellemzője, hogy *a létezés azon halálos veszedelmeit jelképezi, amelyeket nem lehet rögtön észrevenni.*

A baziliszkuszt értelmiségi zseniális rejtőzködő. Tudja, mikor kell átállni, és tudja pontosan, hová. Ha az általa választott hatalomnak filozemita kell, akkor ő az, ha antiszemita kell, ő az, ha magyarkodó kell, ő az. Legújabbban politikai gyűlöletek intellektuális megszervezésén fáradozik. Mindent megtesz, hogy ne jöjjön létre az értelmesebbek, a még emberibbek szövetségében az arisztotelészi *bú lezis*: a jó irányába törekvő akarat.

Mindnyájan, magyar értelmiségiek, baziliszkuszt fertőzöttek vagyunk, de ha a kevésbé fertőzöttek nem fognak össze, eljön a Nagy Baziliszkuszt, a nagy kiskirály, és a mi médiumunkként megvalósítja legrosszabb éniüket.

Úgy tűnik, ma ismét megkerülhetetlen Deák Ferenc intelme: A hazáért mindent kockáztathatunk, de magát a hazát kockáztatni nem szabad.

(2002)

ÖKOTÁJ

A ZÖLD HALOZAT LAPJA • 12-13. szám • 1996.

ELITÉlt

ELITÉl

ELITÉlni fog

de

„a krokodilus

a Gangesz partján

csücsül a farkán

és spekulál”

Vass Caba

Szelényi és a sehogysém uralkodó értelmiség

(részletek)

... Hogy is néz hát ki az átmenet társadalm szerkezeté Magyarországon?

A szocializmus uralkodó társadalmi valóságáról és a globalizációs termelőmód makrotársadalmi szerkezetéről elmondottak fényében, úgy véljük, pontosabban válaszolható meg az a kérdés, hogy az „államszocialista rend bomlása milyen következményekkel jár a társadalmi rétegződésre”.

Egyfelől láthatóvá válik az, hogy az átmenet előnyeit a fejlett piaci-szocialista társadalom uralkodó osztálya és az általa is támogatott, s a többszörös gazdaságszerkezet idején megerősödött volt polgári társadalom uralkodóinak maradvány része, különösen szövetségalakításukat követően, élvezte azáltal, hogy a szocialista politikai tőkésék közül átlépett a globalizációs-politikai kistőkésék közé, s komprádorra vált. Az is láthatóvá válik, hogy a választások sikereit kihasználva az előnyök egy kis részét kiharapta magának a történeti-nemzeti társadalom uralkodóinak élelmesebb része, ami ellen persze hangos sivalkodással tiltakozott az előbb említett koalíció, annak ellenére, hogy még e vagyon birtokában is – mint látjuk majd – csak alávetett uralkodói helyzetbe került ez a csoport. Mindebből kitűnik az is, hogy a „nomenklatura burzsoázia” megnevezés túlságosan is általánosító megnevezés volt, s Szelényi akarata ellenére is arra szolgál, hogy folytatódjon az a bújócska, amelynek során a tényleges uralkodó osztályok elbújhattak a kritikai levizsgáztatás elől. Ebből az is láthatóvá válik, hogy a „komprádor értelmiség” egyfelől kikből tevődött össze, másfelől kinek a szolgálatában volt „komprádor”. A komprádor értelmiség a globalizációs peremtársadalombeli helyekre globalizációs politikai tőkésnek kiválasztott piaci-szocialista politikai tőkésék és a volt polgári gazdasági tőkésék közül került ki.

Másfelől a váltás másodlagos haszonélvezőit is megláthatjuk e nézőpontból. A globalizációs peremtársadalomnak alávetett helyzetbe érkezett meg a váltás során a nemzeti modern társadalom. Ennek következtében az osztozkodás-

ban hátraszorult piaci-szocialistákból és a volt polgári társadalom tagjaiból, részben pedig a történeti-nemzeti társadalom maradványaiból összeálló nemzeti gazdasági uralkodó osztály csak másodlagos haszonélvezője lehetett az átalakulásnak. E csoportok ezért meglehetősen sértődöttként élik át az átalakulást. Különösen azóta, hogy a globalizációs diktátumok egyre nagyobb részeket szakítanak ki előnyeikből, s egyre inkább az elszegényedés felé sodorják őket is. Emiatt ennek a makrotársadalomnak a gazdasági uralkodó osztálya csaldott az átalakulásban, s mára komoly ellentétbe is került a globalizációs peremtársadalom uralkodó politikai tőkésosztályával. Ennek az ellentétnek az éleződéséhez segíti hozzá a háromfelől jött nemzeti tőkésosztályt az is, hogy so-raikba felverekedte magát néhány, a létezett szocializmus második gazdaságának lehetőségeit ügyesen kihasználó, piaci tapasztalatokkal rendelkező, családi háttértámogatást élvező, a paraszti társadalomból induló vállalkozó és a fejlett párttársadalom feláldozását időben felismerő és időben váltó, revansra vágyó gazdasági tőkése is.

Harmadrészt az is világosan látszik, hogy kik is az átalakulás vesztesei. Mindenekelőtt a paraszti népi társadalom tagjai. Ők korábban is a gyarmatosítottak között voltak, s megélhetésüket csak öngyondolgoztatás árán, a második gazdaság lumpenvállalkozói szektorában szerezhették meg. Az átalakulás a létezett szocializmussal együtt eltüntette azokat a réseket is, amelyekbe betörve ez a társadalom eljuthatott a megélhetésig, s az új résekbe még sokan nem tudtak beilleszkedni közülük, aminek következtében pusztán megélhetésük is komoly veszélybe került. Velük egyenlő mértékű vesztesei az átalakulásnak a klasszikus és a fejlett párttársadalom tagjai, közülük is elsősorban a volt fizikai és szellemi politikai bémunkások. Az előzőeknek szinte alig, az utóbbiaknak is csak elvétve volt lehetőségük ahhoz, hogy kikerüljenek az őket már korábban is fenyegető elszegényedésből, abból az áldozati helyzetből, amibe a piaci-szocialisták és a velük szövetséges volt ellenzékiek sodorták őket. A piaci-szocialisták ugyanis, hogy a Gorbacsov által elfogadott átalakításból győztesen kerülhessenek ki, feláldozták a politikai ipari műveket, s az arra épülő kétgenerációs párttársadalmat. Amiért ugyan nem nagyon volt kár – veszteségtermelő voltuk és az általuk megőrzött hatalmi intézmények elfogadhatatlansága miatt –, azonban ez nem változtat feláldozásuk és átalakulásbeli lecsúszásuk tényén. És a bürokrácia-osztályról szóló elméletek

ékes cáfolatául, a feláldozás első vonalában éppen a bürokráciát dobta prédául a népharagnak az ebben az aktusban a bújócskát beszüntető és nyíltan színre lépő piaci-szocialista politikai tőkésosztály: nem fáj a szíve politikai bérmunkásaiért, ha az volt a tét, hogy önmagát kell mentenie.

Így vált az átmenet sodrában láthatóvá negyedrészt az is, hogy szó sincsen az értelmiség, vagy a teleokratikus értelmiség osztályá szerveződéséről. Az uralkodó osztályba nem az értelmiség, hanem a politikai tőkés kerülhettek be, akár értelmiségiek voltak, akár nem. Ötödrészt, függetlenül azonban attól, hogy történelmi áldozatként, miként a paraszti-népi társadalom romjai, vagy politikai áldozatként, mint a két párttársadalom alávetett bérmunkás-osztályai és részben uralkodó osztálya kerültek-e a végletes elszegényítés sorsára – e társadalmak tagjaiból kerül ki a globalizációs gyarmatosításra sem méltatott társadalom, amelynek aligha van esélye arra, hogy akár egyéni hőstettekkel is kiverekedje magát áldozati helyzetéből. A globalizációs peremtársadalom számításba sem veszi, a hozzá képest alávetett, de felettük azért uralkodó államtársadalom pedig legfeljebb a régi tisztiszolgai helyeknek megfelelő biztonsági őri pozícióig engedni eljutni tagjait, lettek legyen bár szakértelmiségi bérmunkások is. A nómenklátúra-burzsóázia és a komprádor értelmiség megnevezések, az elit cirkulációjára vonatkozó jóslattal egyetemben, miközben részleges igazsággal bíró fogalmak, újra csak arra alkalmasak, hogy a ténylegesen uralkodó társadalmakat és azok uralkodó osztályait elfedje a kárvallottak szemei elől.

Ezt Szelényi is érezte, s a nómenklátúra-burzsóázia helyett újabban a *menedzser kapitalizmus* megnevezést használja. Csakhogy a „menedzserek” a pártpolitikai tőkésosztály tagjai voltak, legalábbis Magyarországon, mint a testületi párt tagjaiból álló „nómenklátúra”, ezért rájuk is érvényes, hogy nem szakértelmiségi mivoltuk, hanem globalizációs politikai tőkéjük révén jutottak peremtársadalmi komprádor helyzetükbe. S minthogy a globalizációs vállalkozásoknak legfeljebb harmadrendű beszállítói helyzetében vannak, az általuk és a politokráciájuk által vezetett *peremtársadalmat helyesebbnek tartanánk lumpenglobalizációnak nevezni.*

Az átalakulás makroszerkezete – és csak a nagyobb makrotársadalmak felemlítéséig eljutó leírása alapján – lényegében megőrizte a létezett szocializmus jellegzetességeit:

– *Legfelül most is egy „elpolitikásított”, uralkodó helyzetű peremtársadalom található, a lumpenglobalizációs pe-*

remtársadalom, amely a komprádor politikai tőkéséken s a nem legitim hatalmi intézményeken keresztül a globalizációs gyarmatosítás céljait szolgálja, s amely peremtársadalom egyre inkább különül a többitől, s egyre inkább a szupranemzetekhez kapcsolódik.

– *Alatta a gyarmatosításra kiszemelt, „elgazdaságosított” és a parlamenti demokráciával sakkban tartott államtársadalom található, amely azonban előnyösebb helyzetben van, mint*

– *a legalutra, a gyarmati alatti létbe kényszerített, kiegészítésül a peremtársadalom és az államtársadalom repedéseiben megélhetést kereső, naturálgazdálkodással és reciprocitáson alapuló gazdálkodással életben maradni igyekvő, csonka társadalmakból álló roncsalmaz, a réslakók páriatársadalmának zónája található, amelyből kimenekülési lehetőséget egyedül*

– *az államtársadalom és néhol a mellé felzárkózott maffiatársadalom fekete gazdaságába való bekapcsolódás kínál.*

Ebben a szerkezetben az „értelmiség”, minthogy mind a négy szinten megtalálhatók tagjai, megintcsak nem nevezhető uralkodó osztálynak, bárha a peremtársadalom vezető helyeire szinte csak felsőfokú végzettségűeket választottak ki.

Ugyanakkor a tudástőkét politikai tőkére, vagy a pártpolitikai tőkét globalizációs politikai tőkére felcserélő felsőfokú végzettségűek közreműködésével kialakított, többszörösen összetett gyarmati társadalm szerkezetért, amelyben „az elitek cirkulációja” és „lesüllyedése” is egyaránt jellemző, *ez a csoport kérdelemelte a Szelényi által is javasolt „áruló” jelzőt.* A globalizációs felsőfokú végzettségűek áruványa azonban nem abban áll, hogy ez az értelmiség szakértelmiségi pozícióját cserélte volna fel teleokratikus tudástőkére. Áruványa azért követett el, *mert a pártpolitikai tőke elértéktelenedése következtében felszabaduló értelmiségi hivatását cserélte be a gyarmatosításban segédkezők globalizációs politikai tőkéjére, a komprádor státusra, s a felszabadulásban reménykedő, alávetett makrotársadalmakat az újgyarmati, illetve még annál is rosszabb, a gyarmati alatti – ember alatti – létbe kényszerítette a relatív szuverenitás békés megszervezése helyett.*

Ezek után a globalizációs gyarmatokra kényszerített és ott elnémitott értelmiségre vonatkozó előző kérdés így tehető fel: *vajon lesz-e az elnémitott értelmiségnek erkölcsi ereje ellenállni a komprádor jólét csábításának s nemzetalkotó hivatásának áldozatos életét választani. Mert a megszólalásához szükséges kritikai nyelvet is csak ekkor találhatja meg.*

(1996)

Bogdán Éva

A császár új ruhája

A kiválasztottak mindig megőrzik titkukat?

Ortega látomása, a tömegek „lázdása” talán megrengette, de egyelőre még egyben hagyta a világot. A nagyonis valószínűségi lázdás tüze azonban több mint kétszáz esztendeje fellobban, attól függően, hogy mikor kapják elő a gyutacsot az összeesküvők.

A felül lévők köntöse persze folyton változik, ahogyan az uralom eszközei is: a korbács vagy a törvény, a kenyér vagy a remény malasztja, de a kiválasztottak mindig megőrzik titkukat. S a titok letéteményeseiként mítoszokat gyártanak a tömegnek, és bálványokat adnak neki, amelyek egyre ízlésebbek, egyre szalonképesebbek lesznek.

Menenius Agrippa még az emberi gyomor példázatával magyarázta el a rómaiaknak, hogy miért is van nekik szükségük a Vének Tanácsára. Manapság Európára meg a parlamenti demokráciára szokás hivatkozni, illetve égtájunkon speciálisan a költségvetési deficitre. Eközben a bálványok túlnyomórészt hollywoodi importból származnak, és elegendő felpillantani a bankok márvány-üveg portáljára, hogy világossá váljék, hol lakik ma az Atyaúristen.

A kiválasztottak azonban sohasem bálványimádók. Sőt, ők döntenek porba a bálványokat, hogy helyettük újakat emeljenek, ha érdekük úgy kívánja. Ámde nagy botorság volna azt gondolni, hogy könnyű a dolguk. Mindig születnek összeesküvők, hasonlóan tehetséges mítoszkészítők, akik szívesen vállalják a kiválasztottság morális terheit, ha ezáltal az ural-

kodó elit tagjaivá, ezzel együtt pedig kiváltságosakká is válhatnak. Akik ellesik a kiválasztottak fortélyait, tanulnak hibáikból, pallérozzák elméjüket, és maguk is titkot tartanak. A titkos társaságok, szövetségek, lovagrendek, páholyok, kartellek, szindikátusok, maffiák, monopóliumok közös jellemzője a kiválasztottság-, az elit-tudat, a hatalom megszerzése vagy megtartása érdekében kifejtett külső elzárkózás, belső összetartás és a kirekesztés. Magától értetődően akkor is, ha formálisan mindennek semmi jelét nem adják. Igen, kirekesztés nélkül képtelenség volna titkot tartani.

Szociális érzékkel

Nem állítható, hogy az uralomra törő elit eleve megvesztegethetetlen lenne. Viszont a hatalom megragadásáért az erőszakról sem szokott visszariadni. Ilyenkor aztán könnyen lángra kap a tömegek feje fölött a tető, és az utcára menekülők hirtelen felindulásukban lefejezik a társadalmukat. A franciák is lefejezték forradalmukban saját elitjüket, hogy aztán a megüresedett poszton megjelenő új elit szociális érzékenységét bizonyítandó eltörölje az addigi kiváltságokat – és azonnal újabbakkal, számára megfelelőbbekkel helyettesítse azokat.

Ezzel el is érkeztünk az elit egyik legkényesebb pontjához, a szociális érzékhez. Nem önellentmondás ez egyáltalán? Nos, miközben a feltörekvő elitek bálványokat döntenek, egyúttal az uralkodó elit mögött álló értékrendet kérdőjelezzik meg. Itt van jelentősége annak a Mills által fessegetett kérdésnek, hogy az elit (és hatalma) tulajdonképpen egy és oszthatatlan, függetlenül attól, hogy éppen uralmon van-e vagy sem. Mills elitista paradigmája (és számtalan szociológiai hálózatzsálgát tanulsága) szerint az elit életmódját, karriermintáit és származását tekintve is meglehetősen egységes, erős osztályöntudattal rendelkező társadalmi osztály. Emiatt civakodása is inkább amolyan úri passzióknak tűnik, amelyhez nincs túl sok köze az alatta lévő tömegnek, függetlenül attól, hogy ez a civakodás a nemzetállamokon belül vagy világméretekben zajlik éppen.

Mindig az aktuálisan uralomra törő elit az, amely a bálványokat döntögeti, és az általa felkínált *másfajta* értékrend alátámasztásához a szociális igazságtalanságok következetes ostromozásával állítja maga mögé a tömegeket. Ugyanis a kiválasztottság társadalmi legitimitásának is feltételei vannak,

erkölcsi és gyakorlati feltételei. Amíg egy elit alkotóképes, amíg az alant nyüzsgő tömegnek társadalmi biztonságot, nyugodt életkörülményeket, munkalehetőségeket nyújt, addig többnyire kikezhdhetetlen, egyrészt mert az általa adott példák működőképesek, másrészt mert bizalmat is keltenek. Az elit szociális érzékenységének, egyúttal létjogosultságának egyedüli bizonyítéka a működőképes társadalom. Ahol a társadalom válságba kerül, ott megrendül a bizalom, és rögtön elkezdik élődsi kizsákmányolóknak nevezni az addig tisztelve-félt uralkodó rendet. A leleplezést többnyire az uralomra törekvő kulturális elit vállalja magára.

Magas és mély kultúra

Azt gondolhatnánk, hogy a kulturális elit egyedeit tekintve nem feltétlenül azonos a gazdasági és társadalmi elithez formálisan is kötődő szellemi foglalkozásúakkal. Hiszen hol volna akkor a tudomány szabadsága és a mindenem felül emelkedő *l'art pour l'art*, a „magas művészet”. Amikor Bourdieu feltárta a gazdasági, a kulturális, illetve a társadalmi tőke egymásba való átalakulásának törvényszerűségeit, meghökentető megállapításra jutott: „Érdemes megjegyezni, hogy éppen azok a szellemi és művészi tevékenységek és javak kerültek el az önző számítás (és a tudomány) »dermesztő lehelletét«, amelyek az uralkodó osztályokhoz tartozók kvázi-monopóliumai.” Hasonlóképpen érdekes, hogy az ún. magas kultúra elefántcsonttornyaiban, a „kvázi-monopolisták” belenyésztében születő gondolatok mennyire elkerülnek viszont a valóság próbáját, a megmérettetést, és milyen gyakran válnak a sznobizmus táptalajává, ahelyett, hogy élhető erőként áramlanának széjjel a kultúrában.

Ezen elmerengvén időszerűnek látszik feltenni a kérdést: Mi is az elit szerepe a társadalomban? Bibó István szerint például éppen „az, hogy az élet *élésére*, az emberi helyzetekben való *erkölcsi viselkedésre* s az emberi *szükségletek mélyítésére*, *finomítására* és *gazdagítására* mintákat, példákat adjon, azaz *kultúrát* csináljon”. No de hogyan teremthet kultúrát valaki pusztán a szellem erejével?

Igen kis határfokú volna az elit kultúrateremtő kapacitása, ha nem állnának rendelkezésére azok a legitim információs csatornák, amelyek felett az ellenőrzést a mindenkorai társadalom uralkodó körei gyakorolják. Hogy ezt éppen hogyan te-

szik, arra a különböző goebbelsektől, agitprop-titkároktól kezdve a parlamenti pártok által kinevezett tanácsadókon át a tőkeerős reklámozókig és sajtócézárokiig századunkban is számosak a példák. Arra már kevésbé, hogy a hatalmi elitől független gondolkodók, tudósok, művészek tartósan jelentős fórumot, vagy akár megszólalási lehetőséget kaptak volna bárhol is. (A látszólagosan független „odamondogatókról” most ne ejtsünk szót, őket az utókor szokta leleplezni.)

A kultúrának ez a hatalomba való beágyazottsága azonban előbb-utóbb magát az adott kultúrát sodorja veszedelembé, mivel túlságosan is kedvez az önelégültségnek és a kontraszelekciónak. (Hogy a három T, a Támogatott-Türt-Tiltott kategória nem kizárólag az ún. szocialista kultúrpolitika elhajlása, annak beszédes bizonyítéka az egykori támogatottaknak a „rendszerelváltás” után is töretlen egyeduralma a művészet minden területén.) Egy ilyen módon elértéktelenedő kultúra valamennyi tünetét felfedezhetjük a mai, ún. nyugati világban, ahol a minél nagyobb nyereséggel, tehát minél tömegesebben eladható, következőképpen a lehető legkevesebb szellemi befektetéssel fogyasztható árucikkek kifundálásának irányát vette fel a gazdasági elit által meghihetett kultúrateremtés. Az effajta tömegkultúra köztudottan nem reked meg a nyugati világ határain belül, hanem piacot keresve magának, a tőkeáramlás szabályait követve járványszerűen hatol be a világ legrejtettebb zugaiba is. Az ellene indított helyi jellegű lázadásokat éppen a világelitbe kényszerűen vagy nagyönis önként betagozódó helyi elit szokta leverni, többnyire gazdasági, ritkábban külpolitikai érdekekre hivatkozva. Vagy egyszerűen csak úgy – *l'art pour l'art*.

Soros világeszme

Miközben a helyi kultúrák a szüntelen gazdasági növekedésben érdekelt elitláncolat hathatós közreműködésével elkerülhetetlenül a kivesző állatfajok sorsára jutnak, hangadó értelmiségi körök – az efelett hullatott krokodilkönnyeket buzgón törölgetve – egyenesen demokratikus vívmányként dicsőítik a tömegkultúra terjedését. Ha igazuk van, akkor a létezett szocializmus romjain kapitalizálódó társadalmak különösen szerencsésnek mondhatják magukat, hiszen évtizedek álltak rendelkezésükre az individualizmustól mentes tömegember, a tömegkultúra legfogékonyabb befogadójának a kinevelésére.

Hogy ez a kultúra mennyire teszi számukra érdemessé és élehetővé az életet, arra viszonylag legsemlegesebben a lehangoló közvéleménykutatási eredmények utalnak, de várjuk ki a végét. Jelenleg még zajlik a helyfoglalósi az elitposztokon, bár a játék rövid távú kimenetelét illetően nem sok kétséget hagy az a tény, hogy némi vajúdás után az említett tömegtársadalmak szinte egyöntetűen visszafordultak régi elitjük megreformált fennhatósága alá. Ez nem annyira az elit köpönyegforgatásának, még kevésbé a baloldali eszmék reneszánszának köszönhető, mint inkább annak a tömegidentitásnak, amelyet egy egységesülő, fundamentalizmus-ellenes világeszme: a határok nélküli fogyasztás eszméje kínált ezeknek a hirtelenjében hitelenné vált tömegtársadalmaknak. És ki képviselhette volna hitelesebben előttük ezt a világeszmet, mint az a baloldali liberális elit, amely már addig is tanúbizonyságot tett tömegkultúrális jártasságáról és nemzetköziségéről.

Persze a régi köntöst újra kellett cserélni. Jöttek is a takácsok meg a szabólegények messze földről, jó üzletet szimatolva. Csakhogy, miként a közelmúlt példái is igazolták, világeszmékkel csupán ideig-óráig lehet irányítani a társadalmakat: az eszmék szimbolikus valóságának máza alól előbb-utóbb mindig felszökken a nagyönis hétköznapi valóság. Hamar szertefoszlik a határtalanság illúziója, ha a forgalom egyirányú: ha áradnak befelé a nációk, a szegény ember meg a legközelebbi városig sem tud megvenni egy vonatjegyet. A reklámok optimizmusa sem leplezheti örökké a kiáltó testi-lelki szegénységet, ahogyan a fogyasztás mámorát áhító tömegek is felocsúdnak, ha rádöbbennek, hogy tulajdonképpen nincs is mit fogyasztani. Hogy amit lehetett, azt eladták, elkötyavetyélték, kivágták, elorsvasztották, megmérgezték, beszennyezték, felhígították, meghamisították, csak hogy elodázzák azt a napot, amikor – mint a mesében – egyszer előáll egy ártatlan, akinek ezúttal kénytelen-kelletlen, de hinni fognak a népek, amidőn azt mondja: „De hiszen a császár meztelen!”

Eszkimó-elit

Ha Szelényi Iván jól látta, és csakugyan eljött a történelmi pillanat, amikor az értelmiség veszi kezébe a társadalom irányítását, akkor most igazán időszertűvé válna a gondolkodók sokat emlegetett felelőssége. Tény, hogy a kelet-európai átalakulás felszínre emelt egy technokrata menedzser-elit, amelytől

csakugyan nem tagadható meg a gondolkodás képessége. Más kérdés, hogy ez az elit nem egy erőszakos fordulatot követően, mintegy a semmiből jelent meg a színen, hanem a létezett szocializmusban megszerzett társadalmi tőkéjének kamatoztatása révén. Az a kapcsolatháló emelte magasba, amely minden privilegizált csoport fennmaradásának előfeltétele. Itt ismét érdekessé válnak Bourdieu megfigyelései: „az egyén által birtokolt társadalmi tőke nagysága egyrészt azon kapcsolatok hálójának kiterjedésétől függ, amelyeket ténylegesen mozgósítani tud, másrészt azon (gazdasági, kulturális vagy szimbolikus) tőke nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll. Tehát bár a társadalmi tőke nem korlátozható közvetlenül egy meghatározott egyén vagy akár a vele kapcsolatban állók összességének gazdasági vagy kulturális tőkéjére, azonban soha nem teljesen független ettől; hiszen a csereviszonyokban intézményesült kölcsönös elismerés feltételezi a résztvevők közötti »objektív« homogenitás minimumának elismerését; ezenkívül a társadalmi tőke multiplikációs hatást gyakorol a ténylegesen rendelkezésre álló tőkére. Egy bizonyos csoporthoz való tartozásból eredő profitok egyszersmind az ezen profitokat lehetővé tevő szolidaritásnak is alapjai.”

Pontosan ez a szolidaritás és homogenitás utal arra, hogy a régi-új kelet-európai elit egy valójában nagyönis heterogén értelmiség azon részével lehet csak azonos, amely a csereviszonyai révén kamatoztatni, sőt *multiplikálni* tudta a rendelkezésére álló, tehát korábban felhalmozott társadalmi tőkéjét. Valahol itt rejlik az értelmiség kiválasztottait, a „szakértőket” körülölelő misztikum, mely e csoportot a titkos társaságokhoz teszi hasonlatossá. És éppen ez a titokzatosság adja meg az értelmiség diszkrét báját, amelynek fényében indiszkréciónak minősíthető minden további kérdezősködés. Ahogyan a feudális nemességén sem volt szokás számon kérni, ha ősei netán orvgylkossággal szereztek a kutyabőrüket, a mai elittől sem illik megkérdezni, hogy vajon multiplikációs kapcsolathálóját nem az apuka hazaárulásának köszönheti véletlenül?

De a korszellemhez híven legyünk tárgyilagosak, maradjunk inkább a gondolkodóknál, a sokat emlegetett „szürkeállományánál”, hátha csakugyan jó lesz valamire. Az igazi gondolkodó pedig arról ismerzik meg, hogy elfogulatlan. Ahogyan az igazi elit is. Elfogultan nem lehet sem gondolkodni, sem pedig hatékonyan irányítani. Még uralkodni se nagyon. Ha egy társadalom elitje részrehajló, ha ahelyett, hogy tenné a dolgát és gazdaságilag-erkölcsileg-szellemileg gazdagítaná a társadal-

mat, inkább a pozícióit erősítgeti, a kiváltságait betonozgatja, taktikázgat, elvtelen szövetségeket köt, az annak a jele, hogy valójában alkalmatlan a szerepére, amelyet előbb-utóbb már csak erőszakkal lesz képes betölteni. Bár a jelenkori válság-ko-reográfiák még forrásban vannak, azért egy erőszakos fordulat esélyei, különösen helyi kivitelezésben, eléggé csekélyek. Ilyen körülmények között egy értelmiségi elitre nézve meglehetősen méltatlan az a kiszorítódási, amelyet például a médiumok egyetemes birtoklásáért folytat, még akkor is, ha – túl sok az eszkimó és túl kevés a foka. Mennyivel méltóbb „harcmező” volna számára az elpusztított vagy elsorvasztásra ítélt hazai kulturális értékek, felsőoktatás, egészségügy, színházak, a „turkálólóvá” vált művelődési házak megmentése vagy új életre keltése, az életellenes környezetrombolás megállítása, a lakható emberi környezet megteremtése. Mindez olyan szép, hogy már csak azért is érdemes elitnek születni.

A poklok kapui

Mert az elitbe születni kell. Ez természetesen nem genetikai kiválasztottságot jelent, hanem egy olyan szocializációs előnyt, amelynek elvesztéséhez általában kevés egy emberélet. Egy ilyen érzelmentes ezredvégen talán nem egészen illendő romantikus felhangú példákat emlegetni, de ha már a születésnél tartunk, a kontraszt kedvéért idézzünk fel egy történelmi tény: Magyarországot mégis csak az agyonkritizált magyar nemesség kormányozta el annyi balszerencse közt a huszadik századba. És 1848-ban még ez a konzervatív, rendi kötöttségekben élő uralkodó réteg is képes volt felismerni, hogy érdekei milyen sokban azonosak az alatta lévőkével. Hát persze, ahogy mondani szokás: a nemesség kötelez.

A mai magyar elitet elnézve feltűnő, hogy prioritásait mennyire a „gazdasági növekedés” szentsége körül helyezi el. (Ma ez az az oltár, amelyen bármi feláldozható.) Lehet, hogy csak jót akar? Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy a kelet-közép-európai országok nemzeti elitjei valamiért nem egyforma sietséggel és alázattal rohannak a forradalomba, illetve Európába. Akadnak, akik nemzetállamukat védelmezve vállalni merik még a nacionalizmus bélyegét, sőt a külföldi tőke haragvó megvetését is. Múlt századi szemlélet – mondják véleményünk formálói. A mi elitünk lépést tart a korrallal. Csakugyan? Miközben a világtendenciákban csatlakozhatatlan jelek utalnak rá, hogy a

népességrobbanás és az energiaválság következményeként megjósolható végső összeomlás egyedül a növekedés korlátozásával, a fogyasztás csökkenésével kerülhető csak el – Magyarországot a szabadversenyes kapitalizmus múlt századi lendületével fosztják ki utolsó tartalékaiból, és fűzik fel egy kimerülőben lévő fogyasztói világrend legaljára. A pokol kapuihoz vezető sztrádák is jószándékkal vannak kiköveztve.

Nem lehet pontosan tudni, mikor jön el az az idő, amikor a világelit rákényszerül, hogy a fogyasztás bálványait félredöntve „paradigmát váltson”. Ha valamiért nem úgy dönt, hogy az általa tevékenyen előidézett ökológiai katasztrófa elől biológiai bunkerekbe menekítse az utódait, elképzelhető, hogy ezúttal a fenntartható fejlődés gondolatát tűzi majd zászlajára, és megpróbálja menteni, ami világunkból még menthető. Remélhetőleg az emberiség megéri ezt az új kort is. Hogy Magyarország megéri-e, ki tudja? Lehetséges, hogy Európa sem pont úgy fog kinézni, mint ahogy ma elképzeljük. Az is lehet, hogy a jövő század derekán a Duna kanyarulata alatt emelkedő metropoliszból fogják irányítani a kontinens tranzakcióit. Ám hogy ebben a metropoliszban éppen milyen nyelven fognak majd beszélni, ki jósolhatja azt ma meg biztosan? A környező nemzetállamok lakói, ha szóba kerül ez a szuperközpont, talán azt mondják majd a messziről érkezőknek: ne ennek alapján ítélik ám meg Közép-Európát, ahogyan Amerikát sem lehet New Yorkból megismerni.

De ne fessük az ördögöt a falra, anélkül is megjelenik. Különben sincs még veszve minden. Hiszen: Egy értelmiségi elit ne tudná, mi lenne a dolga, ha történetesen abban volna érdekelt, hogy Magyarországot a poklok kapui se dönthessék meg? Különösen most, hogy a kozákok legalábbis mással vannak elfoglalva...

(1996)

Eff Lajos

Mi látszik összeesküvésnek?

(részletek)

Érdemes lenne elképzelni, hogy ki mit érthet e cím mögé. Ennél persze fontosabbnak tűnnek a kérdéshez vezető tünetek és számtalan kiegészítő kérdés. Nem mintha a történelemben az eddigiek során nem ismerkedhettünk volna meg összeesküvésekkel vagy annak minősített akciókkal, amelyek túltették magukat az akkori törvényeken, és kellő titkossággal, kiterjedt szervezkedő hálózattal a hatalom ellen törtek, általában a hatalomért. Színpadi művekben esetleg másért is. Aztán szokás szerint elbuktak és a maguk idejében áruulásnak minősítették, később azonban nem egyszer más felfogások más igazságokat juttattak érvényre róluk. Nemigen szokott kiderülni a teljes nyomozati anyag valamennyi ténye. Ez valamelyest máris növeli az öröklött gyanakvást, úgyhogy az újabb esetekben sem kell a rajtvonalról indulnia a szenzációkeltésnek az örökös hírversenben.

Van persze sok felszíni jelenség, amely mindenki figyelmére érdemes, mert olyan könnyen téveszthető össze a lényegi folyamatokkal. Egyik fontosabbik éppen az, hogy mintha kevés válaszkíséret történe az ilyesféle dolgok magyarázatára: hogyan fajulhatott el például a délszláv vagy a burundi helyzet úgy, ahogy megtörtént rengeteg előjel után; hol voltak akkor a hiperérzékeny társadalmi-politikai és más *öldrengéskutatók*, az emberi jogokért annyi szabadidőt kockáztató *frontemberek*? A kilencvenes évek holocaustjai hogyan törpülhettek el a nemzetközi reálpolitikában? Vagy pedig hűvös érdeklődéssel az egész jó előre elfogadtatott? Megérte ez végül *valaki-*

nek? Ha nem, akkor hogyan állunk az érdekekkel? Ha igen, akkor meg a szabad világ eszméjével? Moralizálni persze könnyű, nem is szabad *akárkinek*. Sokkal nehezebb elfogni a háborús bűnösöket, miután az elmúlt fél évszázadban modern eszközeink ellenére is kijöttünk a gyakorlatból.

A példák és kérdések sorolhatók. Ez önmagában is gyanakvást tud kelteni. Ahogy az a döbbenetes intolerancia és indulatosság is, amellyel a hasonló jelenségek nyomán felmerülő igencsak természetes kérdésekre (nem felelősségvonásra!) azok reagálnak, akik talán találva érzik magukat „gyanakvás légkörében”, a „rágalomhadjáratban”, a „bűnbakkeresés” áldozataiként – hatalmas ellenkampányba kezdve. Mit érdemel az a bűnös, aki össze meri vetni egy világbanki szakértő asszony rádiónyilatkozatát a magyarországi kisnyugdíjasok rezsiköltségeinek elviselhető voltáról – a szakértő asszony sok száz dollárosapidíjával? A legkisebb fokozat ilyenkor a „demagóg”, ám furcsa módon el lehet jutni a „szélsőjobb” megnevezésig is, ami honunkban a fasisztával rokon értelmű jelző. De miért éppen ezek a minősítések kelendők, főként ha amúgy súlyos vádakatt kellene bizonyítani alkalmazásukhoz? Nem veszélyeztettemost már (vagy teszi látszattá!) a társadalmi békét, hogy elemi kérdéseket sem szabad feltenni a megtorlás veszélye nélkül? ...

... Az elit illata

Mert egyébként az elit múlthatatlan érdemekkel rendelkezik a történelem alakításában. Nem rajta múlt, hogy nem vált egyenesebbé a fejlődés és a civilizáció, de legalább nincs alkalmunk unatkozni. Szinte azt lehet hinni, hogy – eltekintve ortodox marxista reaktíválási kísérletektől – másoknak nem is jutott komoly szerep a műtermekben, a katedrákon vagy a csatamezőn, ha azt kívánta a haza és a becsület. Talán már az írrok többet tudott a fáraónál és a táltos is a lovászfőúnál. A kurtizánoknak is megvoltak az elitjeik, és az ágyak is többel járultak hozzá a modern döntéshozatali szisztémák kialakulásához, mint a parlamenti folyosók. Korunk nemessége büszke lehet előtörténetére, még ha nincs is vele tisztában egészen, a jövő pedig nem igazán téma a napi lüktetésben, amikor az Élet elnyeri a Filozófus összes alsóneműjét a pókeren. Hangsúlyozzuk persze, hogy az elit nem egységes, sőt legjobban maga az elit tiltakoznék a vulgarizálás e kísérletével szemben. A parvenüket a lelkük mélyén kivetik magukból a korábban kiemelkedtek. Hasonlóképp az új-

donsült cifra szolgákat és más szubkulturált tényezőket. A finanszírozás elengedhetetlen, különben mindent egyfajta birodalmi jelleg venne körül. Ki tudja, egyszer még talán elit népek és nemzetek is kialakulhatnak magas, többnyire európai kultúrával, amely persze befogadja azokat az egzotikumokat, melyek olyan kellemessé teszik az azonosságtudatot. A nyugati polgárt már most is meg tudja nyugtatni az ott sem ismeretlen hajszában, ha keletre tekint, és megteszi legalább a szokásos tétet a rendes napi fogadáson. Igen, biztosan kell lenni cipőtisztító nemzeteknek is, ez számukra is a felemelkedés útja, gondolják közülük elegendően. Szavukat meghallgatja az úr, hisz gondolataikat épp elegendően lesik, felzárkózni vágyók. Béke van.

„Az” elit ma ügyesen és egyetemesen személyesíti meg a pénzt, ezért annak antikrisztusi féltis-jellege visszaszorul a „Das Kapital” rezervátumába! Sőt, az maga a totális realitás. Esetleg megváltó-szintű egyetemes egyenértékes.

Az evilági túlvilág ennyiben több, mint realitás: vezető realitás, ő nevezi ki a többi. Ha valaki vonzalmat lát az elit bizonyos csoportjai és a drogvilág között, ne keresse a párhuzamot, mert egybeesésről van szó.

Egyetlenutasság

Maga a lét is lehet illuminált. Ez ugyancsak övneszélyes, de a jelek szerint amúgyis más fizeti meg az árat. Miért érdekelné az illumináltat az illumináció maga? Az identitásnál is fontosabb a „más és más”-ság. Szinte a javát akarja annak, akit megmásvit. Igazolja magát, aki nem akar más lenni, mint aki! Ami. A színes egyéniségek például öntörvényűen mindig mások, így őrzik meg saját magukat. Senki ne gondoljon itt kettős erkölcsre, mert azzal később foglalkozunk majd. Stratégiai elemre pedig végképp ne gondoljunk, hogy valaki is a maga képére akarhatná itt formálni a mit sem sejtő rajongókat, akik egyébként már szeretnének is magas szintű szeretkeik képére formálódni – ne is nyilatkozzék senki a nevükben, míg meg nem kérdezi őket! A normákat csak oly mértékben váltják fel az antinormák, ahogy a Történelem diktálja. Igaz, akkor viszont a törvények és alacsonyabb szintű jogszabályok szigorával. Még szerencse, hogy a művészetek, a tudományok és általában a haladás élcsapata a tömegkommunikáció útján már előbb eljuttatja a lakossághoz – mint gyorssegélyt – legalább az egy váltásnyi paradigmát.

Egyszer élünk, elegendünk. Miért kéne akkor második, vagy pláne harmadik útban gondolkodni, nem is szólva a továbbiakról, ami még felőtölhet azokban, akik nem elég tehetségesek belátni, hogy egyébként sincs alternatíva. Úton kell lenni és kész. Az úton. A világgazdaság már bebizonyította, hogy őt kell követni. Modernnek kell lenni mindenestül. Azt, hogy mi a modern, a piac mondja meg. Csak oda kell figyelni, együtt kell úszni az úszómesterekkel. Már a piac sem minden, mert tulajdonképpen annyira nyilvánvalóak a fő szakemberek előtt a tendenciák, hogy szinte meg tudnák mondani, hogy melyik ország mit termeljen és mit ne, mert ez bevált, az meg nem vált be az országok többségében. Jobb volna ez, mint a szocializmusban volt.

Lám, mennyire szubjektív ez a csupa objektív folyamat! Mintha az eredeti közösségek, a család és a (kisebb!) nemzetek maguk volnának az elzárkózás. Az ilyenek meg bármikor *összeesküvésre* képesek. Lehet, hogy be fogják vezetni a hagyományadót?

Érted manipulálok, nem ellened

Csak pozíció kérdése, hogy valaki elhiggye, észt és (isteni vagy istentelen) felhatalmazást is kapott hozzá, hogy akár a lelkeket is befolyása alá hajtsa (pláne, ha érdekei szerint nem is hisz a lelkekben). Viszonylag ritkán fordulhat elő, hogy ez ne párosuljon küldetésstudattal: az ilyenek biztosak abban, hogy tevékenységük a sokaságnak is jó. Aki tiltakoznék, azonnal megkapja az idevágó jelzőket. Azért egy s más gyanús lehetne a jötevőknek saját munkásságuknak mindjárt az első időszakából. Például a beleszólásuk szinte kizárólagos túlsúlya és ennek további aránytalanabbá válása. Gyanús lehetne mindenkinek saját sértődékenysége mások bírálatára, amelynek külsőségeit a másikkal habozás nélkül beteges túlérzékenységnek nyilvánítaná, valamint a becsvágy, a hiúság, az erőfitogtatás, a visszaélés a pozícióval, a féltékenység, az érzéketlenség, a nemtörődömség, a megújulás-képtelenség stb.! Hogy gátlás nélkül követi el azokat a hibákat és bűnöket, amelyeket másnál kegyetlenül megbélyegez. Hogy közben fellép a kisebbségek védelmében, fellép olyan ügyekben is és úgy, hogy az a kisebbségeket ellehetetleníti. Toleranciát prédikál és az abszurditásig türelmetlen másokkal, miután rájuk sütötte, hogy azok intoleránsok. A képmutatás

gyökerei persze hasonlóan mélyre nyúlnak, mint a múltnak kútja, csak nem mindig tartották demokratikus erénynek. Az elit ezen igencsak releváns része tehát érthetően fél: szembenézni saját tetteivel a józan közvélemény tükrében. ...

... Kell-e elit?

Ha tudnánk a funkcióját, ahogy korábban ez spontán kialakult, ilyen kétségek nem maradnának. A történelmi realitás most is kioszt bizonyos szerepeket, de mintha többre és másra volna szükség, részben amiatt, hogy a szabadságesszmények megvalósulhassanak, és mind egyaránt részt vehessen magának a munkálásra érdemesített dolgok halmazából. Nyilván nem szabad elcsépelni a szavakat az írástudók felelősségéről, árulásáról, de például abban valóban hiányzik a megegyezés, hogy minden kormány minden társadalmi csoportnak garantálja a kulturális lét minimumát. Ez is csak minimális gesztus volna, kimondva, hogy további megegyezéseknek alapul szolgáljon.

Sokat emlegetik, nyilván gyakorolni nehezebb az önmérsékletet és a toleranciát is. E pillanatban szemérmelenségnek tűnik morális tartást emlegetni, nem is folytatom. Egy szóval sok minden és még annál is több erény gyakorlása kívántatik, hogy legyen elég elmés-nemes ember, aki jobban látja sokunknál, hogy merre szabad az út, aki kevésbé fél nálunk, aki vigyázni képes az igazságra, de ő maga nem tesz hebehurgya kísérleteket az igazságosztásra, magának sem követel többet, mint másnak. Mindig tud újat és érvényeset mondani az esélyek egyenlőségéről, ami bennünket azért érint mélyen, mert ha másban nem hiszünk, egyenlőségünket még akkor is szeretnénk felmutatni. Különbön úgy éreznénk, hogy kevesebbek vagyunk az egynél.

Ilyesfélét tudhat az elit, és még hozzá is tanulhat. Ha ehhez tanul hozzá, ha ewel együtt látja saját érdekét is. Akkor nem kellene olyan reakciókkal számolnia a köznépből, mint ma, hogy szitkozódnak, és nem ajánlatos szóba hozni nyilvános helyen a bizalom kérdését. Akkor nem kényszerülne rejtőzködésre sem az elit, sem az átlagolt egyed (elvelyítve az átlagba). Kiválasztódás és választás csupán minden kényszer nélkül válik értelmessé. És nem követelnének újabb és újabb kárpótlásokat a megsértettek, nem születnének befejezetlen mondatok a zsarnokságról. És persze hozzá kell szokni ahhoz, hogy tevékenységünket meg fogják ítélni

sokan, nem biztos, hogy a ma ismert receptek szerint. Mindenkire sor kerül, a tulajokra is, nem irigységből, hanem csak valamivel természetesebben annál, ahogy ő szokott megítélni másokat. Ki tudná megmondani, hogy ő miért? ...

... Történelmi jó tanácsok (saját gyűjtés)

Ne akarjuk elvenni senkitől identitását. Bánatos lesz vagy megharap. Sőt, adj emberséget az embernek. (Ha ez profílija még valakinek. Ugyanis aktuális.)

Amíg ez eldől, addig se bánjunk úgy a földiekkel, mint egy idegen bolygó kivételesen rút lakóival!

A történelem sohasem kérdez rá „a” gazdagok gazdagságának eredetére, ha ők nem provokálják.

Azért, mert előbb így, később úgy különössé váló emberek azt mondták, hogy három dolog kell (a békéhez): tanulni, tanulni, tanulni, illetve (a háborúhoz): pénz, pénz, pénz – azért még egyik sem tilos!

Amikor valaki felhívja figyelmünket az önkritikára, nem kívánja, hogy mindjárt álljunk (essünk) is a fejünk tetejére. Polgár László másról is el tudja képzelni mindazt, amit zseniális lányai kapcsán a sakkban megtapasztalt. A dolog nem természetellenes.

Ne higgy a látszatoknak, de bízzál a szellem napvilágában! A szemed világában szintén. Így legalább nem gondolhatod, hogy globális betegségünk imént felszínesen és kezdetlegesen leírt tünetegyüttese nincs is. A beteg nem képzelt beteg.

Mindenek felett pedig légy hű önmagadhoz, Hamlet.

Marad az esti kérdés

Ment-e a könyvek által a világ elébb?

(1996)

Hollós László

ÖKOELIT

Vajon létezik-e „ökoelit” Magyarországon? Ha igen, ki és miért tekinthető annak? Pozitív vagy negatív a szerepe? Példát mutat, mozgósít, párbeszédet folytat, vagy inkább megosztja a hazai környezetvédő mozgalmat, információkat sajátít ki, esetleg hatalomra, egyeduralomra tör? Egyáltalán: hogyan kellene viselkednie, mit kellene tennie a „legkiválóbb kiválasztottaknak”? E kérdésekre kerestem a választ. A megkérdezettek kiválasztása teljességgel szubjektív volt. Olyanokat szólaltattam meg, akik már az „ősidőktől”, a hazai környezetvédő mozgalom megszületése óta tevékenyen részt vesznek a munkában, akik ott voltak és ott vannak ma is minden fontosabb megmozduláson. Akadtak, akik nem kívántak nyilatkozni, mások idő vagy hely hiányában maradtak ki. Így aztán szó sem lehet teljességről. Riport-összeállításonként inkább gondolatébresztőnek, amolyan vitaindítóknak szánom, mert a válaszok alapján kétség sem férhet hozzá: van miről vitatkozni, eszmét cserélni a hazai ökoelitnek.

Tudósok, „talpasok”, elkötelezett ellen-elitek

Vásárhelyi Judit (51),

a Független Ökológiai Központ ügyvezetője:

– Első hallásra az *elit* szó nyilvánvalóan mindenkinek hasonló dolgokat jelent: valamilyen társadalom vagy szakmai csoport legkiválóbbját, legsikeresebbjét. Ők egy hierarchiában a legfelső szinten dolgoznak, élnek, érnek el sikereket. Vezető személyiségek, vezető szellemiségek, fontos gondolatok képviselői. Ebben az értelemben természetesen beszélhetünk ökológiai elitről. Ha a gondolkodás, a szellemiség felől közelítünk e fogalomhoz, akkor mára már kialakult egy olyan réteg, amelynek tagjai univerzitásokon, a tudományosságban képviselnek egyfajta ilyen elit szellemiséget. Van bennük annyi „generalista véna”, hogy képesek saját eredményeiket kiterjeszteni, a szomszédos tudományágakkal közölni, saját határaitak átlépni. Ehhez azonban nemcsak horizontális, hanem bizonyos vertikális rugalmasság is szükségeltetik, ugyanis az ökológiai elit tagjainak a tudományos eredménye-

ket leegyszerűsítve kell eljuttatni a döntéshozatal, a politika számára.

Klasszikus esete ennek a bős-nagymarosi erőmű körüli gondolkodás, amikor is nagyon nehéz volt rábírnai a kutatókat az egyértelmű igen vagy nem kimondására. Nem mindig azért, mert így kibújhattak volna a politika szorításából, csak éppen nem lehetett ennyire leegyszerűsíteni e problémát. Mert valóban tönkre lehet tenni egy-egy tudományos eredményt, ha a kérdést *legyen vagy ne legyen*-re egyszerűsítik. Aki ezeket a szinteket egyszerre képes átélni és az elméjében tartani, az egyfajta ökológiai elitnek tekinthető. Vida Gábor professzor például, aki miközben a járatlan elmék számára nehezen hozzáférhető genetikai szakterületen éri el eredményeit, mindennek összegzéséről képes olyan egyszerűen és közérthetően beszélni, hogy az általános iskolás vagy a képzetlenebb felnőtt is megérti, miről is van szó.

Másfajta ökológiai elitnek tekinthetők azok, akik a humán-ökológiában tevékenykednek, s akik mondjuk a szociológia vagy a filozófia felől közelítenek e témához. Az ő gondolatmenetük nem mindig hozzáférhető az előképzettséggel nem rendelkezők számára. Nem is tartják magukra nézve kötelezőnek, hogy e gondolatrendszerek valahogyan „kommunikáljanak” a valósággal. Megelégszenek azzal, hogy feltárják, ha egyáltalán feltárják, a végső nagy dilemmákat.

Arcok lebegnek a szemem előtt, azoknak az arcai, akik „mezítlábasként”, „talpasként” dolgoznak az ökológiai moz-

galomban, és teljes odaadással, elkötelezetten teszik a dolgukat. Azt is el lehet képzelni, hogy a gyakorlati megvalósítók, a „talpasok” elitje még csak követni sem nagyon tudja a magas szintű, tudományos eszmefuttatásokat.

Aztán ott vannak a mozgalmak, a különböző csoportosulások, amelyek bírják energiával, tanulással, olykor „nyüzsgéssel” azt az életmódot, amellyel kiveszik részüket a hazai környezetpolitika alakításából, de az ügynevezett kis ügyekből is. Elég pontosan körülhatárolódik az a néhány szervezet, amelyik ezek közé

sorolható és vállalja is ezt a szerepet, noha soha nem fog ujjal mutogatni magára, hogy: figyelem, mi ehhez az elithez tartozunk! Valami miatt ez talán bántó is lehet, vagy sérelmes valakinek. Szinte bocsánatkérően tevékenykednek, de mégis csak ők jelentik az egész hazai ökológiamozgalom szerkhúzóit.

Végül megemlíteném a szinte nem is létező „ellen-elit”, amely ha létezik is, nem biztos, hogy magát valaha is elitnek nevezné. Ha igazán mélyre ásunk és megnézzük a legnagyobb ökológiai problémákat, például azt, hogy világgunkat csak egy dinamikus egyensúlyban lévő erőforrás-gazdálkodásra való gyors áttéréssel tudnánk megmenteni, akkor azok tartoznának az igazi ökoelitbe, akik mindennapi életükkel alátámasztják ezt. Ők nem használnak autót, a papír másik oldalára is írnak, nem gondolják azt, hogy a papírpelenkában nevelkedik a legboldogabb kisgyerek, és még folytathatnám. A szegények kényszerű életmódja sok elemében hasonlít arra az életmódra, amit ez a bizonyos elkötelezett ökológiai elit önként, egy újfajta morál nevében vállal. Nem dobja el használati tárgyait, hanem megjavítja azokat, odafigyel étrendje kalóriatartalmára, újra felhasználja a hulladékokat, takarékoskodik az energiával és így tovább. Tehát egy nagyon szegény és egy ökológiailag elkötelezett, ma még talán habókosnak tekintett család életmódjában rengeteg a hasonlóság. Természetesen ez az életmód még sok finomításra szorul.

– *Nem említetted még a hatalmi pozícióban lévő, úgynevezett pénzosztó elitet, amelybe a Független Ökológiai Központ is tartozik.*

– Nekem ez a kategória így nem jutott volna eszembe. Kétségtelenül vannak olyan szervezetek, amelyek pályázatokra pénzt adhatnak és van bizonyos hatalom a kezükben. Ami az Ökológiai Központot illeti: amikor dönt a támogatásokról, akkor azt korántsem azon az alapon teszi, hogy meghatározza a környezetvédelmi mozgalmak tevékenységének körét, irányát, esetleg maga akarná eldönteni, mi a legheylesebb. A FÖK küldetése megfogalmazásakor felismert és felismer bizonyos összefüggéseket és sarkalatos pontokat, és az ide vezető folyamatokat szeretné elősegíteni. A szerencsés az, ha egy adományozó szervezet vegyes típusú, vagyis saját támogatandó programjai, projektjei is vannak, amelyekért maga is sok kinnal pályázik. Így amikor dönt egy támogatásról, saját fáradságos, évszámra végzett munkája is a szeme előtt lebeg.

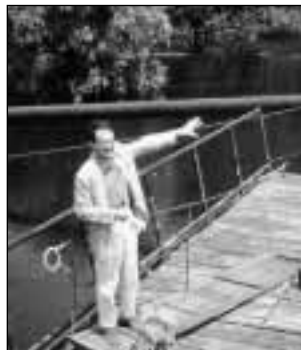
– *Szerencsés-e a hazai környezetvédő mozgalomból kiemelkedő néhány elit szervezet jelenléte? Gondoljunk csak a Levegő Munkacsoporthra, a Duna Körre vagy a Győri Reflexre?*

– Engem ez egyáltalán nem zavar. Egyszerűen el sem tudom képzelni, hogy ez ne így legyen. Aki hamarabb kezdett valamivel foglalkozni, korábban tanulta meg a „leckéit”, az most előbbre jár, többet olvasott, több tapasztalatot szerzett. Eszembe sem jut, hogy ez most jó vagy nem jó, szerencsés vagy sem. Így van és kész. Ráadásul ezzel nagyon is jól lehet élni. Az elitet használni lehet, az elithez tartozás kötelezettségekkel jár. Hogy csak a legfontosabbat említsem: tovább kell adnia a megszerzett tudást. Ha pedig valaki az elithez akar tartozni, akkor azért meg is kell kínlódnia. És nemcsak munkával, hanem dilemmákkal is. Ilyen értelemben az elithez tartozásnak egy önkéntes eleme is van: ha akarsz, az elitbe „tanulhatod” magadat.

Negatív elitképződés folyik

Lányi András (48), író:

– Ahhoz, hogy elitről beszélhessünk, kell lennie egy nem-elitnek, tehát népnek. Olyan kicsi ez a hazai ökológiai

mozgalom, hogy itt alig-alig lehet szó elitről. Majdnem mindenki az elit tagja. Ha viszont úgy vesszük, hogy vannak kiváltságos, mások számára hozzáférhetetlen helyzetek, akkor igen, azt kell mondani: akadnak olyanok, akik közel állnak e helyzet-

tekhez. Ők egy igen szűk, kis létszámú elitet képeznek az amúgy is kis létszámú ökológiai mozgalmon belül.

– *És ebben az esetben pozitív jelentése van az ökoelitnek?*

– Pozitív értelemben nincs ökoelit. Akkor lenne, ha a mozgalmi, szervezeti vagy a tudományos feladatok elvégzése terén valakik kitüntetett helyzetbe kerültek volna. Ez sajnos nem történt meg. A mozgalomnak nincsenek igazi vezetői,

szellemi vezetői. Negatív elitképződés történt, amennyiben kialakultak bizonyos kiváltságos pozíciók.

– *Mi lenne az ökoelit valódi szerepe?*

– Az egyik az elméleti tevékenység. Egy-egy globális probléma megoldására filozófiai, közgazdasági, természettudományos és szellemtudományi ismeretekre volna szükség. Új magyarázatokra, új tájékozódásra. Ki kellene alakulnia egy olyan gondolkodói körnek, amelyik elvégzi ezt a munkát. Ezen belül nyilván létrejön egy egyetemi vagy tudományos elit, és kialakul ennek a környezeti nevelés terén, a környezettudományokban és még sok egyéb területen a bázisa. A „próféták” választott népe.

A másik fajta magatartás a szervezeti emberé, aki szervezetek létrehozásával tölti be felettébb hasznos és fontos szerepét. Itt szintén vezető pozíciók, tagság alakul ki. Kisebbség nagyobb szervezetek kisebb-nagyobb befolyással. Itt elkerülhetetlen az elitképződés, s ezt is pozitívnak tartanám. A mozgalom élne, szerveződne, és megjelenének a nagyobb politikai intézményi rendszerben azok a kitüntetett személyek, akik a mozgalmat hivatottak képviselni. Ideális esetben demokratikusan megy végbe az elitképződés, egy bizonyos szelekció eredményeképpen.

A harmadik típusú magatartás nagyon rokonszenves és szintén hasznos: ez az igazi mozgalmi mentalitás. Gyanakodva „tekint” mind a szervezeti emberekre, mind a tudósokra, akik a mozgalmárok hátán kívánnak felkapaszkodni és megélni. Az élet úgy hozhatja, hogy még az ilyen mozgalmaknak is lehetnek „gurui”, olyan karizmatikus személyiségek, akiket a képességek, az élet, az adott helyzetek, esetleg a véletlenek tesznek azokká. Nálunk a demokratikus elitképződés már csak azért sem mehetett végbe, mert ahhoz kellett volna egy rendszeresen jelen lévő, egymásra figyelő, egymást támogató vagy akadályozó mozgalom, ami azonban igazából sohasem volt meg.

Sajátos módja az elitképződésnek az is, amikor egy-egy szervezet valamilyen időpontban vagy ügy kapcsán kitüntetett helyzetbe kerül. Ezt aztán gyorsan a saját intézményesülésére, pozícióinak megerősítésére használja fel, és – sajátos magyar jelenségként – mozgalmi vagy szervezeti tevékenységének a földadásával párhuzamosan intézményesül és szerez presztízspozíciókat. Klasszikus esete ennek a Duna Kör, amely lényegében akkor szűnik meg, amikor intézményesen létrejön, ám azóta jó eséllyel szerez költségvetési támogatást vagy mozgalmon belüli pozíciókat.

Mint minden nonprofit területen, ahol a mecenatúrának kitüntetett szerepe van, itt is megjelenik a mecénás, a pénzosztó-szakértő szerep. Legalább részben minden mecénás szervezet szakértőket szokott bevonni a zsűribe. Csupán néhány emberről van szó, de nagyon kiváltságos, abszolút elitszerep az övék. Érdekes, hogy e kurátor vagy mecénás elit gyakorta független a környezetvédő mozgalomtól. Én például nem tudom, ki az a Haraszi László. Biztosan kiváló szakember, de nekem soha semmi dolgom nem volt vele. Ha nagyobb szerepe volna Magyarországon a WWF-nek, akkor érdemes lenne elgondolkozni azon: miért nem ismerem én a magyarországi képviselőjét, egyáltalán hogyan lett éppen ő a képviselő?

– *Milyen viszonyban vannak egymással a hazai ökoelit tagjai?*

– A magyar kulturális és művészeti elit tagjai általában arról nevezetesen, hogy nem állnak szóba egymással. E tekintetben nekünk sem kell különösebben szégyenkeznünk. Mint tudjuk, „sokféle fortélyos félelem igazgat bennünket”, kölcsönösen félnék az emberek egymás kompetenciáitól. Miután ebben az ökológiai mozgalomban, amely meglehetősen viharos gyorsasággal (és nem viharos erővel) terjedt el Magyarországon, mindenki „új fiú”, úgy is érti, hogy a másik esetleg tud valamit, amit ő nem, ráadásul rajta is kaphatja tudatlanságán, járatlanságán. Önkéntelenül mindenkiben kialakul az a hiedelem, hogy kevésbé autentikus az ő magatartása, ha elismeri, hogy a másiké is autentikus. Minden igazi mozgalomra jellemző egyébként a „tojásfejűektől” való félelem, s ez szerintem jól is van így. Egy állandó ellenőrzést jelent ez, hiszen a tojásfejű nagyon hajlamos „elszabadulni”.

1988-ban fájdalmasan derült ki a vízlépcső elleni mozgalomban, hogy az összefogás legfontosabb pillanataiban megkezdődött a veszekedés, a széthúzás. Ebben is ott lapult már a szakértő és az érzelemből cselekvő emberek közötti különbség, valamint nagyon erőteljesen a személyes ambíciók is. Aztán ahogyan a nagy politikai élet pártokra szakadt, ez egy kissé, ha nem is tragikusan, megosztotta a zöldeket is. Fontos pillanatokban bénította ez meg a mozgalmat, ráadásul a legelittebb elit szintjén.

– *Tart még ez a bűnultság ma is?*

– A politikai megosztottságnak vége, mindenki kiábrándult. Mára mindenki megtört egy kicsit, az embereket megtaposta az élet.

– *Segítené a hazai ökológiai mozgalmat, ha az ügynevezett csúcset összefogva és létrehozna valamiféle egységes, központi irányító testületet?*

– Egy ökológiai mozgalomnak nincs szüksége központi irányító testületre. Egy koordináló testület, egy közös nyilvános képviselő viszont kellene, hogy a sok gyöngye hang együtt erősebben szóljon.

Ehhez a politikai ökológiából oly jól ismert horizontális szervezési módszereket kellene alkalmazni a hierarchikusak helyett. Láthatólag ez nem megy. Túl sok a karrierista és az összeférhetetlen alak. Olyan különböző indíttatású emberekből áll a hazai elit, hogy reálisan nézve nem volna hasznos az együttműködésük, csak fárasztanak és untatnak egymást. Nem biztos, hogy tudnának miről beszélgetni. Azt hiszem, olyan összefogásra lenne szüksége az ökoelitnek, ahol világosak a célok. Ha az elit valamelyik része egy adott feladat elvégzésére riadót fújat, akkor nincs utána marakodás. Igaz, olyan kevesen gyűlnek ilyenkor össze, hogy nekik már nem is érdemes összeveszni.

Nem egymással kellene vetélkednünk, hanem az ökológiai szemléletet és mentalitást kellene minél szélesebb körben elterjeszteni. Ehhez pedig összefogásra van szükség. Olyan kiábrándító évente egyszer Miskolcon, Nyíregyházán vagy a Gólyavárban a veszekedéseket hallgatni. Saját magát járhatja le a mozgalom. Egy csomó derék embernek ilyenkor megy el a kedve attól, hogy bármilyen környezetvédelmi megmozduláshoz csatlakozzon. Az egymás haját tépő nagyszájúak közé én sem akarok tartozni...

Generációváltás a láthatáron

Vargha János (47), a Duna Kör elnökségi tagja:

– Ha pro forma veszed, akkor mindenben van elit. A tálon lévő sültnek is van egy legjobb része. Egy párton belül a politikai elit például azt a csoportot jelenti, amelyik a legtöbb hatalommal rendelkezik, s közel van a tűzhöz. Miután a politika a mai Magyarországon meglehetősen gyanús dolog a polgár számára, az elit szónak is van egy mellékjelentése. Mindenféle mozgalomban, nagyobb csoportban kialakulnak hierarchiák, minőségi különbségek, ám ez kontraszelektív körülmények hatására is megtörténhet. A Rákosi-rendszerben vagy a Kádár-féle szocializmusban

például nem a minden szempontból legkiválóbbak tartoztak az elitbe.

– *És kik tartoznak az ökoelitbe?*

– Most mondjuk azt, hogy a legismertebb vagy a leghatékonyabb csoportok? Például a Levegő Munkacsoport, az Ökoszolgálat vagy a Duna Kör lényegesen ismertebb, mint a többiek. A mozgalom egy kezdeti, korai generációjához tartozom, és a helyzet az, hogy a munka ütemét ma már nem ez a generáció diktálja. Annak idején a környezetvédelem sokféle embert hozott össze a Duna Körben. Olyanokat, akik egyébként ilyen szabadabb körülmények között nemigen dolgoznának együtt. Aki a régi szép időkben a Kör tagja volt, tagja lett a mostani politikai elitnek. Persze vannak, akik semmiféle elitbe nem sorolhatók, és olyanok is maradtak, akik most is a környezetvédelemmel foglalkoznak, különféle szervezeteket alakítottak, és ma is számítanak.

– *Szükség van ez utóbbiakra a mozgalomban?*

– Mindig vannak aktívabbak, akik igyekeznek felrázni a többieket. A jó megközelítés talán az lenne, hogy mi is az ökológiai mozgalom szerepe, és ezen belül kik azok, akik ebbe az irányba tartanak. Általában az ilyen társadalmakban a népesség egy viszonylag kis részének nagyobb befolyása van a döntéshozatalra. A környezetvédő mozgalmon belül is vannak ilyen csoportok. Az is számít persze, hogy ki mennyire aktív, ki hogyan érvel, és ezek az érvek, szempontok mennyire befolyásolják a főbb kérdéseket.

professzionizálódik. És a mozgalom elválik tőlük. A politikai környezet is ebbe az irányba hat, ugyanis számára megfélelőbb egy hozzá hasonlóan hierarchikusan rendeződött civil környezetvédő tevékenység, amely lényegesen könnyebben befolyásolható, mint egy valóban horizontáli-

Mint már említettem, generációs váltás van a láthatáron. Az az irányzat, amelyik felé a legutóbbi miskolci találkozó mutatott, jellegzetes és tipikus jelenség. A mozgalom egy része mindig erőteljesen intézményesedik,

san és demokratikusan szerveződött, nehezen irányítható „bagázs”. Ebben nem látok semmi természetellenest vagy katasztrofálisat. Miközben persze számít a véleménye egy-egy ilyen idősebb és tapasztaltabb embernek, azért különösen környezetvédelmi ügyekben mégis csak a fiatalság az igazi.

– *Személy szerint hogyan éled meg ezt a generációváltást?*

– A magam részéről sohasem akartam belekerülni abba az áramlatba, amelyet most kritikával illetem. A Duna Kör távol tartotta magát attól, hogy vezető pozíciókat ragadjon meg. Az Országos Környezetvédelmi Tanácsba Miskolcon beválasztott hét környezetvédő nem képviseli a mozgalmat. Inkább a professzionális, nonprofit környezetvédő csoportok képviselői ők.

– *A generációváltás valóban együtt járna azzal, hogy te, aki nem is olyan régen még a mértékadó környezetvédők közé tartoztál, most háttérbe vonulsz?*

– Mindig is az volt az álláspontom, hogy a környezetvédő mozgalom és a politika nem szövetségesei egymásnak. Alkalmi együttműködés valamely közös cél érdekében lehetséges és szükséges is, de ez nem jelenti azt, hogy a környezetvédők bevonulnának a politikai ellenzékbe. A lényeg az, hogy a környezetvédelem ne veszítse el eredeti célkitűzéseit és ne adja föl az alapelveit. Természetesen szűrőkre, víztisztítókra is szükség van, de hosszabb távon mégiscsak az alapvető változtatásokat kell elősegíteni. Svájcban azt tervezik az ezredfordulóra, hogy megszüntetnek minden közúti tranzitforgalmat. Semmilyen körülmények között nem lehet majd árut szállítani a közutakon, csak vonaton. Ezzel szemben nálunk nagy propaganda folyik, hogy építsünk még több autópályát, és rajtunk keresztül haladjon a tranzitútvonala, mert abból jövedelemre teszünk szert. Pedig ha azt a pénzt, amit most autópályákra akarunk költeni, a vasútra fordítanánk, akkor egy csábító alternatívával rendelkeznenénk. Gazdaságilag is megérné az ilyen fuvarozás.

Az én szemszögemből az tartozik a környezetvédő mozgalom elitjébe, aki a minimálisan szükséges radikalizmussal rendelkezik, tevékenységei nem kozmetikai beavatkozások és látszatintézkedések, nem az egyébként alapvetően rossz kicsit elviselhetőbbé tételére irányulnak, hanem arra, hogy valóban alapvetően megváltozzanak a dolgok. Floridában egy

több mint száz mérföld hosszúságban kiegyenesített folyót most visszaterelik eredeti, kanyargós medrébe jó százmillió dolláros költséggel. Számomra ez jelenti a környezetvédő elit kívánatos irányzatát.

A sokszínűség elhivatott képviselője

Perneczky László (24), a Regionális Környezetvédelmi Központ Magyar Irodájának vezetője:

– A legtöbb mozgalomban vannak olyanok, akik eleve elhivatottak egyfajta tevékenység betöltésére. Vagy saját tevékenységük, szakmai tapasztalataik alapján, vagy pedig azért, mert ilyen-olyan jelöléseken őket találtak alkalmasnak bizonyos feladatok elvégzésére. A zöld

mozgalomban is vannak szakmai területek, ahol egy-egy probléma felmerülésekor csak meghatározott személyek jöhetnek szóba. Talán őket lehet elitnek hívni, bár én jobban szeretek elhivatott emberekről beszélni, akikben megbízom a mozgalom. Ha ezek az emberek már csak a múltjuktól élnek, vagy korábbi tisztségeiket próbálják átmenteni, és így akarnak az elitben maradni, az már kevésbé szerencsés. Általában a konkrét tevékenység az, ami itt számít. Magam is a munkahelyem miatt kerültem ide, ha úgy tetszik, a semmiből tűntem elő, de igyekszem úgy végezni a munkámat, hogy az hitelessé tegye mindazt, amit csinálok.

– *Kiváltságos helyzetben vagy: döntéseket hozhatsz, távmogatásokat adhatsz vagy szüntethetsz meg.*

– Sajnos, a pénz az élet szinte minden területén meghatározó szerepet játszik, így a zöld mozgalomban is. A szervezetek energiájuk 60-70 százalékát arra használják, hogy biztosítsák saját összetartásukat, működési feltételeiket, a tényleges környezetvédő tevékenység pedig kissé háttérbe

szorul. A Regionális Központban dolgozni valóban kiváltságos helyzet. Ez egy hatalmas költségvetéssel dolgozó, nagy nemzetközi szervezet, amelynek munkatársai jól felszerelt irodákban, bizonyos tekintetben élet és halál urainak tekinthetők. Százával fordulnak hozzánk anyagi támogatásért. Én a békemozgalmából pályázat útján kerültem ide, s úgy érzem, amit csinálok, az hiteles dolog. Persze sokan vannak olyan helyzetben, főként a hagyományosan régi, nagytekintélyű szervezetek vezetői, akik szakmai munkájuk és lobbitevékenységük alapján már évek óta betöltik e funkciót, hogy hozzám hasonlóan hiteles személyiségnek tartják magukat.

– *Jó az a mozgalomnak, hogy van egy ilyen elit rétege?*

– Amennyiben mások is hozzáférhetnek az információkhoz, akkor ez nagyon jó dolog lenne. Örülök annak, hogy vannak olyan, nagy szakmai tapasztalattal rendelkező, hiteles személyiségek, akikre bármikor bizvást hivatkozhatom: „Őt nyugodtan megkeresheted!” Ők az ökoelit tagjai, s ezt nagyon hasznosnak tartom. Amennyiben ez oly módon változik meg, hogy ezek az emberek vagy mások bizonyos pénzforrások körül gyülekeznek, politikai döntéseknél „zárják gyűrűbe” a hozzáférhetőséget, akkor ez rendkívül káros dolog.

Szerencsére a hazai zöld mozgalom nagyon sokszínű. Nem egységesült, nem hierarchizálódott, mindenki jogos féltékenységgel őrzi a maga kis területét. Ebből a szempontból nagyon fontos, hogy az a bizonyos 20-25 ember, aki a mozgalmat különböző kormányzati, nemzetközi és anyagi szinteken képviseli, ne a saját pecsenyét sütögesse, hanem valóban ezt a sokszínű és eléggé megfoghatatlan zöld mozgalmat próbálja meg képviselni. A mintegy tizenhárom országra kiterjedő Regionális Környezetvédelmi Központ nem része e zöld mozgalomnak, tehát kívülálló. De segítő, közvetítő szerepet játszik.

– *Érzed azt a tiszteletet és tekintélyt, amit a pozíciód meghatároz?*

– Természetesen tisztában vagyok azzal, milyen hatást tud gyakorolni egy REC-képviselő. De sokkal inkább érzem azt a félelmet, hogy miután korábban nem vettem részt a mozgalomban, mennyi mindent elronthatok. Éppen ezért igen óvatosan lavírozom, és amiben csak lehet, kikérem a Központ munkatársainak a véleményét. És keresem azokat a korlátokat, amelyeket már nem szabad átlépnem.

Szaktudás és szavahihetőség

Droppa György (49), a Zöld Alternatíva társelnöke, a Duna Kör ügyvivője:

– Sokféle elit létezik. Van például olyan, aki azért tagja az elitnek, mert gazdag, vagy mert bátor, és már sokszor neki ment a falnak. És persze lehet valaki ökoelit is, mert jól szervezi azt a lobbist, amelyiknek ő is a része. Aztán van olyan elit is, amelyik megpróbál

az ökológiai értékek mentén működni.

– *Melyik lenne a követendő minta?*

– Az ökológiában elhivatottság nélkül ez a tevékenység nem megy. Egy teljesen új mesterségről, egy merőben új, épülő társadalomról van szó, ahol még nem alakultak ki azok az érdekeltségi rendek, azok az anyagi függőségek, melyek például az ipari vagy a kereskedelmi érdekszférában már megtalálhatóak. Az ökológia területén dolgozók, legalábbis anyagi szempontból, másodlagos szerepet töltenek be. Különösen igaz ez azokra, akik az ökológiai értékeket töretlenül képviselik, hiszen ők többnyire kompromisszumképtelenek. Azt mondják, ha a környezet megsemmisítéséről van szó, akkor semmiféle kompromisszumot nem tudnak elfogadni. Mi ebbe az ökoelitbe tartozunk. Ettől függetlenül az ökoelitet két fő csoportra osztanám. Egyrészt vannak a fundamentalisták, akik félrevonulnak a társadalomtól. Úgy gondolják, hogy a társadalom gyógyíthatatlan. Ők már külső megjelenésükben is elkülönülnek a többiektől. Vegetáriánusok, mindenféle magokat esznek, ökotelepüléseket hoznak létre, nem ülnek autóba, biciklivel járnak. Aztán ott vannak azok, akik már annak is örülnek, ha egy jobb katalizátort gyártanak, bár pontosan tudják: a jelenlegi helyzetet nem lehet pusztán katalizátorokkal, szűrőkkel, tisztító be rendezésekkel megoldani.

– *Egyáltalán szüksége van egy jól működő mozgalomnak elitre?*

– Az elit vagy van, vagy nincs. Ha mindenképpen valami definíciót keresünk, akkor valószínűleg azok tartoznak az elitbe, akik valamilyen módon a legismertebbek. Vannak, akik úgy vélik, nincs szükség zöld pártra. Ők egyszerűen figyelmen kívül hagyják, hogy ma Európának gyakorlatilag valamennyi országában működik zöld párt. Több államban kormány is van, máshol parlamenti képvisellel rendelkeznek. A hazai zöldek érdekeit is jobban tudná képviselni egy ilyen párt, mint adott esetben a szocialisták vagy a kereszténydemokraták.

De van egy másik elit is, amelyik jóban van a hatalommal. Kritizálja is, de azért jóban van vele. A többiek meg őket bírálják, mondván: általuk elveszíti a mozgalom a hitelét. Aztán ott van a hatalmi elit is, amelynek tagjai egyszerűen csak gazdagok és mindenféle kritika nélkül képesek üzleteket kötni akár a környezetet veszélyeztető érdekszférával is.

Nagyon nehéz lenne meghatározni, melyik lenne az az elit, amelyik egyformán példamutató mindenki számára. Azt hiszem, ilyen elit nincs is. Azt kell elfogadni, hogy az a közös a különböző elit csoportokban, hogy mindannyian egy zöld értékrendet fogadnak el, ezért közvetve, indifferens módon, támogathatják is egymást. Azok, akik azt akarják elérni, hogy egy bizonyos autópálya ne épüljön meg, adott esetben jól tudják támogatni azoknak a törekvéseit, akik egy másik út megépítését szorgalmazzák.

– *E sokféle elit adott esetben valóban képes az együttműködésre?*

– Voltak és jelenleg is vannak erre példák. Szakmai érdekcsoportok alakultak ki. Pontosan lehet tudni, hogy például a vizek esetében a Duna Körön kívül a Reflex és a Tisza Kör hallatja a hangját. És erre a többiek is odafigyelnek. Vagy: a közlekedés ügyében a Levegő Munkacsoport véleményét szokták kikérni, mint ahogyan az is egyértelmű, hogy a természetvédők vagy a madarászok is fel tudnak vonultatni olyan hiteles személyeket, akik által a többi mozgalom is megnyerhető.

– *Melyek az ökoelit legfontosabb tulajdonságai?*

– Legalább egy szakmai kérdéskörben vezető szerepet kell betöltenie. Ilyen elit érdekcsoport az Energia Klub is, amelyik lényegesen több információval rendelkezik e téren, mint a többiek. Nagyon fontos a szavahihetőség, amit hosszú-hosszú éveken át bizonyítani is kell. Mint ahogyan azt is, hogy az adott elit csoportot a média és a hatalom is tárgyalópartnernek tekinti.

Minél több elitre lenne szükség. Minden szakmának megvannak a vezető egyéniségei. A mi szakterületünkön is az lenne a kívánatos, hogy több ilyen vezető egyéniséggel rendelkezünk. Ezáltal sokkal inkább tárgyalópartneri lehetnének e növekedéscentrikus világnak.

Nagyon „bemoshatnak” a mozgalomnak

Foltányi Zsuzsa (40), az Ökotárs Alapítvány igazgatója, az Energia Klub alapító tagja:

– *Az elit kifejezés pejoratív és pozitív értelemben is létezik. Vannak, akik tapasztaltabbak, és egyszerűen e tapasztalatok miatt több dologba is beleszólhatnak, tanácsokat adhatnak, sőt, időnként a saját erőszakosságuknak megfelelően még döntése-*

ket is befolyásolhatnak. Számomra egyértelműen pozitívnak tekinthető e tapasztalat-átadás. A zöld mozgalomban vannak, akik már régóta „mozgalmárkodnak”, akik sok mindent tudnak a környezetvédelemről, a zöld filozófiákról és egyéb ökológiai ügyekről, s mindezt a tudást képesek is továbbadni.

– *De vajon e tudás-átadás jellemző a hazai ökológiai elitre?*

– Bizonyos szervezetek iskolaként működnek. Vannak olyan elit tagok, én guruknak szoktam őket hívni, akik maguk körül iskolát alakítanak ki, és ezek az iskolák bizony nagyon markánsan léteznek.

– *Jó, hogy léteznek?*

– Abból a szempontból mindenképpen, hogy ha csupán az előbb említett guruk léteznének, ők roppant gyorsan összevesznének, és szétszórónák az egész zöld mozgalmat. Az iskolák fiataljai, a dolgokat másként látók tompítják ezeket a személyes konfliktusokat, illetve elgondolkodnak azon, hogyan lehet egy mozgalmat mentesíteni az ilyen ellentétéktől.

– *Pozitív vagy inkább negatív elit-jellemvonások dominálnak ma nálunk?*

– Szeretném azt mondani, hogy a pozitívak, de ha az elmúlt időszak történéseit nézem, akkor azt kell megállapítanom: sajnos inkább a negatívak.

– *Az előbb a gurukról beszéltél. Miért éppen ők lettek a kiválasztottak?*

– Van köztük olyan, aki rengeteget dolgozott, de mindig gondot fordított arra, hogy tanítson, hogy továbbadja a tudást, és bevonjon másokat is a munkába. Őket mindig is e hármasszó vezérelte: *tájékozódni, tájékoztatni, hatni*. Egyfajta politikáló készség és hajlam is jellemző rájuk, no meg a vagabundéria. Akkor is ezt csinálták, amikor nem volt szabad, és utána is folytatták. Aztán persze voltak olyanok is, akik az előző rendszerben szerzett kapcsolatrendszerüket használták ki és éltették tovább igen ügyesen (és nem feltétlenül negatív értelemben). Van számos eset, amikor a nemzetközi kapcsolatok révén kerül valaki az elitbe, függetlenül attól, hogy csinált-e valaha is valamit a hazai zöld mozgalomban.

– *Szüksége van a mozgalomnak ilyen elitrétegre?*

– Azt hiszem, igen. Arra a marakodásra viszont nincs szükség, ami mostanság zajlik. Egy elit már csak azért is kell, mert mindig minden mozgalomnak szüksége van tudatos, karizmatikus vezetőkre. Olyan személyiségekre, akik képesek új kapcsolatokat teremteni, másokat is bevonni.

– *Az elitnek ahhoz a rétegéhez tartozol, amelyet „pénzosztónak” is szoktak titulálni.*

– Hát az embernek borzasztóan nehéz függetlenítenie magát a pénz „szagától”. Ha olyan rendezvényen veszek részt, ahol az Ökotárs mint pénzosztó szervezet markánsan jelenik meg, akkor ez szinte lehetetlen is. Magam is ilyen „pénzosztóvá” válok. Mióta Vince fiam megszületett és kihagytam fél évet, azóta e pénzmáz kezd lekopni rólam. Ha elmegyek valahova, már nem az az első reakciója az embereknek, hogy erre vagy arra pénzt kérjenek, pályázati terveikről beszéljenek. Mondanom sem kell, hogy ez nagyon jó dolog.

– *Nem jelent veszélyt az, hogy e karizmatikus személyiségek, eliten belüli elitek gyakorta képtelenek szót érteni egymással?*

– Dehogynem! Sokan rettegünk attól, hogy emiatt a nyilvánosság hosszú időre megbélyegezheti a mozgalmat. Csak az lehet a megoldás, hogyha maguk a szervezetek – ahol ezek az erős egyéniségek dolgoznak – jönnek rá saját véres verej-

tékük által, hogy ez az egyetlen személy tönkretelheti mindannyiuk munkáját. És akkor majd megpróbálják megtalálni e nagyon hasznos, csak éppen kompromisszumra képtelen, önjelölt vezér típusú személyiségeknek azt a feladatot, amit úgy végezhetnek el, hogy közben nem ártanak sem az adott szervezetnek, sem a mozgalom egészének.

– *Általában jellemző az elitre, hogy saját hatalmát erősítve megpróbál egyszemélyes diktatúrát létrehozni?*

– Általában az jellemző rá, hogy a demokratikus döntések nem tartoznak éppen az erősségei közé. És persze olyanok is akadnak, akik valóban egyeduralomra törnek, ám a mozgalom ezt egyáltalában nem támogatja, szerencsére. Sajnos a magyarországi zöld mozgalomra nagyon is jellemző, hogy még nincs a vérében a demokrácia.

– *Milyen viszonyban van egymással a hazai ökoelit?*

– Csak a saját nevemben beszélhetek. Azt gondolom, hogy én mindenkivel szót tudok érteni, és van is miről eszmét cserélnünk. A hazai ökoelit most nagyon kritikus helyzetben van. Ha vulgárisan akarnék fogalmazni: nagyon „bemoshatnak” a mozgalomnak.

A tanítók párbeszédének hiánya

György Lajos (70), a Gaia Sajtószemle

szerkesztője, az ELTE Természetvédelmi Klub egyik alapítója:

– Nagyon nem szeretem azt a kifejezést, hogy elit. Illetve nem szeretem magát az elitet. Belenéztem különböző szótárakba, és azt olvastam, hogy a társadalmilag magasabb csoportok alkotják az elitet. Tehát az elit a társadalomnak az a legkiválóbb, leggazdagabb rétege, ahová nem lehet, vagy rendkívül nehéz bekerülni. Aztán van egy másik része is az elitnek. Amikor Korzikán jártam, láttam a majd kétméteres ejtőernyősöket. Egy helybeli azt mondta, hogy ők az elit csapatok, akik megvédik tőlünk Franciaországot. Tehát számomra az elitnek egy ilyen militáris jelentése is van.

Az ökológiai elit kifejezést aztán végképp nem szeretem. A zöld mozgalom legjobb emberei, az én legjobb barátaim, aiktól rengeteget tanultam, biztosan nem tagjai az elitnek. Inkább valami olyan kifejezést használnék rájuk, hogy: tanítók, élen járók, szellemi vezetők, valaminek az előfutárai, próféták vagy megvilágosodottak. De az elithez semmi kö-

zük. Az elit számomra egy olyan csoport, amelyik nem feltétlenül képes szót érteni a saját csoportján kívüliekkal.

– *A hazai ökológiai mozgalom „tanítóira”, szellemi vezetőire nem jellemző bizonyos sznobizmus, felsőbbrendűség, kívülállás?*

– Nem mernék általánosítani. Vannak, akik a mozgalmon belül nem megközelíthetők, ha úgy tetszik, sznobok, akik például olyasmiket írnak, amit más nem ért meg. Megint mások azért törekednek arra, hogy legalább megértsék őket. Tisztában kell lenni azzal, hogy

a magyar zöld mozgalom nagyon is értelmiségi csoport. Akárhogy is, egyetemi klubokból alakult ki, építészek, művészek voltak az alapítói. Aránylag kevés volt az úgynevezett egyszerű ember, bár a mozgalomban részt vevő sok tanár azért közelebb áll ezekhez az egyszerű emberekhez.

– *Egyáltalán összeegyeztethető az elit fogalma az ökológiai gondolkodásmóddal?*

– Szerintem nem. Az elit negatív fogalmat jelent, legalábbis számomra. Más a szellemi vezetés, az élenjárás. Ha elolvasom mondjuk Donella Meadows írásait, ő igyekszik a lehető legegyszerűbben és a legvilágosabban, napilap szinten megfogalmazni a legkeményebb, legnehezebb dolgokat is. Hát így kell beszélni.

– *Nem félsz, hogy a hazai ökológiai mozgalomban élenjáró, maguknak nevet szerzett személyiségek akarva-akaratlanul „átkerülnek” ebbe az elit-kategóriába, s megdicsőülve önmaguktól, kicsit fejükbe száll a dicsőség?*

– A tanítók meg tudják szólítani az embereket, és ők maguk is megszólíthatók. Nem akarják olyan magasra emelni a mércét, hogy csak néhányan és nagyon szűk körben értsék meg mondandójukat.

– *A körülöttük kialakult iskolák hatására nem válik megosztottá a mozgalom?*

– Ez nem baj, ez természetes dolog. Csak törekedni kell a párbeszédre. Sok ember nem figyel oda a másokra, nem

akarja megérteni a másikat. Nagyon jó, ha van sokféle iskola és van sokféle csoport. Valahol a taoizmusból következik, hogy a dolgok nem feketék és nem fehérek, hanem egyszerre feketék és fehérek, egyszerre sötétek és világosak, ilyenek és olyanok. Ne azt mondd, hogy jó vagy rossz, hanem azt: ilyen szeretnék lenni, vagy ilyen nem szeretnék lenni. Egyik vagy másik csoportban is vannak értékes, becsületes emberek. Csak éppen nem tudnak szót érteni egymással. Bármelyik oldalt nézzük is, van egy hatalmi vetélkedés. Van valaki, akinek az a célja, hogy a vezető legyen. Ezt én nagyon nem szeretem.

– *Magadat hova sorolnád?*

– Amikor 1981 és 1983 között elkezdtem foglalkozni a zöld mozgalommal, igyekeztem elvi alapokat, ha úgy tetszik, ideológiai alapot keresni. Kíváncsi voltam, van-e az egésznek valamiféle kozmológiája. Aztán rájöttem, hogy a filozófiai gyökerek hallatlanul mélyre, valahová a vallásokba, a vallások ökológiai üzenetébe nyúlnak. Most mondjam azt, hogy Istent keresem? Keresem azt, hogy miért vagyunk ilyenek mi, emberek, és hogyan lehetnénk mások. Hogyan lehetne „visszaalakítani” a tudatunkat. Szóval egyszerre vagyok forradalmár, fölforgató és konzervatív. Nem akarom kidobni a szövetségkeresztőt, a számítógépet, és nem akarok az őserdőben meg barlangban élni, de morális okok miatt vissza kellene térnünk egy korábbi állapotba. Lehet, hogy vannak, akik tanítónak tartanak, de sokan, akik ezt mondják rólam, nem úgy cselekszenek, mint ahogyan én azt erkölcsösnek tartom. Meghallgatnak, de ez igen gyakran csak formális. Szeretnék, ha ott lennék valahol, de csak azért, hogy a nevemet adjam valamihez. Ezt borzasztóan nem szeretem.

– *Hány ilyen tanító lehet a mozgalomban?*

– Húsz-harminc biztosan van. De vannak, akiket nem ismerek személyesen, csupán a cikkeiket olvastam. A nagyobb baj az, hogy e tanítók között nincs igazi párbeszéd. Nem nagyon figyelünk oda egymásra. Ugyanakkor az emberek változnak. Előfordulhat, hogy valakit ilyen agymosó cégek megvásárolnak, mások bemennek egy hivatalba egy íróasztal mögé, és ettől megváltozik a gondolkodásuk. Álmaim zöld mozgalma nem törekszik hatalomra, nem akar részesedni a hatalomból. Abban a pillanatban, amint intézményesedni kíván és részt kér valaki a hatalomból, többé már nem lesz jó tanító. A tanítói hivatásából ad föl valamit.

(1996)

Miért épít az ember templomot?

*Elhangzott 1997. augusztus 15-én
gercsei középkori templom újrászentelésén.*

Úgy szerette Isten a világot, hogy kezdetben elhatározta, egylényegű lesz vele. Így az Ige testté lőn, s a világ templommá vált. Ez a példaadó őscselekedet sarkallja az embert, akiről tudva lévő: az Úr hasonlatosságára teremtetett, hogy templomot építsen a Teremtőnek...

Az építő hittel hiszi, hogy a templom olyan szent övezet, amely a kozmosz szerkezetét tükrözi. Benne egyszerre jelenik meg a világ és az ember, a bennünk élő isteni képmás tisztasága, Krisztus, a keresztény élet fókusza. A templom lelkünk mandalája. A hívőknek a templom a kapu, az Út, a felemelkedés Istenhez, spirituális beteljesedés. Ezért kell minden időben templomot építeni, vagy ha lerombolják, újra kell rakni a falakat, úgy, mint ennek a kicsi román kori templomnak itt az elpusztult Gercse falu közepén.

Véljük, hogy most, mikor itt ez a templom megint ép, megnyugszanak az elfelejtett és emlékezetünkben őrzött ősök lelkei. Ma együtt vagyunk velük, lelkeink együtt örülnek az Úrban. Örülünk még akkor is, ha tudjuk, hogy a templomot sokszor lerombolják, megszentégtelenítik. Korunkban, az önimádat társadalmában a szent hely megsemmisítése a fő cél. A világban és bennünk is lévő gonosz most már az oltárhoz

közeledik. Cinikusan fölszólít, hiábavaló, sőt nevetséges tett a templomépítés, és hirdeti, hogy a templomépítők a fő bűnösök. Az oltárt az értékrendek teljes megcserélésével lehet elfoglalni, majd így az Úrfelmutatás helyett

színrre lehet vinni az Antikrisztus csodáit, a nagy paródiát. Ám az oltárnál a hegyi beszéd Krisztusa áll fehér stólával. Kezében longinusz lándzsája a szeretet rózsája. Őt látja az ember, aki az oltárhoz közeledik, fénylő arccal áldozni megy. Ezért a találkozásért épül fel a földi szent helyeken templom, ha lehet kőből, fából is, s mikor nem lehet, akkor csak benn a szívünkben.

Nekünk most itt Krisztus után 1997. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján, három évvel a nagy milicentenárium előtt megadatott, hogy egy újjáépült templomot fölszenteljünk. Ebben a fölemelő pillanatban illő, hogy néma főhajtással gondoljunk őseinkre, a templomépítő magyarokra. Azokra, akik ezt a templomot is eredetileg építették, és azokra mind, akik a Kárpát-medence szent helyére építették Magyarországot, hogy ebben a földi hazában sok templom épülhessen az Úr dicsőségére, aki minékünk őriző pásztorunk minden időben.

A Nagyboldogasszony-nap a magyarság kitüntetett ünnepe. Ebben az ünnepben egyesült az ősmagyarok

Boldogasszony szimbóluma a római katolikus Mária-kultusszal. Vezérlő hitünk kévé vált benne a születés, az élet keletkezésének tisztelete az asszonyon keresztül, aki a lábát a kígyó fején tartja és a Napba öltözött. Szent István az ő oltalmába ajánlja az országot. Ő a régi magyarság szentiszteletének a központi alakja. Az Ómagyar Mária-siralomban: világnak világa, virágnak virága. Vásárhelyi András versében: asszonyoknak szépséges tüköre, ördögöknek ő nagy töredelme. Pázmány Péter fohászában: aranyos násfa, jóság pálmája, nömös liliom. Minden ő, ami születés, keletkezés jóság és szépség, minen, ami óvja az életet. Ő a Nagyboldogasszony, a középkori pecsétek tanúsága szerint Szentmária, és nekem Szentes Mária édesanyám. Ő a történelem folyamán sokszor végveszélybe sodort magyarság utolsó menedéke. Ahogy Lancsics Bonifác írja, ha:

*Úgy vagyon mi dolgunk, mintha Egyiptomban
Babilonnak tornyát építenénk hazánkban
akkor csak az segít ha így imádkozunk:
Boldogasszony anyánk, régi nagy patrónánk
Nagy ínségben lévén így szólít meg hazánk
Magyarországrul, Pannóniárul
Ne feledkezzél el árva magyarokrul.*

A mai keresztény magyarságnak legnagyobb feladata a Boldogasszony, a Mária-kultusz feltámasztása. Ezért szenteljük ezt a templomot most fel az ő tiszteletére.

Miért épít az ember templomot? Istenért, hazáért, magunkért. És még valamiért. Azért, mert annál, hogy

az ember saját lelke templomában egyedül imádkozik, csak egy nagyobb dolog van, ha közös célért együtt imádkozunk, s ezt cselekedjük az ő emlékezetére.

És most mi templomépítők és templomszentelők fogadjuk a főpap szavát: sursum corda! Emeljük fel a lelkünket ezen a szent helyen. Őrizze ez a templom az Úrhoz közeledő lényünket olyan rejtelmes szeretettel, mint ahogyan a Templom-hegy alá rejtett frigyládát óvják a vadolajfából faragott éber kerubok.

Gercse: középkori falu a budai oldalon. Határa nyugaton Hidegkút, keleten Óbuda, észak-keleten Óbudaörs, dél-keleten pedig a nyéki vadaskert kerítése volt. Gercse és az óbudai polgárok között hosszú viták zajlottak a határvonal miatt. A 14. századtól van rá bővebb forrásanyagunk, a 16. században pedig a legtöbb hazai adattal rendelkező Buda környéki település. Különösen az óbudai káptalan hiteleshelyi könyvében szerepel gyakran 1511–1522 között. A népes települést főként kismesek lakták. A 15-16. század fordulóján 32 család neve ismert, akik 11 közös ősnévét őrizték meg, hét család ősei pedig nevük alapján más falvakból származhattak. Szűk határa miatt egy birtokosra kis terület jutott. Gyakran házasodtak budai polgárcsaládokkal, és néhányan így gazdagodtak meg. Gazdagabb nemesei a megyei életben is részt vettek, Henci Miklós és Szomori Zoárd Pilis város-megyei szolgabírák voltak. – Gercse legalább két egymást keresztező útból állt. Központja plébániájánál, a gercsei templomromnál volt. A házak mögött kertek húzódtak,

mint a Kertfeli dűlőnév is mutatja. A források szántókról, erdőkről és szőlőkről tesznek említést.

Gercsei templomrom: a Budapest területén fekvő középkori falvak templomai közül az egyik legjobb állapotban fennmaradt. – Egyházának papja szerepel az 1333-34-es pápai tizedjegyzékben. A templom a 13. században épült fel, a kisméretű téglalap alakú hajóhoz enyhén patkó ívelésű szentély csatlakozott. Romjai a II. kerület Pesthidegkút, Vigasság dűlőben találhatóak. A gercsei templomrom körül a szántásban előkerült leletek a középkori Gercse falu helyét mutatják.

Irodalom: Nagy Emese: A középkori Gercse község temploma (Budapest Régiségei, 1958).

Forrás: Budapest lexikon, Bp.: Akadémiai Kiadó, 1993.

TEMLOM

1. A templom az isteni világának visszautkröződése. Szerkezete az emberek által az isteniről alkotott kép megjelenítése: a forrongás a hindu templomban, a mérték az Akropolisz templomaiban, a Bölcsesség és a Szeretet a keresztényeknél. Egyszerre az égi archetípusok földi ismétlődései és kozmikus képek. Kozmológia és teológia ily módon egységet alkotnak az emberek elképzeléseiben és az isteneknek szánt alkotásaikban. Magát a világegyetemet is templomnak tekintik, és a misztikusok az emberi lelket a szentlélek templomává avatják. (Ezeknek az elképzeléseknek gyönyörű ábrázolásait láthatjuk.)

Maga a templom szó az égitestek mozgásának megfigyeléséhez kapcsolódik. *Eredetileg az égnek azt a területét jelentette, amelyet a római augur botjával elkerített, és amelyben megfigyelte a természeti jelenségeket vagy a madarak röptét; innen eredt aztán az a szokás, hogy kijelölték a helyet vagy a szent épületet, ahonnan megfigyelték az égi világot.* Hasonlóképpen a görög temenos, ami ugyanabból az indoeurópai tem töből ered (= vágni, lekerekíteni, szétosztani) az isteneknek fenntartott helyet jelentette, azt a szent övezetet, amely a szentélyt körülveszi és amely érinthetetlen.

2. A templom az isten földi lakóhelye, a Valóságos Jelenlét helyszíne. Így minden templom az *Égi Palota* magasságában helyezkedik el és a Föld középpontja felé mutat. A jeruzsálemi, delphoi, angkori, borobuduri, dél-amerikai stb. templomok a világ középpontjai. A tér innen ered és ide tart. Ezért olyan fontos a templomok elhelyezése, iránya; ez minden vidéken az egyik legfontosabb eleme a templomépítésnek.

A templom az isteni példamutatás szerint készül: a jeruzsálemi templom tervét Dávid megvilágosodásban ismerte meg. A kambodzsaiak még nemrégiben is magának Indrának és Vishvakarmának, az égi építésnek tulajdonították az Angkor-Vat építését. A titkos kínai társaságok Chao-lin monostorát égi szellemiség, Ta Tsuen-chen építette, mint ahogy az égi Jeruzsálemet az aranynádas angyal. A templom az égi tevékenység kikristályosodása, ahogyan azt a hindu építkezési rítusok és módszerek mutatják. A négyyszögletű alaprajz, a

templom kvadratúrája a gnomón körül kijelölt körből jön létre, a gnomón árnyéka határozza meg egymás után a főtengelyeket: így határozzák meg a teret és rögzítik az időt. *Ez a templom, olvashatjuk egy ősi egyiptomi feliraton, olyan, mint az ég, minden egyes részletével egyetemben.*

Minden hindu vagy buddhista templomban jelen van a *mandala* horizontális szerkezete, ami egyben a kozmosz struktúrája. A keresztény és muzulmán dómokban pedig a három világ hierarchikus szerkezetét látjuk. Indiától Angkorig vagy Jáváig emelkednek a Meru hegy csúcsai: a hegy a világ tengelye és középpontja.

Távol-Keleten a buddhista templom az égi üdvösségnek vagy az Amida paradicsomának formába öntése. Az égi hatás befogadása olykor különleges építészeti megoldásokat követel. A kínai Ming-t'ang az éghez hasonlóan kerek tetején keresztül fogad be mindent, ami égi; a győzedelmes T'ang szárazságot idézett elő, mikor tetővel fedte be a föld oltárát: hiszen így az égi hatások nem juthattak be.

3. Nemcsak a makrokozmosz egybefoglalása, hanem a mikrokozmosz képe is a templom: egyszerre a világ és az ember. A test a szentlélek temploma; és fordítva, a templom az isteni személy teste: Krisztus kiterített teste a templom kereszt formájú alaprajzán, melynek szívében találjuk az oltárt. Testének templomáról beszélt (János 2,21)... Az embernek a templom felé közeledése mindig a spirituális beteljesülés szimbóluma; a keresztény oltár megközelítése a Megváltásban való részesülés; a hinduk körkörös sétája pedig visszatérés a létező középpontjába és átjárási lehetőség a felsőbb rétegek hierarchikus világába. Mint az istenség leérkezésének és tevékenységének helye, a templom egyben az út, melyen keresztül az ember felemelkedhet az istenséghez.

4. *A Salamon király által Jahvénak épített templom geometrikus szimbóluma mintapéldája. 60 könyök hosszú, 20 könyök széles és 30 könyök magas. A templom előtti oszlop-csarnok 20 könyök hosszú volt a templom szélességének irányában és 10 könyök széles előre. A Szentélyt arra a célra jelölték ki, hogy oda helyezték a frigládát. A Szentély kocka alakú belseje 20 könyök magas. Benn a szentélyben két kerub vadolajfából, 10 könyök magasak. A kerub egyik szárnya*

5 könyöknyi volt, és 5 könyöknyi volt a másik szárnya is, így szárnyai egyik végétől a másikig 10 könyöknyit tett ki. Mindkét kerub egyforma nagy volt és egyforma alakú is, szárnyaik összeértek. (Királyok első könyve, 6,23) A Szentek Szentje tehát tökéletes kockalakat mutat; az akácfa oltár feltehetőleg 5 könyök hosszú, 5 könyök széles négyzet. (A Kivonulás könyve 27,1) A négyszögletes vagy dupla négyszögű dimenziók, melyeket annyira kedvel a Biblia, számos román templomban megtalálhatók, mint például Saint-Benoit-sur-Loire-ban. A középkori céhekről szóló kéziratokban Salamon templomát modellként említik. A Templom kozmikus szimbolikája egyértelmű. Josephus és Philon egyetértenek abban, hogy a Templom a kozmoszt ábrázolja, és a benne található minden egyes tárgynak megvan a maga pontos helye. Philon még azt is hozzáteszi, hogy az illatok oltára jelképezi a kegyelem gesztusát, dicsőítendő az eget Istenének tökéletes jóságát. A gyertyatartó hét ága a hét bolygót jelzi; az Asztal a bűnbocsánatot, amely a földi életben beteljesül. Az Asztalon tizenkét ostya szimbolizálja a hónapokat, ezek a felajánlás ostyái (az isteni arcok ostyái). A frigidáda a kerubok szárnya alatt található; a szellemít szimbolizálja. A templom alapkövének kozmikus ereje van; Béthel kövével azonosítják, ahonnan Jákob a nyitott eget láthatta. (Genézis, 35,9) Ez a kő világgözpont, olyan pont, ahol a földi és égi találkozik. Ezékiel víziójában (40, 42) beszámol az új templom méreteiről.

Nem Salamon temploma az egyetlen, amelyiknek kozmikus szimbolikája van. Minden valódi templom ilyen, és ezt nemrégiben Schwaller de Lubicz munkái is bizonyították. A Templom az egyiptomi hagyománytól eljutott egészen a román korig, s közben létrejött a Salamon által épített Jahve-templom. Pierre Damien szerint a templom a világot ábrázolja. A kőből épült templom Isten hatalmas országának (civitas Dei) képét nyújtja, erről beszél Szent Ágoston: ezt az országot minden keresztény együtt alkotja, pontosan úgy, ahogyan az épület egységgé lesz az egyes kövekből.

5. A kelta világ őstörténetét kutató régészet időnként feltárja fából készült kultikus kelta épületek nyomait vagy maradványait, mint például Libenicében

(Csehország), de általános szabályként inkább azt állíthatjuk: a római kort kell ahhoz megvárunk, hogy Galliában megjelenjenek a voltaképpen templomok. A kelta civilizáció legfőbb alapanyaga valójában a fa volt, és csak klasszikus hatásra építkezett kőből. Ezek közül a templomok közül néhány igen nagy méretű, és különböző formájú alapra épült: leggyakrabban derékszögű vagy négyzet alakú, néha kerek (ez jóval ritkább). Szimbolikájuk mindig az a geometrikus alakzat, amelyet formáznak (a négyzet a föld, a kör az ég). De igen nagy számban léteznek Galliában elhagyott vagy elszigetelt vidékeken található kis templomok (Jana) is. Természetes módon viszik tovább a nemeton (szentély) vagy az erdei tisztás hagyományát és szimbolikáját; ezek voltak a kereszténység előtti kelta vallás voltaképpen templomai.

6. A szabadkőművesség Hiramra és Salamon templomára hivatkozva ennek a témának teljes szimbolikáját dolgozta ki. A templomot tekinthetjük úgy, mint az Ember és a világ szimbolikus képét: ahhoz, hogy eljussunk az égi Templom megismeréséhez, saját magunkban kell megvalósítanunk, lélekben megélnünk újraépítését és védelmét... A Templom elhelyezése a nyugatra néző bejáratral és a Főmester helyével, ami Kelet felé irányul, a katedrálisok mintájára maga is szimbólum. A Templom jelképezi a nyugatról keletre, vagyis a fény felé vezető utat. Szent, szimbolikus hely. A Templom méreteire vonatkozó kérdésekre a Kőművesnek mindig a következőket kell felelnie: hossza nyugatról megy keletnek, szélessége északról délnek, magassága a Nadirtól a Zenithez.

Mivel a templom a kozmosz képe, dimenziói nem definiálhatók. A Templom mennyezete a csillagos égbolt mintájára készült: az éjszakai eget ábrázolja annak számtalan, szabad szemmel is látható csillagával. Keleten, a Főmester helye mögött feltűnik a fénylő Delta: háromszög, középpontjában egy szemmel, az isteni szemmel.

Forrás: Jean Chevalier – Alain Gheerbrant: Dictionnaire Des Symboles (Paris: Seghers, 1973–1974.)
Fordította: Maruszkai Judit

A mindenség temploma

Vélhetőleg nincs olyan nap ma a világon, hogy ne rendeznének valahol konferenciát a két divatos téma, az információ és az ökológia gondolatkörében. Nem is lenne ezekkel a tanácskozással baj, ha nem lenne az embernek az az érzése, hogy már a farka csóválja a kutyát, természetesen egy szellemi fark egy szellemi kutyát. Tudom, konferencia-megnyitóként nem illik igazán kikezdeni a tanácskozást mint műfajt, de az még inkább kínos, hogy nem beszélünk arról, hogy mit ér a sok tanácskozásunk, s főleg mit érnek az ökológiai gondolatkör területén mozgó eszmefuttatásaink. Már régóta úgy vélem, hogy az ökológiai narratívát – hadd mondjam ilyen fontoskodva – átszötte a prédikáció és a szellemi pedikáció.

Ökológiai prédikáción azt értem, amikor ökoprédikátorok bőbeszédű kenetteljességgel hirdetik az egy igaz ökoevangéliumot. Beszédeik, írásaik koreográfiája részben ószövetségi, amennyiben jeremiádákat zengenek a világ állapotáról, részben Quise herceg ügynökének, Nostradamusnak a technikájával manipulálnak, apokaliptikus jóslatokkal fenyegetőznek, és ezzel pszichikai dermedtséget okoznak. Mint nagy mesterük, ők

is túllépnek azon a csekélységen, hogy eredeti elképzelés szerint az apokalipszis eredménye a gonosz és hívei hatalmának végső megtörése. Így az ökoapokalipszis sem lehet más, mint az ökogonosz hatalmának végső megtörése, ami azért nem olyan rossz hír. Az ökopredikáció legveszélyesebb formája pedig az, amikor a napi politikai szférá-

ban manipulál, visszaélve az emberek olykor nosztalgikus, olykor valós természetszeretetével. Ebben a formájában közbűntényessé is válhat, amennyiben az ökofrazeológiát egymással harcoló környezetszennyező multik érdekében működteti.

A másik veszélyes jelenség a szellemi pedikáció.

A pedikáció az ókori Rómában egy eléggé kínos megszegyenítési aktus volt, ami nem állt másból – eufemisztikusan fogalmazva –, mint egy férfi hátsó alfelének nemi megalázásából. A szellemi pedikáció a globalizációs szótár kulcsszavain és médianyomulásán keresztül valósul meg, s nem egyéb, mint világunk legfontosabb ügyeinek ön- és közámító kifordítása egy állandó hazugság által. Foglalkozunk-e eleget azzal a kérdéssel, hogy ez a szellemi erőszak az ökológiai gondolat legszentebb névadó középpontját, az *oikoszt* –

háztartás, ház, haza, úgy mint az emberiség hazája is – állandóan támadja?

Átláthatóvá tesszük-e, hogy itt az emberi identitás, az emberi jelenség felszámolására, átkódolására irányuló tevékenység zajlik a másság terrorján keresztül? Az ökológiai gondolat képviselői hol és hogyan foglalnak ebben az ügyben állást? Mernek-e egyáltalán határozott véleményt mondani, vagy csak lebzselnek a New Age gondolati rózsaszínje és az ortodox tudományosság szürke unalma között? El merjük-e kezdeni világunk valódi szanalását, gyógyítását? Meg merjük-e ehhez nevezni, hogy milyen szellemi bűnök, őspatkányként terjesztett szellemi kórok, ideológiák, minták, hamis mítoszok okozzák bolygónk krízisét? Nem kellene-e új kályhától elindulni? Természetesen ebben az esetben az ökofilozofálás már nem lenne egy kényelmes mítosz. Talán rájönnénk, hogy nincs „kívülálló” megfigyelő szerep a világban, hogy az ember nem par excellence antinaturális lény, vagy csak akkor, ha a naturát materialista módon határozzuk meg. Talán akkor fel kellene vállalnunk azt az antropocentri-

kusnak tűnő felelősséget, hogy az ember a világegyetem rejtett szívében él, ahogy azt *Brian Swimme* véli.

Természetesen ebből az következne, hogy az ember, a szemlélő van a mindenség közepén, ha nem is a fizikai világmindenség, hanem a lelki szellemi közepén. Bár a kvantumelmélet által megközelített világban szétválasztható-e még anyag és lélek? Mintha ismét megszenteltté akarna válni a világ?

Így az ökológiai válság, s a nyomában fölébredő ökológiai gondolat csak egy eltanulási folyamat, ami nem másról szól, mint az ünnep helyreállításáról a mindenség templomában, a Földön.

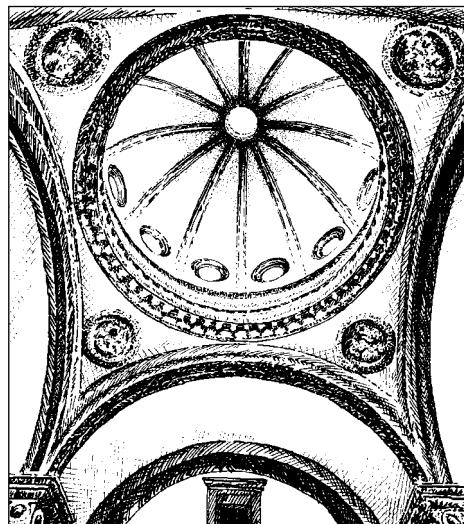
Tisztelt tanácskozás! Ez az, amiről beszéltem, hogy a legveszélyesebb az ökológiai prédikáció. Ne is hagyják, hogy provokáljam tovább a tisztelt jelenlévőket, akik fontos dolgokról kívánnak itt eszmét cserélni, s nálam sokkal jobban tudják, hogy az a legfontosabb kérdés, hogy végül is jól, pontosabban a helyén érzi-e magát és másokat az önmagára, s így Istenre ismert elme ebben a földi létben és ebben a majom testben.

...mint a mennyben, úgy a földön is

Egy ökoima természet- és transzcendencia-rajza

Vallás és ökológia. Világunk vallási és ökológiai helyzete. Ezt a két jelenséget ma első ránézésre is biztosan és totálisan összekapcsolja egy szó: a válság. Ha pontosabban megnézzük, a két fogalom gyökere-nél még egy közös tétel munkál: a haza. Míg a vallásban az isteni teremtő, az Atya és az ő háza, a mennyei haza a központi gondolat, addig az ökológiánál magában a szóban is megjelenő *oi-kosz*, a ház, haza, háztartás, a földi haza léte a centrum. Ezért nem véletlen, hogy az ökológiai gondolat köré földi alapú vallásosság, új pogányság, Gaia-hit és „élet-háló” eklézsia szerveződik. Sőt, ezen túl is összeköti a két fogalmat egy ellentétes irányú mozgás. Amíg a vallás szinte megfékezhetetlenül transzcendens lényegével ellentétesen elvilágiasodik, addig az ökológiai gondolat földi lényegével ellentétesen transzcendens maszkokat próbálgat magára. Ezt a jelenséget természetesen értelmezhetjük válságnak. Ha ezt nem tennénk, akkor is sulykolnák belénk az elszaporodott válságelméletek, amelyek hasonlatosak az összeesküvés-elméletekhez. Főleg abban, hogy a világban – mióta a világ világ – vannak válságok és összeesküvések, de valahogy a dolog természete miatt a róluk szóló elméletek vagy csacskák, vagy még jobban elfedik a lényegét. Ám ha túltesszük is

magunkat az apokaliptikus gyökerű válságelméleteken, azért egyre nagyobb tömegek számára is egyértelmű, hogy ökológiai válság igenis van a Földön. Egyértelműen jelzi ezt a fajok fokozódó kihalása, a feldolgozhatatlan hulladék,

a szemét szétáradása, az energiakérdés kilátástalansága, az ivóvízhelyzet tragédiát sejtető tendenciája, összességében az anyagi létezés általános deficitje. Ilyen körülmények között az az érzése az embernek, hogy szükség lenne valami emberi tudatot, lelket, egész személyiséget mozgósító felhívásra, könyörgésre, imára. A kérdés az, hogy új imát, imákat kell-e kitalálni, vagy használható a régi. Ökoimát, sirámot és ráolvasást kell-e kreálnunk, vagy tudtunk mi már imádkozni egyszer, csak elfelejtettünk, és nem is pontosan értjük, mi a jelentése imaként elhadart szövegeinknek. Akik hisznek abban, hogy volt kinyilatkoztatás, azoknak tudniuk kell, hogy valahol kihirdetve vagy kódolva *van megoldás* mai ökológiai, vallási és társadalmi válságunkra is.

A krisztusi vallási cselekmény középpontjában az ima áll. Ima nélkül elnyelne bennünket „mindaz, ami eljövendő”. Így az ima a megváltoztathatatlan világfolyamba való aktív bajelhárító beavatkozás lehetősége. Elháríthatja a rosszat, legyőzheti az entrópiát. Fölol-

dozhatja a világ megváltás nélküli zártságát és zártságából adódó végzetét.

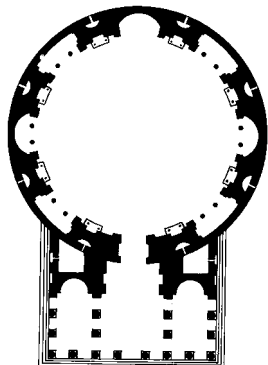
Próbáljuk most az Úr imáját abból a szempontból megvizsgálni, hogy van-e üzenete a mostani ökológiai válságunkban, „utolsó időnkben”?

Annak a hegyi beszédnek a tengelyében – ami maga is a szeretet-vallás közepe – helyezkedik el a Miatyánk olyan foglalatban, amely átfogja a lét morális teljességét. Vizsgáljuk sorban az öt verset onnan, ahol ezt mondja Krisztus: *Ti azért így imádkoztatok* (Máté evangéliumának hatodik fejezete, kilencedik vers):

Mi Atyánk, ki a mennyekben vagy,

szenteltessék meg a te neved.

Az első léttanács: *szenteltessék meg az Isten neve.*

Helyre kell állítani és mindenkor pontosan kell ismerni a mindenség hierarchiáját. Nem véletlen, hogy maga a *szent* szó a sémi *qôdêš* (elkülöníteni, megkülönböztetni, elválasztani) gyökből származik. Elsőként szét kell választani az Eget és a Földet, hogy az emberi szemlélő horizontján megjelenjen az a pont, amelyhez viszonyítva meg tudja határozni saját életét, saját helyét a mindenségben. E nélkül az alapmeghatározás nélkül jön létre az a hamis tudat, mely által az ember a modern világban egy pót-isten szerepében tetszeleg kétségbeesetten, és azt hiszi, Földön és égen minden neki van alárendelve, s így kénye-kedve szerint beavatkozhat a természet, a földi létezés ügyeibe. S még valami miatt kell, hogy megszenteltessék az ő neve. Erre Molnár Tamás mutat rá, amikor így ír: „A felfoghatatlan istenség maga jelenik meg a szentben. A szent közvetíti az erőt, amelynek forrása önmagában nem lép kapcsolatba az élet alacsony formáival.”

Így a *szenteltessék meg a te neved* tételében egy ketős szellemi-lelki teremtés munkál. Először megkülönböztetem, és így a magam számára elérhetővé teszem Istent, majd az *így* már felfogható Istenből erő sugárzik az én létezésemre és a létezésem által befolyásolt világra. Az így megvalósított létfolyamat képes akár a természet szanalására is, az embert a „teremtés pásztorává” keni fel.

Második tétel: Máté evangéliumának hatodik fejezete, tizedik vers:

Jöjjön el a te országod,

legyen meg a te akaratod

mint a mennyben, úgy a földön is

Most látom csak, hogy eléggé perverz dolog egy imát így felszeletelni és analizálni, de annyi haszna mégis van, hogy a különben láthatatlan dolgok láthatóvá sejlének. Ebben a tételben például ez a harmadik mondat itt és így megdöbbenő: *mint a mennyben, úgy a földön is*. Így kiemelve ez a mondat az emberi kultúra talán legmisztikusabb képlete. Meg is jelenik a hermetikus gondolkodás alaptételében, a Tabula Smaragdínában: *ami lenn van, megfelel annak, ami fenn van. Csak a teljes szöveg pontosan így hangzik: Való igaz, nem kétséges, és bizonyos: ami lenn van, megfelel annak, ami fenn van, és ami fenn van, megfelel annak, ami lenn van, hogy az egyetlen csodái megvalósuljanak.*

Ebből a többszörösen rejtett szövegből egyaránt levezethető – kalandkedvelő elmék le is vezették –, hogy az egyiptomi piramisok az Orion-csillagkép földi hasonlatosságára épültek, vagy akár a kvantumelmélet is. Ennek a szövegnek a szemantikai kerete egyszerre fedi a végső kiüresedtség és a teljes telítettség tartományait. Tökéletes ezoterikus szöveg. Erre fel lehet esketni – fel is eskették – titkos társaságok tagjait. Hétepcsés titokként lehet kezelni tartalmukat, amit talán csak a 666-ik beavatott tud, de attól sem kell félni, hogy elárulja, mert a tautologikusan szerkesztett formákat valójában nem is lehet elárulni. Őrzi őket egy metaszemantikai háló.

Az itt vázoltakból is látható talán, hogy mi a különbség egy misztérium-szöveg és a krisztusi példabeszéd között. A lét nagy titkainak az elrejtése és csak kevesek, kiválasztottak, beavatottak számára való „feltárása” és a ki nyilatkoztatás mindenki számára megérthető világossága között.

Jöjjön el az országod... mint a mennyben, úgy a földön is. A mennybéli tökéletesség a példája a földi tisztulásnak, az ökológiainak is.

A harmadik tétel Máté evangéliumának hatodik fejezete, tizenegyedik vers:

Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma.

Ennek a tételnek ökofilozófiailag két fontos szava van: a *kenyér* és a *ma*.

A *kenyér* szó a legszebb szimbóluma az emberi létezés szükséges legfontosabb szükségleteknek. Azt jelenti, hogy korlátozzuk magunkat, kivonjuk magunkat a gerszített fogyasztás csapdáiból. Erre a tendenciára erősít rá a *ma* szó hangsúlyozása is. Ez a szó a legkeményebb elutasítása a felhalmozásnak, a mértéktelen termelésnek. A két szót ebben a létparancsban a szolidaritás, a szociális érzékenység vállalása kapcsolja össze: a *nekünk* szóval. Hiszen végső soron ez egy személyes ima, szólhatna úgy is: mindennapi kenyereimet add meg nekem. Mintha manapság így imádkoznánk.

A negyedik tétel Máté evangéliumának hatodik fejezete, tizenkettedik vers:

*És bocsásd meg a mi vétkeinket,
amint mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.*

Ez a mondat a legnehezebb vállalás. Főleg egy gyűlölködő világban. Mikor könnyű a magyarázat, miért kellene megbocsátanunk, hiszen a másik igazságtalanul támad bennünket, s ha visszaütünk, csak igazságot szolgáltatunk. Ettől a hamis képtől akar eltántorítani ez a tétel. Ugyanis a megbocsátás: létszervező tett. Általa valósulhat meg a szövetség, az együttműködés, ami nélkül képtelenek vagyunk pásztori tevékenységünket ellátni. Nem tudunk új szövetséget kötni a természettel sem.

Utolsó tétel: Máté evangéliumának hatodik fejezete, tizenharmadik vers:

*És ne vígy minket a kísértésbe,
hanem szabadíts meg a gonosztól.*

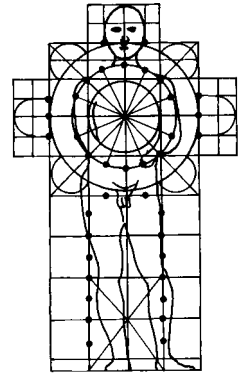
De mi a kísértés, mi a gonosz, mi a rossz?

A keresztény filozófia legkényesebb tétele a rossz értelmezése. Ha Isten a világot tökéletesnek teremtette, akkor a rossz a világban nem tőle származik. Aquinói Szent Tamás adja a legszebb magyarázatot erre az ellentmondásra. Ő a rosszat hiányként (*privatio*) határozza meg, mint távollétét annak a jónak, amelynek egy létezéshez kell tartoznia. Így ha a rosszat hiányként fogjuk fel, ez a helyzet automatikusan szükségeltet valamit, ami a jó. Így Aquinói Tamás szerint a rossz nem emésztheti fel az összes létet, mivel akkor önmagát is megszüntetné. Tekinthesztük ezt ökológiai reménynek?

Az itt felvázolt tétélekbén, ha elnagyoltan is, de talán sikerült ráirányítani a figyelmet arra, hogy a Miatyánk ökoima is, vagy ahogy Pázmány Péter mondaná, igazságra vezérlő kalauz.

Persze tudom, emberi, mélységesen emberi, tehát dadogó gondolatok ezek valamiről, amiről az analitikus ész nem képes fogalmat alkotni. Mégis talán olyan grádicok, amelyekben a lélek viszont emelkedhet; hogy az emberi létnek a létező materializmusok által elhanyagolt, kicsúfolt transzcendens dimenziója helyreálljon és ne vi-gyen bennünket kísértésbe az egyre erősödő újpogány-ság evilági transzcendenciája.

(2001)

A közösségi jogok chartája

A politikai és gazdasági ügyeink feletti demokratikus ellenőrzés alapvető feltétele a helyi közösségek hatalommal való felruházása.

Milyen formában nyerjenek meghatározást az ilyen közösségek jogai, hogy képesek legyenek behozni a jelenlegi centralizált gondolkodással szemben meglévő hátrányukat. S milyen hatalommal kell rendelkezniük az adózás terén, különösen a helyi anyagi szükségletek és a területi önkormányzat viszonylatában. Nos, meg kell vizsgálnunk a közösségi élet valamennyi olyan tényezőjét, mely kihatással lehet a szélesebb területekre.

Emellett a lehető legvilágosabban és legegyszerűbben meg kell határozni a helyi közösségek által kizárólagosan gyakorlandó jogokat. A Községi Jogok Chartájának Tervezete a Fórum által elkészített dokumentumok közé tartozik, de további munkára van szükség ahhoz, hogy üzenete világos megértésre találjon, és széles körben alkalmazást nyerjen.

A bennszülött lakosok

Ez egy kicsit csinált szó az elnyomott etnikai, nyelvi, kulturális csoportok, illetve az emberléptékű, magukat kormányzó térségek (az általában hatmillió lakosnál kisebb népességek) megjelölésére. Valamennyien, még a legsikeresebbek is veszélyeztetve vannak az óriások részéről, ahogy ezt Svájc esetében is láthatjuk, mellyel szemben az európai Közös Piac minden elképzelhető nyomást kifejt az egységesítés és a szabványosítás érdekében.

Az ilyen nyomásgyakorlás közvetlenül visszahat valamennyi európai ország politikai, társadalmi és kulturális életére. Ugyanígy nyomás érvényesül az Amerikai Egyesült Államok és a latin-amerikai országok, illetve Japán és sok kisebb ázsiai ország kapcsolatában.

Az óriásállamok általában határaiton belül számos kisebb nemzetiséget ötvöző, hatalom-központosító birodalmak. Franciaország például a bretonok, a korzikaiak, az elzásziak, a burgundiak és sok más egyéb nemzetiség erejét egyesíti. Nagy szükség van a kis nemzetek jogainak világos definiálására nyelvi, társadalmi, kulturális és politikai identitásuk szempontjából. Továbbá szükség van e nemzetek nemzetközi ligájára, mely a jogok definiálásának feltételeit rögzítené, és aktívan támogatná azok megvalósulását.

Élettér/Bioregionális struktúrák

Minden emberi közösség egy nagyobb egység sejtje. Ezt a nagyobb egységet nevezhetjük bio- vagy élettérnek. Az élettérek határai lehetnek partvonalak, vízválasztók, folyók vagy egyéb természetes tárgyak, melyeken belül sajátos flóra, fauna, ásványi, klimatikus viszonyok és más összetevők komplexuma alakult ki. Világosan látható, hogy e tényezők jelentőségének és egységének semmibevétele – mely konzisztensen, folyamatosan tart egy ideje – katasztrofális hatással van az életrendszerekre, illetve azok támpilléire. A hatalmas városi komplexumok nem csak ökológiai szempontból nem tartathatók fenn. Számptalan fenyegetést jelentenek azokra az élettérekre nézve, melyeknek részei. Meg kell értenünk ezeknek a fenyegetéseknek a pontos természetét, számot kell vetni velük, és ki kell fejleszteni azokat az elveket, melyek egy egészséges bio-regionalizmus vezérfonalai lehetnek.

Gazdaság

A gazdaság működését nem csupán az emberi szükségletekre, a rendelkezésre álló forrásokra és a környezeti tisztaságra vonatkozó elméletek szabályozzák, hanem számos elenszenves emberi tulajdonság, mint például a kapzsiság és a törtetés. Mikor ezek kicsúsznak a társadalmi ellenőrzés alól, minden bizonnyal veszélyesekké válhatnak. A kortárs elméletek nem nyújtanak valódi válaszokat a munkanélküliség, az általános elszegényedés, a környezeti leépülés öngyilkos formái, a nagyobb társadalmi robbanások és a nyomornegyedek problémáira, vagy a véges erőforrásoknak a fogyasztói társadalomban tapasztalható rettenetes pazarlására. Szükség van a gazdaság feletti társadalmi ellenőrzés visszaszerzésére. Ez a cél azonban csak demokratikus feltételek közepette, kis, emberléptékű politikai egységek révén érhető el. Ez a titka a reneszánsz Európa városállamai lenyűgöző gazdasági és művészi sikereinek is (ezek a városok ritkán voltak nagyobbak negyedmillió lélekszámú településeknél). Hogyan lehet ezt az ellenőrzést elérni egy nagyrészt túlnépesedett világban, melyet túlcentralizált óriások urálnak, ahol a tömegek nem képesek szabadulni a monumentális csúcstechnológiai fegyverkezési programok örült negativizmusától és a fogyasztás pazarló és szomorúan üres népbetegségétől? Milyen elméleti paraméterei lehetnek az általunk szükségesnek nevezett új gazdaságnak, s miképp lehet ezeket a gyakorlati politikával ötvözni?

Öko-feminizmus

A feminizmusnak és az ökológiának ez a kombinációja abból a felismerésből fakadt, hogy a hetvenes évek feminista békemozgalma nem csupán az élet humán összetevőjének, hanem valamennyi formájának a védelmét felvállalta. Mára sürgető szükségé vált az oktatás olyan formáinak megteremtése, mely a fiatalokat leneveli a háborúról, és megérteti, hogy militarista és piacorientált értékeink az emberi kultúra perverz megjelenési formái, éppúgy, mint a jóléti bolygón vívott háború. A férfiaknak még inkább szembesülniük kell társadalmi szerepeikkel, a gazdagoknak és a híres személyiségeknek pedig azokkal a célokkal, melyeket gyakran a társadalom általános leépülésének kárára állítanak maguk elé.

Mezőgazdaság

A termőföldet és a bioszféra más elemeit érintő rablógazdálkodásról szóló litánia túlságosan hosszú és közismert ahhoz, hogy állandóan ismételtessük. Ennek a fórumnak e visszaélések okaira kellene összpontosítania, figyelmet szentelve a földtulajdon igazságtalan elosztására, a különböző országokban a tulajdonlás kérdései fölötti helyi kontroll hiányára, ami sokhelyütt a földhasználat ellenőrizetlenségét is jelenti. Hogyan lehetne rögzíteni a mezőgazdasági árakat, s kinek kellene rögzítenie azokat? Milyen adókat kellene kivetni a földre, s kinek kellene kivetnie azokat? Miként lehetne megvédeni a bioszféra és a fogyasztók egészségét a földdel való visszaélés jelenleg uralkodó kemizált formáitól? Hogyan fordítható meg az egyre nagyobb gazdaságok kialakulásának katasztrofális irányzata, s hogyan biztosítható a kiscgazdák és középparasztok jelentős osztályának jövője?

Városi élet

A technika szembetűnő csodái ellenére a városi élet egyre visszataszítóbbá és egyre rövidebbé is válik. Milyen körülmények között virágzik a városi élet, s mikor hanyatlik? Hogyan nyerhetjük vissza a demokratikus ellenőrzést városi környezetünk felett? A kiemelkedés milyen közösségi normáit kellene megcélozni, s hogyan érhetők el ezek? A rossz tervezés áldozatai vagyunk? Vagy egyáltalán: a tervezés áldozatai? Milyen elméleti paramétereket kell rögzítenünk ezen a téren?

Energia

Az ipari technológia és az általa indukált tömegméretű elvárosiasodás tékozlóan pazarló mértékben feléli véges forrásait. Felemészítjük a jólét örökségét, és ezzel párhuzamosan a légkört mérges gázokkal szennyezzük. Ahogy ez az örökség korlátainak végéhez közeledik, rákényszerülünk a nukleáris fűtőanyagok használatára, s a nukleáris hulladék elhelyezésénél folyamatosan elhasználjuk örökségünket. Minél több hulladékot termelünk, annál több gondja lesz vele az utókornak, s annál kevesebb forrása marad arra, hogy megküzdjön vele. Tovább merünk haladni ezen az úton? S hogyan térhetnének le róla?

Közlekedés és kommunikáció

A modern városok szennyezettek és fulladoznak a magánközlekedés pazarló és szennyező formáitól, míg a tömegközlekedési eszközök lepusztulnak és senki sem hajlandó tudomást venni róluk. Ez egy bolondokházába illő közlekedéspolitikai, és a Fórum tagjainak át kell gondolniuk, miként lehet újra egészséges viszonyokat teremteni. Hogyan tudnák a városok és a falvak visszanyerni ellenőrzésüket közösségi területeik, saját útjaik felett, hogy megteremthessék a közlekedés demokratikus formáit. Ugyanezt a kérdést kell feltennünk a tömegkommunikáció, a posta, a telefon, a rádió, a tévé esetében is (nem is szólva a most megindult informatikai fejlődésről). Utóbbiakról kiderült, hogy hatalmas politikai fontosságuk van, s működésük a kormányzás centralizált formáit erősíti. Talán egy lehetséges megoldást sugall Hull város telefonrendszerének példája, ahol a díjak ötven százalékkal alacsonyabbak a nemzeti távközlési szerv díjainál.

Egészségügy

Az ipari civilizáció szembeszökő merénylet tagjainak egészsége ellen. Civilizáciánk nem képes az emberi egészség problémáját kezelni, inkább előidézi ezt a problémát. A rák és egyéb súlyos betegségek népbetegséggé váltak, az emberi immunrendszer összeomlóban van. Az élelemlánc egyik végétől a másikig mérgezett, egyre gyakoribbak a magatartászavarok és a stressz, a városi csapvíz ihatatlanná, a városi levegő belélegezhetetlenné válik. Kórházaink egyre nagyobbak és zsúfoltabbak, miközben az iatrogén betegségek (melyeket az orvosi és kórházi kezelés idéz elő) előfordulása megsokszorozódik. Mindenütt azt halljuk, hogy az emberek ma tovább élnek, a bizonyítékok viszont arra utalnak, hogy egyszerűen csak a haldoklási folyamat lassult le. Mik az okai ennek a sikertelenségnek, mivel lehetne gyógyítani ezt a bajt?

Oktatás

Az a nézet, hogy az oktatás a kultúra terjesztésében játszik szerepet, nagyrészt feledésbe merült. A ma kultúrája iskoláinkkal szemben, nem pedig általuk jut érvényre. A fő

hangsúly a „munkára”, vagy legalábbis a munkakörnyezetre való nevelésen van. Ennek az öngyilkos ballépésnek a kialakulását nagyrészt az idézte elő, hogy elvesztettük ellenőrzésünket a kultúra terjesztésének eszközei felett. Nincs szükség a kormányzatok központosított oktatási minisztériumaira. Fel kell ismerni, hogy az oktatás kimondottan a helyi érdekszférába tartozik, s helyi szinten kell ellenőrizni. Minden közösség különbözik a másiktól, s ha szabad elhatározásukon múlna, bizonyára iskolai tantervükről is különbözőképpen döntenének. Meg kell fogalmazni egy olyan kiáltványt, mely a helyi közösségek döntéshozó hatalmát tűzi ki célul. Ebben semmi új nincs: a svájciak sosem látták szükségét egy központosított oktatási minisztériumnak, nem is volt nekik soha, s furcsán néznének bárkire, aki ilyen intézmény létrehozását javasolná.

Pénzügyi rendszer

A pénz mechanizmusa a gazdasági kapcsolatok működését hivatott elősegíteni, olyan eszköz tehát, melynek szilárdan állampolgári ellenőrzés alatt kell állnia. A jelenlegi viszonyok közepette azonban az állampolgárok ellenőrzésére használják, s segítségével egy élősködő kisebbség szakít ki magának egy jelentős szeletet a gazdasági növekményből. Milyen pénzfomára van szüksége egy demokratikus társadalomnak? Milyen mértékig és milyen feltételek mellett alkalmazható egy helyi valuta? Miképpen lehet megteremteni a helyi bankok helyi ellenőrzését?

Csak néhány kérdés, melyet a Fórum résztvevőinek meg kell válaszolniuk, nem megfélemezve arról, hogy egy szeleesebb alternatív mozgalomnak világos útmutatásra van szüksége, ha másért nem, azért, hogy a jelenlegi zavart legalább részben tisztázza.

Művészet és kultúra

A történelem emberléptékű társadalmainak művészeti és kulturális gazdagsága, annak szépsége és csillogása szünni nem akaró csodálat tárgya a modern világban. Mi a kulcsa elődeink eredményeinek? Miért nem rendelkezünk igazi népművészettel és népi kultúrával a fejlett (félresiklott?) or-

szágokban, s miért rombolják le ezek az országok a bennszülött kultúrát, mihelyt a piaci erők kiterjesztik csápjait? Egészséges dolog-e a központi kormányzat környoradományaira várni a „művészetek” fenntartása végett? Milyen alternatívák vannak? Élő lehet-e bármilyen művészet, mely nem segít az embernek dönteni saját életformája meghatározásában? Milyen szerepet játszhat és játszik egy ilyen kultúra a politikai változásban?

A médiumok

Gyakran állítják, hogy mindaddig, amíg a sajtó, a rádió és a televízió közlési szabadsággal rendelkezik, a demokrácia feltételei biztosítva vannak. Valóban így van ez? Ha igen, akkor ez az állítás semmibe veszi azt, hogy milyen mértékben képesek a magánszemélyek vagy a részérdekek ellenőrzésük alá vonni a tömegkommunikáció eszközeinek széles skáláját, felhasználva azt az általános jóléttel ellentétes nézeteik és értékeik terjesztésére. A televízió páratlan nevelő, érdeklődést felkeltő, felvilágosító és lélekgazdagító eszköz lehet, mégis ontja azokat a műsorokat, melyek legnagyobb részben tendenciózusan gondolatlan locsogásból állnak. Vajon ennek a hatalmas médiumnak, megannyi lehetőségével civilizációnk megmentésére, olyanok karmaiban kell-e lennie, akik egyszerűen pénzszerzésre használják? Vajon a közszolgálati csatornáknak versenyezniük kell-e a piac degeneráltjaival a minél nagyobb nézettség eléréséért? Mit kell tenni a televízió és a rádió véleményformáló hatalmának demokratikusabb elszámoltatása érdekében?

Szellemiség

A tudósok nemrégiben arra a következtetésre jutottak, hogy a „big bang”, az ősröbbanás mögött célszerű „értelem” rejtőzik. Ez a következtetés új dimenziókat tár fel az emberi megértés és az ember szellemiségének vonatkozásában, közvetlen visszatükröződést nyújt az önmagunkról, a környezetünkhez, egymáshoz, a társadalomhoz való viszonyunkról, s az emberi élet általános irányáról alkotott nézetünkben.

Hogyan képzelhetnénk el azt a tömérdek lehetőséget, melyet ez az új szellemiség teremt, hogy segítségével a szá-

munkra adott transzcendens bizonyosság gazdagabb formáit élhessük meg? Bízhatunk-e a hagyományos vallásos szervezetekben, hogy segítsenek ennek a feladatnak a végrehajtásában? Szükségünk van-e egy teljesen új szellemi doktrínára, vagy térjünk vissza a természetről és az életről alkotott ősi, misztikus világnézethez?

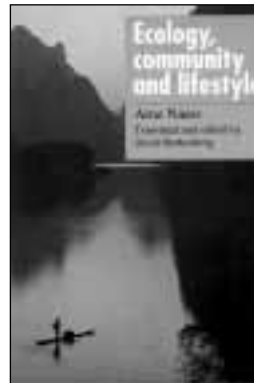
Fordította: Hosszú Tamás

Arne Naess: Ecology, community and lifestyle:

Outline of an ecosophy

Cambridge University Press, 1991. 223. p.

(Ökológia, társadalom és életmód:
Ökozófiái vázlat)

Naess a mély ökológia elismert alapítója és a szemantikának, a tudomány filozófiájának, Gandhi és Spinoza gondolkodásának jó hírű szaktekintélye. A könyv egyben bevezetés a filozófiába

és stratégiai, taktikai kézikönyv komoly környezetvédelmi szakemberek számára. Naess alaptétele az, hogy a környezetvédelmi problémák megoldása az emberekre vár – az emberekre, akiknek értékítéleteket kell hozni olyan konfliktusokban, melyek túlmutatnak a szigorúan értelmezett emberi érdekeken. Így nemcsak egy erkölcsi rendszerre van szükségünk, hanem a világ és önmagunk felfogásának olyan módjára, amely az élet és a természet: valós értékeit magától értetődővé teszi; olyan rendszerre, amely „mélyökológiai elveken” alapul. A könyv arra bátorítja az olvasókat, hogy ismerjék fel saját „ökozófiájukat”.

A GAIA-HÁZ ALAPSZABÁLYA

A technológiai álmoktól elrugaskodva, a jövő érdekében egy „vissza-a-földre” koncepcióra van szükségünk. A lakásban olyan életet támogató rendszereket, anyagokat és térbeli tervezést lesz szükséges alkalmaznunk, melyek teljesítik az alábbi feltételeket.

TERVEZÉS – a bolygóval való harmóniáért

- Az otthon úgy telepítsük, tájoljuk és védjük, hogy a megújuló források legjobb felhasználását valósítsa meg. Energiaigényéhez teljesen vagy nagyrészt a Nap, a szél és a víz energiáját használjuk, kevésbé támaszkodjunk kiegészítő, nem megújuló energiára.
- Használjunk „zöld” anyagokat és termékeket, melyek nem mérgezőek, nem környezetszennyezők, fenntarthatók és megújulóak. Ezek előállítására kis energia-felhasználással, alacsony környezeti és társadalmi költséggel történik, biológiailag lebomlanak vagy könnyen újra felhasználhatók és újra feldolgozhatók.
- Tervezzük úgy a házat, hogy a források felhasználásában „intelligens” legyen, és ha szükséges, a természetes mechanizmusokat egészítsük ki hatékony energia-, fűtés-, hűtés-, víz-, légáram-, valamint világításszabályozó rendszerekkel.
- A házat helyben honos fa- és virágfajok ültetésével olvasszuk be a helyi ökoszisztémába. A szerves hulladékokat komposztáljuk, kertészkedjünk organikusan, és a kártevőket ne peszticidekkel, hanem természetes módszerekkel tartjuk távol. A „piszkos vizet” forgassuk vissza és használjuk takarékos vízfelhasználású vagy víz nélküli toaletteket. Gyűjtjük, tároljuk és használjuk az esővizet.
- Olyan rendszereket tervezzünk, melyek megelőzik a levegő-, víz- és talajszennyezés exportálását.

TERVEZÉS – a lélek békéjéért

- A házat – a környező közösség, építészeti stílusok, arányok és anyagok közti illeszkedéssel – tegyük környezetével harmonizálónak.
- Minden szakaszban társuljunk másokkal, használjuk fel mindenki személyes elképzeléseit és készségeit annak érdekében, hogy holisztikus, élő designra törekedjünk.

- Szépséget, nyugalmat sugárzó harmonikus arányokat, formákat és alakzatokat alkalmazzunk.
- Természetes anyagok és színezékek, festékek, pácok színeit és textúráit használjuk fel az egyéni és egyúttal terápiás színekörnyezet létrehozásához.
- Úgy helyezzük és tervezzük meg a házat, hogy az életet erősítő hatású legyen, növelje lakóinak egészségét, vitális életerejét.
- Teremtsük meg az otthon kapcsolatát a Földanyával, a természeti világgal, a Föld ritmusaival, ciklusaival, évszakaival és napjaival.
- Tegyük a házat gyógyító környezetté, melyben az elme és a lélek szabad lehet és virulhat.

TERVEZÉS – a test egészségéért

- Teremtsünk egészséges beltéri klímát azzal, hogy „lélegezni” hagyjuk a házat, természetes anyagokat, valamint természetes hő-, nedvesség-, légáram- és levegőminőség-szabályozó folyamatokat használunk fel.
- A házat a távvezetékek veszélyes elektromágneses sugárzásától, valamint a negatív talajsugárzástól távol helyezzük el.
- A tervezéskor gondoljunk arra, hogy megelőzzük a háztartási berendezések elektrosztatikus és elektromotoros energiáinak felhalmozódását, és elkerüljük a jótékony kozmikus és földszugárzással való interferenciát.
- Jó nedvességtartalommal, negatív ion-egyensúllyal, gyógynövények, anyagok és tisztítószerek kellemes illatával biztosítsunk szennyeződésmentes, egészséges levegőt és vizet.
- Természetes légáramot és szellőzést alkalmazzunk. Külső-belső zajtól védett és szigetelt, kellemes, egészséges zajszintű, nyugodt otthon alakítsunk ki.
- A tervezés tegye lehetővé a napfény és a nappali fény behatolását, ezáltal kevésbé vegyük igénybe a mesterséges világítást.

Thomas Hardling

Az „A SEED” sajtóhadjárata

1990-ben a norvégiai Bergenben néhány fiatal környezetvédő ellentalálkozót szervezett a riói világkonferencia előkészítésére összegyűlt európai és észak-amerikai környezetvédelmi miniszterek találkozójával párhuzamosan. Akciójukkal a tárgyalások lassúságát akarták hangsúlyozni, és felhívni a figyelmet a perifériára szorult kérdésekre. Abból indultak ki, hogy a létező környezeti problémákat nem lehet megoldani úgy, hogy ne törődjenek a szegénységgel, a kizsákmányolással, az elnyomással, a fegyverkezéssel is. A negyven országból érkezett környezetvédő által létrehozott „SEED Popular Forum” teremtette meg azt a légkört, amelyben az A SEED aktivistái ma is dolgoznak. („A SEED” = Action for Solidarity, Equality, Environment & Development, vagyis Szolidaritás, Egyenlőség, Környezet és Fejlődés Akció.)

A sajtó az A SEED egészen új működési területe, amelyen máris egyre erősödő összefogás tapasztalható. Ez részben közös nemzetközi akcióknak köszönhető, illetve annak az igénynek, hogy a szűkös forrásokat megosszák. További késztetést ad az együttműködésre, hogy *a sajtót is egyre inkább néhány nemzetközi szervezet irányítja, és ez ellen csak nemzetközi összefogással lehet fellépni.*

Alternatív televíziózás

Hosszú távú célunk, hogy aktivistákból álló hálózatot hozzunk létre szerte Európában, akik segíteni tudnak másoknak a tömegkommunikációba való bekerülésben.

Van néhány különösen jó példa arra, hogy fiatal aktivisták hogyan kerültek be műsoraikkal a sajtóba. Itt van például az angliai M11-es sztráda esete, amikor is az út meghosszabbítása ellen szervezett akciók során nem jelent meg a sajtó, és ennek egyik eredményeként a résztvevők a rendőrség durva közbelépéseit voltak kénytelenek végigszenvedni. Az aktivisták beszereztek néhány olcsó kamerát, és az akciókat filmezni kezdték. A kazettákat eljuttatták a helyi tévéhez, amely azokat rendszeresen műsorra tűzte, így a dolog felkeltette más újságírók figyelmét is, és lassan kezdtek megjelenni az akciókon. Ez elsősorban a rendőrök közbelépésének enyhüléséhez vezetett, lévén ha filmezték az akciót, elővigyázatosabbak voltak. Az aktivisták a felvételeket arra is felhasználták, hogy elemezzék a történeteket, illetve hogy a tapasztalatokat más csoportokkal is megosszák. Újabbán összeállítást készítenek az anyagokból, melyet mind a hazai, mind a külföldi akciók során mintaként lehet felhasználni.

A csoportok az anyagok terjesztésére is odafigyelnek: az oxfordi Earth Action Resource Centre (Eartharc) például az angol Direct TV televíziós társasággal működött együtt egy akciókról szóló kazetta összeállításában, melyet azóta a mozgalmon belül széles körben terjesztettek. A Valley d'Aspe megmentéséért küzdő csoport hasonló módon filmet készített küzdelmeiről, majd Európa-szerte terjesztette azt. Ausztráliában a Green Youth Action készített egyórás rádióműsort az A SEED-ről, melyet a Föld minden égtája felé eljuttatott.

Néhány aktivista „alternatív” televíziózással kísérletezik. Ezen a téren sokat tanulhatunk a brazil szakszervezet példájából. Braziliában a sajtót a Globo nevű konglomerátum uralja. A szakszervezet a munkások előállította „alternatív híreket” a városok utcáin, vagy iskolatermekben felállított képernyőkön vetíti. Úgy tűnik, sokkal hatásosabb ez a televízió, mint az állami, tekintve, hogy az embereket érintő, olyan mindennapi kérdésekről szól, mint a tüntetések, az

egészségügyi problémák, az otthonok ellen elkövetett erőszakos cselekmények, a lakáskérdés stb.

A különböző találkozókon gyakran mutatnak be videofilmeteket; itt a befogadó közönség fogékonyabb az üzenetre. Sajnos a megcélzott szervezet sokszor nem is látja a filmet, ha csak előre megtervezett módon be nem mutatják neki. Jó példa erre, amikor az A SEED Europe által készített filmet mutatta be aktivisták egy csoportja az ERT brüsszeli központjába való behatolásukkor. (Az ERT egy nemzetközi lobbicsoport, mely Európa 40 leggazdagabb társaságának érdekeit képviseli.) A film hatásos eszköznek bizonyult arra, hogy megmagyarázzák, miért is foglalták el az épületet, és hogy mi az A SEED Europe álláspontja az ERT-ről. Az alkalmazottak láthatólag élvezték!

Ebben az esetben a média szerepe túlmutat az aktivisták átlagos célján, a műsor terjesztésén, hiszen itt része volt a kampánynak. A filmezést kényes ügyek esetén később bizonyítékként lehet felhasználni, példaként szolgál más aktivistáknak, hogy hogyan lehet a szabadságjogokat tiszteletben tartó hatóságként fellépni, valamint „történelmi” megőrkítés céljára is szolgálhat.

Tanácsok interjúadáshoz

1. Legyen egy, a kérdéskört átfogóan érintő válasz, amely úgy gondolod, jól összefoglalja mondandód lényegét (ez különösen hírösszefoglalókba készülő riport esetén fontos, mert csak egy 15-25 másodperces anyagot fognak felhasználni a riportból). Ha egy témáról vagy egy megelőző riportról beszélsz, győződj meg róla, hogy biztosan tudod az alapvető háttér-információkat.
2. A felvétel előtt kérdezd meg a riportertől, mik lesznek a kérdései.
3. Jegyezd fel a riportert nevét, és ha az anyag esetleg nem tetszik, ennek megfelelően alakíts további kapcsolatokat.
4. Beszélj egyszerűen, mintha olyanak mondanád, aki semmit sem tud a témáról.
5. Használj rövid mondatokat.
6. Ha tévéinterjúról van szó, akkor nézz a riporterre, és beszélj úgy hozzá, mint bármely barátodhoz. Jobb, ha nem a kamerába, hanem csak mellé nézel.
7. Próbáld meg nyitottan, nyugodtan viselkedni.
8. Igyekezz végig a riportert szemébe nézni, mert ha a szemmeddel erre-arra elkalandozol, sunyinak fogsz tűnni.
9. Ne hagyd, hogy kicsússzon a kezed közül az interjú, te irányítsd azt. Ha nem tetszik a kérdés, ne válaszolj rá. Ha nem tudod a választ, mondd meg. Mondj el mindent, amit akartál.
10. Ne hagyd, hogy rákényszerítsenek a válaszra. Ha nem tudod a választ, ezt mondd meg.

Fórum és oktatás

Az A SEED Europe-nak saját információs hálózata van. Egyik legfőbb tevékenységünk a *SEEDlinks* szerkesztése, melyet az A SEED nemzetközi hálózatán keresztül terjesztünk. Jóllehet az újság az A SEED hollandiai központjában készül, a szerkesztőség az A SEED csoportok egész Földet átfogó hálózatából kerül ki.

Ez a kéthavi magazin fiatal aktivisták fórumául szolgál, hogy környezeti kérdéseket vitassanak meg. Minden egyes számat több mint kétezer helyre küldünk szét. A *SEEDlinks* a környezettel kapcsolatos legújabb ötletek, hírek fóruma. Az egyik számban a nemzetközi kereskedelem, az emberi jogok, valamint a „Dél Északon, az Észak Délen” témakör szerepel, a következő szám a nők helyzetéről szól, egy későbbi pedig a nemzetek feletti cégekről. Az A SEED Europe most hozott létre egy nemzetközi hírlevelet *ROOTS* címmel, mely az európai csoportok kampányainak aktuális forrásaként szolgál.

Az A SEED gyakorlati akciókat is szervez az alapvető média-ismeretek elsajátítására. 1994 tavaszán például Freiburgban volt egy egyhetes tanácskozás médiaszakértők részvételével, akik megtanították a résztvevőket az interjúadás, a sajtótájékoztató, a videohasználat trükkjeire. Egy másik szeminárium arra irányulna, hogy azokat készítse föl az interjúadásra, illetve cikkírára, akiknek az angol nem anyanyelve. Ezen szemináriumok háttéranyagát a résztvevők hazavihetik saját csoportjaikhoz.

A kampányok másik fontos eleme olyan csoportok beszerzése, melyek a szükséges eszközök beszerzésében segítenek. A legtöbb nyugat-európai csoport be tud szerezni egy kamerát, melyet akcióik megőrkítésére tudnak használni, hogy az elkészült anyagot aztán helyi tévétársaságokhoz tudják továbbítani. De van néhány nyugati csoport, valamint a

keleti csoportok többsége, akik nem tudnak ilyen eszközök-höz hozzáférni. Az A SEED megpróbál anyagi fedezetet találni rá, hogy minden csoportja fel legyen szerelve az alapvető eszközökkel.

Tanácsok akciók filmezéséhez

1. A legjobb minőségű kazettát vedd meg (megéri a többletkiadást), és győződj meg róla, hogy van elegendő feltöltött akkumulátorod a szabad téri filmezéshez.
2. Gyakorolj előtte a kamerával.
3. Győződj meg a felszerelésed összehangolt működéséről.
4. A filmezés előtt gondold végig, mit akarsz, hogy a film tartalmazzon, és ennek megfelelően írd le, milyen snitteket kell ehhez fölvenni.
5. Csak akkor pásztázz vagy használd a zoomot, ha tényleg szükséges (mozgó vagy nagy tárgyak esetén).
6. Tartsd nyugodtan a kamerát, használj állványt, ha van. Ha nincs, tedd le vagy támaszd ki a kamerát valami rögzített tárgyhöz (fal, egy autó, a padló stb.), ha állóképet rögzítesz.
7. Legyen mindig elég időd megszerkeszteni a képet. Ne lógjanak ki kezed vagy egyéb más végtagok a képből.
8. Győződj meg róla, hogy csináltál olyan „általános” képeket, melyeket a szerkesztő a történetbe átvezető képként bevághat.
9. A riportokat nyugodt, csendes helyen vedd föl, tedd közel a mikrofont a riportalanyhoz, hogy a hang is jó minőségű legyen.
10. Mielőtt felhívnád a tévétársaságot, gondold végig, melyik hírműsor – helyi, esti, kereskedelmi – veszi át legnagyobb valószínűséggel, és úgy állítsd be, mintha kifejezetten nekik készült volna a film, valamint azt is, hogy mennyiért akarod eladni. Mondd azt, hogy független, szabadúszó operatőr vagy, és úgy kérdezd meg, hogy érdekli-e őket valami különösen izgalmas anyag. Az akció rövid leírásával együtt küldd el nekik a kazettát, és biztosítsd magad, hogy vissza is kapod.

Sok munka szükséges még az A SEED-ben rejlő lehetőségek kiaknázására. Ez alapvető hálózati munkát, együttműködést igényel. Kinek milyen lehetőségei vannak? Hogyan tudnánk ezeket megosztani? Kinek milyen forrásai vannak? Milyenek a legjobb sajtókapcsolatok az egyes országokban?

Az egyszerű forrásmegosztáson túl az A SEED szeretne a SEEDlinks sikeres példájának mintájára egy alternatív videó és rádióhálózatot létrehozni. Ez olyan kábel- és műholdas csatornákat célozna meg, mint például Sky Channel vagy az MTV, melyek kifejezték segítségnyújtási szándékukat.

A sajtó megcélózása

Jóllehet a média társadalmunk egyik legbefolyásosabb szereplője, alig van néhány csoport, amely ezzel foglalkozna. Az A SEED is csak most kezdett el foglalkozni ezzel a témával, de igazi kampány még nem indult be. Néhány szervezet már működik ezen a téren, de inkább politikai, mintsem környezetvédő csoportok. Nagyon ritka, hogy egy csoport a tömegmédiiumok ellen szervezzen akciót.

De akad azért példa rá, íme kettő: 1992 szeptemberében Washingtonban „anti-környezetvédők” (favágók, bányászok stb.) a környezetvédelmi törvény enyhítéséért lobbiztak. A CBS tévétársaság székháza elé szerveztek tüntetést, amiatt tiltakozva, hogy a Washington államban folyó fakitermelésről szóló műsorai az ő hátrányukra lettek elferdítve. Két másik társaság (az NBS és az ABS) filmre vették a tüntetést, és esti műsoraikban beszámoltak róla. Ezek után a CBS-nek meg kellett hívnia a tüntetők szóvivőjét, hogy esti kerakasztal-beszélgetés keretében elmondhassa az álláspontját.

Hasonló eset történt Németországban is, ahol hannoveri diákok tiltakozó akciót szerveztek a helyi tévétársaság ellen, miután a diákkölcsönökről készült műsor az egyetemistákat kapzsinak, mi több, gazdagnak állította be. Másnap a társaság bocsánatot kért, és meghívta a diákok képviselőit, mondják el a saját véleményüket.

Tanácsok sajtófelhívás megírásához

Legalább annyi fajta ötlet létezik a jó sajtófelhívás megírásához, mint ahány recept a csokitorta elkészítéséhez. Álljon itt most néhány jól kipróbált és bevált ötlet, valamint egy pár olyan, mely bizonyos esetekben bizonyulhat igen hasznosnak.

1. Gondold végig, milyen az újság vagy a műsor stílusa: helyi, belföldi, nemzetközi beállítottságú. A közönsége ismeri-e már a témát? Ha nem, hogyan tudod számukra érdeklődést felkeltően megfogalmazni? Ha pedig ismeri, hogyan tudod úgy tálalni, hogy újszerűnek hasson?

Ha úgy gondold, hogy az újságokat érdeklí inkább, úgy készítsd el az anyagot, hogy az egy cikk alapjául szolgálhasson, azaz adatokkal, hivatkozásokkal, érvekkel, háttér-információkkal stb. Ha pedig a tévé és a rádió is érdeklődik a téma iránt, hangsúlyozd ki az izgalmas, színes részét, a látványos szín- és hangeffektusokat. Megéri belenézni régi újságokba, melyekben akciókról számoltak be, hogy lásd, milyen stílusban íródnak (az újságok sajnos szerte a világon ugyanarra a nagyon egyszerű, hagyományos, „objektív” stílusú írásmódra vannak kényszerítve), és hogy lásd, hogyan idézik a résztvevőket, miként tudósítanak az eseményekről.

2. Nézz utána, milyen más, a sajtót esetleg érdeklő esemény zajlik még aznap, és hogy tudod-e a sajátodat ahhoz kapcsolni vagy igazítani. (Megpróbálhatod esetleg a figyelmet arról a sajátodéra irányítani.)
3. A sajtófelhívás címében foglald össze az esemény lényegét egyetlen egyszerű, de frappáns mondatban. Ha úgy gondold, a rendezvény esetleg unalmasnak tűnhet, ha úgy mutatod be, amilyen, próbáld meg kicsit eltúlozni a jelentőségét. Nem hazudni kell, csak izgalmas, színes szavakkal ecsetelni. Írd meg kb. hány emberre számítasz, és ha vita várható, azt is; nevezd meg azokat, akik valószínűleg szítani fogják a vitát, hangsúlyozd ki negatív tulajdonságaikat, és ha a sajtó különös előítéletekkel viseltet a „hippi aktivistákkal” szemben, emlegesd a lakosság akcióba való bevonását stb.
4. Az akció időpontját, dátumát és helyét a felhívás elejére írd. Ne aggódj, ha a terem elkapkodja a kiadványt, mielőtt az esemény elkezdődne, ez így szokott lenni.

5. Az elején írd meg, ki, mit, hogyan, miért...
6. A részletes információkat mindjárt ez után a további bekezdésekben add meg, a végén esetleg idézve néhány, az akcióban részt vevőtől.
7. Adj meg kapcsolatfelvételi lehetőségeket, címeket, lehetőleg olyanokét, akik könnyen elérhetők az akció során, eleget tudnak az eseményről, és jó riportot tudnak adni.
8. Ha egy másik csoportnak csinálod, maradj szoros kapcsolatban azzal, aki az akciót szervezi, hogy *a)* tudják, te mit csinálsz, és magukénak érezzék az írást, *b)* tudj róla, ők mit csinálnak.
9. Úgy küldd ki a felhívást, hogy arra még éppen elég idő legyen egy újságíró elküldeni, ne túl korán, hátha megváltozik valami az esemény menetében, illetve nehogy az legyen, hogy a sajtó eseménynaptárában a „majd valamikor, a távoli jövőben” címkével eliskadjon. Egy vagy két nappal előtte elküldeni elég biztonsági tartalékot jelent.
10. Több száz meghívót elküldeni nagy ritkán váltja csak be a hozzá fűzött reményeket. Néha bejön, és egy szerencsétlen újságíró betoppan az eseményre, de legtöbbször csak papír- (és lelkesedés) pocskolás. Sokkal hasznosabb, ha leszűkíted a listát azokra, akik már ismerik a csoportot vagy a személyeket, akik már részt vettek hasonló akciókon, és akik túl fontosak ahhoz, hogy ne kapjanak meghívást (pl. helyi tévé). Sokkal eredményesebb tíz jó helyre elküldött meghívó, és a velük járó, a felhívást követő telefon, mint száz hideg hangvételű fax, minden utólagos személyes kapcsolatfelvétel nélkül.
11. A felhívás kiküldését követő telefon nagyon hasznos. Próbáld meg azzal az újságíróval beszélni (a nevét például a portástól tudod megszerezni), akit ez leginkább érdekelhet, és hívd, bátorítsd a részvételre. Egy tévéállomás esetén felajánlhatod az esemény anyagát, ha valaki filmezi azt.

Az A SEED médiakampánya egyelőre a SEEDlinks folyóirat médiaoldalaival merül ki. A legutóbbi szám a magyarországi hirdetésdömpingről, a sajtó és az üzleti élet kapcsolatáról, és az ázsiai alternatív sajtó fejleményeiről szól. Reméljük, hogy ezek a médiaoldalak olyan fórummá válnak, ahol ötleteiket, mindennapos tapasztalataikat fogják a szerzők megvitatni.

A következő lépcsők egy átfogó médiakampány, mely egy tévécsatornát vagy kiszemelt kormányzati intézményt célozna meg. Jó téma lett volna például a GATT legutóbbi uruguayi közgyűlése, hogy az audiovizuális iparág bekebelezése ellen lépünk fel. A francia és brit film- és tévétársaságok sikeresen lobbiztak ugyanezekért a célokért (bár ők az amerikai filmözöntől félve), azzal érvelve, hogy a filmek, valamint tévéműsorok nemcsak kereskedelmi cikkek, hanem kulturális javak is, ezeket nem lehet az alsónadrággal vagy liszttel egy szinten kezelni, nem eshetnek azonos jogi megítélés alá. De a végeredmény sajnos egy olyan megállapodás volt, melyben a GATT nem vette figyelembe az európai audio-

vizuális ágazat már meglévő védőmechanizmusát, például hagyva azt az amerikai filmipar támadásainak.

Rengeteg egyéb kampánytéma van még, a versenyellenes és monopóliumokat támogató törvények, az erőszak és a pornográfia ellenőrzése, a cigarettareklámok visszaszorítása, a reklámok általában, a médiához való hozzájutás olyan csoportok számára, melyek eddig alig kaptak szót, és így tovább. Ezek azok a kérdések, melyek egyre nagyobb szerephez jutnak az EU azon erősödő törekvéseivel, hogy a kultúra és különösen a film és a televízió területét törvényileg szabályozzák.

(1997)

Józsa Gabriella

Publikus jóléti és/vagy munkaközösségek szövetsége

(A jogi személyek és a természetes személyek viszonya az intézményesült létért folytatott versenyben)

A nemzetállami kapitalizmus, valamint az internacionalista gazdasági globalizmus fő hordozó alanyai egyaránt a profitorientált jogi személyek, mint természetesen kívüli, mesterséges, absztrakt, immateriális képződmények, amelyek a tágabb értelmű, intézményesült civil társadalomba sorolhatók. (A társadalom másik két alapintézménye az állam és az egyház.)

Ezek szervezeti formái általában: konszern, részvénytársaság, kft., vállalat, szövetség és más jogi formációk, amelyeknek a pénzalapú piacgazdaságban a fő éltető eleme a kamatos kamat, illetve más megközelítésben a valuták és a különféle értékpapírok (főleg részvények, kötvények) árfolyamnyeresége. Ugyanakkor a pénzben közvetetten kifejezhető haszonnak egyéb megjelenési formái is vannak az adásvételt megjelenítő értékesülési láncolatban, a vagyon és a jövedelem gyarapítását szolgáló profit különféle alakzataiban.

Gazdasági globalizmus

A természetes személyekhez hasonlóan a szabadpiaci liberális elvek szerint szükségszerűen felszaporított önálló jogi személyeknél is visszatérően tapasztalni lehetett és napjainkban különösen érzékelhetjük a mennyiségi növekedés „demográfiai” problémáját, a népességrobbanáshoz hasonló szervezetrobbanást. (Ugyanis egyrészt megfelelő számú egyedi szereplő kell a piaci koordináció hatékonyságához, másrészt a fogyasztást korlátlanul maximalizáló törekvésekhez is elegendő „jogi individuum” szükséges.) A szervezeti túlszaporodás kezelésére jól begyakorolt módszerek vannak, amelyek rendre elvezetnek a jogi személyek csődhullámához. Ennek egyik lehetséges gazdasági-jogi kimenetele a jár-

ványszerű elhalás (tömeges felszámolás, végelszámolással megszűnés), vagy a ciklikusan ismétlődő monopolisztikus koncentráció, centralizáció, mint sajátos szervezeti reinkarnáció. A gazdasági globalizmus előretörésével megfigyelhető, hogy egyre inkább a nemzetek feletti szerveződésű világcégek szövevényes bonyolultságú, viszont kevés fókuszba koncentrált konglomerátumai kerülnek a jogi személyiségű gazdasági munkaszervezetek világgazdasági erőpiramisának a csúcsára.

Mindzezzel párhuzamosan megteremtődik annak is a technikai feltétele, hogy a – többnyire nem jogi személyiségű és nem publikus – rejtőzködő, ám globálisan és lokálisan is egyaránt jól szervezett, erőteljesen hierarchizált jóléti és/vagy munkaközösségek (régibbi elnevezéssel: gondolati társaságok) természetes személyiségű tagjai kevés áttétellel, nagy biztonsággal végezhessek a világgazdaság „kozmozgástervezését” tevékenységét, a rájuk osztott világgazdasági háttérirányítás és ellenőrzés feladatait. Ezen a szinten és ebben a körben tehát eredményesen működik a jogi személyek és a természetes személyek, valamint ezek szövetségei közötti kapcsolat.

Politikai globalizmus

A liberalizmus uralkodó eszméjének megfelelően a multinacionális globalo-kapitalizmus nem működhet jól az intézményesített politikai globalizmus felépítése nélkül.

Ennek értelmében a nemzeti elvek szerint létrejött kis- és közepes államok általában előbb-utóbb különféle uniókba,

birodalmakba, államszerű monstrumokba, politikai ernyőszervezetekbe egyesülnek, amely jogi személyeknek a hatalomtechnikai alapelve többenre a jól körülhatárolt, megfelelően szabályozott, nemzetek feletti kisebbség által irányított és ellenőrzött, alsóbb osztályú nemzeti többség célirányos megszervezése.

Az állami erőszakszervezeteket, illetve a politikai (munka)megosztást és versenyt szolgáló, többenre oligarchikus lobbierdekeket érvényesítő pártokat, esetleg szakszervezeteket jól kiegészítik a nyitott társadalom és a globalizmus jegyében (központilag, illetve a kisközös érdekek által közvetetten) irányított, tömeges befolyásolást biztosító kommunikációs médiumok. A civil társadalom jogi személyiségű tagjaiként ezek pszichikai médiumként kezelik a széttagolandó, vagy már atomizált természetes személyeket, közben óriási virtuális tömeggé elegyítve a liberalizmus által egyenként dicsőített, ráadásul a szabadság jelszavának ígázatában jól hangzó emberi jogokkal védett konzum-individuumokat.

Kulturális globalizmus

A kulturális (művészeti, tudományos, oktatási, sport célú stb.) globalizmust segítik a nemzetközi hálózatba szerveződő, szintén jogi személyiségű egyesületek, szövetségek, alapítványok, közcélra hivatkozó egyéb nonprofit szervezetek, amelyek a szűkebb értelmű civil társadalmat alkotják a társadalom makrostruktúrájában. Ugyanakkor ebben a publikus civil társadalmi körben van (lenne) leginkább helye a tételesen említett, nemzeti érzést erősítő különféle jóléti mikroközösségeknek.

Külön kategóriába tartoznak a vallási szolidaritás alapegységei, az egyházi, felekezeti jogi személyek, amelyek történelmi viszonylatban – az állam és a civil társadalom mellett – a társadalmi makrostruktúra fontos alapintézményei. A globálisan szerveződő történelmi egyházak többségében jelen vannak a vallási érzést erősítő, helyi szintű publikus jóléti mikroközösségek, például a falusi, városrészi egyházközségek, valamint ezek keretén belül, vagy környezetében működő kulturális és más kisközösségi alakzatok. Célszerű lenne ezek számát növelni, és szerepüket erősíteni.

Következtetés

Miként a külső természet, azonmód a természetes személyek (magánszemélyek) is kiszorulóban, a jogi személyekkel szemben hátrányos helyzetben vannak az élet forgatógatóban.

Fel kell venni a versenyt, és megfelelő jogi formákat, gazdasági mechanizmusokat kell találni az intézményesített egyensúly helyreállítására, hogy megtalálhassuk a megoldást a globális szintű és súlyú, szociális és ökológiai elégedetlenségből adódó helyi és világméretű problémákra. Erre egyik alkalmas lehetőségnek kínálkozik megszervezni és működtetni a publikus jóléti és/vagy munkaközösségeket és ezek sűrű szövetű hálózatát, szövetségét.

Hasonló helyzetet kell teremteni a tételesen említett publikus jóléti és/vagy munkaközösségek, valamint a gazdasági tevékenységgel kapcsolatos jogi személyek viszonylatában is. A munka világában meg kell találni, vagy még inkább meg kellene teremteni a családi, baráti alapon szerveződő nyilvános mikroközösségek helyét, erősíteni a szerepüket a világméretű és a lokális munkamegosztásban egyaránt, hiszen a technikai-technológiai fejlődés eredményei erre elégséges esélyt kínálnak. Többek között az elektronikus kereskedelem fejlesztésének egyik fő iránya ez lehetne.

A hagyományos kisközösségi formációk (klubok, körök, asztaltársaságok, népművészeti mozgalmak, ünnepi és alkalmi rendezvények résztvevői) mellett tág teret kell kapniuk a lokális érdekek mentén szervezendő, jogi személyiségű

kommunikációs médiumok által nyújtott kulturális, sőt elektronikus közigazgatási lehetőségeknek, miközben oktatással és finanszírozással fejleszteni kell a magánszemélyek kisközösségei által önállóan kezelt, professzionális színvonalú audiovizuális rendszerek hálózatát.

1. tétel

A jogi személyek veszélyes túlsúlyát rohamosan csökkenteni, a magánszemélyek nyilvánosan és legálisan intézményesülő szerepét pedig radikálisan növelni kell az egyes

létszférák minden területén, ha meg akarjuk őrizni, illetve vissza kívánjuk szerezni az emberi méltóságot, a természetes személyek, ezáltal a természet előjogait.

2. tétel

A publikusnak tekintett jogi személyekkel egyenrangú jogi, gazdasági, kulturális feltételeket kell biztosítani a természetes személyeknek, valamint nyilvános és legális csoportjaiknak, életszerűen szerves egyesületeiknek, társulásaiknak.

3. tétel

Tömeges méretekben és minél előbb növelni kell a lokális gazdasági és kulturális folyamatokban aktívan részt vevő, de a pártpolitikák felett álló, publikus jóléti és/vagy munkaközösségek számát.

A tételekben említett magánszemélyi alapú publikus kisközösségek lehetséges alkotóelemei:

- az egy- és többszintű, illetve a szűkebb és bővebb tartalmú, intézményesült családok tagjai, mint rokonsági szintű egyesületek, társulások egyedei,
- a rokonságon kívüliek, mint baráti együttesek, társaságok egyedei,
- a családi-baráti vegyes egyesületek, társulások, együttesek, társaságok egyedei.

Philipp Bogdonoff

Ajándék a jövőnek

Közeledünk a harmadik ezredév kezdetéhez, és be kell látnunk, hogy ami a küszöb túloldalán elérkezni látszik, nem tűnik túlságosan ígéretesnek. Mégis képzeljük csak el, mi mindenre lehetnénk képesek, ha mindannyian egyre aktívabban egyesítenénk erőinket a 2000. év hajnalán. Képzeljük csak el, mi lenne, ha csaknem hatmilliárd ember „millenniumi ajándékokat” kezdene el osztogatni, amelyeknek segítségével mi és gyermekeink képesek lehetnénk a történeket egy olyan jövő irányába kormányozni, amelyben helyreállna a Föld ökológiai integritása.

– Ajándék lehet egész egyszerűen az is, hogy megbocsátjuk a szomszédunk valamelyik vétkét, vagy éppen mi kérünk elnézést tőle azért, amit tettünk: az Egyesült Metodis-

ták Közgyűlése egy ilyen formális bocsánatkérésre szánta el magát 1996 áprilisában két indián törzs felé egy 132 évvel ezelőtt történt mészárlás kapcsán, amelyben a hadsereg vérgengszert végrehajtó ezredese egyúttal metodista lelkész is volt.

– Leírhatjuk azt az adósságot, amellyel testvérünk tartozik nekünk: a „Jubilee 2000” Londonban felkérte a nemzeteket, hogy engedjék el a legeladósodottabb országok adósságait, amelyek azzal, hogy minden valutabevételüket arra kénytelenek fordítani, hogy visszafizessék adósságaikat a világ leggazdagabb nemzetei és intézményei felé, saját ifjúságuk jövőbeli kilátásait teszik kockára.

– Kicsinosíthatjuk a környezetünket, például azzal, hogy ültetünk egy fát: Steingrimur Hermannsson, Izland korábbi miniszterelnöke fogadalmat tett, hogy élete hátralévő részében minden évben kétezer fát ültet, amíg csak képes lesz rá, hogy ezzel is segítse Izland újraerdősítését.

– Segítő kezet nyújthatunk valakinek, aki erre igencsak rászorul: Fadil Fejzic, egy mohamedán farmer, egy szétbombázott boszniai város lakója 442 napig vitte a tejet éhező szerb szomszédjának és a szomszéd újszülött kislányának, egészen addig, míg a tehene el nem pusztult.

– Segíthetünk megjavítani valamit, ami elromlott: néhány vezető elképzelése szerint a nemzetek összefogásával újra lehetne fogalmazni a Bretton Woods-i intézményeket, a Világbankot és az IMF-et.

– Megismerkedhetünk szomszédainkkal és lehetőséget teremthetünk arra, hogy ők is megismerjenek bennünket. Hallgassuk meg a történeteiket, és mondjuk el nekik a miénket.

Mikor kellene sort keríteni az ajándékozásra? Amikor csak akarjuk. Már most elkezdheted tervezni. Vidd véghez a barátaiddal. De a Millennium Intézet segítségére is számíthatsz.

hatsz. Az intézet közreműködik három olyan világtalálkozó létrehozásában, ahol az ajándékokat felvonultathatjuk.

1999–2000–2001: a millenáris pillanat. Úgy gondoljuk, hogy ez az ezredforduló sokkal nagyobb jelentőségű annál, semmint hogy egy múlt éjszakai parti felvillanásává tegyük, ezért kitágítottuk az eseményt három teljes évre! Az 1999–2000–2001-es éveket úgy hívjuk, hogy „millenáris pillanat”, és minden egyes évre tervezünk valami egyedülállót.

1999-ben, a dél-afrikai Cape Town fogja vendégül látni a világ vallásainak harmadik parlamentjét. A legutolsó ilyen esemény 1993-ban Chicagóban volt 7000 résztvevővel. A világvallások képviselői Dél-Afrikába fognak jönni, hogy bemutatassák ajándékaikat.

Aztán 2000-ben az izlandi Thingvellir, a világ legrégebbi parlamentjének hazájában a Föld morális és lelki vezetői fognak látványos koszorúba gyűlni, hogy átadják ajándékaikat a vezetők következő generációjának: a világ valamennyi országából odasereglett, saját népviseletébe öltözött színpompás gyermektengernek.

Végül 2001-ben fiatalok által szervezett konferenciák sorozata fog végig vonulni a glóbuszon Costa Ricából kiindulva. Ezekon a konferenciákon a Föld fiatal vezetői fogják működésbe hozni a rájuk bízott ajándékokat.

Bárhol élsz, bármivel is foglalkozol, adhatsz te is ajándékot – gyerekeidnek, szomszédaidnak, közösségeidnek, a Földnek. Rugaszkodj neki, légy képzeletgazdag, merész és elmélyült. Készíts egy olyan millenniumi ajándékot, amely különbözik minden eddigitől. Készíts olyan ajándékot, amely hatással lehet az elkövetkező száz, akár ezer évre is, vagy akár még a következő millenniumon is túlmutathat.

Philipp Bogdonoff a Millennium Intézet

*– egy 1983-ban alapított nonprofit szervezet –
elnökhelyettese, mely világszerte a fenntartható fejlődés tá-
mogatója.*

*1117 North 19th Street, Suite 900, Arlington, VA 22209
tel 703/841-0048,*

EMIL: millennium@igc.apc.org,

Honlap: <http://www.igc.apc.org/millennium>

A G L O B Á L I S N E O L I B E R Á L I S T Ő K

Nemzetek feletti szint

kicsi vagy nem létező politikai ellenőrzés

globális pénzpiac

- pénzforgalmi és érdekspekuláció
- adók és tőke menekülése
- tőkeelvonás a valós gazdaságtól, óriási profitok

nemzetek feletti

kizsákmányolás, zsarolás

a produktív ipar világpiaça

- a globális források: a termelés a legolcsóbb munkaerőt és nyersanyagot használja, miközben kijátssza azokat egymás ellen, és
- a maximális profitot termelő technológiákat fejleszt ki

nemzetek feletti

nemzetek feletti

- globális szupermarket: a legjövendmezőbb értékesítés és
- a szemét (mérgező hulladék) raktározása Délen és Keleten

Nemzetközi szint

- gazdasági
- politikai
- katonai
- ideológiai

„plutokratikus” Bretton Woods Intézmények + G7

(a Hetek Csoportja, a hét leggazdagabb ipari ország)

ENSZ-rendszer – az UNCTAD, UNDP, UNESCO gyengülése

– az ENSZ Biztonsági Tanácsának manipulációja

Diktálás

manipuláció

hadviselés

MIC (mid intensity conflict strategy)

fegyverexport

LIC (low intensity conflict strategy)

reklám, média, tudomány, „tőkés teológia”

A NYUGAT

USA + Kanada

– verseny –

EU + Nyugat

– verseny –

Japán

„Európa erőd”

Regionális szint

Nemzeti szint

kormányok

- kooperáció a tőkenövelő gazdasági rend terén
- a mobil tőke korlátozott ellenőrzése
- nagy veszteségek az adóztatásban – nemzetközi kölcsönök
- csupán korlátozott hatás a központi bankokra
- a valuta-spekulációk elszívása
- a pénzügyi nyomás hatására a szociális szolgáltatások visszszorítása
- a tőkét fellendítő kormányok támogatása Délen és Keleten

Társadalmak

megosztottak a következők szerint

- egyre kevesebb győztes:
  - a pénzügyi szféra tulajdonosai kb. 1/3
  - a világpiaçi szektor alkalmazottai 1/3
- a csekély hasznot húzó ingtag csoportja 1/3
- egyre több vesztes és kirekesztett (munkanélküliek, hajléktalanok, eladósodottak, nyugdíjasok stb.) 1/3

– növekvő bűnözés

Környezet

- destrukció – csupán csekély mértékű csökkenés és helyreállítás
- a Nyugat produkálja a hulladék 80%-át
- a Nyugat fogyasztja el az erőforrások és az energia 80%-át

A jövő nemzedéke

- elveszíti az életben maradáshoz szükséges eszközöket

EREDMÉNY

halált hozó gazdaság

É S G A Z D A S Á G H A T A L M I R E N D S Z E R E

pénzügy

résztevők:
kereskedelmi bankok,
biztosítótársaságok stb.

termelés

résztevők: nemzetek feletti testületek (TNC-k)

célok

a javak korlátlan
felhalmozása:
– a tőke tulajdonosai számára
– a termelőeszközök
tulajdonosai számára

eszközök

– a termelőeszközök magántulajdona
– a gyengék versenyfutása
– az erősek monopóliuma

kereskedelem

résztevők: nemzetek feletti testületek (TNC-k)

– összetett érdekméchanizmusok

– korlátlan fejlődés
– a politikai ellenőrzés elvesztése

IMF (Nemzetközi Pénzügyi Alap) – Világbank + GATT (Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény)

pénzügyi-politikai erő

– US \$ 50 milliárd
– nettó tőkeátvitel Nyugatra
– US \$ 450 milliárd

most: WTO (Világkereskedelmi Szervezet)
szabadkereskedelem az erőseknek
protekciónizmus a gyengékkel szemben

strukturális

alkalmazkodás =

szociális visszaesés

a Nyugat nyeresége

a gyengéket érintő piaci hátrányok miatt

DÉL

új ipari országok

felosztott országok

KELET

új ipari országok

felosztott országok

bumeránghatások: környezeti károk, drogok, adóztatás, munkanélküliség, migráció, instabilitás

kormányok

- csekély hatás a gazdasági rendre
- a mobil tőke csekély ellenőrzése vagy az ellenőrzés teljes hiánya
- szenvedés az egyre több adótól (amit gyakran megengednek maguknak), a tőke kiáramlásától – kölcsönök
- szenvedés a kemény valuták hatalmas nyomásától
- a valuta-spekulációk elszenvedése
- a pénzügyi nyomás hatására a szociális szolgáltatások visszaszorítása
- politikai támogatás Nyugatról

igen kevés győztes

– a pénzügyi szféra tulajdonosai
– a világszerte elterjedt alkalmazottai

kb.

5%

az előnyt élvezők kis csoportja

15%

nagy számú vesztes és kirekesztett

(munkanélküliek, hajléktalanok, eladósítottak, éhezők stb.)

80%

– **kormányozhatatlanná válás, extrém erőszak**

- a destrukció szabadjára engedése (l. esőerdők)
- a Nyugat szemétdombja

– elveszíti az életben maradáshoz szükséges eszközöket

ha nincs ellenállás vagy visszafordulás

A GLOBÁLIS NEOLIBERÁLIS TŐKÉS GAZDASÁG HATALMI RENDSZERE

Forrás:

Ulrich Duchrow:

Alternatives

to global

capitalism,

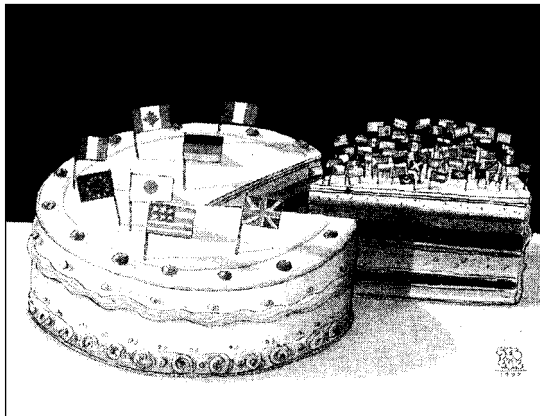
Utrecht:

International Books

1995.

A Globalizációs Fórum hitvallása

A Nemzetközi Globalizációs Fórum polgárok szövetsége, amely az igazságos, demokratikus és környezetileg fenntartható gazdaságot támogatja.

A Fórum válaszként jött létre a globalizált gazdasági rendszer világszerte tapasztalható előretörésére, amelyet a demokratikus folyamatok és a nemzeti kormányok által felvett felelősségre nem vonható, nemzetek fölött szerveződő kereskedelmi és pénzügyi intézmények uralnak. A globalizáció felé tartó aktuális tendenciák történelmileg nem elkerülhetetlenek és nem is kívánatosak. Ha folytatódnak, számos negatív következménnyel kell majd szembenéznünk:

- Minél több gazdasági és politikai hatalom száll át a globális és transznacionális intézményekre, annál kevesebb hatalmat gyakorolhatnak a helyi és belföldi közösségek, az államok és maguk a nemzetek jövőjük irányítása felé.
- A gazdasági fejlődést felgyorsító módszerek nincsenek tekintettel az egyenlőség vagy a természeti világ épségének szempontjaira, és bolygónkat a gazdasági, társadalmi és környezeti katasztrófa szélére juttatták.
- A déli országok gazdasági gyarmatosítása az északi országok által mind erőteljesebb és kiterjedtebb, miközben minden országban szélesedik a szakadék a gazdagok és szegények között.
- Rohamosan növekszik a munkanélküliség északon éppúgy, mint délen, mivel a munkafolyamatok egyre gépesítettebbek és automatizáltabbak, a vállalati tevékenységek pedig mind mobilabbá, korlátozatlanabbá és átláthatatlannabbá válnak, és egyre inkább kikerülnek a felelősségre vonhatóság alól.
- A lakosság tömegesen költözik vidékről városi környezetbe, ezzel arányosan növekszik a szegénység, éhínség, szaporodnak az etnikai sűrűdésök, romlanak az élet- és munkakörülmények, sérülnek az emberi jogok.
- A Föld még érintetlenül megmaradt természeti tájainak egyre gyorsuló meghódítása csökkenti az élővilág változatosságát, kimeríti a természeti erőforrásokat, lebontja bolygónk létfenntartó rendszerét, és megfosztja az őslakosságot földjeitől és jogaitól.
- A változatos helyi jellegű, illetve őshonos kulturális, társadalmi és gazdasági formák világszerte homogenizálódnak, ami az új globális monokultúra hatékonysági szükségleteit tükrözi.

A Nemzetközi Globalizációs Fórum véleménye szerint az érvényben levő nemzetközi kereskedelmi és beruházási megállapodások, így a GATT (Általános Vámtarifá- és Kereskedelmi Egyezmény), a WTO (Világkereskedelmi Szervezet), a maastrichti szerződés és a NAFTA (Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Megállapodás), kiegészülve a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank strukturális alkalmazkodási politikájával, közvetlen ösztönzést adnak azoknak a folyamatoknak, amelyek gyengítik a demokráciát, a transznacionális vállalatok által felügyelt világrendet hoznak létre, és elpusztítják a természetet.

A Fórum egy sokkal változatosabb, helyi ellenőrzés alatt álló, közösségre épülő gazdaság aktív védelmében a következők fontosságát hangsúlyozza:

- A helyi közösségek újraélesztése a maximális önállóság, gazdasági és politikai irányítás, és környezeti fenntarthatóság támogatásával. Nyomatékosan szorgalmazzuk a helyi források felhasználását a helyi termeléshez és fogyasztáshoz, annak érdekében, hogy kiegyensúlyozottabb legyen a helyi és távolsági kereskedelem közötti arány.
- Gazdasági vállalkozások és egyéb kapcsolódó intézmények létesítése, hogy az emberekben erősödjene meg az őket érintő kérdések feletti demokratikus kontroll gyakorlásához szükséges képességek, ugyanakkor értel-

mes és biztos kenyérkeresetet biztosítsunk mindenki számára.

- A helyi lakosság jogainak és szuverenitásának biztosítása. A biológiai, kulturális sokféleség, a társadalmi, gazdasági és politikai formák változatosságának elősegítése.
- A termelés és fogyasztás autonóm regionális és helyi ciklusainak kiaknázása, elsősorban a megújítható energiaforrásokra és nyersanyagokra, valamint az összes hulladékfajta újrahasznosítására alapozva, megőrizve így természeti kincseinket és a természet bölcsességét és szépségét a jövő generációk számára.

Véleményünk szerint egy igazságosabb gazdasági rend megteremtése, mely a sokféleség, a demokrácia, a közösségek és az ökológiai egyensúly fenntarthatóságának az elvén alapszik, új nemzetközi egyezményeket tesz szükségessé, olyanokat, amelyek az emberek, a helyi gazdaságok, valamint a természeti világ szükségleteit helyezik előtérbe a vállalatok érdekeivel szemben. Lehetséges, szükséges és hosszú távon életképesebb is inkább ilyen utakat keresni, mint egy eleve kudarcra ítélt globalizált gazdasági rendszert létrehozni.

David W. Orr

OKTATÁS A VILÁGGYARMATOSÍTÁS SZÁMÁRA

Napjaink nyugati oktatási rendszere, amely mindenütt a világon sikeresen kiszorította a helyi nevelési rendszereket, a diákokat majdnem kizárólag a városi létre, az ásványi tüzelőanyagoktól való függésre és a világkereskedelemre készít fel. A gyerekeket kicsi koruktól fogva arra tanítják, hogy miként lehet a legjobban vetélkedni. Arra azonban már nem tanítják meg őket, hogyan éljenek egy valóban fenntartható társadalomban.

Ma a világban az egyetemet végzett, ilyen-olyan tudományos fokozatokkal rendelkező emberek nem tudják, mit jelent az éghajlat-változás, a természeti rendszerek pusztulása, s hogy mi a jelentősége a biológiai különbözőségnek. Elie Wiesel ír arról, hogy Auschwitz és Dachau tervezői Kant és Goethe örökösei voltak, a lehető legiskolázottabb emberek. De iskolázottságuk nem tudott gátat emelni a barbarizmus elé. Nem értékekről tanultak, hanem elméletekről, nem tudatosságról, hanem elvonatkoztatásról, nem lelkiismeretről, hanem hatékonyságról, nem kérdezni tanultak, hanem válaszokat kaptak. Ez pontosan érvényes a mai nyugati nevelésre is. A nevelés nem szolgálja a tisztességtudást, a körültekintést, vagy a bölcsességet. A mai iskolák a vállalati hatékonyság felé irányítják a gyerekek figyelmét, s nem válik belőlük kíváncsi és nyitott felnőtt. Nem az oktatás, hanem egy bizonyos fajta oktatás menthet tehát csak meg bennünket.

A modern nevelés hat mítosza

Ezek Francis Bacontól, Galileitől, Descartes-tól erednek.

1. A tudatlanság egy megoldandó feladat

A tudatlanság az emberiség elkerülhetetlen állapota. Sosem leszünk képesek felfogni a világot a maga teljességében. A tudás növekedése magával hozza a tudatlanság más alak-

jait. 1929-ben nem tudtuk, hogy a CFC-szerű anyagok mit csinálnak az ózonnal, de ennek nem volt jelentősége, hiszen a vegyület nem volt ismert. Amikor 1930-ban Thomas Midgely előállította a CFC-ket, ez a tudatlanság már az életünket kezdte fenyegetni. A felfedezéssel nőtt a tudásunk, de a tudatlanságunk is.

2. Elegendő tudással és technológiával igazgatni, és irányítani tudjuk a Földet

A Föld és az élő rendszerek összetettsége ezt sohasem teszi lehetővé. Csak vágyaink, gazdaságunk, politikánk és közösségeink kezelhetők. Magunkat kell átalakítani, hogy illeszkedjünk egy véges bolygóhoz, és nem a bolygót kell megváltoztatni, hogy megfeleljen végtelen igényeinknek.

3. A tudás (és ezáltal az emberi jószág) növekvőben van

Az információrobbanást nem szabad összetéveszteni a tudás és a bölcsesség növekedésével. Bár bizonyos fajta tudásunk növekszik, másokat elveszítünk. Az egyetemeken egyre kevésbé alkalmaznak olyanokat, akik például madártannal, vagy fajok rendszertani osztályozásával (taxonómiával) foglalkoznak, inkább olyanokat, akik molekuláris biológiával vagy génmódosításokkal foglalkoznak, mert az jövedelmezőbb.

A nemzeti, népi tudás is elvész. A falusiak a városokba költöznek, s elvész az adott területre vonatkozó, személyes, helyi tudás. Az egyetemeken elutasítják a „népi kultúrát”. Page Smith írta, hogy az egyetemeken végzett úgynevezett kutatás nagy része értéktelen, nem járul hozzá az emberiség, vagy akár csak egy részének nagyobb egészségéhez és boldogságához. Lehet, hogy az élet és a fenntarthatóság számára szükséges dolgok tekintetében egyre tudatlanabbak leszünk.

4. A világ rendes és rendezett

A mai nevelés a világot részekre szabdalja, amelyeket tudományágaknak nevez. Ezeket igyekszik egymástól elkülöníteni. Emiatt 12-21 évnyi tanulás után a diákok semmit sem tudnak a dolgok egységéről. Ennek súlyosak a következményei. Például olyan közgazdászokat képezünk, akiknek sejtelmük sincs az ökológiáról vagy a termodinamikáról. Ezzel magyarázható, hogy pénzügyi rendszerünk egy mázsa eladott búza árát beszámítja a nemzeti össztermékbe, de elfeledkezik arról, hogy kivonja belőle a termesztés során elvesztett három mázsa talajnak az árát. A hiányos képzésünk miatt azzal ámitjuk magunkat, hogy gazdagabbak vagyunk a valóságosnál.

5. A nevelés célja, hogy „sikeres” embereket képezzen

Thomas Merton szerint olyan embereket képezünk, akik semmire sem alkalmasak, kivéve, hogy részt vegyenek egy mesterséges társasjátékban. Azt tanácsolja a tanítványainak: „legyél bármi, ami akarsz, légy bolond, részeges, vagy fattyú, de minden áron kerüld el a sikert”. Az az igazság, hogy a bolygónak nincs szüksége több „sikeres” emberre. Olyanokra van szükség, akik jól megvannak a helyükön. Olyanokra, akiknek van erkölcsi bátorságuk csatlakozni a küzdelemhez, hogy a Föld lakható, igazságos és emberséges legyen. S ennek semmi köze a siker közkeletű meghatározásához.

6. A Nyugat kultúrája képviseli az emberi teljesítmény csúcását

Ez természetesen a kulturális önhietség vagy pimaszság legrosszabb alakja, és a történelmünk félreértelmezése. Akik ezt állítják, úgy vélik, ha „győztek” a hidegháborúban, akkor eszményi mintát nyújthatnak a többiek számára. Nyilvánvaló, hogy az állami kommunizmus mint gazdasági rendszer megbukott, mert túl magas áron túl keveset termelt. A kapitalizmus is megbukott, mert túl sokat termel, és azt kevesekkel osztja meg. A kommunizmus aszkétaerkölcsöt hirdetett, a kapitalizmus minden erkölcsöt lerombol. Ez nem az a boldog világ, amilyenek a politikusok és a hirdetések bemutatják. Egy szétbomló kultúrában élünk. Nem táplálja az emberi szellemiség nemesebb részét, a képzeletet, az esztétikai vagy spirituális érzékenységet, sem a nagylelkűséget, gondoskodást, együttérzést. A gazdasági-technokrata világnézet elpusztítja azt, ami az emberi lélekben szeretetreméltó.

A globalizált jövő oktatása

A jelenlegi oktatás csaknem lehetetlenné teszi a visszatérést egy falusi életmódhoz. Kizárólag a városi életre nevel, ennek megfelelő lesz az emberek szaktudása, tudata, függése és varakozása.

Hogyan tud akkor valaki falun élni? Egy amish barátom írja: „Az apám rengeteg dologhoz értett, amire egy falusi közösségben szükség van. Gazdálkodó volt, csépett, fűrészelt, gyümölcsöt termelt, ács munkát végzett, kovács volt, vízvezeték szerelt.” Ilyenek ma már Nyugaton nem léteznek, s lassan máshol sem. Ezzel együtt elveszett a tudat sokféle minősége. Ez ismeretlen a specialisták számára.

Az oktatás mint üzletág

A cél: világklasszis munkaerő képzése, amely képes helytállni a világgazdaság vetélkedésében. Ennek érdekében a vállalati érdekekért újjáalakítják az oktatási rendszert. Bush elnök javaslatára létrehozták a *New American Schools Development Corporation*-t (Új Amerikai Iskolafejlesztési Társaság). A General Motors, a Xerox és más nagyvállalatok támogatásával az egész iskolarendszert át akarják alakítani. Az üzleti világ belépett tehát az iskolarendszerbe. Az Egyesült Csatorna ingyenes az Egyesült Államok összes iskolágyereke számára, de ellentételezésként mindennap két percen át hirdetéseket sugároz nyolcmillió iskolágyerek számára. Az iskoláknak a vállalatok által történő elfoglalása éppen a legrosszabb irányba viszi a gyerekeket, fölkészítve őket a globalizált, széttozódott, technokrata, fogyasztói világra. Az ilyen iskolákkal nem lehet helyrehozni elrontott világunkat.

Fordította:

György Lajos

Forrás: David W.

Orr: Education

for Globalisation,

The Ecologist, Vol. 29,

No 2, May/June 1999.

Ökológiai Marshall-terv

A NÉMET KÖRNYEZETVÉDELMI MINISZTEREK PÁRTSEMLEGES FELHÍVÁSA

MINDENNAP

- 100 ezer ember hal éhen
- 100 állat- és növényfaj pusztul ki
- 86 millió tonna talaj lesz az erózió áldozata
- 55 ezer hektár trópusi erdőt irtanak ki
- 20 ezer hektár területet hódít meg a sivatag
- 100 millió tonna gáz kerül a levegőbe, amely növeli az üvegházhatást
- több szántóföld válik termőképtelenné, mint amennyi ezer napon belül újra tud keletkezni.

A jövőben minden napnak így kell lezajlania?

Ez minden élet kipusztulásához vezetne a Földön.

Ezért szükségünk van egy, az egész világot átfogó, ökológiai Marshall-tervre.

A jelenkor gazdasági problémái nem akadályozhatnak meg minket abban, hogy a jövő drámai kimenetelű, globális környezeti veszélyeit eredményesen csökkentjük, illetve elkerüljük. A környezetet, amely gyermekeinké, csak környezetbarát emberek, szervezetek, vállalkozások és kormányok együttes, határozott cselekedeteivel lehet megmenteni a pusztulástól.

Ökológiai Marshall-tervvel kell csökkentenünk vagy még inkább megszüntetnünk

- a súlyosbodó éghajlati katasztrófát
- az ózonréteg ritkulását
- a fajok kihalását
- a népességrobbanást
- a nem biztonságos atomerőművek veszélyeit
- az olajért és a vízellátó erőszakos helyi konfliktusokat.

Két dologra van sürgősen szükségünk:

1. Az embereknek a környezethez való pozitív hozzáállására mindennapi életük során. Ez azonban még nem elegendő a környezet megmentéséhez.
2. Ezért nem mondhatunk le egy globális környezetvédelmi programmal összekötött ökológiai Marshall-tervről, amelyet AL GORE amerikai alelnök „Az egyensúlyhoz ve-

zető út” című, nagysikerű könyvében a „globális Marshall-terv” címszó alatt vázolt fel.

Ennél a globális környezetvédelmi tervnél a történelmi Marshall-terv szolgálhat példaképül: Európa 1945 utáni talpra állítását a különböző népek együttes erőfeszítésével és az USA komoly pénzügyi segítségével sikerült megvalósítani.

A környezet talpra állításához és fenntartásához most ugyanígy a különböző népek együttes erőfeszítésére van szükség.

A finánciális „adakozó” országok egyidejűleg ökológiai „elvevő” országokká váltak: a természetes életfeltételek megmentése mindenkinek hasznára válik. Aki a legtöbbet teszi a környezetért, az segít a legtöbbet saját magának.

Eközben azonban nem várhatunk addig, míg minden ipari ország ugyanazokhoz az intézkedésekhez igazodik. A gazdasági fejlődés eddig sem attól függött, hogy minden ország egy egységes eljárásához alkalmazkodott volna. A környezet drámai kimenetelű hibás fejlődése miatt nem várhatunk addig, míg minden állam egységes lépésre szánja el magát. A fejlődés, a haladás úgy jön létre, ha egyesek megteszik az első lépéseket. A legkevesebb energiát és pénzforrást igénylő ökológiai gazdálkodás nemcsak a környezet, hanem a gazdaság számára is előnyös.

I.

A globális Marshall-terv kulcspontja, hogy az ipari országok először is csinálják meg saját ökológiai „házi feladatukat”:

1. Az ipari társadalmakat ökoszociális piacgazdasággá kell fejleszteni. Új keretfeltételeket kell teremteni egy ökológiai adóreformhoz, egy átalakított felelősségi és szabályozási joghoz.
2. Energia-adóval kell ösztönözni az energiatakarékosságot és az emberi munka egyidejűleg történő adókönyvitését.
3. Konkrét programot kell összeállítani a széndioxid-kibocsátás csökkentésére.
4. Környezetvédelmi járulék bevezetésével kell hozzájárulni a bel- és külföldi környezetvédelmi programok célirányos finanszírozásához.
5. Támogatni kell a megújuló energiaforrásokat (nap, szél, víz, biomassza) és létre kell hozni egy nemzetközi napenergia-ügynökséget.

6. Ki kell fejleszteni a gazdaság megfelelő körforgását: a hulladék csökkentését, az előállítók következetes hulladék-visszavásárlását és felhasználását.
7. Véget kell vetni az állandó gyarapodásra irányuló törekvéseknek, újra kell értékelni a bruttó társadalmi terméket az ökotársadalmi termék bevezetésével.

II.

Az ipari országokban végrehajtandó ökológiai irányváltás mellett a Marshall-tervet, a globális környezetvédelmi részvétel keretén belül, négy konkrét ökológiai Marshall-tervvel kell megvalósítani:

- éghajlatvédelem energiatakarékossággal
- a (trópusi) erdők megmentése
- népességstabilizálás és
- nyugat/kelet környezetvédelmi együttműködés

1. Az energiatakarékosság és a megújuló energiák révén „éghajlatvédelmi ökológiai Marshall-terv” keretein belül az ipari országoknak Hollandiához és Németországhoz hasonlóan nemzeti éghajlatvédelmi programokat kell kifejleszteniük. Ezen belül az energiatakarékosságot és a széndioxid csökkentését szolgáló intézkedéseket állami előírásokkal, pénzügyi segítséggel és anyagi ösztönzéssel kell támogatni. Egyidejűleg a szükséges politikai változások kezdeményezéseit is meg kell nevezni és időzíteni. Ha a második és harmadik világ államai hasonló éghajlatvédelmi programokat állítanak össze, és saját országaikon belül elkötelezik magukat egy meghatározott célra irányuló adó szedésére, amellyel felléphetnek az ártó energiák ellen, ahogyan ezt az OECD-országok teszik, akkor ezeknek az országoknak ezen adók bevételeiből támogatást kell nyújtani az önszervezéshez.

2. A „(trópusi) erdők megmentésére irányuló ökológiai Marshall-terv”-ben arról van szó, hogy minden államnak kötelező nemzeti erdőfejlesztési programokat kell kifejlesztnie, amellyel erdőiket tartósan tudják hasznosítani, védeni és fejleszteni. Az ökológiailag legértékesebb trópusi őserdőket csak akkor lehet megmenteni, ha a trópusi erdők országainak anyagi segítséget adunk.

Ezen belül kiemelten

- meg kell vizsgálni a trópusi erdő pusztulásának okait, vagyis:
- tömegszegénység

- népességrobbanás
  - egyenlőtlen területi tagozódás és
  - rendkívül nagymértékű külföldi tartozás,
  - de hatékony, speciálisan erre a területre vonatkozó erdőtelepítési programot is meg kell valósítani,
  - és további intézkedéseket az ökológiailag különösen fontos őserdőterületek mindent átfogó védelme érdekében.
3. A „népességstabilizálására irányuló ökológiai Marshall-terv”-nek megfelelően a harmadik világ államai anyagi és egyéb segítségre szorulnak. Ha ezen államok népességstabilizációs terveket fejlesztenek ki és azokat megvalósítják, akkor az államok nemzetközi közösségétől hatékony segítséget kell kapniuk, különösen a következő területeken:
    - a nők jobb felvilágosítása
    - a csecsemőhalálozás csökkentése
    - speciális szociális biztonsági rendszer fejlesztése
    - születésszabályozás.
  4. A „nyugat/kelet környezetvédelmi együttműködésre irányuló ökológiai Marshall-terv” értelmében az északi ipari államoknak kötelezniük kell magukat a környezetet veszélyeztető levegő- és vízzennyezés és az atomtechnikai létesítmények csökkentésére. A kelet-európai államoknak pénzügyi és egyéb segítséget kell nyújtani, hogy növelni tudják a biztonságos és minőségi környezetet.

Az emberiségnek meg kell szívélnie az indiánok bölcsességét: „Környezetünket nem apáinktól örököltük, hanem gyermekeinktől kaptuk kölcsön.”

Ezért minden környezetbarátnak példaszerűen kell viselkednie és nyomást kell gyakorolnia, hogy megvalósuljon a globális Marshall-terv hatékony környezetvédő programja. Csak így kerülhetjük el a környezeti katasztrófát, csak így állhatunk meg önmagunk, és különösen gyermekeink és unokáink előtt.

A Rio de Janeiro-i környezetvédelmi világszervezet 1995-ös utókonferenciájáig Németországban meg kell valósítani az „éghajlatvédelmi ökológiai Marshall-tervet”, 2000-ig pedig a globális Marshall-terv fennmaradó részeit.

Fordította: Halász Réka

Kulturális Környezeti Mozgalom? Mit, miért és hogyan

Az emberi történelemben először fordul elő, hogy a gyermekek olyan képi és üzenet-környezetbe születnek, mely független az otthonuktól, az iskolától, az egyháztól, a helyi kultúrától, sőt gyakran még a szülőházajuktól is. Eddig az élet-történetek, a világ és az általuk megcélzott értékek többnyire kézműipariak, házi készítésűek és közösségi ihletettsé-
gűek voltak. Ma viszont mindezek nagyjából tömegfo-
gyasztásra szánt tömegtermékek.

A leggyakoribb mesélők többé nem a szülők, a nagynénik és a nagybácsik, a nagyszülők, a tanítók, a barátok, a papok vagy mások, akik mind-mind a saját történeteikkel hozakod-
nak elő, hanem távoli hatalmasságok egy szűk csoportja, akik el akarnak adni valamit.

Ez a riasztó fejlemény megváltoztatta azt is, ahogyan fel-
növekszünk, tanulunk és ügyeinket intézzük. A változások igen különböző jellegűek és nagy horderejűek. Sok ember számára mindez a helyi horizontok kitágulását, a világ gaz-
dagodását jelenti, azt az érzetet ébreszti bennük, hogy a kul-
túra fő áramához csatlakozhattak. Sokunk számára azonban ez a látásmódok közössé válását, egyfajta homogenizálódást jelent, elszakadást a másfajta életszemléletektől. A kreatív
médiászakemberek számára pedig a változások növekvő ag-
ressziót jelentenek abba az irányba, hogy az életet eladható
csomagokban prezentálják. Ugyan képesek még tájékoztatni,
szórakoztatni és alkalmanként még kihívással is szolgálni, de
egészében csupán olyan mértékben, ahogy anyagaik illesz-
kedni képesek a piaci stratégiához és prioritásokhoz.

Ezek a körülmények nem spontán alakultak ki. A követ-
kezményeiket pedig sohasem előlegezték vagy fontolták meg
nyilvánosan. Valójában ez olyan radikális fejlődés volt, mely
könnyörtelenül legázolta a közellenkezést, bár ez a tény ke-
véssé nyert említést történetírásunkban. Világméretű megje-
lenése és emberi vonatkozásai csak a közelmúltban váltak a
vizsgálódások tárgyaivá, és csak épp most kezdjük megérte-
ni őket.

Tudjuk már, hogy az új kulturális környezetben felnőni
egyedül jelent a különböző szemléletek és érdekek elhomályo-
sításával, a kilátásoknak egy főáramba való elegyítésével, és a

fő befektetők és szponzorok szolgálatára a főáramba való be-
tötéssel. A „médiá” nagyjából már nem szeparált pro-
duktumokban ölt testet, mint szelektíven használt helyi
kommunikáció. Az elektronikus technológia szétzúzta a ha-
gyományos piacokat, és tovább szilárdította a tulajdont, a
tartalmat, a gazdagságot és a hatalmat. Ezek integrált rend-
szerként funkcionáló koalíciója meghaladja a helyi és nem-
zeti határokat. Ők ébresztik a képzeletünket, formálják a va-
lósággal kapcsolatos fogalmainkat, irányítják a nyilvánossá-
got és a politikát, s úgy szólnak bele életre szóló döntéseink
alakításába, ahogyan a fizikai környezet határozza meg élet-
esélyeinket.

Mi mindezt mint fogyasztók fizetünk. A termékek árai
magukban foglalnak egy bizonyos pénzösszeget, melyet az
eladott javak fogyasztói értékén felül fizetünk meg. Fizet-
nünk kell a médiumokért is, melyek fő feladata egy olyan
kulturális piactér kialakítása, ahol a hirdető megvásárolhat-
ják időnket és figyelmünket, és így eladhatják nekünk porté-
káikat és értékeiket. Egy darab szappan ára azt a pénzt is tar-
talmazza, mellyel megfizetjük azt a „szappanoperát”, mely
bemutatja nekünk ezt a bizonyos szappant – egy életstílussal
együtt. Nem akkor fizetünk, amikor tévén, hanem ami-
kor mosakszunk, s fizetünk attól függetlenül is, hogy egyál-
talan tévén-e, s ha igen, szeretjük-e azt.

A hirdető számára ez az üzlet költség, méghozzá az adó-
ból leírható, attól függetlenül, hogy szükséges vagy éppen
hasznos-e. Például a legtöbb médiumra a globális csoporto-
sulások által zúdított dohánypénzek piaci hatalmának van a
legnagyobb hatása, melynek a kultúrára gyakorolt befolyását
még védelmezi és támogatja is a kincstár. Az állampolgárok
számára ez törvényen kívüli adózás; az alternatívák elővételi
jogon történő felvásárlása, a kifizetés és a választás elválasz-
tása; a közvélemény teljes kizárása a tömegkommunikációs
döntéshozatalból.

A Kulturális Környezeti Mozgalom a demokratikus folya-
matok ilyen torzulásaival foglalkozik. A káros következmé-
nyek és azok a problémák, melyeket a piaci prioritások nem-
hogy nem képesek megoldani, de gyakran még súlyosbítanak
is, szerteágazók. Többek között magukban foglalják olyan
mentalitások és viselkedések kultiválását, melyek naponta
emberek ezreit sértik, meg kábítják el, mérgezik és ölik meg;
olyan ábrázolásokat, melyek sztereotipizálnak, marginalizál-
nak, elembertelenítenek és megbélyegeznek, magukban fog-

laják a médiumok erőszak kultuszát, mely érzéketlenné tesz, megfélemlít és terrorizál, s így lehetővé teszi a szétporladást; magukban foglalják a sodródást az elkerülhetetlen környezeti összeroppanás felé; infrastruktúránk csendes szétmorzsolódását; az olyan alapvető intézmények elhanyagolását, mint a közoktatás, a bűnügyi igazságszolgáltatás, a művészetek és a pénzügyi rendszer; az ál-médiapolitikákat, melyek megtartják a demokratikus folyamatokat; és városaink növekvő mérvű ostrom-mentalitását.

Hogyan gyógyíthatnánk be mindazokat a sebeket, melyeket azok a történetek okoznak, melyek megbántottak és elszakítottak bennünket egymástól? Hogyan bízhatnánk saját erőnkben és törhetnénk szét a torzító és gyengítő kényszereket? Hogyan mozdulhatnánk el egy szabadabb, tisztességesebb és felszabadítóbb kulturális környezet irányába?

Vissza kell követelnünk mindazon jogainkat, melyeket évszázadok küzdelmeiben nyertünk el, s melyeket a jog, az alkotmány és a demokráciák liberális oktatási és önkormányzati elvei biztosítanak számunkra. Éppoly hatásosan kell mozgósítanunk az amerikaiakat mint állampolgárokat, ahogy a kereskedelem mobilizál bennünket mint fogyasztókat.

Az egyéni, a helyi és a nemzeti erőfeszítések harmonikus egysége segíthet bennünket abban, hogy belevágjunk e hosszú és nehéz küzdelembe. Felhívunk mindenkit, mondja el véleményét, javaslatait, illetve jelezze hozzájárulási készségét speciális akciótervünkkel kapcsolatban, mely a következőket tartalmazza:

- Létrehozni az amerikai és a külföldi médiatanácsok, a tanárok, a tanulók, a szülők; a gyermekekkel foglalkozók csoportjai; a női csoportosulások; a vallási és kisebbségi szervezetek; az oktatási, egészségügyi, környezeti, jogi és más szakmai szervezetek; a fogyasztói csoportok és ügynökségek; a tudományok, a művészetek és a médiumok kreatív munkatársai; valamint más szervezetek és egyének új koalícióját abból a célból, hogy kiszélesítse annak a tömegkommunikációs főáramnak a szabadságát és sokféleségét, mely pillanatnyilag mind az USA, mind az egész világ kultúráját uralja.

- Szembeszállni a dominációval, és azon fáradozni, hogy eltörölhető legyen mind a közösségi, mind a magán, mind pedig a médiumok felett, és a médiumok által gyako-

rolt cenzúra. Ez magában foglalja az alkotmány módosítás első cikkelyének leleplező használatát, mely a hatalom és a privilégiumok pajzsaként szolgál. Ehhez kötődik a nagyhatalmú, a népszerű és a jövedelmező csoportoktól eltérő megközelítések és érdekek jogainak és lehetőségeinek kibővítése. A kulturális döntéshozatal vonatkozásában itt a legkevésbé gazdag s ugyanakkor a legsebezhetőbb csoportokra kell gondolnunk, vagyis valójában a többségre: a kiszorítottakra, az elnyomottakra, a kizsákmányoltakra, a lelki vagy fizikai értelemben megnyomorítottakra, a fiatalokra és az öregekre, a nőkre, a kisebbségekre, a szegényekre, a nemrég bevándoroltakra – mindazokra, akiknek a leginkább szükségük van egy tisztességes szerepre és beszélési jogra.

- Olyan nemzeti és regionális csoportok felkutatása, melyek saját döntéshozataluk integritásáért és függetlenségéért, illetve a kulturális uralom és invázió ellen küzdenek. A velük való együttműködés révén kiterjeszteni a kulturális felszabadítást más országokra. Segíteni a helyi mozgalmakat – különösen a leghátrányosabb helyzetű országokban –, hogy beruházzanak mind kulturális, mind gazdasági és politikai fejlődésük érdekében; szembeszegülve az agresszív és kényszerítő kereskedelem politikákkal, melyek az ilyen fejlődést nehezítik.

- Támogatni azokat az újságírókat, művészeket, írókat, színészeket, igazgatókat és más kreatív dolgozókat, akik nagyobb szabadságért küzdenek egy olyasfajta felfogás ellenében, mely az életet a fogyasztói piac számára tervezett árucikkek mutatja. Együttműködni szövetségekkel, pártválasztmányokkal, munkás- és egyéb csoportokkal a tömegkommunikációs tartalmakban és a foglalkoztatásban megnyilvánuló sokféleség érdekében. Támogatni az olyan tömegkommunikációs és kulturális szervezeteket, melyek jelentős, de elhanyagolt szükségletekkel, érzékenységekkel és érdekekkel foglalkoznak.

- Támogatni a tömegkommunikációs műveltséget, tájékozottságot, a kritikai látásmódot és olvasást, azokat a tömegkommunikációs oktatási erőfeszítéseket, melyek friss megközelítést képviselnek a liberális művészetek vonatkozásában és alapvető oktatási tárgyak minden szinten. Gyűjteni, publikálni és terjeszteni a releváns programok, szolgáltatások, tananyagok vonatkozásában elérhető kutatásokat, értékeléseket és információkat.

Olyan oktatási és szülői csoportokat segíteni és szervezni, melyek követelhetik a tanárok felkészítését, illetve továbbképzését ezeken a területeken, s melyek megnyerhetik az állami és a helyi iskolavezetőket, a tankönyvkiadókat és az audiovizuális segédeszközök előállítóit, továbbá a médiumok felelős vezetőit az ilyen tantárgyak számára, melyek egyébként néhány ország iskoláiban – mint Ausztráliában, Kanadában és Nagy-Britanniában – már kötelezőek. • Felvenni a kulturális politika kérdéseit a társadalmi-politikai napirendbe. Támogatni, és ha szükséges, megszervezni a helyi és nemzeti médiatanácsokat, kutatócsoportokat, állampolgári

csoportokat, kisebbségi és szakmai csoportokat és a társadalmi viták, fejlesztéspolitikák, képviselőtek és cselekvések más formáit.

Ahelyett, hogy valami megfellebbezhetetlen útmutatóra várnánk, ki kell munkálnunk és kísérleteznünk annak módját, miként vehetnek részt a közösségek és az állampolgárok a helyi, a nemzeti és a nemzetközi médiapolitika alakításában. Megosztván a tapasztalatokat, a feladatokat és a javaslatokat, fokozatosan ki kell alakítani a teendők valóságyszerű, demokratikus listáját.

Egy jobb földbirtokeloszlás felé

(AZ AGRÁRREFORM KIHÍVÁSA)

Az Igazságosság és Béke (Iustitia et Pax) Pápai Tanácsának 1997-ben megjelent tanulmánya a földbirtokok világszerte tapasztalt koncentrációjával, az ebből keletkező negatív gazdasági, társadalmi és környezeti hatásokkal és az azokat orvosolni kívánó reformintézkedésekkel foglalkozik. Az első rész a hatásvizsgálatokból adódó diagnózist, a második rész a Szentírásból és az egyház szociális tanításaiból adódó megoldási irányelveket, a harmadik pedig a szükséges agrárreform fontosabb vonásait írja le.

A földbirtokeloszlás problémáit elsősorban a szegény, fejlődő országok szempontjából tárgyalja, de megállapításai általános érvényűek. A birtokkoncentráció minden országban érvényes, általános jelenség, bár üteme és hatásai országonként eltérnek. Az egyre csökkenő számú nagybirtokos réteggel egyre növekvő számú kisbirtokos réteg áll szemben. Ez az egyik oldalon nemcsak birtok-, hanem hatalomkoncentrációt is eredményez, a másik oldalon pedig nemcsak a birtokok szétforgácsolásához vezet, hanem növekvő társadalmi kiszolgáltatottsághoz is.

Az egyik oldalon a növekvő koncentrációból, a másik oldalon a birtokok felaprózódásából az egész társadalom számára gazdasági és társadalmi károk keletkeznek. Az egyes országok gazdaságpolitikája ezt a folyamatot még elő is segíti, ahelyett, hogy enyhítené. A gazdasági hatások között az egyébként hatékony kisgazdaságok tönkremenése, a városok nyomorvedeibe áramló tömegek növekedése, a paraszti réteg eladósodása, a kisgazdaságok technikai lemaradása és piaci kiszolgáltatottsága van kiemelve. A társadalmi hatások ugyancsak pusztítóak. A szegény rétegek végül nemcsak a földjüktől vannak megfosztva, hanem tradícióiktól, kultúrájuktól és emberi méltóságuktól is. A hitelnyújtástól kezdve a gazdasági kutatásokig az előnyök a nagybirtokosoknál jelentkeznek.

A soktényezős, komplex folyamat egy önmagát erősítő ördögi kör formájában működik. A földpiac működését torzítja, a kisbirtokosok vásárlóerejét felőrli, munkanélküliséget okoz, a kisgazdaságok jövedelmezőségét rontja, megszünteti náluk a megtakarítások lehetőségét és elősegíti a tőke felélé-

sét. Mindez akadályozza a technikai fejlődést, az új befektetéseket, a hitelfelvételi lehetőségeket, ami azután a folyamatot tovább erősíti.

Mindez egy olyan filozófiai alapállásból és gondolkodásmódból származik, ami szöges ellentétben van a Szentírás megállapításaival és az egyház szociális tanításával. A földet természeti kincseivel együtt az egész emberiség kapta. A személyeknek természetes joga ugyan a magántulajdon, mert ez szabadságuk és emberi méltóságuk záloga, magántulajdonuk használatát azonban úgy kell gyakorolniuk, hogy az a közjót mozdítsa elő, azzal mások javát is elősegítsék. Az egyház olyan messzire elmegy ennek hangsúlyozásában, hogy a Gaudium et spes konstitúcióban kijelenti: *„Hogyha egy személy végső szükségben van, akkor szükségleteit mások gazdagságából is kielégítheti.”*

A dokumentum a nagybirtokokat azért ítéli el és tartja illegitimnek, mert tömegeket akadályoznak meg abban, hogy részt vegyenek a termelésben, kielégítsék szükségleteiket, megfosztja őket, családjukat és nemzetüket, hogy munkájuk kiterjesztésével növeljék a jövedelmet, helyette a kizsákmányolás és spekuláció tárgyává teszi őket. Az egyház elítéli az elviselhetetlen igazságtalanságokat és azt, hogy ezeket sokszor az állami politika is támogatja.

A dokumentum szükségesnek tartja, hogy a magántulajdon szélesebb körben érvényesüljön, és ezért sürgeti, hogy a hatékony eloszlás jogilag védelmezve legyen, hogy a gazdaságpolitika azt elősegítse, és hogy az adópolitika a családi tulajdonlás folyamatosságát támogassa.

Ezeknek az eszközöknek összehangoltan, konzisztens rendszerben kell működniük. Az agrárreformoknak tehát gondoskodniuk kell arról, hogy a különböző intézkedések egy irányba hassanak, egymást segítsék, kiegészítsék. Ehhez hozzátartozik nemcsak a földreform, hanem a jövedelemáramok fenntartásához szükséges pénzügyi, intézményi, technikai, kutatási, oktatási, infrastrukturális egyéb intézkedések is, beleértve a vidéki lakosság iskolákkal, kórházakkal, helyi hitelintézetekkel való ellátását.

A dokumentum hangsúlyozza az állam elkötelezettségének fontosságát tulajdonjogi, munkajogi, intézményi és gazdaságpolitikai intézkedések megtételére.

Hangsúlyozza továbbá a nemzetközi szervezetek együttműködési készségének fontosságát és céljaik összehangolásának szükségességét e politikával.

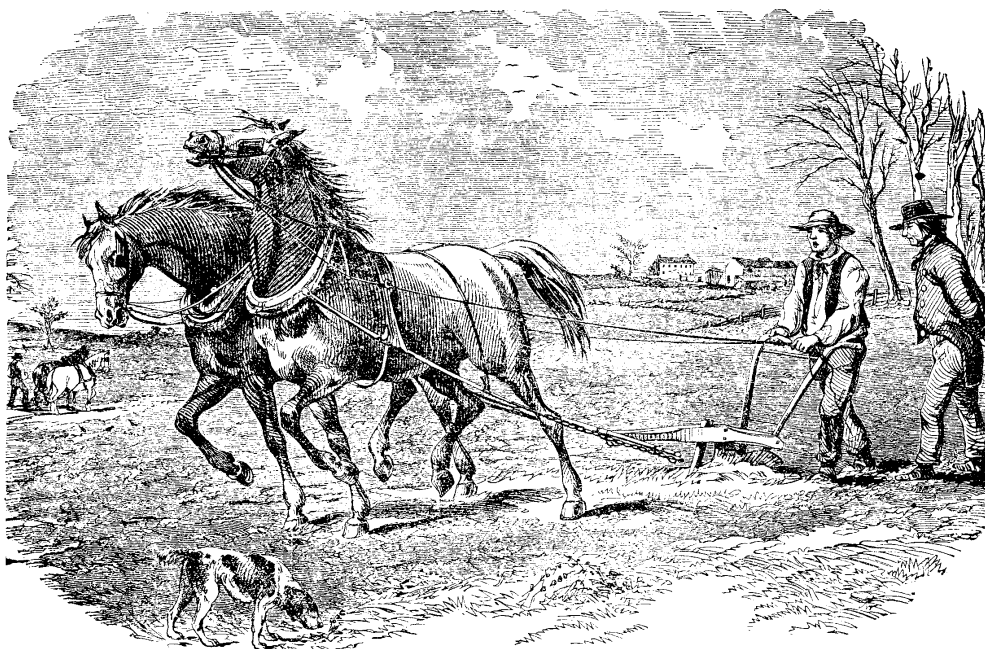
A dokumentummal kapcsolatosan két dolgot látszik szükségesnek kihangsúlyozni.

Az első az, hogy a földbirtok-koncentráció nem véletlenül vált világhíressé. Szervesen és elválaszthatatlanul beleillik abba az általánosan uralkodó gazdaság szemléletbe, amely a közös gondolatát elutasítja, a közösség érdekeit tagadja, és a szélsőséges, szinte korlátlan individuális szabadságot hirdeti. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a birtokeloszlás igazságtalansága csak egy a számtalan más gazdasági és társadalmi feszültség és igazságtalanság között, amelyek együttesen csak úgy orvosolhatók, ha a jelenségek mögött a gazdaságfilozófiai gyökerekhez nyúlunk, és az uralkodó paradigmát változtatjuk meg.

A másik, hogy hazánkra vonatkoztatva példát mutat arra, hogy a földtulajdonlás kérdésében ne csak részletekben elvesző és felületi vitákat folytassunk, hanem azt teljes összefüggésben vizsgáljuk, minden várható gazdasági, társadalmi és az emberi szabadságot és méltóságot érintő hatásával együtt.

*Forrás: Towards a Better Distribution of Land.
The Challenge of Agrarian Reform
(1997, Libreria Editrice Vaticana)*

*Az összefoglalót készítette:
Magyar Katolikus Püspöki Kar
Tömegkommunikációs Irodája*

Wendell Berry

Ne gondolkozz világméretekben!

Vélemények a világméretben való gondolkodásról és a városok önfenntartási lehetőségéről huszonhét pontban

I. Tulajdonképpen világméretben gondolkodni nem lehetséges. Azok, akik „világméretben gondolkodnak” (és köztük legsikeresebbek az uralmon lévő kormányok és multinacionális trösztök, ezt csak olyan egyszerűsítés révén tehetik, amely túl végleges és erőszakos ahhoz, hogy kiérdemelje a gondolat nevet. A világméretben gondolkodók mindig is veszélyes fickók voltak és lesznek. Az országos méretekben gondolkodók is jobbára azok; manapság is vannak köztük olyanok az Egyesült Államok északkeleti részén, akik úgy tekintenek Kentuckyra, mint egy személteléről telepre.

II. Világméretben gondolkodni csak statisztikailag lehetséges. E „gondolkodásmód” sekélyes volta azonnal megmutatkozik abban, hogy milyen csekély hajlandóságot mutat a cselekvésre. Hacsak igen nagy romboló hatást nem akarunk kifejteni, nem cselekedhetünk másként, csak helyileg és szűk körben. A világméretű gondolkodás csak arra képes, amit egy műhold tesz a világgal: játékszerré redukálja. Nézzék csak meg a földfogyatkozásról készült úrfelvételeket. Vajon felismerik-e rajta az ismerős környéket? Ha meg akarjuk tudni, hol járunk, ki kell szállnunk az úrjárműből, az autóból, le kell szállni a lóról, és gyalogszerrel kell nekivágnunk a világnak. Gyalog bejárva aztán a Földet, minden bámulatra méltó zegzugával egyetemben, még mindig elég tágasnak fogjuk találni.

III. Ha képesek volnánk helyi méretekben gondolkodni, a mostaninál sokkal jobban menne a dolgunk. A megfelelő helyi jellegű kérdések és az azokra adandó helyes válaszok lesznek a világméretűen is helyes kérdések és válaszok. Amish kérdés: „Mit fog ez vajon okozni a közösségnek?”, a világot illetően is segít majd megtalálni a helyes választ.

IV. Ha a helybeli életformát megfelelő kapcsolatba akarjuk hozni a világgal, ezt csakis képzeleterő, jóindulat és türelem segítségével érhetjük el, valamint azzal, ha a helybeli életformát olyan függetlenné és önellátóvá tesszük, amilyen-

né a világméretben való gondolkodás elvont és rátarti módján nem lennének képesek.

V. Ha meg akarjuk akadályozni, hogy gondolataink vagy tetteink bolygónk életét veszélyeztessék, ügyelnünk kell rá, hogy ne követeljünk tőle vagy bármely részétől túl sokat. Hogy biztosak lehessünk afelől, hogy nem követelünk túl sokat, meg kell tanulnunk otthonosan élni, olyan függetlenül és önellátóan, ahogyan csak tudunk. Ez az egyetlen módja annak, hogy az általunk használt földterületet és annak ökológiai korlátait állandóan szem előtt tartsuk.

VI. Az egyetlen fajta önfenntartásra képes város, amely egyébként megrögzött ideálom és célom, az olyan város, amelyik egyensúlyban van a környező vidékkel. Ez azt jelenti, hogy az őt ellátó körzet nettó ökológiai bevételéből képes lenne megélni, leróva ezzel minden ökológiai és emberi adósságát.

VII. Mostani városaink ökológiai tőkájukat emésztik fel, és ezt olyan gazdasági elvek segítségével teszik, melyek minden bizonnyal elpusztítják őket. Nem élnek otthonosan. Nem rendelkeznek saját ellátási körzettel. Nincsenek egyensúlyban az ellátóikkal, a világ bármely sarkáról valók legyenek is azok.

VIII. A város és a vidék közti egyensúlyt az ipar mechanikusan tette tönkre, az erdők és mezők „olcsó” termelékenységű munkájával és az „olcsó” szállítással. Róma a rabszolgamunkával bontotta meg ezt az egyensúlyt, mi pedig az „olcsó” fosszilis eredetű fűtőanyagokkal.

IX. Talán már az amerikai polgárháború óta, de a második világháborútól kezdve minden kétséget kizáróan a fosszilis eredetű fűtőanyagokon alapuló iparágakra épültek a termelékenység normái.

X. Földrajzilag a fosszilis fűtőanyagok lelőhelye vidéken található, technológiailag azonban ezeknek a fűtőanyagoknak a termelése az iparhoz és a városhoz kötődik. A helybeli életforma tényeit és integritását, valamint a közösség alapelveit olyan kevésbé veszik figyelembe, amennyire csak lehetséges, mivel ha figyelembe vennék őket, az a helyi ökoszisztémák és a helybeli emberi közösségek költségére történe. A fosszilis fűtőanyagokon alapuló gazdaság kifejezetten ipari gazdaság, és nem tulajdonít a helybeli életformáknak semmiféle értéket, legyen az akár természeti vagy emberi.

XI. Ha a fűtőanyag-termelésben megtestesülő ipari alapelvek az erdőre és mezőre is érvényesek lennének, az ered-

mény ugyanaz volna: azon a területen mind a természeti, mind az emberi életforma elpusztulna.

XII. Az ipari folyamatok olyan óriási mértékben nehezdednek a vidékre, hogy a vidéki emberek arra csábultak vagy kényszerültek, hogy teljesen a pénzgazdálkodástól tegyék magukat függővé, mely függési állapot ösztönzése révén a nagyvállalatoknak megnőtt a lehetősége, hogy az embereket vagyonukból és foglalkozásukból kiforgassák. Az eredmény az lett, hogy vidéken manapság nagyon kevés számú ember kezében összpontosul a felhasználható tulajdon, és a munkások egyre inkább ki lesznek szolgáltatva a munkaadóknak.

XIII. Jelenlegi „vezetőink” – a hatalom és vagyon birtokosai – nem tudják, mit jelent egy területet komolyan venni: önmagáért érdemesnek tartani a szeretetre, a tanulmányozásra és a gondos munkára.

Semmiféle területet nem képesek komolyan venni, mivel a modern világ hatalmi és vagyoni törvényei szerint bármely pillanatban készen kell állniuk bármely terület elpusztítására.

XIV. A ma uralkodó leghatalmasabb gazdasági egységek mindegyike az ökológiai érzék ellensége. mivel az ökológiai érzék épp ezen egységek csökkentését vagy helyettesítését követeli. Ha az ökológiai érzék győzedelmeskedni akar, ezt csak a helybeli közösség tagjainak munkája és akarata révén érheti el.

XV. Erre a feladatra azonban nem elegendők a tudásról, az információról, az oktatásról, a pénzről és a politikai akaratról alkotott uralkodó nézeteink. Minden általam ismert intézményünk az ipari testületek szervezeti mintáit és mennyiségi szemléletét vette át. Talán épp ebből kifolyólag vált olyan riasztóan elvonttá mindkét oldalon az ökológia körül folyó vita.

XVI. Természetesen épp az elvonatkoztatás az, ami helytelen. Az ipargazdaság (legyen az kapitalista vagy kommunista) folyamatait tekintve magában hordozza az elvontság mélyét – az arra való képtelenséget, hogy az egyik területet, személyt vagy teremtményt meg tudja különböztetni a máiktól.

Ezt William Blake már kétszáz éve meglátta, és mindenki beláthatja, aki a mai közönséges eszközeink vagy fegyvereink bármelyikére tekint.

XVII. Az absztrakt gondolkodás az ellenségünk, akárhol jelenik is meg. Az önfenntartás absztrakciói épp olyan biz-

tossággal dönthetik romba a világot, mint az ipargazdaság absztrakciói. A helybeli életforma éppúgy veszélyeztetve van a „mentsük meg a bolygónkat”, mint a „hódítsuk meg a világot” eszméjétől. Egy ilyen tervezet absztrakt célokat és központi hatalmakat hív életre, amelyek nem ismerik a helyi természeti és közösségi viszonyokat, ezért el fogják azokat pusztítani.

XVIII. Annak érdekében, hogy megteremtjük a bolygónk iránti ökológiai érzéket, helyi jelleggel kell kifejleszteni az ökológiai érzéket. Nem cselekedhetünk helyi léptékben, ha világméretben gondolkodunk. Ha meg akarjuk akadályozni, hogy helybeli cselekedeteink elpusztítsák a Földet, helyileg kell gondolkodnunk.

XIX. Senki sem képes az egész planétára kiterjedő ökológiai érzéket megteremteni. Mindenki csak akkor képes létrehozni a helybeli ökológiai érzéket, ha helyes az érzelmi kötődése, az arányérzéke, a tudása, az eszközei és a képességei.

XX. A munka helyes mértéke erősíti az érzelmi hozzáállást. Ha valaki a munkahelye, a munkaeszközei és a munkatársai iránti szeretetének mértékén felül dolgozik, az elkerülhetetlenül pusztítást eredményez. Egy megfelelő helyi kultúra többek között a munkát a szeretet hatókörén belül tartja.

XXI. Különösen nehéz kérdés előtt állunk: hogy kezdjük hozzá egy olyan helyi kultúra megteremtéséhez vagy újrateemtéséhez, amely megőrzi világdarabkánkat, azt, amelyet ugyanakkor használunk is kell. Nem egyszerűen egy érzelmi kötődéssel is árnyalt tudásról van szó, hanem egy olyasfajta tudásról, amely az érzelmi kötődésből, annak révén jön létre. Egy olyan tudásról, amely hozzáférhetetlen olyasvalami számára, amit pusztán információnak neveznek.

XXII. Kezdjük azzal, hogy milyen gazdasági eredménye lehetne a helybeli érzelmi kötődésnek? Nem tudjuk. Sőt, mi több, nem valószínű, hogy valaha is megtudhatjuk oly módon, amivel kielégíthetnénk egy átlagos nagyvállalat valamelyik vezetőjét. A szeretet útjai jobbra kifürkészhetetlenek, és sajátos módon maguknak a szeretőknek is rejtélyesek.

XXIII. A bolygónk megmentését célzó munka valójában kicsiny, hétköznapi és alázatosságra szoktató, s amennyiben szeretet van benne, örömteli is, és magában hordja jutalmát. Megszámlálhatatlanul sok a dolgunk, túl sok ahhoz, hogy

sajtótéma legyen belőlünk, túl sok ahhoz, hogy a nyilvánosság felfigyeljen rá, és díjakat osztogassanak; és túl kicsiny ahhoz, hogy bárkit is gazdaggá vagy híressé tegyen.

XXIV. A legnagyobb akadályt talán nem is a mohóság, hanem a mai kor emberének feltűnés utáni vágya jelenti. Legokosabb, legfelelősségteljesebb embereink közül sokan akarnek a nagyszabású problémákra adandó nagyszabású megoldásokkal előrukkolni. Nem hiszem, hogy ha komolyan vesszük bolygónk megmentését, az sok hasonzórú embert látna el munkával.

XXV. Ha olyasvalakire gondolok, akit ez a munka megkövetel, Dorothy Day jut az eszembe (ha bárkinek is eszébe juthat maga Dorothy Day, ritka mivoltából következő névtelensége mellett), az a személy, aki hajlandó a mindenütt jelenlévő probléma csüggesztő, lealacsonyító és majdnem reménytelen bugyraiba újra és újra alászállni – hogy a nagy problémával egy kicsiny emberlétnyi méretben szembesüljön.

XXVI. Jó néhány város sohasem lesz képes önfenntartásra, mivel nincs körülöttük vagy a közelükben olyan vidék, amely képes lenne fenntartani őket. Se New Yorkot, se Phoenixet nem lehet önfenntartóvá tenni. Viszont Kentuckyban vagy a Közép-nyugaton létezik egy-két város, amelynek meg lehetős reménye lehet az önfenntartásra.

XXVII. Hogy létrehozzunk egy önfenntartó várost, valahol neki kell kezdenünk, és azt hiszem, a kezdetnek kis léptékűnek és gazdasági jellegűnek kell lennie. Például indulásnak megteszi, ha a városi fogyasztók növelik a helyi farmerektől vásárolt élelmiszer mennyiségét. Amint az élelmiszergazdaság jobban kötődik a környékhez, a környékbeli farmokon megkezdődik a szakosodott termelés, a farmok mérete csökken, szerkezetük jóval összetettebb lesz, és termelékenyebbé válnak.

A farmokon szükség lesz néhány város lakó munkájára. Előbb vagy utóbb a költségek mindkét oldalról való csökkentése miatt a város szerves eredetű hulladéka trágyaként az ellátó körzet farmjaira vándorol, így a városiaknak magukra kell vállalni a mezőgazdaság iránti felelősséget, és erre egyaránt tökéletesen ösztönzi majd őket a kifogástalan minőségű étel beszerzése iránti igény és a beszerző forrás szennyezésétől való félelem.

A város és beszerzési forrásai egyre meghittebb gazdasági kapcsolatba kerülnének, és ez jó irányú változásokat hozna az emberek gondolkodásmódjában (feltéve persze, hogy a szóban forgó emberek elég hosszú ideig maradnának helyben ahhoz, hogy megváltozhassanak). Ha a helység részben önellátóvá válna, az megteremti az igényt, hogy teljesen önfenntartó legyen.

Tartalomjegyzék

	A Zöld Ember	5
	Zöld	8
	Az ember	11
	Miért épít az ember egyetemet?	13
	Világ-látó-kép	18
	Oikológia	24
	Oikos	26
	Ház	27
	Vázlatos gondolatok a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégiához ...	31
	Hermész emlékei: a HÚS	34
	Éljenek a fák!	45
	A folyamatosság kísértése	48
	Ami elsüllyed és ami feltámad	54
	A pontosan megállított kép	62
	Evilági túlvilág	63
	A politikai hallucináció képi technikája	68
	Kulturális környezet avagy életünk felszerszámozása	77
	A magyar kultúra biztosítása	80
	A dolgok fájdalmas természete	86
	Valami mozdul	89

	Indulat és gondolat	97
	Mük vogymuk mü magyar értelmiségiek?	100
	Miért épít az ember templomot?	122
	Templom	125
	A mindenség temploma	127
	...mint a mennyben, úgy a földön is	129

Az ÖKOTÁJ lapból a könyvemben idézett szerzők.

Az ő írásaik is teljes terjedelemben olvashatóak a melléklet CD-n, ahol az elmúlt tíz év összes lapszámai teljes terjedelemben megtalálhatóak.

Leopold Kohr: Az akadémikus fogadók (részlet)	14
Molnár Tamás: A modern egyetem gondoljai (részlet)	15
Andrásfalvy Bertalan: Egyetemi felvételi- és ösztöndíjrendszer (részlet)	16
Csonka András: Ökológiai Akadémia (részlet)	29
Sípos (S) Gyula: A lélek szabadságától a test pokláig (részletek)	38
Mark Dery: A hús pokla, avagy a lélek temploma (részletek)	40
Márczi Imre: Tünetmentes élet	42
Csoóri Sándor: Érték és időszerűség (részlet)	53
Bodor Ferenc: Eper és medve	58
Baji Lázár Imre: A bekerítési mozgalmak vége (részletek)	94
Vass Csaba: Szelényi és a sehogysem uralkodó értelmiség (részletek)	104
Bogdán Éva: A császár új ruhája	106
Eff Lajos: Mi látszik összeesküvésnek (részletek)	110
Hollós László: Ökoelit	113

Oikológiai üzenőfüzet

A közösségi jogok chartája	132
A GAIA-ház alapszabálya	136
Az „A SEED” sajtóhadjárata	137
Publikus jóléti és/vagy munkaközösségek szövetsége	142
Ajándék a jövőnek	144
A globális neoliberális tőkés gazdaság hatalmi rendszere	146
A Globalizációs Fórum hitvallása	148
Oktatás a világyarmatosítás számára	150
Ökológiai Marshall-terv	152
Kulturális Környezeti Mozgalom? Mit, miért és hogyan	154
Egy jobb földbirtokeloszlás felé	157
Ne gondolkozz világméreteken!	159

ÖKOTÁJ Kiadó, 2003
1035 Budapest, Miklós tér 1.

Felelős kiadó: Márczi Imre
Műszaki szerkesztő: Mikola Péter
Készítette ..... Nyomda

Budapest, 2003

ISBN 963 86327 0 4
ISSN 1217-3460

